

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտերձագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported [CC BY-NC 3.0] license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել կյուրը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա կյուրը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

16317

891.99

7-83

ԱԶԳԱՅԻՆ ՎԻՊԱՍԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՍՕՅ ԵՎ ՎԱՏԴԻԹԵՐ

ԶԵՐԻՆԵԱՑ

ՊԵՐՃ ՄՏՆՓԱՆՆՈՍԵԱՆ ՊՈՕՇԵԱՆՑ

Աշտարակեցի

ՀԱՐՈՒՅՏՈՒԹԵԱՆ Տ. Տ. ՄԱՏԵԼՈՒ ԱՍՏՈՒԱԾՆԵՐ

ԵՒ ԱԶԳԱՍԵՐ ԳՐԹՈՒԴԹՈՒ ԱՍԵՆԱՑ ԷԱՑՑ

Թ Ի Ֆ Լ Ի Զ

Ի ՀԱՅ ՏՊԱՐԱՆԻ

ԳՐԹԻՒՆ ԻՄԵՐՈՒՄԵԱՆ ԵՒ ՀԱՐՈՒՅՏՈՒՄԱՑ

ԷՆՈՒԱՋԵԱՆՑ

Handwritten signatures and notes in Armenian script, including names like 'Մ. Ա. Մասիսյան' and 'Մ. Ա. Մասիսյան'.

Handwritten signature 'Մ. Ա. Մասիսյան'.

Handwritten signature 'Մ. Ա. Մասիսյան'.

3614

ПЕЧАТАТЬ ПОЗВОЛЯЕТСЯ

Съ тѣмъ, чтобы по отпечатаніи представлено было въ
Ценсурный Комитетъ узаконенное число экземпляровъ.
Тифлисъ 5. Ноября, 1860 года.

Ценсоръ И. Кайтмазовъ.

ԱՇՏԱՐԱԿ ԳԻՒՂԻ

ՄԵԾԻՆ և ՓՈՔՐԻՆ

Ի ՆՇԱՆ

P.S

ԱՌ ՀԱՅՐԵՆԻՍ ՈՒՆԵՑԱԾ

ԵՐԱԽՏԱԳԻՏՈՒԹԵԱՆ

ՈՒՐԱԽ ԵՒ ԶՈՒԱՐԹ ՍՐՏՈՎ

և ՈՒՐՈՒՄ Է

ՊԵՐՃ ՍՏԵՓԱՆՆՈՍԵԱՆ

ՊՈՕՇԵԱՆՑ

20 03

ԸՆՏԻՐ ԱՇՏԱՐԱԿԵՑԻՔ
ԻՄ ՔԱՂՅՐ ՀԱՅՐԵՆԱԿԻՑՔ

Չեր հողումը ծնել, ձեր ջրովը սնել,
Չեր օդը ծծել, ձեզնից կեանք առել,
Իմ մանուկ օրերս ձեր մէջ անցրել,
Չեզեմ կրկնում այս երկու խօսքս էլ:

Չեր ինձ ցոյց տուած սէրն ու քաղցրութիւնն
Չեր այս թանկագին բարեկամութիւնն
Եռանդ ու աշխոյժ շնչեց իմ հոգուն,
Անմահացնել ձեր փառքն ու անուն:

Չեր վարքն ու ընտիր ձեր սովորութիւն
Շատ ախորժ էկաւ ամէն Հայ մարդուն,
Չեր մէջ ունեցած Հայ-քրիստոնէութիւնն
Հնչում է այժմ ամէն աշխարհքում:

Չեզնից վնիլս ինձ մեծ պարծանք է,
Չեր մէջ մեռնիլս ինձ կրկին կեանք է.
Չեր գովքն երգիլն ինձ մեծ յարգանք է,
Ահա իմ պտուղն, որ ձեզ իսկ փառք է:

Չեզեմ նուիրում ուրեմն այս գիրքը,
Չահէլ հասակիս ջահէլ արդիւնքը.
Պէ՛ ընդունեցէ՛ք սիրով հաճութեամբ
Պերճի Պռօչեանց փոքրիկ նուէրքը:

Մեր ազգն իր բարոյական զարգացման պատմութեան սկզբիցն արդէն ունեցել է իր օրէնքներն ու կանոնադրութիւնները, իր թէ պրաքլին և թէ առանին ծէսերն ու նրբանց օրինաւոր գործադրութիւնը և ամէն ժամանակ իր հայրենի աւանդութիւնքն յարգել է : Սակայն չենք կարող ուրանալ, որ այս մեր մի և նոյն ազգը ըստ այլ և այլ հանդամանաց մեծ յեղափոխութիւնների տակ է ընկել. նորա ներքին և արտաքին օրէնքներն ու ծէսերը, աւանդութիւնները, ազգային երգերը ժամանակ առ ժամանակ մի այլ տեսակ կերպարանք են ստացել, մինը միւսի մէջ անյայտացել է և մինչև այս յետինիս հաստատութեան կենդրոնը հասնիրը, շուտով վերայ է հասել մի ուրիշ փոփոխութիւն և ուրիշներին իրան սուուերի տակը ծածկել. այսպիսի անհաստատ և անդադար յեղափոխութիւնների ծայրը մինչև մեզ հասել է :

Տեսնում ենք Տիգրան սկսում է Հայաստանին օրէնադրութիւններ տալ, զինուորաց դասն է բարեկարգում, հարրստութեանց միջոցները զիւրացնում, զեղեցիկ հանդերձների ձևեր մէջ բերում, իր երկիրը կարճ միջոցում մի օրինաւոր բարեկայելուչ փոփոխութեան տակ քցում, շատ չի անցնում, յանկարծ Մակեդոնացւոց խռովութիւնքն են մէջ մտնում, Հայկազանց տէրութիւնը բարձուում է և Հայերը մոռանալով իրանցը, ընկնում են օտարների ազդեցութեան տակ :

Այս անիշխանութիւնից յետոյ զօրանում են Արշակունիք Պարթևաց ձևքով, Վաղարշակ սկսում է նոր բարեկարգութիւնների թիւածել, Հայաստանի ներքին և արտաքին ծէսերին մի նոր հողի է տալի, նրանց բարոյական և քաղաքական կենաց զօրութիւնը մի նոր շրջանի մէջ է բերում, Հա-

յերին վառում է ազգաշինութեան մէջ, և մինչ իրանից յետոյ սկսում են կամաց կամաց ամրապնդիլ, արդէն Արտաշէսի օրումը Պարսից քաղաքակրթութիւնն է մէջ մտնում, շրտովմայեցւոց պատերազմներն են խառնուում և մոռացնել տալի Հայերին իրենց նախնական սովորութիւնքը: Սկսում են մի նոր ճանապարհ բռնել, վրայ է գալի քրիստոնէութեան լոյսը և Արգարի օրումը նրանց հոգւոյ և մարմնոյ գծադիրը մի այլ տեսակ լուսաւորութեան մէջ բերում: Կրկին անգամ Արգարից յետոյ շրջում է և ուրիշ ընթացք է յառաջ գալի:

Ի վերջոյ՝ Սուրբ Լուսաւորչի ձեռքով քրիստոնէութեան վերահաստատուիլը, Արշակունեաց անկմանից յառաջ Մեծին Ներսիսի կանոնադրութիւնները, ազգի երկու պատահտուիլը, անիշխանութիւնը, արեւապաշտ Պարսից բռնակալութիւնը, Յունաց կրօնամոլութիւնը, հաւատոյ պատերազմները, Բագրատունեաց վերանորոյլութիւնը և անյումը, Բուբենեանց ազօտ փայլը և շիջումը, խաչաիրաց արշաւաւանքը, Լանկթամուրները, Հազարացիներէ՝ Օսմանցիներէ, Պարսիկներէ և նոյն իսկ Հայոց Մեհրուժանների, Վասակների, Սուրմախների ձեռքով եղած հալածանքները մեր ազգի քաղաքականութեանը նրա յառաջընթացութեանը մի նոր տեսակ շրջան են տրուել, ՚ի հարկ է երբեմն չար և երբեմն բարի ըստ ժամանակին ներգործութեանց:

Այսքան և հազար այսքան անդադար արգելափակիւթների մէջ ևս, եթէ լաւ նայենք, մեր ազգակեցոյց, կրանաշնորհ և վեհամիտ Խորենացի հօր անմահ յիշատակարանից սկսած՝ մինչև մեր այս յետին դարուս պատմաբանական գրուածոց մէջ ևս ակներև տեսնում ենք, որ մեր ազգը ունեցել է մինչև ցայսօր իւր ընտիր ընտիր սովորութիւններն, իւր առանձին հաղուտաի ձեւն ըստ այլ և այլ ժամանակին հանգամանաց, ծէսերն, հանդիսակատարութիւններն և այլ այսպիսի ազգային աւանդութիւններն: Բայց եթէ մեր արժանայիշատակ պատմաբանից գրուածոց մէջ այս ժողովրդեան կենաց պատկերը պարզօրէն չէ երևում, սորա պատճառն է նախնի և արդեան գրականութեան տարբերութիւնը, Նախնի գը-

րականութեանց մէջ մենք տեսնում ենք երկու գլխաւոր ճիւղ, որոնց մէջ պարունակուում են և մասնաւորները . այս ճիւղերն են հոգեւորական և աշխարհական իշխանութեան դաւազանք , ինչպէս կոսապաշտութեան ժամանակում , նոյնպէս քրիստոնէութեան : Հոգեւորականն ևս իր մէջ պարունակում էր երկու ճիւղ . Աստուածդիտական և Բանաստեղծական : որոնց առաջինը նրանց հոգեղէն կերակուրն էր պատրաստում , նրանց մտեցնում էր Աստուծոյ , նրանց կրօնական կապերն էր ամրացնում , իսկ երկրորդը նրանց ազգութիւնն էր ամուր պահպանում , նրանց հոգին պարարում մի բարձր և վսեմ ազգային երգոց քաղցրութեամբ , Ահա այս երկու հոգեւորական և աշխարհական ճիւղերի մէջը պահուած էին միւս բոլոր արարողութիւնքն :

Այս շատահասարակ խորնացին ինքն իսկ շարժուած է կղեր այս երկու գլխաւոր ճիւղերու ազդեցութեամբը : Պատմելով Ահազգնի գիւցազնական քաջագործութիւնքը , ատորժանօք նուազ է հնչեցնում հասարակ ժողովրդեան հետ նրա բամբիւր , հիանալով երգում է իւր գիւցազնի վրայ յօրինած երգը .

Երկնէր երկին և երկիր,
 Երկնէր և ծիրանի ծով .
 Երկն 'ի ծովուն ունէր զկարմրիկ եղեգնիկն .
 Ընդ եղեգան փող ծուխ ելանէր ,
 Ընդ եղեգան փող բոց ելանէր .
 Եւ 'ի բոցոյն պատանեկիկ վաղէր ,
 Նա հուր հեր ունէր .
 Ապա թէ բոց ունէր մութուս ,
 Եւ աշխունքն էին արեգակունք , , ,

Արդդէս մանկան յիշատակն անմահացնում է միայն նրա վրայ երգած էս մի երկու տող երգովը .

Հատուած գնացեալ Արդդէս մանուկն ,
 'ի Տուհաց դաւառէն , զՔասաղ դեատի ,
 Եկեալ նստեալ զԵրէզ բլրով .

զԱրտեմիդ քաղաքաւ. զՔասաղ գետով.

Կռել կոփել զդուռն Նրուանդայ արքայի. . .

Արտաշեսի և Սաթթինիան վրայ հիւսուած երգերը և այլ այսպիսի շատ ժողովրդեան մէջ մի հայրենի դիւցազին վըրայ հնչուածը այն հեռատես ծերունին չէ մոռանում աւանդել իւր սիրելի ազգին և նրանցով իրա նախնեաց հողւոյ պատիերը պարզ հայելւոյ մէջ ցոյց տալի : Քաղցրահնչուն Նղիշէն Ղարդանանց նահատակութեան պատմութիւնը երգելով սքանչանում է Հայոց փափկատուն կանանց կրօնասիրութեան վրայ. 'ի մէջ բերելով միանդամայն և նրանց տնային սովորութիւնները, նրանց անուշահամ խորտիկները, նրանց խախամըները (խոհարար) հացարարները, նրանց ձեռաց անուշահամ օձառները, նրանց սկուտղները, բաժակակալները, նրանց հրաւերքները, ապարանքները, ծաղկանոցները, զարդարանքները, շքեղ հագուստները, նրանց զուարակների ուղեղներով պարարութիւն և այլ այսպիսի անական սովորութիւնքը :

Այսպէս մեր բոլոր պատմութիւնները խոր քննելով, տեսնում ենք, որ ամենի մէջ ևս վայլում է ժողովրդեան վարքըն ու բարքը, բայց 'ի հարկէ ինչպէս ասացինք, կցած հոգևորական և աշխարհական ճիւղերու հետ :

Ասացինք վերևը, թէ հին գրականութիւնը նորիցը տարբեր է. և այս տարբերութիւնն այն է, որ հինը բովանդակուած էր երկու գլխաւոր ճիւղերու մէջ, իսկ արդի գրականութիւնը ընդ հակառակն զանազան ճիւղեր է բաժանուած. Աստուածաբանական, փիլիսոփայական, բանաստեղծական, բընագիտական, հնախուզական և այլն և այլն, որոնց ամեն մէկըն ևս ունին առանձին առանձին բաժանմունքներ ու մէկ մարդ աշխատելով հազիւ կարողանում է կատարելագործուել այս արհեստից մէկի մէջը :

Թէպէտ մեր ազգի մատենագրութեանց մէջ մինչև այս վերջին դարս չենք տեսնում այնպիսի մատենագիր, որ չի պահպանած լինի ընդհանուր կանոնը, այսինքն՝ հոգևոր և մարմնաւոր իշխանութեան մէջ ամփոփած լինի ամէնը, այն ինչ

Եւրոպացիք 'ի վաղուց հետէ այս զանազանութիւնն արել են, բայց չենք կարող երկբայելլ, թէ մեր ազգի փոշիներում թագուած հնութեանց մէջ չգանուած լինի այնպիսի դրուած, որի հեղինակը մօտիկ լինելով ժողովրդեան վարուց և բարուցը, նրա կենաց վրայ առանձին լիակատար տեղեկութիւն տուած չլինի, նրա ազգայնութիւն պահպանող միջոցները, ծէսերը, սովորութիւնները, աւանդութիւնները չթողած լինի մեզ, բայց ինչ աննք, երբ որ սյուքան ձախողակ դիպուածներում Հայաստանը անհամար անգամ բռնակալ ճիւղակների մագիլների մէջ է բնկել, անհամար մատենագրութիւններ են ծխի հետ երկինքը վերացել և յիշատակարաններ յաւիտենական անդունդի մէջ աներևութացել:

Այս ամենայն հարուածներն ու յեղափոխութիւնները, թէև մեր նախնի ժողովրդի հոգւոյ պատկերը աւերել է մեզանից, բայց համեմատելով մեր դրացի ազգաց հետ, մեր ազգը ժամանակի ժանիքի ձեռիցը թէ շատ թէ սակաւ խել է հընութիւններ և յիշատակաց արժանի սովորութիւններ և մինչև այս օրը որդէց որդի մեզ հասուցել և իբրև սրբազան աւանդ կտակելով մեզ՝ անհրաժեշտ պարտականութիւն է դրել մեր վրայ այս լուսաւորեալ դարումն չթողուլ այն ամէնը անցայտութեան մէջ մնալ կամ թէ փչանալ, այլ գրով 'ի լոյս հանել իւրաքանչիւրքս մեր բնական երկրինը մեր բոլոր համազգեաց առջին, և այն անգին աւանդութեանց յիշատակները, որոնք բոլորը մեր ազգի կենաց տիպն են պարունակում իրենց մէջ, մինչև յաւիտեանս հասցնել, սակայն ցաւալին այս է, որ մենք այժմ ո՛չ թէ ջան ի գործ ենք լինում այն սովորութիւնքն 'ի լոյս հանել, այլ բնդ հակառակն ծաղը համարելով, ամօթ կարծում կարգալն անգամ, թող թէ ի գործ դնելը:

Մտածելով այս ամէնը բաղմնջան խաչատուր Արոփեան ուսումնականը և զգալով անշուշտ ազգի աւանդութիւնները և ծէսերը կենդանացնելոյ հարկը, գրեց իւր «ՎԷՐՔ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ» արդիւնաւոր շարագրութիւնը, նկարագրելով նրբա մէջ Երևանու նահանգի Քանաքեռ գիւղի լեզուի գարձուածքը և անային մի քանի սովորութիւնքը: Այս օգտաւ

կար գրքի յարգը կարէ իմանալ ամէն խոհական Հայ մարդ և մինչև այսօր գտնուեցան մի քանիսը, որ զին զրին նրա այս աշխատութեանը: Սա առաջինն եղաւ, որ մի զիւցազնի ձեռքով ընծայեց մեր ազգին իւր առանին կենաց նկարագիրը և յայտնապէս ցոյց տուեց, թէ մեր ազգն այնքան տառապանաց և նեղութեանց մէջ ևս ունի մի վեհ հոգի, Պարսից անողոք բռնակալութեանց դէմ զնող սիրտ, Չերմաջերմ Աստուածպաշտութիւն, զուարճութեան մէջ հոգւոյ պարզութիւն: Եթէ չէ եղել Աղասին, կամ թէ եղել է մի աննշան ոմն, հոգ չէ. Աղասու վրայ պատմածներն ամէն Հայ մարդու յատկութիւնն է. Հայն այդ ամէնը իր օրօրոցի մէջն իր մօր կամ թի հետ է ծծել: Աբովեանը տալով Քանաքեռցոց այն Չերմեանոյ ժամասիրութիւնը, աղօթասիրութիւնը, այն անմեղ զբօսանքները, այն հիւրասիրութիւնը և այն անկեղծ յատկութիւնները, տալիս է այս ամէնը բոլոր Հայոց ազգին. արաստուղութիւնը կարէ ամէն Հայ մարդ ինքն իր վրայ քննել. մանաւանդ նրանք ևս, որոնք թէ ըստ զիպաց, թէ ըստ հանգամանաց և թէ ըստ այլ և այլ իրողութեանց հայութիւնը մեռցրել են իրանց սրտի մէջ, որ քաւ լիցի, չկարծեմ, թէ Հայոց մէջ այսպէս մարդիկ դանուին:

Կարդալով մեր նախնեաց պատմութիւնները և զտնելով նրանց մէջ ժողովրդեան կենաց մի քանի նկարագիրը, աչքը ներիս առաջին ունենալով մեծաքանքար Աբովեանի՝ Ա. Լ. Բ. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՆ՝ սիրահարուեցանք մեր հարց մեղ թողած աւանդութիւնների վրայ և կամելով ծառայել ազգիս, իբրև յանձնէ ելեալ, երգեցինք ըստ մեր տկար կարողութեան մեր հայրենեաց սովորութիւնըն, վարքն ու բարքը և այլ այսպիսի արտաքին ճէսերը. բայց զիտաւորութեամբ մեր գրուածքն ախորժալուր առնելու համար սիրելի ազգիս թէ մեծին և թէ փոքրին և տնտեսելով կոյս սիրոյ սրբութիւնը, երկու կուսից միջնորդութեամբ պատմեցինք Աշտարակի զիւղի սովորութիւնքը, ՚ի մէջ բերելով ամենափոքր և չնչին համարուած արարողութիւններն անգամ առանց զանազանելոյ լաւն ու վատը: Որովհետև այն սովորութիւնքը, որ բուն մեր ազգի հոգին են ցոյց տալի, հայիական հանճարոյ ծնունդ են, բոլորը պարունակում

են իւրեանց մէջ մեծ բարոյական դասեր, որոնք որ ժողովուրդը թէև զուարճութեամբ գործ է դնում, բայց մեծ բաներ է ուսանում նրանցից: Այս մեր դրուածներէ մէջ կարեն մեր սիրելի համազգիք, որոնց համար հայրենեաց փուշն անգամ նուշ կը համարուի, նկատել Արարատեան դաւառի սովորութիւնքը, լեզուն, թէ արդեանք և թէ մի յիսուն տարի յառաջ եղածը, ՚ի հարկէ այն զիւղերի սովորութիւնքըն կնք ասում, որոնք չունին իրանց մէջ Պարսկաստանից նոր դաղթական Հայեր և նոյն իսկ Պարսիկ բնակիկիցներ, Աշտարակը շունենալով, եթէ կարելի է ասել, ընդհանուրին նայելով, յօրէ անտի իւր հաստատութեան մինչև ցոյսօր դաղթականներ և ազատ լինելով Պարսիկ բնակիչներէց, որից ազատ չեն ուրիշ շատ զիւղեր, պահպանել է թէ շատ թէ սակաւ իւր եթէ ոչ արտաքինը, գոնեա՛ ներքին. տնային բնտանեկան սովորութիւնքը. մանաւանդ լեզուի ճշգութիւնը, որ այն է, ինչ իրենց պապերն են խօսեցել: Հարիւր և քսան տարեկան մի պառաւ կին, որ վախճանեցաւ 10 տարի յառաջ, այնպէս էր խօսում, ինչպէս այժմեան փոքր երեխայն:

Գարեգնին մենք նկարագրում ենք բաւական տեղեակ և ուսումնական, սակայն էլի տեսնում ենք, որ նա չէ զանազան ուում բոլորովին խօսելումը անուսումն Սօսիցը և ուրիշներէց. և խկապէս այսպէս է, վասն զի Հայաստանի լեզուի քաղցրութիւնը ամէն ուսանող և հայրենասէր պան չուխտ որդւոյն ևս ակործելի և պարծանք է համարուում ՚ի գործ դնելը իբրև ի ցոյց իւր Հայաստանցի լինելուն:

Սօս զիւցազինս և Վարդիթեբ զիւցազնուհուս վրայ կատարած ծէսերը պարզ նկատելի է Աշտարակեցի տղայ և աղջիկ նշանելու օրիցն սկսած մինչև հարսանիքի տարին լրանալը: Ամէն մեծ և հանդիսաւոր օրերում մինչև տարու վերջը հարսանիքի շարունակութիւնն է, որ պատճառում է նրբանց ուրախութիւն և զուարճութիւն, ինչպէս նորահարսին Ծաղկազարդի խօնչայ տանիլը, ուխտ գնալը, ծաղկաքաղը, Վարդավառը, Աստուածածինը և այլն, որոնք ամբողջապէս նրկարագրում են Ծաղկազարդիցն սկսած՝ մինչև յետի բարկկենդան չորեքշաբթի օրը, իսկ այս փոքր միջոցը մնում է

ուրիշ պատեհ ժամանակի ըստ պահանջման հանգամանոց
վիզասանութեան :

Անհատականալի տեղական բառերն նշանակուած են փա-
կազմիւ, իսկ սճերի գարձուածոց միաքը, որոնք ուրիշ բա-
ռեր են և ուրիշ բան կընշանակեն, մնում են հետախոյզ բա-
նադիտաց :

Ընծայելով սիրելի ազգիս այս մեր նախախայծ աշխա-
տութիւնը, յոյս մեծ ունիմք, որ յօժարութեամբ կընդունի
իւր համազգի մի տկար պատանու նուստ երկասիրութիւ-
նը և հայրաբար ներողամիտ կըլինի սորա միջի բազմապատիկ
թերութիւններին, որով և համարելով մեր աշխատութեան
պտուղն արդէն իսկ վայելած՝ քաջալերութիւն կըստանանք
ըստ մեր տկար կարուն ամէն ժամանակ ծառայութիւն ա-
նել ազգիս :

Պ. ՊՌՕՇԵԱՆՅ.

ՍՕՍ և ՎԱՐԴԻԹԵՐ

Ա.

Մարտի տասն և հինգն էր : առաւօտը օրը մի քիչ բարձրա-
նայից յետոյ , երբ արեղակը իրա ոսկեղոյն ճառագայթները կանաչ ու
կարմիրն առաւով շողացրել էր մի մասնաշափ նոր եկած ձնի վրայ , և օ-
րը երեւում էր բարեգուշակ , երբ բնութիւնը , կարծես թէ , զգուե-
լով ձմեռուան ծանր լծիցը , մի թանձր պատան երեսիցը վերցրած ու-
զում էր զարնան հոտերովը քիչ քիչ ուրախանայ , բայց և այնպէս
չատ ցուրտ էր , Աշտարակայ մոխը ամպի նման քուլայ քուլայ բարձ-
րանում էր : Արշաւիրը իրանց զրանը , ոսները բարձր ու ցած անելով
ձեռները փչելով դիզվի էր տալի . հէնց խմանաս թէ մինը նրան ասող
կար՝ որ էս ցուրտ վախտը ըստեղ կանգնի : Գարեղինը ժամիցը դուս
զալով ձեռները ջէրը դրած , առուն բռնած ներքեւ էր գալի իր միջուակը
դունդունալով . ո՞վ գիտէ թէ ինչ : — Ողորմի Աստուած Արշաւիր , կան-
չեց նա մօտանալով նրան . առուն անց կենալով էս կողմը . աղպէր ,
քու ջանը երկաթ ա՞ թէ պողպատ . զիշերուան ժամ էլ չես գալի . լիսա-
թաթախ դուս ես գալի դրանը կաննում . աղպալ էլ չես , թէ ասեմ ջուր
տանող ազջկերանց ընխա մտիկ տալի . զու քունը պրծար , թո՞ղ մենք
հոգս քաշենք . թո՞ղ հիւանդը տնքայ . քու գլխիդ ինչ թաս են կո-
խել էս վախտ ըստեղ կաննել սրթսրթում ես , ետիտենջիդ էլայ վրէշ
էիր քցել , մի թէ ամաչում ես Աշտարակայ սոփորութիւնները բանացնել .
ես ու զու էլ որ էջմիածին բարեկամ ունենայինք հայր սուրբներիցը
մենք էլ մահուդի շինել կծածկէինք . էհ , ինչ անենք . մեր պապերը
ինչ որ արել են մենք էլ պաի անենք . տնաշէն ինչպէս մարդ ես դու :
— Ողորմի ծնողացդ . Գարեղին ջան , ասեց Արշաւիրը . ժամիցը հօ յետ
ընկայ , էսօր էլ Ղազարտի յարութեան օրն էր , համա արի տես , էս
ցուրտ վախտին արեւը ինչ լաւ դուս ա եկել , հէնց խմանաս մալխի ա-
րեւ ընի , ընէնց չի : — Հա՛ , հա՛ , իմ սիրտս էլ բացուեց . ասեց Գա-
րեղինը , համա ասան , ընչի համար ես էս վախտ ըստեղ կաննել , ո՞վ
գիտի մի ուրիշ փորացաւ կունենաս . զու ընխա իմ արեւը ճշմարտն ա
սան : — Ինչ բան , ասեց Արշաւիրը . էս մեր խիղանոնցն էլ Աստուած
բարի տայ , օխտը սհաթ փափում են , դեռ թունդրի անթեղը նոր են

բաց արել , աթարի մուխը տունը բռնել ա , ընչանք քուրսին դնիլը
խելի վախտ կըքաշի , ոտներս էլ սառեց էլի . . . համա գիտես ինչ
կայ . էքուց ծառգարդար ա , գիտեմ հիմի կասես ժամիցը ետեմ գալի
ողորմի Աստուածը դու ես ասում . ուռ պոի օրհնեն , ժամուսը լա
հանդէս կըլի , ազապ աղջկերքը , պատի հարսները լա լա չորերի
բողքէքը բաց պոի անեն , երէխէքը փառք ի բարձուսին ճոճօնակները
ու ճեռերը (*) պոի ածեն . մեր տղայ , ինչ կըլի ազապ տղէքանց հալը
ժամի դրանը , Աստուած ոչ չհանց տայ , Մողնու նախրիցը շատ կըլին .
դու հօ որտեղ աչ , ընտեղ բաշ էլի . (որտեղ կերակուր ընտեղ գլխատր) ,
— Ըսէնց սովորութիւնը կարուի մեր միջկցը , ասեց գլուխը պը-
տըտելով Գարեղինը , մեր գեղի էս մի բանը շատ վատ ա , էս ինչ քրիս-
տոնէութիւն ա . ամէն երկրներում , ասում են , ամէն կիրակի մենձ ու-
պտով ժամ կերթան , նրանցում ամօթ չի կայ . հէնց մեզ համար ա
որ ջահել աղջկերքը ու պատի հարսները տարին երեք անգամ են ժամ
գնում . մեր տէրտէրներին էլ Աստուած բարի տայ , բողազներին հուպ
տաս երկու այր չի վեր ընկնիլ , անջախ մաշտոցին են ջան տալի ,
էլ չեն ասում թէ քարողեն բալքի էս սովորայթքը վերցուի . ես տէր-
տէր ընէի , տես մին օր կըթողայի ըսէնց , — Կա լա սովորութիւն ա
ինչ , ասեց Արշախը , մեր հարսները երկուամեկ իրանց չորերը հա-
նել պատրաստել են էքուցուան համար , թէ ամէն օր ընէր ժամ գնողը
էլ ինչ սրտով կերթ այն . մարդկանց սովորութիւն ա որ միշտ ժամ
գնան . ուր են , հինգ մարդ անջախ ես թոռով կախում օրը , էն էլ բզբզ
նած հալուորներ , շատ օր էլ տէրտէրն ա ըլնում , ժամհարը ու չորս
սինը , — Ժամ գնում են հէնց գիտես աղօթք են անում , ասեց Գարեղի-
նը (պառաւանդիցը սաղահի) ամէն մարդ իրանց բարեկամներին ընտեղ
են տեսնում . ո՞վ գիտա թէ ինչ բաներ են խօսում . ինչպէս մեր Սօսն
էլ ասում էր որ կիրակի օրը ժամ պոի գնամ . նա տարին մի հետ
անջախ ա գալի , ի հարկ է ընդուր համար որ ձեր վարդիթիերին պոի
տեսնի , անձախ մի Փրասնդն ա քցել , փորը գետնը քսելով մեռաւ
խեղճը ձեր աղջկայ համար : — Տես Գարեղին , ես գիտեմ ընենց կանէք
ժամ էլ չեմ թողալ դայ մեր աղջիկը , ասեց Արշախը . բառը հա-

(*) ճօճօնակն երեք տախտակից շինած բան է որ իրար կըհարկանեն կը-
չղկչղկայ . իսկ ճեռն նոյնպէս փայտից շինած խաղալու գործիք է որ ձայն կը-
հանէ պատելու :

մնր ա հիմնիւց պատրաստուում , լւա , լւա , հլա տնա , է , աշխարհ-
քըս քանի դնում չարանում ա , աղջիկքն էլ չնն իրանց հայլն կենում .
մեղնից յետոյ Ատուած աւելի չարից փրկի . Հայ աղջիկը էնքան հա-
մարձակի որ իրա միջին տղայ ջոկի սիրի . ով ա լսել : — Ընչի ես ը-
տէնց խօսում Արչաւի , սանց Պարեգինը , ժամ չթողալով ինչ պը-
տիաննա . ջանմ , մի տղայ ա՛ մի աղջիկ , էրկուան էլ իրար սիրել են ,
թէկուդ թաղաւորի տղի էլ սաւք՝ սիրտը սաւք չի ընկղ վրէն . մեր Սօ-
սը շատ դիշեր անքուն ձեր գրանը անց ա կացնում . ոչ Լէյլին ու Մարջ-
լունը , ոչ Քեարամն ու Ադին , ոչ էլ աշուղ Ղարիբն ու Շահ—Սա-
նամն էնքան սիրով չեն էլել , ինչքան էդ երկուսը , շատ քիչ կը-
պատահի աշխարհքուան ըտէնց բան . ես քանի մեր Սօսին խրատում
եմ , որ յետ կենայ էդ բանիցը , հէնց խճանաս թէ իմ խօսքերը ցախ
են դառել նրա սրտի կրակը աւելի բորբուս թեւայնում , աւելի ա
փառում քու քուեր սիրովը . ես գիտեմ թէ ձեր Վարդիթիկն էլ ինչ
սրտով ա սիրել մեր Սօսին . ինքը հօ վարդ ա , նրան էլ պիւլպիւլ ա
չինել . հէնց խճանաս թէ անումը գիտութեամբ դրած ընկիք Վարդիթիկեր ,
որ մեր պիւլպիւլի անուշ քունը կտրի . ոչ մի աշուղ էնքան խաղ չու-
նի ասած՝ ինչքան նա . ով գրանց ջոկի իրարից , Ատուած էլ նրան ջո-
կի , նրա մտարաը փորումը մնայ : Գլուսա , դու ըտէնց ստելով ուրիշ
բան ես գլխի դցում , ուղում ես փախցնում , իմ ձեռին շատ հեշտ բան
ա . դորթ ա՛ ես շատ դօշաղ չեմ , համա Սօսի համար գլուխս վեր եմ
գրել . ինչքան էլ նեղութիւն քաշեմ նրա համար , ոչինչ . նրա սիրտը
չահիլը թանդ ածի ինձ համար : Արչաւիքը տեսա որ Պարեգինի սիր-
տը աւնուեց իրա խօսքիցը , լեղուն ծոկց . էն աղ ու հացը վիայ , ա-
սեց նա , որ իրար հետ կտրել ենք , ես հանաք եմ անում , ես սրտով
ուզում եմ Սօսի պէս փետայ ունենայ , համա էդ անիրաւ հէրս ու մէրս
կամք չունին տալու . քանի ես խօսքեմ բաց արել , ստարկու քցել ,
բերնիս էկել են . ես լաւ գիտեմ որ Սօսի պէս աշխատաւոր , մարդի
սիրտ բաց անող , ուրախ ու չաղ տղայ չիկայ , իլլաքի նրա հրեշտա-
կի ձէնը որ ամենի բերանը բաց ա թողել . մի Սօս ա՛ մի գեղ , հէրս
ուրիշ տղի ա ուզում տալ , մէրս ուրիշ . տեսնում եմ որ երկուան էլ
հարուստի են մանգալի , թքեմ հարատութիւնի միջին , մարդիս համար
փողն ու հողը մին ա , դու մի վախիկ , վերջը մեր խօսքը պտի ընի .
երկուսի միաքն էլ ջոկ ջոկ տղի վրայ ա , թէ խօսքները մին ընէր՝
ան կար , մի տան չերէի որ երկու տանտիան ձեռի ընի՝ շուտ բա-
ժանք կընի . երկու գծին մի խելօք կլնի . հալքաթ վերջը բանը ուը-

տի մնայ վարդիթերի վրայ , նա ում ուղենայ նրան կերթայ . Աստուած տայ որ ըտէնց ըլնի . . . Սօը , Սօը , Գարեղին , էս ուր ա էս վախտ դբայ յիգանիքը դարբել , էս վախտ ինչ բան պոտի ունենայ . մի ձէն տուր տեսնենք ուր ա էրթում , համա էլ ինչ ձէն , նա վախաւ , ով գիտի ինչ շտապ բան ունէր :

Գարեղինը տեսնելով Սօսի վաւազ վաւազ անցկենայլը՝ սեռ ու մութը գլխին էկաւ . մի քիչ շփոթուած մնաց ու յետոյ առանց Արշաւիրի հարցմունքին պատասխան տալու՝ մնաս բարով , ասեց , ես գնում եմ մրտեցի , ու հեռացաւ : Արշաւիրը ինչքան ուղեց յետ կանչիլ որ բաւքի կարենայ Սօսի կողմիցը մի բան խմանալ , նա անկաջ չարեց . դրնաց դբայ իրանց տունը . համա սեռ ու մթին կերթայ իրանց տունը . նրա գլուխը մի ընէնց քամի մտաւ որ ինքն էլ չիմացաւ , թէ ինչ անի , քուչէն ծռուեց թէ չէ , մէկ էլ քուշովը յետ դառաւ , մէքը կողքրած հորթի պէս նա սկսեց վազել յիգանոնց քուշովը . մի քանի իոյ գեռ . նոր էր գնացել նոր եկած բարակ թերթեփի վրովը , էս ճամփէն բռնեց ու գնաց , գնում էր՝ միտք անում , ու ինքն իբան խօսելով ասում . անա Սօս ջան , եարանք ուր գնացիր էս վախտին , չըլնի թէ տանը քեզ նեղացրած ըլնին , չըլնի թէ ասել են վարդիթերին չենք ուզիլ քեզ համար . ես կուզեմ , քեզ մատաղ , իմ ջանը քու ուղտորին վեր եմ դրել , իմ գլուխը մեռած ըլնի որ դու նրան չառնես , աշխարհիս ոչ մի նեղութիւնը չի կարող ինձ էդ մտքիցը յետ դարձնիլ . դու հէնց գիտես թէ քու աղպէրը քեզ համար հօգս չի քաշում . էն խաչի ու սուտարանի տակի տուած ողջումը ինձ ինչ կանի , որ ես քեզ մտքիցըս քցեմ , չեմ մոռացել քեզ քու ջանին մատաղ , էս սնտիս էլ Արշաւիրի հետ կուխ էդ էր : Աստուած ջան , ով գիտայ ուր գնաց , կարծիմ գանիլ թէ չէ , առանց նրան իմ օրս մի օր չըլնի թե՛գ . . . համա ա՛՛՛ , ըտեղից մի իոյ ա գնացել , կանես թէ իմ Սօսի կուշկուշուրիկ տրխների իգն ըլնի . անպատճառ էն ա , ես դէսը գնամ տեսնեմ . վնց գլխիս չըլնի թէ դբայ ձօրն ըլնի գնացած քարտիկիցը վեր ընկնելու , հէնց ձորի ճամփէն ա , վաղեմ , վաղեմ . . . ձէն ա գալի , ըս . . . էս ինչ ձէն պոտի ըլնի , էն հաստ պօպօքու (ընկուզենոյ) տակիցն ա գալի . էլնով , էլնով (կամաց) գնամ , ոտիս շփոթուն չիմացուի : Քիչ էլ որ յառաջ գնաց՝ ըն՛ը , Սօը ձեռներով դադալը քջջում ա արեգունի տեղերումը , հէնց խմանաս թէ մի բան կորցրած ըլնի ընտեղ . տեղն ու տեղը նատումա Գարեղինը , բտում ա որ Սօը խառնադորում ա գազալը ու ազբար էլած կանչում էս խաղը ան միտք անիլ :

Ընչանք երբ ես դիմանամ , մաշեցիր ջանս Վարդիթեր
Կտրեցիր կեանքիս թելը , դու իմ հոգեհանս Վարդիթեր .
Սէրդ կրակ ա դառել , էրում ա ջանս Վարդիթեր ,
Հերիք ա ինձ չարչարես , կտրի տանջանս Վարդիթեր ,
Թուխ թուխ մազերիդ հիւսը , աղեղնածեռ ունքերիդ հետ ,
Հրեշտակի ճակատդ՝ ոսկեֆինջան աչքերիդ հետ ,
Գրախտի դուռ բերանդ , սխտակ շարմադ պռօջներիդ հետ ,
Գրառել են իմ սիրտս՝ մորթել կենդանս Վարդիթեր :
Ետր՛ւր կընի որ բռնեմ՝ լիտաթաթախ ձեռներդ ,
Շընքովս ստիտ տամ , երկար բարակ կոներդ ,
Պաշեմ ճակատիս դնեմ , ակնամուսի մասներդ ,
Անեմ թէ էլ դարդ չունիմ , իլ հոգեհանս Վարդիթեր :
Էքուց ժամ պտի դնաս , գնացած ժամիդ մատաղ ,
Ճամիէդ պտի սպասեմ , կէս գիշերիցն էլ շատ վաղ .
Դուռը կտրած կըկաննեմ , որ քու սուրբ երեսի շաղ ,
Արեւի հետ ինձ դիպչի , կաջողի բանս Վարդիթեր :
Մանիշակի եմ մանկալի , քեզ ընծայ տալու բերեմ ,
Որ առէնքը խմանան , թէ իմ խօսքերին տէր եմ ,
Մարտ ամիսն ա հեշտ բան չի , ո՛վ կտտի զազալը որբեմ ,
Մասներս թիակ շինելով , անեմ էս բանս Վարդիթեր :
Հայատառնուսը մի հատ ես , ոչով չունի քեզ պէս եսար ,
Քեզ տեսնող ազապ սղէն , գլուխը կտայ քարեքար ,
Կուզի ուէրդ իրան քաշիլ , մեռնիլ հետդ բարեբար ,
Համա դամիս ձեռիցը , կփռուի կռանս Վարդիթեր :
Սօսի դարդը քանի կայ՝ խօսքիցը յետ չի դառնալ ,
Գիշեր ցերեկ անհանդիստ , գլխին տալ պտի ու լալ .
Երբ քեզ կառնեմ կպրծնեմ , հաց կուտեմ կուշտ ու հալալ ,
Բան ու գործս կթողամ , կնստեմ տանս Վարդիթեր :

Սօսը կրակուած էս խաղովը՝ Վարդիթեր ա կանչուած . մին
կաննում ա ու ան քաշում՝ որ մանիշակ չի գտնում , մին էլ յետ
կաննում ա դաղալը քրքրում . ո՛վ ա լսել թէ էս ցուրտ վախտին ,
դեռ որ նոր ա ձինը վերկացել , զաղալը յետ տան տակիցը մանի-
շակի ման գան , համա ով որ տշխատի՛ նա կուտի . զորթ որ մի դա-
րիդուս տեղ , որտեղ արեւի զօրութիւնը շատ էր տաքացրել գետինը՝ մի
քանի հայտ գտաւ . պտի խմանանք թէ Սօսի սիրտը ինչպէս ուրախացաւ
որ իր ուղածին հասաւ . կէս թաղաւորութիւն իրան տալիք էնքան չէր

ուրախանալ, ինչքան էս մի քանի հաս նոր դուս եկած մանիշակի համար . ուրախութիւնիցը քաղեց ու հազար անգամ Աստուծուն վասք տալով ասեց . հիմի խմանում եմ որ իմ ու Վարդիթիւրիս սիրաը մին ա . ես որ էս ցուրտ վախաը կարացի նրա սիրաը ուրախացնել մանիշակով նա էլ ինձ կուրախացնի իրա սիրովը . համա Աստուած ջան , ո՞վ պը . ախ տանի իրան տայ , երբ պտի նա դուս գայ որ տամ իրան , կարան էս զիշեր ժամ գնալիս տալ իրան . ախ էդ չի ընիլ , նրա մէրն ու հարսնեը հետը կընին . էն ինեղճը մօր ժանդոս երեսին մտիկ տայ թ է չէ , կարոյ յետ ու յառաջ ընիլիլ ընչանք ժամ մտիղը . ես գիտեմ էն դարձանի ասկի ջուրը հիմիւրց խեղճ աղջկայ երեսը պոկկայ , ու քանի քանի թամբահներ արել , որ ժամի ճամբին հարսնեը միջիցը դուս չի գայ , ուրիշի խիղանոնց հետ չի խօսայ . բն ինչ քար գցեմ դիւխս , ինչպէս տամ իրան . Գարեղինս թէ խմանայ ինձ կրակը կըքի կհանի . ամէն օր նա ինձ ասում ա որ ես առանց նրա խօսքին բան չի բռնեմ , ես էլ խօսք եմ տուել , ինչ անեմ , ասեմ չի ընիլ , չստեմ չի ընիլ . երկու ջրի արանքին եմ մնացել . թէ չի ասեմ , ես չեմ կարալ էս մանիշակը տալ իմ սիրաը էրողին . թէ ասեմ , վնջ թէ նեղանայ , համա ինչ ուղղւմ ա ընի պտի ա . . . (խօսքը վախում ա)

Աստուած ջան , էս ո՞վ ա մեր խնձեմիների (շուս կտարտող) պօսօքու տակին տաղու՛մը նստած . վնջ , հարոյ , ես չի կարացի իմ սրտի խորհուրդը ընէնց պահիլ որ թաքուն մնայ . հիմի ինչ անեմ որ էս մարդը լամ ընի . սատանի սերունդ էր ըտտեղ բռնեց , էրթամ աստ սպանեմ , նալաթ քեզ շար սատանայ , կարար էս ո՞վ սրտի ընի . սա իմ բուսու՛նը պահելով կիւլ ա քամակիցս , ես դրա կտրմիլը հիմի կրկապեմ . փորը մորը երբ որ վեր ածեցի՛ թնոց էն վախաը պարծենալով էրթայ իմ խորհուրդը պատմի իր հրնկերներին . էյ , ո՞վ ես , դուրս աբի , թէ չէ մենձ թիքէղ անկաջի մնաց . ստիլով հանում ա դամէն դիցը . մի քթալ արիւղ էլ չնոզեցի . ո՞վ սուրը Գէորդ դու իմ կռանը գօրութիւն ասա , երեսին խաչ ա հանում . . . Գարեղինս ա վնջ գըլխիս , Գարեղինս , շուտով դամէն դրեց զնի մէջը . աղպէր ջան , քեզ մատաղ ընիլմ , ինչ բան ու՛խս ըտտեղ , իմ հօգու խղարերի մում , սըրտացաւ Գարեղին ջան , քեզ ո՞վ ասեց էս ցուրտ վախաը քու շուարայ աղպօր հետ ման գաս . ես գիտեմ հաց էլ չեմ կերած ընիլ , վնջ , ես ինչ գլուխս քարը սուխ ըտտեղ կիւլ որ քու հացն էլ հարամ էլաւ , աչ իմ կերածը հարամ ընի . դու վախեցար թէ կըրկեմ , վախիլ մի . քանի քեզ սէս աղպօր , քանի Վարդիթիւրի շունչը բերնին ա՛ կտրչիլ

չեմ . որանդ ընկմ' կըզամ . թէ կուզ Վարդիթերի սիրովը հարբած Ա-
լադեհազու գեօյի բողորքին վարադի պէս սրտիս հերտիցը գետինը քա-
րուքանդ անելիս ընկմ , թէ կուզ էլ յետ խելքս գլուխս կկած մեր
սուրբ Լուսաւորիչ պապի անպարան կանթիեղի տակին Ալադեհազու հա-
շտաը (ծայրումը) աղօթք անելիս ընկմ , (*) էլ յետ կըզամ : ✕

— Սօս , էս Աստուած վեր կունի , ասեց Չարեղինը , ինձ էս վախտ
պարզիկի տակին ապուխտ ես շինում , դու չես գիտում որ ես ցըր-
տի սովոր չեմ . չես գիտում , որ քու էսքան յետանալիս՝ քու Չա-
րեղինը հազար ու մին միտքեր անելով , ձաղը կորցրած սարեկի պէս
գլուխը քարէքար իրան սարէսար տալով պտի որանդ ընկա քեզ գանի .
քանի անգամ քեզ ասելեմ որ մի տեղ գնալիս դչի թեի հետ էլ ա ինձ
խնայ արս , որ ես քեզանից հրկիտ չընկմ . դու չես գիտում որ թէ
մի սնաթ յետի տեսնեմ քեզ հողիս գուս կգայ , ըսէնց ես աղպեր պա-
հում . համա մաշպլահ՝ քեզ , Հայ ես էլի , Հայը իր խօսքը գետինը կը-
քցի , Հայը իր թքածը կլիզէ , Հայը սրտով ասլանա , հընկերսիրու-
թիւնով էլ տատարակ , համա քու միջին էդ չի կայ , մէնակ սիրտդ ես
ապանի շինել , էլ հընկերին մախկ տալ չի կայ . դու ընչանք իրիկուն
էլ որ Վարդիթեր կանչելով սառցի մէջ մտնես , հէնց կլմանաս թէ Վար
դիւորին Հանալանքայ գետումը կուներդ վրած լեղ ես տալի . սէրի կը-
րակը , ասելեն , թէ Մասի գլխին գնես , տապանը կերեայ . ես քեզ
քանի անգամ ասելեմ , որ դու հէնց խնայի թէ Վարդիթերը մօտիդ նըս-
տած ա , դու նրա համար հողս մի քաշել , էդ իմ պարտքն ա քեզ
ինչ կայ :

— Ալ . դու ամէն վախտ ըսէնց ես ասում . ասեց Սօսը , համա մի օր
չէլա որ բանը գլուխ դար , շատ էլ ընելու էլ որ ընի , համա ըն-
չանք չիրը կըթըլի՝ հիւանդի հողին կըթոչի , ընչանք էդ բանը կըլինի
ուրաի պօշը գետինը կըհամնի : . . Ե՛հ , ես մեղայ Աստուծոյ , քու
ասածը թող ընի , բատուց յետոյ էլ դարտ չեմ անիլ , ինչ կանես յարս .
ինչ ասես անկաջ կանեմ , սիրտս սուփրայ չի ամէն տեղ բանամ :

(*) Ալադեհազն է Արագած լեռան , որի գլխին , ինչպէս պատմում են , կայ
մի մեծ լիճ : Կայ և մի այնպիսի աւանդութիւն , իբր թէ երբ Լուսաւորիչը աղօ-
թում էր այս լեռան գլխին , մի անպարան կանթիեղ լոյս էր տալի նրան գիշերը
և այժմ կայ , արժանաւորաց միայն տեսնելի : Այս անպարան բառի կընա-
տեպն է որ Արագածուն գաւառին ասում են Ապարան բառ աւանդութեան :

ուրիշը չէ , դու հօ լաւ դիտես :

Գարեղինը խօսքը փոխելով ասեց նրան , էդ ի՞նչ ա բռնի միջին . էս զխառ բտեղ ընչի՞ համար ես կեկ , սո էդ մանիշակը սրտեղից ա՛ , համա տղայ ես հա՛ , արի՛ , արի՛ էրթմանք , ես սառեցի բտեղ , քեզնում խղճմտանք չի կայ :

Բ .

Էն իրիկունը , երբ որ արեգակը ծովի մէջը մտաւ , աշխարհը մութը բռնեց , ամէնքն էլ գնացին իրանց աները ու հանգստացան Աստուծոյն փառք տալով , ու ամէն օրուանից թէզով քնեցին որ առաւօտը շուտ վերկենան ժամ գնան՝ ծառղարդար տեսնելու ու օրհնած ուս առնելու՝ որ բերեն իրանց տանը պահեն ընչանք մէկէլ տարին . պըստի հարսները ու ազապ աղջկէքը վաղուց հէնց պատրաստել էին իրանց լաւ լաւ շորերը , փողի առակի պէս , դեռ ջրի ափը չի հասած՝ տոները հանել էին . համա ընչունքի Վարդիթերի՛ վահան աղբօրը էս տարի էին պատկել՝ խնամոնց տանիցը սրանց տունը մի խօնչայ կլաւ , որ էքսի օրը Թէլլիդարին (պտտի հարսին) հէրանց պտտի տանն ժամիցը դուս գալուց յետոյ : Թէլլիդարի մենծ քիրը (Շողերը) խօնչի հետ կեկ էր : Խօնչէն բաց արին , աչքդ բարին տեսնի . Աստուծոյ մի բարի կար միջին . օրը մենծ պատա , համա Աստուծոյ տուածիցը պտտի բարութիւնները հաղար . չիրբազտով զաթայ , հողի մաթով (ուրբ , բաքմազ) հալուայ , պատուց տօրնայ , լաւ չամչալի , աղջանաբաթի չբով փլաւ , տապակած բոխ , մինը մնից շատ լաւ . Թերմունը (օշարակ պղպեղով և ուրով շինած) հօ էնքան քաղցր էին չինել որ մի թաս խմողի սիրտը էրում էր :—Շէն կենայ մեր խնամին , ասին ամէնը մի կողմիցը՝ ու Հեթումը (Վարդիթերի հէրը) նստեց մէջ տեղ , մէկ էլ տղէքը կարգով չորս կողմը շարուեցին հաց ուտելու :

Համասփրուռն էլ (Վարդիթերի մէրը) խօնչէն քաշեց առաջը , հարսներին ու աղջկայ բաթինը տուեց իրանց , մնացողը դրուց սուփրի վրայ ինքն էլ նստեց յետոյ հաց ուտելու մարդի ու տղէքանց հետ :

Վարդիթերն ու հարսներն էլ ռափ վրայ կաննած ծառայութիւն էին անում . նրա սիրտը արին ա գառել , ուզում ա որ էն գաթիցը մինը Սօին հասցնի , համա չի դիտում ինչպէս անի . զխափ որ էքուց ծառղարդար ա , Սօը անպատճառ ժամումը կընի , համա խեղճ ջրատարը՝

չի դիտում թէ Սօսը իրանց դրսէն կաննած ա . միտքն կլաւ որ թմաբուն մինը ազլխումը կողպի հետը ժամը տանի , բալքի թէ մի սաթթով կարենայ իր սիրեկանի սիրտը ուրախացնի : Խնամի Շողերը ծանրագոգօթ մի քնջում նստել ա ու սուս կացել . Հեթումը սկսում ա նրա հետ քաղցր խօսիլ , նա էլ դուլնն ա սմբտմբացնում , հա սանլու տեղակ : Խնամի Շողերի առաջը չալ դանաւուդ բաշօթթիկ (զլխաշոր) են խալթի դնում , խօնչէն բերելու տեղակ . նա էլ ճանչէն անող ձիու պէս շուտ շուտ դուլնն ա սմբացնում , սաքի թէ շնորհակալ եմ : — Մեր հարսին քեզ ենք տալի , տանց Հեթումը , լաւ պահէք ընչանք կանանչ կիրակին , որ բարով էն օրը համենք , չենք թողալ ձեր տանը . աղջի թէլլիղաւր ջան , ըստեղ արի . չըլնիմ չխմնում որ քօղրը երևիցդ մեր ա կացել հօբանցդ տանը . հէնց արան , որ հարեանները քու շուաքդ տնանիլ չի կարենան . հօրդ ու մօրդ լաւ պատիւ տուր . էս վաղինը չի . իրիկունը քնելուս ոտները տրտրի , սնց որ մեր տանը իմն ու տնփերտանցդ տրտրամն . շորերը հանելուս թեր քաշի . առաջ նրանց քնացրան՝ յետոյ դու գնան քի իր . առաւօտեանց տեղիցդ ծեքելահան վեր կնց , տնքն սալի , ուսաշորդ քցի , կուծն ուսի , զնան ջուրը բեր , հօրդ ձեռին ջուր աման . սրղի , հէնց արան մեզ չի ամանչացնես . մատով շհանց տալու դասնաս . ըստուց յետոյ ինչ պակատթիւն ունենաս , մերն ա :

Կեսաւը էս խրատները արճիճի պէս հալում էր թէլլիղարի անկաջումը . խնամանց կենացը խմում էր , որ իրանք ըստեղ չէին , համա մաքը ներն ըստեղ էր . խնամի Շողերին ծիծաղացնելու բաներէր պատմում , նա էլ ամօթիցը դուրսը կախ էր քցել , երևաէն խտտել ու նստել . մէրն ու արդէքն էլ Հեթումի խօսքերը հաստատելու համար մի մին մատալէք էլ վերայ էին բերում . համա Վարդիթերը հէնց խմնաս , շուաքն ըլնի ըտեղ . իր հողին մէնակ Սօրի հետ ա . ոչինչ բան աչքը չի գալի . աչքերը խփում ա՛ Սօսն ա առաջ գալի . բանում ա՛ հէնց դիտայ թէ Սօսի խտտումը փախչում ա :

Նրանք հացից վերկացան , Աստուծոյն փառք տուին , երեսներին խաչ հանեցին , խնամուցը շնորհակալութիւն արին , հիմի Հեթումը հրբամանց որ խնամի Շողերին էլ հաց ուտացնեն , լաւ պատիւ տան : Իրանք երբ որ քնեցին պրճան՝ մի քնջումն էլ խնամին , հարսները ու Վարդիթերը նստեցին հացի . սովնքը սուրբի միջի կլած չէլածը լըցնում են մեր խնամու առաջը , թէ համեցէք անուշ արան . նա էլ յետ վեր ա ունում գնում սրա՛ նրա առաջը սուղալ , ես կուշտ եմ շնորհա-

կալով ու նազն ա անուս հայ ուտելու : Աննձ հարսը զօս անկող ասուս ա . քու ճարը զայ , ափնք թէ սուսած ևս Լիլի . դէ լնու , սու էս մի թաս թէրմունն էյս անուշ արս :

— Ինամի , քս սուրը Գէորքը վիայ չէմ ուղում , ասումս Շողերը , համա Բնչ անեմ խաթրներդ աղիլա . վայ , աման , մեծ խնամին զարթուն կըլնի կըտաննի՜ հիմիկ թուք կըլնինք . յետոյ թասը մէկնելով մենծ հարսին՝ ասում ա , խնամի ջան , թասս քեզ որջութիւն . նա էլ չի առնում ձեռիցը՝ ասկալ . լաւ ձեռի ա , խմողանց անուշ . յետոյ սաքի թէ չարէն կարուած՝ ասում ա մենծ հարսին , խնամի ջան , սաղըլնիս , քու տէրն ապրի , աստուած քու երէխէքը քեզ բաշխի . (միջնէկ հարսին) խնամի ջան , Աստուած քեզ զոչ որդի տայ ուրախանաս , ճղքճղքնտտիս , Աստուած մեր խնամուն սաղ պահի քեզ համար . վարդիթեր ջան , քեզ մի բարի նշանածըլնի , բաղոյ կըտրուկըլնի , Աստուած քու սրտի մարազը կատարի , քու աղպերտինքն աղբին . Թեւիկոյն ջան , պարզերեսըլնիս , հնազանդ մնաս , ոտդ զաղամովըլնի էս տանը , ծլիս , ծաղկիս , իրար հետ հալխորիք , իրար հետ սրտուսիք , մի բարձի տիրանաք , դու սրանց ոտի հոգն ևս , տէր Աստուած քեզ փառքըլնի : Ամէնքը մխտախն պատասխան տունն . շատ սաղըլնիս , Աստուած էդ մի երէխէն քեզ բաղչի , ուրիշն էլ տայ՝ ուրախանաս , քու տէրն ապրի : Քնիթկալը յետ քցեց , ձեռը բերնին տաղդայ բռնեց մեր խնամին , մի քիչ խմեց ու յետ էր ուղում տալ (թէպէտ կատմին էլ չի թուցեց) : — Քան , վայ . թէ Աստուած կըտիրես անուշ արս , մենծ հարսն ասեց : — Չէ , չեմ կարող հերիք ա : — Գէ լնու՝ իմ խաթր համար , անաշէն , թէրմունն ա հօ ղինի չի : — Գէ ասումես Բնչ անեմ , կարսմ խաթրդ կտարիլ . էլի քնիթկալը յետ քցեց թէ չէ՝ թէրմուննի տակի տաքղեմն (սղբակըլ) էլ չի մնաց : — Անուշ , անուշ , ամէնքը կտմաց փախացին ու մի մին թիքայ մազայ տունն , որը հարուայ՝ որը գաթայ : — Անուշ կենաք , ասումա , ու մաղչն առնում : Ամէնքն էլ կարողով սրտեցին մի մին թաս թէրմունն խալի , ամէն թասի վրայ մենծ պատիցը երկար շորհակալութիւններ . վերջը վարդիթերին էլ մի թաս տունն . նա հողը գլխին , ցիկն արթին կըլամի . նրա դարդը , կասես թէ , էդ մի թաս թէրմունն ա . նա օձի՜ փուշ , մարգամուշըլնի կըլամի ու էդ չէ . Տորհակալում ասեց , ևս թէրմունն չեմ սիրիլ , ձեր խմածն էլ իմն ա : Հարսները վաղուց գլխին վարդիթերի դարդը , համա չէին ուղում խնամու կշտին իրանց տան սուր բանալ , ոչինչ չի խօսուցին , համա մեր խնամին հենց զօս ա անում , քեզ

մատաղ , խանն , ետ սիրում էի , ձեր ազիլ խաթեր համար խմեցի . դու էլ մի քիչ բերանդ սու ու յետ սուր : — Զէ , ասեց , գիտեմ խաթրդ ազիլ ա , համա թէ խմուհը վերեմ ասել (ուխտ) . խնամին ինչքան էլ զուարեց՝ նա զուխը տակը չի տուեց : Նա որ խմոց ընկեր՝ նրանց չէր մտնիլ տալ . մարդ մարդի դարդ չի գիտենալ , կէս քշերին ժամ կըկանչի . նրա սիրաը ուղում ա թէ պատուի , նրա աչքերիցը ուղում ա արտասուհը արուսի պէս թափի , նա միտք ա անում , թէ ինքն ըսէնց ուրախու թիւնի միջի նստած ա , սե ըններ էն ուրախութիւնը , հիսի Սօսը ինչ տեղ պոի ընի . օրթում էր կերել որ ընչանք էս զաթիցը մինը Սօսին չի հասցնի՝ բերանը նշխարք չի դնի : — Աղջի , հաց էլ ա կեր , ասեց խնամին : — Նս կուշա եմ , դուք անուշ արէք . մենձ հարսի կողքին էլ թաքուն բրթում ա՝ թէ պրծի , վերջացրու . էքուց ժամ պոի գնանք , կէս քշեր դառա : Խնամին տեսա , որ ամէնն էլ ծիծաղում են , համա Վարդիթերի երեսը դառել ա ձմուռան երկիւրք , հէնց գիտենաս աշխարքիս կոռ ու բէկառը իրանից ընին ուղում , նստել ա ու սուս կացել : — Աղջի , ախար քեղ ինչ էլա . ո՛չ ասում ես , ո՛չ լսում ես , ո՛չ ուտում ես . ասնք հաց չես ուտում , բերնիցդ հօ քրեհ չեն ուղում , մի խօսա էլա : — Զէ , ուրիշ բան չի կայ , ասում ա , զուխս ցառումա , չեմ գիտում թէ ընչիցն էլա :

Խնամին շատ տխրեց էս բանի վրայ , վախենալով , թէ իրա ոտը վըրայ չի եկաւ սրանց տան վրայ , որ դարու պէս Վարդիթերը հիւանդացաւ : Վարդիթերը ինքը հօ հաց չի կերաւ , նրանց կերածն էլ հարամ արեց . ամէնքը մի քիչ սաքի թէ այլն ոյլն կերան , ու սուսիւն չէն արին ասելով , խնամի դու բարով հազար բարի , ասել պակասը կըբաշխես , քու տունն ա : Նս էլ , — Աստուած հացին լիութիւն տայ , շատ շորհակալ եմ , ձեր տէրն ապրի , ձեր ախպէրն ապրի , Աստուած մեր բարեկամութիւնը՝ հաստատ պահի , ամէն վախտ գնանք , դանք , ամենքս երկար ընի էս տանը : Համա ընէնց են խօսում , որ իրանք մէնակ կարան խանալ . Թէլլիդարը հօ ո՛չովի հետ իրաւունք չունի խօսել . մի մին քնթի տակին մրթմրթումա քուեր հետ , ու մէկէներին գլխով կամ ուտով անում : Հացից որ վերկացան , մենձ հարսը հրամայեց Վարդիթերին ու Թէլլիդարին թէ պրծէք խնամու տեղը նեքսի օթախումը քցեցէք . Թէլլիդար ջան , դու ու խնամին մի տեղ քնեցէք . բան չի կայ էս իրկուհն էլ թող տէքրս մէնակ քնի . Վարդիթեր ջան , դու էլ գնա նանի ծոցին քնի : Վարդիթերն էլ էր քուղում . վաղեց իր բօխչէն բաց արեց , ալ զանաւուղ մինթանէն , բազաափ աղուիլը :

սաղրի մաշկները բերեց դրեց իր բարձի տակը , ու մօր կողքին բախեց սեասա դեռ զարթո՞ւն ա՛ ստեց . նանի ջան , շուտ վերկայրու . Թէլի-զարն էլ էկաւ . Վարդիթերի անկաջումը քնթկալի տակիցը փափսալով ստեց , որ երբ նանը իրան վերկայնի , նա էլ դայ շուտով նրան վերկայնի , որ կեսառն ու անքերտինքը չի տեսնեն քնած : Ամէնն էլ գնացին քը-նկու . ամէնի անլաջն էլ ձէնի էր , ջրօրնհնեքիցը դէտը անճախ էս քը-չեր պտի ժամ գնալին . պտի հարաներն էլ հօ կնա առլի էին ուղում . հարանիքից դէտը մօր երես չէն տեսած , էդ օրը պտի տեսնէին :

Գ .

Ամէն արարածներն էլ հանդատացան , զիչերը իրա հօրգանը քցեց սամէնի վրա էլ , առլի բեղարածների . Աշտարակայ քուչեքումը քա-մու վզդոցիցը սաղահի ստտանայ էլ չէր ժամ զալի , մութը ականակիր . ջանիցը ձեռք քաշած մարդ պտէր , որ էս վախտ քուչեքումը մանդայ , էն էլ շատ հարկաւոր բանի համար , համա արի հարցնենք թէ մեր պարոն Սօսը օրտեղ ա քնած , որ առաօսը ժամ դայ : Սատունէքը կըքնեն՝ նա ոչ . նա էրէկուսանից Վարեդնենց տանը բերանը մի երկու թիքայ հայ գնկից յետոյ , Վարդիթերենց դրանը մանուշակը կափուռնջու տակին ձեռումը բռնած՝ ըստուր ընդուր հեռ խօսում էր , թէ ինչ ա կարենայ իրան սրտի սիրելուն մի հնարքով տեսնի , ու նրա սիրտը ու-րտխայնի մանիշակով՝ զարնան չիշակով : Կնու էս մարդ մտեղ մեր տղայ , համա օխտը տարի աչքերդ պլտորակին անի՛ նա էս վախտ դուս չի դալ : Վարդիթերի հօր աղբաթը խէր , ընէնց մի տեղ ա տուն շինել , որ ընչանք քչերը չի դայ , նրա դրան դուք վուք՝ կարուիլ չի . թէ նրա դուք , թէ Նրևանու մէջդանը մին ա . Վարդիթերն էլ մի երէխայ տեսնելու՝ տաննչելուցը երեսը վարդի պէս կարմրում ա . օր մնաց որ նա էնքան բազմութեան միջլին տանիցը դուս դայ , էն էլ մէնակ :

Տեսա Սօսը որ մութը կոխեց աշխարհքը՝ էլ չի հեռացա . մութու-մը դրեց , թէ ընչանք կենայ որ ժամհարը զանգակը տայ , բալբի ժամ գնալիս կարենայ իր բութէն տեսնիլ ու մանիշակը տալ . քչերս էլ ընէնց ցուրտ ա , որ թքես դետինը չի ընկնիլ . կասես , ջանդալները քցել են , վերն են քաշում . համա նա հէնց գիտի թէ օգտաւոր ամխան ա իրա հա-մար : Սօսը ըստեղ շատ մնալով , ցրտից սառահի ոչինչ խէր չի տնորա .

միտքն արեց ինքն իրան ուսանց . ըստեղ ցուրտ կուլ տարով բան չի դառնալ . էրթամ էս քչեր Գարեղինենց տանը քնիմ . նրանց խփլանն էլ սրտի ժամ գնան . մանկչալը կը սամ Գարեղինի քուերը , նա կը հասցնի Վարդիթիրիս : Ասեց ու գնաց դարս Գարեղինենց տանը . համա Աշտուրաչ արեւ մըր մտաւ թէ չէ՛ էլ դուռը չի մնալ բաց . նրանց դուռն էլ վաղուց չինած էր . ծեծեց , ծեծեց , բան չի դառաւ . ձէն տարով էլ բերանը պատուց . քնածն ու մեռածը մին ա . անուշ քնո՛ վախան էր , ո՛չ ով դուռը բաց չարեց . չարէն կտրեց բաշտովը նի էլաւ կտուրը , երթկակալը մըր կալաւ , որ մի խուրձը խոտ էր , ու էրթկիցը ձէն տուց : Գարեղինի մէրը անճախ ճրկատարով ասեց . էդ ո՞վ էք : — Արի արի , ասեց Սօսը , տան դուռը բաց արան : — Տօ դու ես որդի . էս վախտ աջարաջայ . էդ ի՛նչ խարտր ա . խէր ըլի էս բէլավափն : — Արի դուռը բաց արան , ասեց , խէր չէլած հօ շառ չարտի բնի , շառը շառոտ մարդին կըղկալէ : Գարեղինի մէրը դրան փակը մի քիչ լլտլտկազբրուց՝ չէլաւ . բաղնիքը չի գտաւ , մտոր կոխեց կոտխաները բարձր-բացրուց . ու դուռը բաց արուց . դնաց չախմախի տարու ու սանց , ամանն Սոս ջան , դպա սնի տակն արի խմորի թուռդրի կողքովը , թէ չէ՛ ճրագ թաթը առաջիկ դրած ա ձէթը լիքը , կըթափես , աշխարհքս ուռուտլահ կանես : Դնքն էլ ինչքան ման էկաւ , էս անուէր չախմախամանը չի կարաց գտնիլ , սատանէն վրէն նտու էր . խեղճ պատարը դուրսը կոխեց քուրսու տակը , կուացաւ թուռդրիցը կրակ հանեց , քուքուրթ էլ չկար որ կայնի . սատանական ա է . յետոյ թօնթօրալով ասեց . դրկում ըլնիս դու , թէ դանտիս . սատանանց , սատանանց , մի գատ եմ կորցրել , դոտի կէսն ինձ՝ կէսը քեզ .՝ ձէնց որ էս ասեց՝ աղլըփորելով չախմախամանն էլ գտաւ , ճրագ արեց . նտոխ , ասեց , տրխնեղ հանան , մին էլ պատաւ պատաւ տեղիցս վըր կացրիք , որդի , ի՛նչ էք ինձ չարչարում . ինձ ուսով Նրուսաղէմ պախ տանիք , թէ մատով սրտի տեղս քանդէք , որ ձեր կրակուսը էրուումեմ . կովը հորթին , հորթը կովին , գրուսը ցափ նախարարածին . դուք ձեր քէֆին ման էք գալի բնչանք կէս քչեր . ես իմ տղիցն էլ մինը բերում եմ , իմն ինձ ա համուում , բնչանք տուն ա գալի . հիմի քու մէրն էլ քեզնից մինը բերուց հօ . ախար դուք մեղ ի՛նչ սրտի անէք . . . քան , էդ ի՛նչ ա երեսդ կապլա լեղակա դառել . որ տեղ ես էլի էս վախտ . ձեր տունն ընչի չես գնացել . խեղճ մէրդ հիմի մեռաւ . տեղդ էլ կըղկտանայ թէ չէ . ջուրը նրան էլ տանի : Սօսը լեղուն ծամմորելով պատասխան տուց . ուրիշ տեղ չէի , մեր տանիցն եմ գալի . պախ ըստեղ քնեմ , որ առաւօսը

Պարեզներ հետ մի տեղ ժամ դնանք : — Ինզճ պատան , սաքի չեմ
զիրտում , ինճ ուղում ես խարիչ . դու թէ տանիցն ես գալի , ես Աստու-
ծոյ պատժին գամ . ո՞վ զխտայ որ տեղ ես էլիլ , սաքի ես չեմ խմանում .
էն ինչ քու մտքունդ ա , հրէս իմ դրնդումը գրած ա . դու Հեթումենց
դրանն ես էլիլ : — Չէ բիրի ջանն , (հօրաքոյր) տակց Սօսը . ես ընտեղ
չեմ էլիլ , հոդուդ մեղք մի անիլ . է՛հ , սասն , Պարեզներ սրտեղ ա քը-
նած՝ մտնեմ կուշար քնիմ : — Կնոց , կնոց , վերկացնեմ , տակց պատա-
ւը : — Չէ , չէ , քնահարամ մի անիլ , ես քիչ եմ քնահարամ՝ դրան
էլ մի թողալ մի զինջ քնի : Աստուով շարերը հանեց՝ մտաւ Պարեզնի
ծոցը ու թէք ընկաւ . ու երբ որ խնացաւ թէ խիղանը էն զլիւնն շուս
պոտի վերկենան ժամ դնալու , աղանչաք տրեց պատախն , որ իրան էլ
նրանց հետ վերկացնի , Անուշի (Պարեզնի պատիկ քուեր) հետ բան ու-
նի , որ հէնց ըսուր համար էլ էս կէս քշերին իրանց տանիցն էլիլ ա :

Սօսը , որ ընչանք սուր վրա Ապրդիթերունց դրանը չորացել էր , ալլը
աղցան էր դառել՝ տեղը մտաւ թէ չէ , էլ իրան չիմացաւ . էս օր ես մե-
ռել , թէ էքուց . համա Պարեզնի մօր քունը էլ չի տանում . նա մի
հանդ քան տնէր , որ սլծաւ էլ չէր քնիլ . ինքն իրան ո՞վ զիրտա ինչ
բերթեր էր շինում երկնքումը , էլ յետ քանդում . մին էլ ըսեց որ Սօսը
զլիւցը դուս ա տալիս քնած տեղը . մին տտում ա , Արշափր , ինճ մի
բռնիլ՝ թող տանիմ , թէ չէ էդ չափի աչքդ կըհանեմ . մին տտում ա ,
այ ձի եզին վախի , թէ չէ վտրդ վեր կածեմ , ու դհա ըսէնց բաներ ա
դուս տալիս զլիւցը՝ շտան էլ ան հասկանալու . խնացաւ պատաւը որ
Սօսը քշերս ընտեղ ա էլիլ , համա չուզեց քունը կտրի վեր կացնի :

Բաղումըը հասել էր Շամիրուր — կշեռքի մօտը , լիս աստղը քանի
դնում էր , մենծանում էր ուներքե էր գալի , ալթթարանը մօտացել էր ,
(* որ Պարեզնի մէրը վեր կացաւ տեղիցը , ճրագը վառեց ու ազջկե-
րանցը ձէն տուուց որ վեր կենան . Պարեզնին էլ որ տիրացաւ էր ժամ
պոտի գնար , նրան էլ վեր կացրուց . համա Սօսին չէր ուղում դարթնա-
ցնել , որ նոր էր էլիլ քնել . ընչունքի սրան էլ Պարեզնի պէս սիրում էր
ու նրանից չէր ջոկում . անճախ էս զլիւնն լիսապէմին մի քիչ քնել էր .
համա նրան հէնց խմանաս մինը կողքին բրթող ընէր , էն սհաթը
տեղիցը վեր թուա :

(*) Պուշակող աստղերն են , որով Հայաստանումը ճիշտ կիմանան դիշե-
րուան ժամանակը :

Գարեղինը որ աչքերը ճմուկով, արըշտաալով շորերը նոր էր հաղ-
նում՝ էրը տեսաւ Սօսին իր կողքիցը վեր կենալով՝ դարմացաւ, ու հէնց
ուղում էր հարցնել, նրա աչքով անկուցը խնայաւ բանի տակը ու սուս
կացաւ. վախեցաւ թէ չլինի մէրը բան կարենայ հասկանալ, համա
լինքն չէր հասկանում, թէ չէ մէրը նրանց չխօսածն էլ գլխի:

— Աննչ ջան, քեզ համար մի բաղդատի աղլուխ կառնիմ, թէ որ իմ
խնդիրքը կատարես. հէնց կխմանամ թէ մի թամբած սախտած ձի
բախչեցիր ինձ. էս բանովը, ասեց Սօսը, յետ դառնալով դալա Գարե-
ղինի սրտիկ քիրը:

— Էդ քիչ խնդիրք ա որ իմ իմ մտննաթնես քնկել, ասեց նազ անկրօ՛
Անուշը:

— Տես քիչ, ասեց Սօսը, էս մի քանի մանիշակը, թէ որ հասցրել ես
Վարդիթերին, էլ մաշիլ չես. խօսքս խօսք ընի, որ առնիմ աղլուխը.
Թէ ես սբանամ՝ էրկու աչքով կտրանամ: Ամէնը մի տեղից մնացին
արմապած, ու ասեցին. այ տղայ, էդ մանիշակը որ տեղից ա էս վախա,
էն էլ սղիլ չի, ծիրանի. (տեսակներն են մանիշակի.) դու դեւես, քիչ
ես: — Որտեղից որ ա, ասեց Սօսը, դողանալուս Ատուած հասցրեց:
համա Աննչ ջան, քեզ մատազ, իմ խնդիրը: — Դեւ, տուր տեսնիմ
ասեց Անուշը, վնայ թուք ու բէղնամ ընիմ ես. տեսնեմ երեսս կըբռնի
որ ասեմ Սօսն ա գրկել. համա թէ որ խոտվի չի առնի, յետոյ արի
էշը ցիւցը դու հանն, վարանը դու գլխի, նոխտէն դու գլուխը տուր.
էլ ինձանում մեղք չկայ: Գարեղինը էն կողմիցը բարկանալով քուեր
վրա՝ ասեց. քեզ բան չի կայ. դու տուր, թէ կուզես հէնց ասն
աղպերս ա գրկել, խնդրում էր որ վեր ունիս. նա ոչ իմ խօսքիցը դուս
կըզայ՝ ոչ Սօսի. ես որ ասեմ գնն քարախովը վեր ինկ, բա՛ չի ա-
նիլ, ինձ հնազանդ ա. Սօսին էլ հօ՛ էլ՝ սղամ գլխի թէ քիչալէս ա սի-
բում: Անուշը աղբոր խօսքերը որ բեց՝ ծպտոնը կտրեց. առաւ Սօսի
ձեռիցը մանիշակը, դրեց բաղդատի աղլխի տուարը, էրեով վախժաթից, որ
արբորտի ոչ: Ընչանք դրանց շոր հաքնիլ շինուովը, ընչանք դրանց
հարտի գլուխ կասկիլը, դանդակը տուին. Գարեղինը մօրը խէչհամբուր
տուեց, ու Սօսի հետ մի տեղ առաջ առաջ գնացին ժամ: Նրանք էլ
սրժան. սրտաւը դուռը չինեց՝ առաջ ընկաւ՝ առնը արլուրին սրճ
առեց, հարս ու աղջկերանցն էլ քամակիցը քցեց, գնացին ժամ:

Գարեղինի մէրը հարսին տարաւ իրա կողքին կաննացրեց. աղջկէքն
էլ ծամի քնջումը աղջկերանց միջին կաննեցին, որտեղ Վարդիթերը
նրանցից յատաջ կկիւ կաննել էր: Ամէնքը մի քանի ծուր գրին. Ա-

նուչն էլ վարդիթերի մօտ դնաց , մի քանի երևանի խաչ հաննց՝ կանննց . յիտոյ յետ դառաւ նրան բարով տունց . քէֆդ լաւ ա , սանց , սնցնա . նա էլ նրան հարցրեց . հարց ու բարով արին իրար հետ ու դէպից դէնից խօսացին : Անուշը տեսաւ որ ուրիշ աղջկերք անկաջ էն դնում իրանց , յետ դառաւ դրանց էլ մի լաւ ներկեց , որ սչ ով չի կարաց էլ անկաջ դնել . յիտոյ սիլի բիլի անկում՝ խոռճիկ մունջիկ դալով , քիչ քիչ ժամտալով տանց . վարդիթերը ջան , քեզ մի լաւ զատ տամ՝ կուրախաննաս : — վայ դիտա , սանց վարդիթերը , քու տուած փուշը՝ հէնց կխմանամ նուշ ա . էդ ինչ խօսք ա որ ասում ես : — Հօ սիրդտ անուիլ չի , հարցրուց Անուշը : — Քան , ես քու ոտի տակի հող ու մոխիրն եմ , դախս էլ արորնս խօսալ չեմ , զատ տալով սոխի նեղանամ , էն էլ լաւ զատ : Անուշը բաղդատու տուար յետ արեց ու սանց , համէցէք , քեզ մատանգ . քեզ համար հէնց բանեմ բերել , որ սվ տանի՝ բերանը բաց մնայ , խեղճամաղ ըլնի վրէն : — Քան , էդ ինչ ա , ձեռը դնչին կոցնելով սանց վարդիթերը . էդ մանիշակը որ տեղից ա էս վախտ . (իր միջին խնացաւ սասանի պէս . փէտը վերցնես , դող շունը կխմանայ) :

— Դու հօ լաւ դիտես , էլ ինչ ասեմ , ծիծաղալով սանց Անուշը , զորթ ա վախտս ցորտա , համա դարդխմանդ աշի ջանին մեռնիմ . նրա ձեռին դժար չի , նա որ քարը դնայ կըլանանչի . փուշ բռնի՝ ոսկի կըղառնայ . ախպօրս ողջում ախպէրն ա բերել , էն ոսկէքարու Աօորը , մախտուս քեզ համար . զէ , լաւ , կարմիրի մի ըտէնց չուտով . էրնէկ , ես էլ քեզ պէս բազա ունենայի , ինձ էլ ընէնց ուրախ չաղ տղայ թուշ ըլնէր , մանիշակ չի , թէ կուդ դառը բիան կամ ուզարլակ (զառը խտակ) էլ զրիէր , հէնց կխմանայի , թէ վարդ ա . համա մեղաւորին ով ա տուել արքայութիւն . ես էլ մանիշակը բերում չէի , համա աղդերս վրէս բարկացաւ , թէ դու տար , սաս , Վարդիինն ասում էր վերկայ , հլա դեռ էս էլ ասի . թէ խաղխի աղջկայ վրա ինչ ճրք ունիս , նրան դու հօ սով տարին հայ չես տուել մենծացրել . ինձ սանց , թէ նա խմ խօսքիցը դուս չի դալ , սուան ու զորթը չեմ դիտում :

— Քան ինձ տուր , սանց վարդիթերը , ես քու աղպօր դարաւաչն (աղաթին) եմ . նրա աղիլ խաթեր համար թէ կուդ քարափոցն էլ վեր կընկնիմ , ջուրն էլ կընկնիմ՝ հուրն էլ . նրա հրամանը կատարելու համար՝ վեր կառնեմ ամէն թուք ու մուրն էլ :

— Չեմ տալ տանց Անուշը , ընչանք չասես , թէ Աօոր խաթերն եմ սու-

արին , մատս վրէն չի դի . միտքս էլ հէնց էն էր , որ ընրեմ քեղ տամ՝
դու հասցնես . որաներս ինչ դուդա է . սա էս աղլխտվը տնր . ես
ընչանք իրկուան էսօր պոխ ձեր թաղումն ընխմ՝ խնամանցս տանը .
դու կարաս յետոյ աղլտխը դրկի , որ մէքս չի ձեծի . զորթա , ըսէնց
հազար աղլտխ Սօսին դարբան , համա թնգ մէքս չիմանայ . թնգ
ըտնց լիղուի տակը չընկնինք , թէ չէ ժու ո մու կրսուանինք :
— Ինձ տնր , իմ աղլխի մէջը դնեմ , ստեց Անուշը . մարդիս սիրաը
պոխ դուդ ընխ՝ աղլտխը բան չի կարող շինիլ . խօսքդ կըսահես՝
հօղալ կաթնակիրնս . թէ չէ , կուզես հազար աղլտխ դրկես , որ վերջը
խօսքիդ չի կենաս՝ անօղուս :

Վերդիթերը դաթէն տուեց Անուշին ու ստեց . տնր Սօսիս , սաս
բունն եմ՝ թէ կուդ աշխարհքս իրարոցով դիպչի . համա իմ աղլտ-
խը քու գլուխը , ես աղայ դու աղջկի՝ թէ որ ինձանից յետ կաննես .
արինդ աչքիդ տակն սա ինձ համար . ինչ փորձանք էլ որ գայ՝ քու-
շի . թէ ըսէնց չանես , յաւուր դատաստանին պարտական ընխ . Պար-
բեղակուն փողին արժանի չընխ . ես քեղ համար մեր պատրի կանտը
քանդիլ եմ . ընչանք օրս լուած չի , թէ կուդ Յրևան , Լճիսանին էլ
որ մի աղջկի մի աղիս պոչ բունի ո բայ չի թողայ . էս բանը ով որ
խմանայ , ինձ կրակումը կէրի : Պարեգինն էլ սաս , մարիս ոտիդ տակին
փանդաղ անեմ . երեսս դնեմ , սրորես . ես քեղ հնազանդ եմ . Սօ-
սին ձեռայ չի թողաս . իմ հօրն ո մօր քարացած սրտերը՝ բազքի դու
կտկոցնես , թէ չէ նրանք ապառաժից պինդ են . ✓

Արանք իրար հետ գրից առին , ընչանք փառք ի բարձումը արձան . ո
զորթա ընէնց՝ Էլինխօտում , որ Էրկուան էին հասկանում , համա ամէն կնիկ
ու աղջկի էլ տնտում էին սրանց դունչ դնչի դրած քսուցը գրիցը , որ
իրար հետ անում էին . ընչունքի էս օր կնաննց դասի յետի քունչն
էլ չբաղուան էր դառել . ամէն կէտուր իրս պոխի հարսի ստաջին մոմ
էր վառել . ստեց էլ որ կորած ընէր՝ կերևար . աղջկէքը հօ , աւելի նը-
բանք՝ որոնց աչքը Պարեգինի ճամփին էր , ուզում էին սրատափն սըր-
արնների հերսիցը . հէնց խնամում էին , թէ կընի որ , Վարդիթիլը ուզում
ա Պարեգինին ասնի , ընդուր համար նրա քուեր հետ անուշ անուշ խօ-
տում ա . ես թէ չէ , Պարեգինի խաբարներ դրկում . համա դուր էք
հողիքնորից մեղք անում , ոչ խեղճեր , Պարեգինը ոչ ըսէնց չուս իր դը-
լտխը կապողա , ոչ էլ ձեղ վրա աչք քցող . դնացէք ամէնքդ ձեր ա-
րևի ձենն ամեկէք : Աշտարակ տղիցն սակ ինչ կայ . ամէնքդ մինն ա-
ռէք պրծէք : Վերջը փառք ի բարձումը տակցին . երկիսէքը՝ որը ժա-

մի դռնիցը , որը փանջարեքանց ստալիցը , որը հէնց ժամի միջիցը ճօճօնակները ու ճևուրն ածելին . բառնց ձէները տէրտէրի ձէնին կոխեց . ո՛չ ով բան չէր կարում խնայալ փառք ի բարձումից . տէրտէրը շատ էլ բարկացաւ , որ միննին ասես . մի քանիսի զլիւն էլ հողաթափով բամբակեց (խփեց) էլ չէլաւ . մինը չի , տասը չի . 15 տարեկանից ցածին ունի . գեղումն էլ որ սեղ կորած մուրած երէխէք կան , էս որ ժամուսը կըլնին . չարէն կարեց խեղճ իրիցի , քօռ փռչխման կիաւ տեղը կաննեց , ու թն , թն , ասեց , կոտորուիք դուք . ջըճըսի ժամ շինեցին էլի . էս ինչ սովորութիւն ա սօ : Հէնց փառք ի բարձումը պըրծան՝ երէխէքն էլ , իրանց ճօճօնակների ու ճևուրնի ձէնը կտրեցին . մին էլ տեսնես , ամէն կնիկ իրա հարսին ու աղջկերանցը առան , դուս գնացին . իրանց ոտի սակի պատիկ դօշակն էլ , որ ժամ դալիս հեաները բերած էին քցում սակները , սուրին աղջկերանց խախը , ես թէ չէ իրանք վեր կալան : Անանոնց զարնողալը ճօճօնակների ձէնիցը բարձրացաւ . պատի հարսնատերերը բանեցին իրանց հարսի կուսը սուրին իրիկուան խօնչաց բերող հարսին ու սակցին . ամանակ , ամանակ , մեր հարսը ձեղ ամանակ . չըլնի թէ տանէք ապուռն երեկոյն վեր ունէք . մեզ թուք աւնէք : Երանց աղջկէքն էլ դրին հեաները , որ տանին ճամբու . քցեն , ընչանք իրիկուսն էլ խնամոնց ասնը կենան , իրիկուսն խնամու աղի հեա վեր կենան դան . հարսների էլ թ չերը պաշեցին . նրանք էլ նրանց ձևը պաշեցին ու իրարից ժամի միջիցը հէնց՝ բաժանուեցին : Աստղիկներն էլ իրա հարսի հեա գնաց . էլ կնանոնց դասուսը քիչ վախափց յետոյ , ինս ու ջինս չմնաց : Ազապ սղէքը ժամի դրանը խլիլ խլիլ կաննած էին ու սիրուն աղջկերանցը մտիկ էին ստղի . ով չի խմանում , որ մեր Սօսը մի սհաթից յառաջ ընտեղ կըլնի : Ժամուսը մնացին մարդիքը ու երէխէքը , տասը տարեկանից վերն , որ ուս առնեն : Ուսը որ օրհնեցին պրծան , հէնց տիրացուն ուղեցմը մին բաժանիլ , մենծ ու պատիկ վրայ թափեցին , իրար զլիսով դիպան . հէնցը կար , տասը ճուրջ չըլմեց , փախցրուց . հէնցն էլ էլաւ , որ սափ սակի կորստ , մինն էլ չընկաւ ձևը . ձէն ու ձուսը , դուզուոցը երկինքը հասաւ . տէրտէրը ձէն ա տալի . օրհնուիք դուք , կայէք կարգով վեր կալէք . ուտելու բան հօ չի . փառք Աստուծոյ , Աշտարակ ուտից սալանի բան չի կայ : Տիրացուն ձևիցը դասակն քցեց գեափն փախաւ , թէ չէ քիչ էր մնացել իրան էլ արտասակ սալին , ճիւղէին . ձև քցողը դասկը կոնասակին ժամիցը դուս ա թըռչում . երէխէքն էլ , ամէնքը մի մին հընկեր հեաները , ջուխա ջուխա առան իրանց օրհնած ուտերը , ծերերը կ'ապրէին ճղչնկերի ու գնացին

մանդալու տները ու ձու կիտելու . զնում են , բակերումը կաննում ու
իրար հետ ստում . « Անակ անակ ճօճօնակ , Աստուծոյ դուռը բա-
նանք , մաննք ժամ անննք , դուրս գանք պատարաղ անննք , չալ
կըլ մորթենք մատաղ անննք , սրղերը 'չարղաղ անննք , միջին
նասնք քարկա՛ն անննք . մատաղը սիրողը երկու ձու տայ , դասկին
խաղանք քէֆ անննք , մինն ինձ մինն իմ հընկերին . ուլ տայ զիղի
բարձին նասի , ուլ չի տայ , չոր քարին նասի » :

Ըսէնց սակելով ձու էլն կիտում աներիցը , ու հէնց էն օրուանից՝ զեռ
չի ներկած՝ խաղում . մարդիկն էլ ամէնքը իրանց ուռերը բերին սուն ,
որը պատը խրեց , որը քթադաննի՛ց զրոխը , որը սինը , որն էլ օ-
ճօռքը , որ մնայ ընչանք էկող տարին : Էլ ըստուց յետոյ ընչանք կա-
նանչ կիրակին , Աշտարակու երէխէքանց ջէբերը լիքը ձու կընի . ձու
խաղաղուց սաւաճի , ուրիշ բան չի կայ :

Գ

Առաւօտեան ժամը դուռ կկա . ծեր մարդիքը հաց չի կերած
էս օր , որ պատարաղ տեսնին , նշխարք առնին , յետոյ հաց ուտեն .
Չահէքներն էլ ընչանք քուրսին դնիլը մի մին ցամաք հաց ջէբնըրը
դրած՝ դրանը կաննած՝ կերան : Սուր դորթա Չահէլ էր , համա ախտ
արեց , որ ինքն էլ ծով կենայ՝ ընչանք պատարաղը դուռ դալը : Ժա-
մից որ դուռ կկա , վաղեց դպոյ Գարեգնենց սունը մի խարար ի-
մանալու համար Անուշիցը . հէնց դաթէն տեսա , աշխարհքը իրանն
էլա . վեր կալա . դրեց ծօցը , որ սղա՛նի ընչանք պատարաղի վերջա-
նալը : Պատարաղի ժամը որ դուռ կկա , ուրախ ուրախ Գարեգնին
պատմեց դաթի համար , ու իրար հետ կկան սուն հաց ուտելու : Գա-
րեգնին ջան , սուց հացի վերայ Սուր . էս իրիւրուն դճարապէք ա .
բաններս աջ ա , ուլ հաչում ա հաչայ , ինձ հընդ հաղար դեան (1 մա-
նէթ 50 կօպէկ) վող ունիմ , Գիւմրի քրն՛ն եմ տարել ձեռիս մնացել ա ,
պաի ժամի դուռը բաց անեմ իրիւրունս . Վարդիթերս ընտեղ կըլնի , թնոջ
տեսնի ուրախանայ . թնոջ ուրիշները պատսին . թնոջ նա ամէնի մօտ

էլ պարծենայ , թէ ազապների միջին սա առաջինն ա , որ կարեցաւ ջոմարդութիւնով փող ապ , յամի դուռը բաց անիլ . թող սաի , որ մեր գեղի ջահէլ աղէքը մի սև փող ձևներն ընկնելուս , հազար ջուլ վաղատամ կըրփաթթեն , սուրբի պէս կըպաշտեն . համա սա մենծ մարդիւնցիցն էլ շատ տուուց , սրա ջանին մեռնիմ . թող լաւ վարաւորդ անի , թէ բանն էն չի , որ մի սիրուն աղջիկ անսած սնաթը , բասուրը ընդուր աղաչանք անիլ , ձև ու տան ընկնիլ , նրանց բարեկամներին դուլ ընիլ , խօսքիցը դուս չի դալ , կնկան պէս սիլի բիլի անիլ , թէ ինչ ա էն աղջիկը ուղեն իրան . բանն էս ա , որ զու ունին մէյդան գան ամէն բանում . բանց ջոմարդութիւններով էն աղջիկայ սիրտը ուրախացնեն , իրանց վերայ ատքայնեն . Վարդիթերի համար շատ ազապներ են դրաղիցը հասնոտում , մտա դալի ու յետ քաշուում , մի փուչ բանի համար խօսքներիցը յետ դառնում . համա ոչ ոյ՛ իմ բանը չի անիլ . էն թաւար աղէքը հէնց մարդի ճանկայ են քարտում , էլ ուրիշ բան չեն անում : Թող ես խմանամ , որ Վարդիթերը ինձանից սալանի ուրիշի վերայ միտք թեքի , սրտովն անց կացնի նրան սիրիլը , աես , թէ ես սև չալու (փուչ) կըդառնամ նրանց միջին դուս գալու ու նրանց սիրտը կուրելու , էն սնաթը իմ յօմար կամքովը յետ կըքաշուիմ , կասեմ Աստուած իրանց հետ . համա իմ սիրահարը , իմ անուշ եարը , իմ դարդ ու դարը , երբ կըքէի ինձ քարէքարը , սմ համար կըղլկի դաթէն ու սէրի խաբարը . ախար ընչիցն ա . իմ ջոմարդութիւնն ա , իմ կուսն դօրութիւնն ա , որ լըսել ա՛ չի ուզում ինձանից հեռանալը : Կա իրիկան էլ , որ վաղի միջին թ.քեմ , հինգ հազար գեանիցն անց կենամ ձևնէ ձևը , էլ թեմ սէրտերի աջն առնիմ , դուռը բաց անեմ , չէ որ Վարդիթերիս սիրտը վարդ կըպատտի . թէ որ գլխումն էլ մի թիթեւ քամու չափ խելք ընի ուրիշների վերայ միտքը փոխելու , շուռ կանցնի ինձ վերայ . աչխարհքս խելօքութիւնով ա կերել :

— Սա , ասեց Գարեգինը . գեւ մի մատս խուփ , դու ըտէնց հըպարտանում ես . ո՛ր հպարտանայ՝ նա շուտ վեր կընդնի . գեւ մի դաթայ ես ստացել նրանից , շուտով ըտէնց լիզուդ երկարացրիք . իրան որ առնես ինչ կանես . կանատակերդ ձմերուկ կըլինես , էլ հետըդ խօսալ չի ընիլ . ձողու ձերով վարդը սնչիլդ չի հանիլ . հինգ հազար գեանը ութ օր ձների , քրքիլի միջին թիփի ոտելով , սաներդ ցըրտին տարով աչխատել ես , ասում ես ջոմարդ եմ կըտամ . էն հարտատների աղէքը մի միտք արան անա , քանի քէլդ չափ ունին . դու որ

հինգ հազար զեանով Վարդիթերի սիրտը զօգանաս , քեզ քաշուս , մի լառ խեղճդ գլխով թօփ արան , մէկէնները որ ուղենան՝ քանի հազար զեաններ կըլիչայնեն : Մին էլ որ՝ դու Աստուծոյն ընդուր համար ես պաշտում , որ քեզ խալխին երեւայնեն . Աստուած ըտէնց տուրք չի ընդունիլ . մուշտիթ կանց , որ քու սուած փողովը ականաթի մէջ չընկնիս շատ զխոնցող աղուեռի պէս , որ ջուլառ ոտով ա ընկել . մեր զեղումը ընչանք օրս սովորայթ ք չկայ , որ աղապ աղէն մենծ մարդին օս մէկնի . ըտէնց անելովդ ամէնի աչքիցն էլ կընկնիս . կանոն մտիլ տուէք սրան , զեռ ձուխըը նոր ա դուս էկել , ուղում ա հինգ տարեկան աքրորի պէս թեւերը թափ տայ , կիկլիկի կանչի : Վարդիթերի հէրը զեղիս փողաաէրենբիցը մինն ա . նա որ քու արածը տանի , սրաի հերսիցը կըծաքի . օրթում կուտի , որ սղջիկը քեզ չի տայ . ընդուր որ ըտէնց անելով իրան էլ ես քարովը տալի . դու հէնց զխտես դուսը բաց անելով Վարդիթերին կուրախացնեն . նրա հէրը որ մի հետ տանը սաի թէ հարատ սղայ ա , սան իր կարպեալին չի մէկնում , նրա սիրան էլ կըկոտրի , էլ քեզ չի ուղիլ : Ուղում ես տըրտութիւն տալ . հէնց սուր , որ մին դու խանաս , մին էլ Աստուած . զնան ժամկցն առաջ սեղանի տակին չօքի . մում սու , վառան . Մոզնու ուխտը հրէս մօտայել ա , մի ոչխար սու , տանինք մորթենք , հում հում բաժանենք . դու էլ մասնատօրուի մի , սուրբ Գէորգն էլ քեզ համար բարեխօս կըլնի , բանդ կաջուղի . ծառայ եմ նրա սուրբ զօրութիւնին . զորթ ա Վարդիթերը էդ բաները տեսիլ չի երեսահանց , համա սիրտը կխանայ նեքսուիցը . մի նոր կրակ կընկնի ջանը կերի . քու անունը միտը բերելուս , հէնց կխանայ , թէ մէկէլ աղապ աղէք ճանծ ու մոծակ են . սուրբ Գէորգը ինչ ուղենայ , որ չի անի . նա մէկէլ սուրբերի պէս չի . նա մեր աղէն ա , մեր զեղի տէրն ա . զորթ ա՛ ամէն մարդիք էլ ով նրա դուսը դայ , հաւարին կը՛տանի , համա քչեր ցերեկ Աշտարակցանց քամակիցը ձիու վրայ նըստած , մղրախը ձեռին բռնած ման ա զալի . նրա անունը որ սասկէլ չախիլ ա :

Սօսն ու Գարեկիներ երկար խօսալուց յետոյ , իրարից բաժանուցին . Գարեկիներ մնաց տանը , Սօսը գնաց իրանց տունը մօր կտակածը փարաակու . զեռ Գարեկնեց տանիցը նոր էր մի քիչ հետայել , մին էլ տեսաւ , որ Միհրանը , Մերուժանը ու Պապը մի բողջայ հաց , մի գուս էլ գինի ձեռներին կիան յառաջը , բարով տաին ու Միհրանը ստեց . սյ տղայ , դու սրտեղ ես գլուխդ թաղել . չնայինք ձեր սու-

նը , ասոյին , էրեկտանից տուն չի կկել . շնք զխտամ . կընի , որ
Պարեղիննց տանը բնի . էդ ինչ ա էլիլ քեզ . նա քեզ համար ինչ
դատաւ . Աստուծաւ իր օրը նրանց տանիցը դուս չես գալի . նա գի-
տան թէ քեզ բարեկամ ա . երեսաննց ոչխար ա երեսում , համա սրբ-
տանց դէլ ա , սրտի քեզ մին օր սխտաւի . մին օր մի հայի հասցնի .
դրուիդ մի օյին գայ , որ դու խմանաս . լաւ ա քեզ խարել , դրուիդ
սխտաւի (թոչուն է) եղ քեզ . քեզ իրանց տունն ա տանում շատ
անգամ , անուշ անուշ խօսքեր , անուշ անուշ կրթակրներ ա ուսանց-
նում . դու դեռ աշխարհքիցս խարար չունիա . քնած ես , տաներդ
ջրումը . խեղճ սղորմէլի , բւննց բւննց աղպէր աղէքը թողիլ ես , զը-
նացել մի սաստանի սրջ բռնել : Արանք բւննց Պարեղինի համար վիս
վիս բաներ խօսալով՝ ուղեցան բազրի Սօփ սիրտը կտրեն նրանից ,
որ իրանց ուղածն անեն . բնչունքի գիտէին , որ բնչանք Սօփն ու
Պարեղինն իրարից հանեն ոչ , երկրտի արանքը քանդեն ոչ , կարող
չեն Սօփ ձեռիցը Վարդիթերին խլիլ : Պարեղինը ամէն տեղ էլ խա-
թըր ունէր . հաղար տեսակ դճներ զխտէր խօսալու . թէկուզ Վարդի-
թեր՛ը հօր մխարթ թաղաւորի տղի տալու բնէր , կըծուէր . բնդուր հա-
մար շատ աշխատեցին Սօփն խարելու . հետն նա հէնց վաղի աստիկ
պէս ասում էր ոչխարը գնաց , ու բաց թողեց դրանց հեռացաւ .
Ինչ քան էլ դու արին , թէ էրթանք մի քիչ քէֆ անենք , նա չի
անկաջ արեց , գնաց իրանց տունը :

Երբիտան զանդակը ամէն օրուանից էս օր թէլ տունն , որ դըս-
նարացէք ա . էլ գիտումը մարդ չի մնաց , որ ժամ չի գնաց . Պարե-
ղինն էլ կկաւ ժամ Սօփ հետ , տեսաւ աւերակըր դեռ նոր ա կնաննց
դասիցը վիզնը քցել վրէն գալի դուռը . մի քանի ծանր դրին ու
տէրտէրը ժամը օրճակց , Հայր մերն ասեց ու « Ես առ Աստուած կար-
դացի » Հէնց ուզում էր տակն էլ վրա բերի , Պարեղինն ընտելից
շապկը ճկար քցելով դուսաց . տէրտէր , ինչ ես տտում , էս իրիկուն
դընարացէք ա , տօնացոյցին մաթի չես տակ : Տէրտէրը բերնիք
թողաց ու ասեց , է՛հ օրճակ . էս ա հրէս քօնացրցին էլ ա փոխան
ու շարտկանն էլ . հիմի դու նոր ինձ սարվացնում ես . նոր նոր հուր
են դուս կկել , երկաթէ ձուր են ածում . ոյ գի , բնչանք դու ինձ կը-
հանես , ուղտի սրջը գետինը կըհասնի է . էլի սկսեց՝ Ես առ Աստ-
ուած կարդացի . . . — աւերէր , էդ չի , ասեց Պարեղինը մօս գարով ,
դրքի սաղմունն սաս . գիրք սրտի կարդացուի ու վաղեց գիրքը դրեց ,
տօնացոյցն էլ բաց արեց , դգաւ աւերակըր մէկնեց ու ասեց . զէ գնա

զիրքը կարդան : Ե՛ր օրճած , սանց տէրտէրը . դու էլ խաղատառակչի
ես էլի : գնն զիրքը դու կարդան , մին էլ ծեր ծեր տանիզ մի գրքա-
կալի առաջը , ես էլ կէլթամ աւետարանը կրկարդամ . սանց ու ծաղա-
պատիկ խորի վրէ՛ն նստ'ց ու ինքն իրան մտքումը ըսէնց սանց . « Զինդ
սարի ա , աւետարանը քչեր ցերէ՛լ սերտելով ատամներս վեր ա թա-
փել , դու դրուտ չեմ կարում կարդալ , որ չի կղկզտմ , հիմի սա
ուզում ա ինձ զիրք կարդալ տայ . հոգը մեր տան կտերը . հա ըն-
չանք գլխներինց դուս սուէք , հոգիներդ դուս գայ . ժամ կանեմ , պա-
տարագ կանեմ , ծնածը կրկընքեմ , մեռածը կթաղեմ , Աշտարակ գե-
ղը չէն ընի , հիմը հաստատ ընի , կուտեմ , կընատեմ . թէ մի նոր
դործակալ էլ փոխուում ընի , մի լիտը շուջուխ ալանին ա՛ իրա ջա-
նը . մի շուշայ արագով որ տանեմ , աչքերը կըկապուի , հետս բա-
րեկամ կընի . իզաքի թէ երկու ջուխտ գաթից էլ որ թիփլ տամ , հէ-
րը գերեզմանիցը կըճանի . էլ ընչի եմ գնում զիրք կարդում , որ սխալ-
ուիմ » : Մեր տէրտէրը ըսէնց միտք էր անում ու սրտին ումուղ զը-
նում , որ Վարեղինը զիրքը պրծաւ : Թէդով տեղիցը վեր կացաւ , շուջաւուս
բեր , տիրացու , սանելով , թոթունը խումիւայնելով սնչերը լցրեց , կէսն
էլ միրքին վեր ամեց ու գնաց աւետարանը կարդաց : Ժամն սկսուեց ,
ընչանք կիաւ դոնարացէքի վախար : Վարեղինն էր , թէ ժամ ստող ,
թէ ածնացոյց բաց անողը . վերջը գնաց տէրտէրին սանց , որ մի
քարոզ տայ , ժամի դուռը բաց անելու համար :— Լաւ , որդի . ըն-
չի չեմ տալ , սանց տէրտէրը . ձէնս ա պակաս , թէ խելքս , ու յետ
գասնադով դպա ժողովնրդին , սանց . « օրհնեալ ժողովնրդ , Աստուած
ձեզ չէն ու սրայծաւ սրահի . դուք զխաէք , որ մեր սպապական նախ-
նուց ստիորութիւնն ա , որ սրտի էս օր մինդ գաք ժամին մի բան
տաք , դուռը բաց անէք . էլ ինչ սանեմ . շատ բան զխտեմ , համա
չեմ ստում , թէ չէ ընչանք կերկարի , մի մենեմ պառ էլ նոր կըզայ
անձախ պրծնելով ենք . խելքս շատ , քեամալս շատ . դէ կէք օրհ-
նեալ լինիք . Աստուած ձեր հաւատն օրհնի » : Սուր էն սնաթը հանեց
հինդ հազար դեանը , կիաւ տէրտէրի աջն առաւ , դրուց բուռը :
Տէրտէրը փողը որ տեսաւ , աչքերը չուեց : — Լս ժամուց ես տալի ,
որդի , սանց . « յիշեալ լիցին առաջի անմահ գառին Աստուծոյ » : Չէ
տէրտէր , սանց Սուր . դոնարացէք եմ տալի :— Երկու հազար դեանը
ժամուց սրտի ընի , որդի , օրէնքն էն ա . սանց ու ձէն տուեց ժողո-
վրդին . « Աստուած օրհնի Սուրն , կրիք հազար դեան դոնարացէք
առաւուց . Ապրիլս սրա սրտի խորհուրդը կատարի . մոթուելի » , (երեցիոխ)

արի՛ն ան : Պէ՛տան որդի , դուռը բաց արան , չոքեցէ՛ք , ու ժամի բաճնիքը հանեց , «Բաց մեղ տէրն» ասեց . ստում ա ու բաճնիքովը հէնց ա տալի , որ քիչ ա մնում գուռը երկու փեղի ընի . Սօսին էլ կաննապրեւ ա կողքին ու մուօր տուել ձեռը : Պարեզինը աչքերը Սօսի վրէն օրրում ա , համա դնաց , անց կացաւ , էլ նոր սրտեղ : Հենց որ բացէ՛ք ինձ դպրուն» ասեցին , Սօսը գուռը բաց արեց , նեքսեւ դնաց ու մոււմը ձեռին սեղանի տակին կաննեց . համա խեղճի երկու հազար դեանը մոքիցը չէր գնում . հէնց զիտեր , թէ ջուրն ընկաւ կորաւ . իրան մխաքն էն էր , որ աէրտէրը ձէն տայ , թէ հինգ հազար դեան տուուց , որ Վարդիթերի սրտին հինգ թիղ եղ կաննի . համա նա իր ժամուցը ձեռուց չէր թողալ : Դամը դուս կկաւ , Սօսը վախում էր Պարեզինն երկու հազար դեանի համար ստել . Պարեզինը էն երեք հազար դեանի համար էլ շտո բարկացաւ , համա էլ ինչ պոփ անէր : Սօսի սիրաը սրբարփում էր , թէ երբ պոփ երեքշաբաթի իրիկունն էլ գայ , որ յիմար խնատունի վիճակը փորձի . համա խեղճ տղայ . դուր ես քեզ տրորում . ինչ կարծես կարծի , էղ մի կարծիլ . Աստուած դրան քեզ համար չի տուգձել . ինչ կուզի ընի , դու քու ձին քշի . վերջը պոփ բարի ընիլ . ինչ դրուկա՛ւ էն պոփ ընիլ . ճակատի դուռածը ջընջուիլ չի . հարիւր տարէն մեռած մարդի գլուխն էլ հողի տակիցը որ դուս ա գալի , սովէն բանը խարաք էլած ա ըլնում , համա էն զիրը մնում ա . արան ինչ կուզես . լւն , յետոյ կրտսնննք :

Սօսը ժամիցը յետոյ դնաց Վարդիթերենց գուռը . ընչանք մոթը դեափնը կոխիլը կաննեց , կաննեց ձեռը բան չընկաւ . մի քանի դեադայ զիւզայ , ցախաւուլ թօփ արածներ կկան գլխին հաւաքուեցին . մինն ասեց , տօ , քու սիրաը քար էր , որ մի շարթէն սչխատանքը կէս սճաթը փչացրիք . մինը , թէ մէյգանիդ գեօրա չես ձեղ քըչում . մինը , թէ սպրիս , լաւ տղամարդու թիւն արիք , մինը տաք իջեց , մինը հով . մինը ըոփ էր ասում , մինը բոփ . ինչ կուզեն , թող դուս տան . նրանք սանձ էին ասում , Սօսը դանձ . ոչ մինի խօսքին էլ անկաջ չի անում . հօ նրանց ասածը , հօ քամու փչածը մին ա :

Մոթը աչխարհքը նոր էր բունում , սովէնն էլ քաշուեցին իրանց տները , համա Սօսի ուչ ու մխոքը , խեղք ու քեանալը՝ հրէ էն կտարած փանջարումը , թէ երբ պոփ իր կեանքը , իր ուրախութիւնը զէնը անց կենայ . էլ մխոքը չէր գալի , թէ էսօր խնամենց տանն ա , ու էն ա դամբէ դամբ ա , որ գայ . ընչունքի իրիկունն աւրազուին ընկել էր , ոտքն էլ խաղաղուել : Մարդ մարդի էլ դժար էր

ճանաչում , որ մին էլ աչքդ բարին տեսնի , ինչ նա տեսաւ . իրա
աչքին՝ մի արևի շողքի պէս լիւ ընկաւ . իրա պինչը՝ մի անմահա-
կան վարդի հոտ առաւ . երեսը յետ դարձրուց՝ ինչ երեսաց . իր սիրե-
կանը քուչի վերի գնչիցը դուս էկաւ՝ խնամու տղէն առաջին քցած .
էն խեղճ մխտմխտ աղէն ինչ գիտէր . տասը տարեկան երեկաց էր .
անասս գնաց խնամանց դուռը բաց արեց , նի մտաւ , հէնց գիտէր թէ
Վարդիթերն էլ քանակիցը զավիս ա : Սուր , որ էդ տեսաւ , ինչպէս
մի մարդ՝ որ իր մինուճար որդին կողքրած ըլնի , աչքի սեռ ու սկա-
տակը էն ըլնի, տասը տարուց յետոյ յանկարճ Ատուճու աչքը վրէն քաղց-
րանաց ու գանուի , ինչպէս նրա հէքն ու մէքը վրա կտրծնեն ու կըլի-
զեն , կըխարտեն . ախ , մեր Սուր , էս անմեղ գառին , որ բարակու-
թենիցը ծախ ջան չունէր , հէնց գրկեց դօշին հուպ սուուց , նրա էն
վարդ սրտոսած թշի ծէրերը հէնց փափակով բերանն առաւ
սրաչեց ու օխայ , ասեց , հողիս փառաւորուեց , քեզ մատաղ սրտիս
փափակը հանեցի , մեռնիմ էլ հիմիկեց պէնը գերեզմանիս վրայ օխար
թիւղ մանիչակ դուս կըզայ , նրա էն ոսկէֆինջան աչքերը համբուրեց
ու ասեց . ըստուց յետոյ օխար տարի սոված մանգամ , վէճս չի ըլնի ,
խեղճ աղջիկը , էն անմեղ աղունիկը հօ թիլացաւ , սիրաը գնաց ,
համա մի կողմիցն էլ սրտին օխար թիւղ եղ կաննեց ու մի բարակ
զանգակի ձէնով՝ կաց ու կամ անելով , ասեց . թող , քու ջանին մեռ-
նիմ , Սօս ջան , հիմի դուս կըզան , արևիդ մատաղ Սօս ջան , իմ
թագ ու սրակ Սօս ջան , մէքս որտեղ որ ա հիմի դուս կըզայ . թող , թէ
ինձ սիրում ես , Սօս ջան : Սուր Վարդիթերի լիղուին էսքան կարօտ ,
նա հէնց շատ անդամ ասում էր՝ ախ , մի սրօշը սրօշին դիպչելուս
նրա ձէնը առնեմ , էլ ինձ ահն ու մահը քեար չեն անիլ , էլ սրտուս
զարդ չի մնալ . ուր մնաց , որ հիմի ոչ թէ մէնակ ձէնը լսեց՝ գրկին
ուհի . էս խօսքերն էլ որ չխնայաւ՝ ձեռ ու ոտը թիլացաւ , ուշը դը-
նաց ու Վարդիթերին ձեռաց թողալով , շլինքը ծռած , կողքի վրայ
ընկաւ գետին , փռուեց ու բերանը բաց ու խուփ անելով , կլափին էր
անում : Վարդիթերը , որ էս տեսաւ , թիչ մնաց սրտածաք ըլնի . սը-
վրթնած , ահահար , դողահար տուն ընկաւ . հէնց ընտեղ հասաւ , որ
խնամու տղէն նոր ոտը դրել էր տան դրան չեմին . ինքը նրանից ա-
ռաջ տուն ընկաւ . տեսաւ հէքը տանը չի , նախի ջան , ձէն տուուց .
հատէք , մի խեղճ տղայ մեռաւ . նանի ջան , ես էլ մեռայ . հատէք ,
օգնեցէք , հողի ազատեցէք : — Աղջի ինչ ա , քու մօր ճարը դայ ,
ասն , ինչ տղայ , ասեց մէքը . Արշաւիք , Վահան , դուս թոէք .

աղջի , սրտեղ ա — Ա՛խ , մեր դրան առաջին , ասեց Վարդիթերը ու
թըլըփեց : Տղէքը կայծակի պէս դուս թռան , տեսան որ մինը իրանց
սպառի առաջին միմտամը փռուած , չի ձանձնչեցին . մօտ գնացին , որ
Սօսը : Արշաւիրը դեռ էն վախտը Սօսին հողու պէս սիրում էր . հէնց
որ տեսաւ , փնջ գլխիս ասեց ու ծնկներին տուռց . անկաջը դրուց
բերնին , տեսաւ . շունչ կայ , ձեռը դրուց սրտին , տեսաւ քցում ա ,
Վահան , ասեց . վազի գոմը , տես Վեռնն ու Գաղիին էլ ընտեղ են
դուս կանչի , դան սուն տանինք . սրա խնդրը գնացել ա , սնաթ ա
անց կացել վրովը . քուքուրթ մուխ տանք սնչումը՝ յետ գայ : Ըն-
չանք Վահանի գնալը , տանը մարդ չի մնաց՝ կխուռեցին , վեր կալան
խեղճին , անկաջները ձգելով տուն քցեցին , ճրագ բերին , մի զաս-
տայ քուքուրթ ծուխ տուին , անձախ մի քիչ աչքերը բաց ու խուփ
արեց ու թիղարերան ջուր ուղեց : Էն սնաթը հասցրին ու ըսէնցով քիչ
քիչ ուշք բերին . համա էն ալուան ծաղիկը , կատես , գերեզմանից դուս
քաշած ընի . սպառի ծէփ էր դառել . հէնց նստացնում էին , կի թըլը-
փում էր : Արշաւիրը բռնեց սրան գնամիչ անկը . տօ , ինչ էլաւ ,
ամօթ չի քեղ . էդ ա քու տղութիւնը՝ սիրտդ մի պինդ պահի , ես
քեզ ըսէնց չէի դիտում : Սօսը էս թուք ու մուրը որ տաւ , սիրտը
սնեցեց , աչքերը արտրեց , տեսաւ թէ սրտեղ ա . հէնց դիտեր , թէ
Գարեհնենց տանն ա , փնջ գլխիս , ասեց . ես սրտեղ եմ . տօ ես
խալխի տանը ինչ բան ունիմ՝ քնած եմ թէ դարթուն . կրող ա՛ թէ
ճշգրիտ . Արշաւիր , ես ու ձեր տունը , էս ինչ բան ա : — Ի՞նչ կայ ,
հա՛ հէր օրհնած , ասեց Արշաւիրը . էս էլ հէնց խնայի , թէ ձեր տունն
ա . ես էլ քու աղպէրը չեմ , սիրտդ ուրախ պահիր : — Տօ , տխար ըն-
չի եմ կիւղ , ո՞վ ինձ բերուց . ես մեր տունն էի գնում , բայ ընկելով
տակց Սօսը : — Ես բերի՛ ո՞վ բերուց . մին օր մեր տունը գծնող չպոփ
դաս , ասեց Արշաւիրը . դու ինձ ամէն վախտ ասում էիր , թէ ասր
ձեր տունը գծնող . էն ա բերել եմ . նանի հաց չինա : Սօսը երբ
որ տեսաւ , թէ Վարդիթերը սնի աստին ոտի վրայ ստակ ա՛ գնչով
արեց խնդրամաղ կլած նրան՝ թէ մի ջուր բեր : Արշաւիրը , որ բա-
նի տակը վաղուց էր հատկացել , էն սնաթը հրամայեց Վարդիթերին ,
որ գնայ ջուր լցնի բերի Սօսին . էն խեղճը՝ աղպօր հրամանը որ լսեց ,
վազեց ջուր բերուց ու աղպօրը մէկնեց . նա բարկացաւ մըն , թէ
եւ հօ չեմ ուղում . ում պէտքն ա՛ նրան տուր : Աչքերը դեպինը քը-
ցած , սիրտը լկկալով , ձեռները գողպով մէկնեց Վարդիթերը ջրի
վարչը Սօսին . նա էլ առաւ , խոնց ու մի օխոյ արեց , խմ օրումն

ասեց , բռնեց իշտահալի ջուր չէի խմած : շէնց որ Սօսի սկստը մի քիչ հանդարտուեց՝ Արշաւիրը ծիծաղալով հարցրուց նրան . դորթ դու ընկիս իմ արնը , Սօս , ընչի բռնեց էլար . սրտեղից էլի դալի , սր էլի էլթեում : Սօսն էլ սաքի թէ ոչինչ բանից խաբար չէր , ասեց . չեմ խմանում , ժամկցն էկայ , ձեր դրանը մի քիչ աղէքանց հետ գրից աւրինք , ուղում էի դնամ մեր սուճը , էս կրկ'օր ա , Գարեգնենց տանն եմ էկել . մոթը որ կոխելու վրայ էր , սովէքն էլ ցրուեցին . ես էլ ուղում էի հեռանալ . էլ ըստուց յետոյ չխանցայ ինչ էլաւ . մին էլ ձեր տանը ինձ տեսայ : Արշաւիրը յետ դառաւ . Վարդիթերին , աղջի , ըստեղ արի , դու ինչպէս տեսար սրան , որ խնամի Պաճօցճը (Վարդիթերի հետ կիող կրեխէն) վարաւորդ չարեց : Վարդիթերը էկաւ աղպօր անկաջումը փոխաց , թէ ես անց էի կենում շեմքը , տեսայ մի սղայ միջնումը կաննած էր . Պաճօցճը իմ առաջին էր , նա ինձանից շուտ բակը մտաւ . հէնց իմ մի ոտը շեմքի էս դիհն էր , մինը էն թըրկոց էկաւ քամակիցս . յետ մտիկ արի , տեսայ դա , դիպաւ դեմումը ու խախտացրուց . ես էլ վախուծիւնիցս վազեցի ձեզ խաբար արի : Վարդիթերի մէկէլ աղպերսինքը իրար ասին , սնաթ ա սնց կացել վրովը . համա մէրը նրանց սուսը կարեց , թէ չէ , որդիք , դրայ սնաթը մեր էս ծակծակոտուած սնզգամն ա էկել , հէնց էն դըհիցը դու ա էկել , ո՞վ դիտաւ աչքը կրեխին ա քցել թէ ինչ . նա էլ արդայ ա , խեղըր դնացել ա վեր ընկել . էդ աղին ինչ դնամիչ անելու ա (անարդելու) , հեւը (խորամանկութիւնը) էս մեր փշացածիցն ա . պոչը դրա տակին ա , Աստուած ձեռներիցս առաւ էլ ո՞չ , թէ պըրծնենք էլի : Արշաւիրը բնտեղից ձէնկոխ արուց , աչքով անելով մօրը , որ սուս կէնայ ու ձէն տուուց . հարմներ , հաց շինեցէք , հալարկըր մի անգամ Սօսը մեր տունն ա էկել . սրան , ես բռնեց միտք չունէի բերելու , լաւ թանթանեքով , քսան աղապով պտի տուն բերէի , համա Աստուած բռնեց կամեցաւ . բան չի կայ , մին օր էլ էն կըլի , հաց բերէք :—Շնորհակալ եմ , ասեց Սօսը . Աստուած հատաւ պահի . ես տուն պտի դնամ , ոտիս տակին կրակ ա վառուում , մէրս , ո՞վ դիտայ , մարդ գրիի Գարեգնենց տունը , տեսիլ ընտեղ չեմ , դեզս արբորասակ տայ՝ ինձ մանդալով . մոթն ընկել ա : Արշաւիրը ինչքան էլ դու արուց , չէլաւ : Սօսը վեր կացաւ տեղըր , շնորհակալ եմ ասեց , դուք որ ինձ մեռնելուց աղասեցիք , Աստուած էլ ձեզ սովէն փորձանքից , նեղութենից աղասի , մեղաւոր բերնովս ինզրել եմ . ես քանի շունչս արտեցիս , ձեր արած լաւութիւնը չեմ կարող մտքիցս

քցիլ . մի հայ պոի ուսեմ , մինն էլ ձեզ համար մատաղ տամ . դուք չէիք էլի , քչերս պարզիպչոր էլամ՝ պոի մեռնէի : Արշաիրը Սօփն տարաւ ճամիրու քցելու . հէնց ուզում էին դնան , Վարդիթերը վաղեց դրան առաջը , որ դուռը բաց անի առաջին , համա մէրը բարկացաւ վրէն , թէ ճրագը որ կպաւ , էլ դօնաղի առաջին դուռը չէն բաց անիլ , ընչանք առաւօտուան ժամի դուս դալը : Սօր տան չեմքիցը սօր դուրս դնելուս մի խոր հոգեց քաշեց , որ պնչերքիցը մոխը դուս էկաւ . կրը որ անցկացան դրան էն դի՛ր՝ Արշաիրը Սօփն ասեց . Սօն , ես քու խելքամանդ ընիլը խնայայ , թէ ընչիցն էր . էլ ինձ չես կարող խարիլ . արի գողիլ քարը վեր ածան , ընչի համար ըտէնց էլար : Սօր կզիզացնելով՝ ուզեց սաքի , Արշաիրին աւատացնել , որ ինչ ասել ա , ընէնց էր . համա նա պատասխան տուց , թէ դու զիտես , որ սատանէքը թարս եմ նախում , ես խարուող սրտու չեմ . էս սրուան օրը , էս բարի բիկու՛նը զիտէնայ , որ ասես խելք կանես . բաս իմ կերածը հարամ ընի , թէ քու սրտի ուզածը չանեմ . համա , քու դուշմանը , թէ որ չասես , միջքիդ երեսը կբռնանիս , սրտիդ աղածը ո՛չ . դու զիտես , որ ես մեր տանը մի կողմն ընիմ՝ մնացողը մէկէլ կողմը , էլ իմ պքածը պոի ընիլ . տունը որ լակ ձու շինեմ , տամ սրատոլը , ոչով չի՛ կարող ծպտալ . քեզ ասում եմ՝ ասես . դորթա երեսը միս ա , մի բան ասելուս արին ա դառնում , համա աղբէր աղի կշափն տար ու ձոր հաւասար պոի ընի . աւելի էն աղի , որ ձեռիցը բան ա գալի :

— Վաքի ասեմ . չասեմ , քեզ յայտնի ա . մէնակ իրիկուանս թիլանալը չի , ըստուց յետոյ ինչ բան էլ դայ իմ զլուխը , քու քուեր խաթեր ա . ո՛ր ա իմ առաջուան լիքը երեսը , իմ հատ կաները , չօր չօի եմ գտեղ . էլ՝ ալսմ գլտի , աղբէր , սէրն աթարիցն ա կըպիլ , կարանք պոիլի . դուք ձեր Աստուածը . թէ ինձ զրկէք , ձեր հացը կըրարուի . հէնց անց էի կենում ձեր դնովը , էն կողմիցը որ դուս էկաւ , կասես , թէ մի չանգաղ քցեց ու սիրտս քաշեց տարաւ իրա կուշար , խելքս դնայ՝ զլիսիս վրայ զխայ զեանալը . ըստուց զէնը դու խարար սուր , ես չեմ զիտում . համա քեզ ասեմ . կամ կիտիցընեմ , կամ զրբացի կուշա կէրթամ , վիթիթի անիլ կըտամ , ընէնց կառնեմ . դու զիտես , որ Յուշու (1) ախտիլ ձեռիցը ինչ ասես , կըլայ :

(1) Յուշի—Պարսկաց զեղ է , որտեղ է սուրբ Սարգսի վանքը աւերակ :

մի թուանի գլխիցը որ անց կենամ , ով գիտայ իր հէքն ու մէքն էլ գետեկիցը հանի չօրեր քցի . հէնց կանի , որ անով տեղով կը գժուիք . կամ թէ չէ , ձեր աղջկայ կանիցը կը բռնէք օրը ճաշին կը բերէք մեր տունը . գիտես , որ կանգառ ա կը ծում , սոված ճաշին ա քնում . ասում եմ առաջ ձեր խաթրովն ընի , թէ չէ մտքումս գրել եմ էս բանը . քանի թիզ եմ բանալ տայի , կամ գարի քրքրում , ասում են , էն աղջիկը քունն ա , համա երկու դար կոյ առաջիտ , թէ էն գարը անց կացար , կը տանես . գիտեմ , գարերի մինը հէրդ ա , մինը մէրդ . լաւ չեն անում . ձեռները ինչ պտի ընկնի , որ ես մի օր էլ ձեր դրանը պարզկաչոր էլած՝ մեռնիմ . թնոյ էն վախորը ձեռները հինաց դնեն . համա ինչ եմ ասում . Յուշու արտոնը սաղ ընի . նրա վեց հազարեանը ու Սողոմոնին հաստատ ընին , մի աճաթը հազար սասանայ կը կիտի գլխին — Սոս ըտէնց մի խօսալ , սանց Արշախըր . էն արտոնի տեղը ամէն մարդ գիտի . դու ասո՛ւ սիրով , խաթրով ասնիտ , թէ չէ փիթիկի բան որ դատաւ , ձեր տէրը ընչանք սրակուիցը կը ընի . ընդուց յետոյ շուն ու կատու կը դառնաք իրար հետ . գիտես ինչ կայ , ես էն օրը Գարեգինն էլ ասի , թէ էս գտակը խմ դըլխին չընի , էս բեղս վեր գայ , թէ քանի քանումս քան կայ , չարչարուիմ ո՛չ քեզ համար . էն մարդը մարդը չի՛ , ո՞վ որ երկու երեսուն թիխնով խօսայ . նրա երեսը շուռ անցնի , ով որ կեն ու ծայու թիխն (կեղծաորութիւն) գիտենայ . քեզնից հօ վախում չեմ , համա թեկուդ հէրս անիծ քաչոր էլ անի , պտի խմ ասածն անեմ , դու արխէին գտակը ծուռը դիւր , քէֆ արսն , հէնց խմացի , որ յատուկ տարել ես . լսու , ասենք հիմի նշան էլ դնենք , հօ էս տարի տանելու չես , դու առանկերը նոր ա փոխել պրծել . դես նոր ա ոտը դրել տանն ու մին տարու մէջը . ինչ ես վառել , հրս մէջ տեղը թամամ երկու տարի էլ կայ , որ նոր Հայ—Քրիստոսնէի օրէնքով աղջիկը հանի տանելու . գիտեմ քու լաւ վախանն ա , մի ընկերիդ էլ մտիկ տուր է . Աստուած չար աչքից պահի . քու բոցը գառել ա մի շիշակ բարտի , համա նա դու երկու մատը քօրիպայ ա է . հէնց արսն , որ սրակուելիս գլուխ գլխի դրած վախորը միջքիդ լիկը (ողնաշարը) կտորի ո՛չ . աղբաթիկ խէր , քեզ ինչ էլաւ , մենք էլ աղասու թիխն ենք քաշել . քեզ պէս ո՞վ ա արել .— Ա՛խ , քու բերնին մեռնիմ , բերսն չէր տաճար էր . ես հինոց տարի էլ կըմնամ , թէ որ հաստատ խանամ , որ խմ թատլանը , խմ լաշինը (որտի թռչունք) ձեռիցս խոզ չընի . համա ինչ եմ ասում . քանի նըրա անունը միտս գայ , քանի նրան տեսնիմ , պտի վեր գիտչիմ . ընչանք

նշան չի դնեմ , չեմ հանդարտիլ . մի օղ որ վեր ունիք , սիրաս տեղը կընկնի . հէնց կըրիտենամ , որ մեր տանն ա , թէ չէ ըսէնց խօսքերը ինձ տաքացնիլ չեն :—Գիտ մի կենալ , ասեց Արշաւիրը . խելքդ գլուխըդ հաւաքի . ձեռք տար սիրտդ բռնի , էլի համբերի . էդ բանն էլ իմ շէինքը . տեսեմ , բալքի կարենամ մի թաքուն մօրս խելքը առնեմ . կնիկ ա շուտ կըխարտի . մի մարդ , որ մի մարդի բան ուղի անի՞ առաջ սրտի կնկան խելքն տունիլ , նրանք իրանց մարդին հեշտ կըթեքեն , որ կողմը ուղենան . դու դնա արխէին քու բանին կնց . աշխատի մի քանի շահի փող շինես , քրեհ քարվան արան , ձեր խամերից (1) անկի , յիքի շինան , ձեր յիքանիքը էտի , փորի , բահդ կոթած պահի , թափչակը վրէն . էտոցը մէջքիցդ վեր մի քրցիլ . մանդաղդ ու խարտդ յիքուցը առն մի բերիլ . էս ա բանը դուս էկա . Աշտարակցունը ըտոնք ա . հէնց որ քեզ ըսէնց տեսան , հէրըս չի որ թագաւորներն էլ կուղենան աղջիկ տալ քեզ , աւելի քեզ՝ որ աշխատանքի հետ էլ , Ատուած ամէն շնորհքը առել ա . լաւ ձէն ունիս , քեղնից ասել գիտես , բոյն ունիս , լաւ սրբորերես սղայ ես , ընչանք հիմի քու ձէնդ մի տեղ փխ չի վեր էքել , ինչ ես դարդ աշուտ . ան աղապտթխնին բան չի հասնիլ . դնա մաթն ընկա , Ատուած քեզ հետ , Ատուած քու բանն յաջողի : Սօսը Արշաւիրին մնաս բարին , ասեց , ինչ որ ասեցիր Ատուած կատարի , սուրը Գէորդը քեզ հետ էլ , մեզ հետ էլ ու ուրախ ուրախ զարբեց դալա իրանց տունը . հէնց զիտէր , թէ խաղինայ գտած ընի . հէնց մտա առն , տեսաւ որ մէքը քնելու թագարէք ա արել , ասեց . բարի ըկուտն նանի , սոված եմ , ինչ կայ ուտելու , ես գիտեմ հայ կերել էք պրծել , հողեպահուտս բաներ կուտենաս :—Քան , սեւ սրտի աղայ , թոնթորաթով ասեց մէքը . միքիչ շուտ առն դաս ինչ կըլի . ինչ ես վայրի դառել , էլ էս տանը երես չես թեքում :—Գէ բն , ստեց Սօսը . ըտեղ կանոնած գրից էինք տալի . ինչ ունես մի քիչ բեր ուտեմ սոված եմ , ընկըթեղա ընկել ա : Պարեաը (Սօսի մեծ աղպերը) տեղի տակիցը դուխը բարձրացրուց ու ասեց . արի ոտներս կեր . կերտուրը կերանք , ամանները լուացինք , ծոխանքն էլ դէն ածեցինք . հաւք տանը կենայ , կուտն ուտի . ման կողը ես շորին կըճարի , ես փորին . ուտելու բան չունինք , արի տեղդ մտի , ճրագը անցնում եմ . քուսա տա-

(1) Խամ = չճշակած երկիր :

նում ա : Համա խեղճ մօր սիրտը չդիմացաւ , վեր կացաւ քունջ ու պու-
ճախ արեց , մի քիչ պատուց տօբկց , բանկց բերուց դրուց աղի ա-
ռաջը , կեր , ասեց , ու ճրագը անցրու , մախ ակզզ : Սօսն էլ ու-
բարխաթիւնիցը ոչ աղաօր ոչ մօր խօսքը Հուանի չի դրուց . կերաւ ու
ճրագը փչեց , երեսին խաչ հանեց , Յիսուս Քրիստոս արեց ու երկար
ու բարակ տեղը մէկնուեց : Խէլի անց կացաւ , ամէնքը մի հանք
քնեկ էին , որ Պարետը զարթնեց , ճրագը վառեց , դնաց գոմը , ձիուն
տեղը սուեց , տեսաւ իրկուան դրած եօնջէն դու չի պրծեկ , խնացաւ ,
որ դու կէս քչեր չկայ , Բաղումքին էլ մօտի տուուց , համա երկինքը
քիչ ամպը կօխած էր , բան չի կարաց խնանալ , էլ յետ էկաւ , էն ա
պարկում էր՝ մին էլ լսեց , որ Սօսը խօսում ա քնած տեղը ու ասում ,
թէ Գարեղին ջանն , խնդրա կատարուեց . էսօր կարացի մի փախածս
ատնիլ Վարդէթերիցը , ախ քու սեռ ու սխալակին (գրեւուն) մեռնիմ
մի դարածը ձեռք մա , ինչ որ ատեմ գրի է : Պարետը , որ քիչ այրը
բենիցը կըջոկէր , ջուրը ջրամանիցը կըհանէր , վեր կարաւ թանաքամանը ,
որ կասեա մի հարխի կճուճ ըլնէր , մի կտոր էլ մխտա թուղթ դրեց
առաջը , որ Սօսի ասածը թղթի երեսը հանի . համա Սօսը մի քու-
նի կցկտուր , կխատտ մխատտ բառեր , Վարդէթ . . . Արշաւ . . .
Գարեղ . . . ջանին դուրբանն . . . ասեց ու սուս կացաւ . մի ջէրք բան
չտեսց : կարցին , որ բան դուս գար : Խեղճ Պարետը թոնթորալով ,
համա խնանալով , որ բանի միջին բան կայ , ճրագը անցրուց , մը-
տաւ տեղը , մի քիչ միջի մատովը (քորեց բեղը , ասեց ես կըգանեմ
որա ճար ու դեղը , երբ որ թագայ գինին կը լցուի դեղը , կըչորա-
նայ կանանչի ձեղը , Արշաւիբն կըքցեմ նեղը , որ չի հօղցնեն մեր
Սօսի սրտի եղը :

Ե.

Ասոց երկուշարթի տաւաօտենց Պարէանն ու Սօսը վեր կարան
ամէնքը մի բահակոթ , գնացին քիբին վեր թողալու .— Նքեկ որտեղ ես
էկել , հարցրուց Պարէտը . քանի մի քանի դու էդ բանն անես , քեզ
քանի հետ եմ ասեկ , որ մեր ազգի անուանին խաղաղակիչ մի ըլնիլ ,
ազջիկ սիրիլս որն ա . Աստուած օրը կրտայ բարին հետը՝ աշունքը
կըգայ , որը դամաթ կըլնի , էն կուզենք քեզ համար . էս ինչ ա , որ
քուչումը կաննում ես , քօմեայ քեզ համար են խօսում . մեր Գարե-
ղինն էլ քու խեղքին ա ընկեկ . ընչանք իրկուան իր բանը թողած՝ քեզ

համար ա աշխատում . զրուստն ասան , էրկի զրտեղ ես էլիլ : Սօքը հասկացաւ , որ Պարէտը զլիի ա ընկել , համա ուղեց , որ իղը կորցնի , ասեց . էրկի ժամիցը դուս էկայ , դնացի ուռուցը , մի քիչ կաննել ենք ընտեղ , զրկց տուեղ , խալխը լէքն էլին , ու մի՞նել ա տուն եմ էլիլ . էլ զրտեղ պտի ընելի . ազջիկ սլ ա սիրել . չեմ զիտում սո՛ւն մարդի չուանով ինչ ես հորը մտնում . օտարը շատ բան կանի , պտի սո՛ւնի տասմին էլ աւատանս . ինձ էլ շատ բաներ են ասում քեզ համար . թէ որ սո՛ւնին էլ անխոջ անեմ , քարը քարի վրայ չի կաննիլ : — Ի՞նչ ես խօսում , ասեց Պարէտը . զու ուզում ես ինձ չօրերը քցիլ . իրկուհը զրտեղ ես էլիլ , զրուստն ասան , զու ընես ախուհի (հօր) զերեզմանը : Սօքը սեռաւ . որ իրան տարաւ հօր զերեզմանին կապեց , որ էլ սուս . չի կարալ ասիլ , լացակրկնեց ու ասեց . ինձ ընչի ես դնամիչ անում . ես ուզում եմ որ ըսէնց ըլնի . լսած չեմ հէքաթների միջին , թէ քանիսը զլինները վեր են զրկլ իրանց բութի (սիրեկան) համար , չօլ է չօլ ընկնելով , երկրէ երկիր ման դալով , սոված , ծարաւ , շարաթներ , ամիւններ անցկացնելով , ցրտի , տաքի զխմանալով . նրանք զի՞ծ են էլիլ , որ ըսէնց են արել . համա ինչ անէին խեղճերը . սէրի կրակը բերել են զօւտով ծոցները լցրել , էրուին ո՛չ . երազում բութայ են տըւել , ճակատներին էն ա զրուած էլիլ , նրանք էլ եղ օրերը քաշել են . օրը իրա մտրազին հասել ա , հօ էն ա էսքան շարչարմանքը , քաշած օրերը բանի տեղ չի զրել , մոռացել ա . որն էլ մտրազաչոր՝ ճամփին ես ցրտիցը , ես սովածութխնիցը մեռել ա , ես թէ չէ գողի , զազանի կիրակուր էլիլ . նրա սիրեկանն էլ լսած տեղն ա հողին տըւել ու Աստուծոյ հրամանքովը երկուսն էլ մի պատան են զրուել . ըստով էլ՝ էն մեռածը իր փախակին հասել ա : Աս ինչ մեղաւոր եմ , որ ինձ էլ եղ կրակուին են վառել . զու տեսել էիր , որ ընչանք հէքու մի բան խօսայի ազջկայ կամ հարսանիքի վրայ . համա ինչ անեմ . հէքու մի քշեր քնած էի տեղա , մին էլ տեսիլս , մի սխալկամիրուք հալխոր՝ զուխը լտի միջին թաղուած , մազերը բոց սխալտակ , որ մարդի աչքեր էին ծակում , ունքերը հաստ ու երկար ընչանք պնչի վրայ էկած , աչքերը փոս ընկած ու պապղուն , երեսը կնճռնած համա ծիծաղաղէմ , միրուքը ընչանք գոտիլը , կոնքը երկար ու բարակ , մատները երկար ու սխալտակ , դնկները անկարկիչ համա խտակ սրբած , մի ձեռին գաւաղան զրուխը կանանչած ու աշխարհքումս ինչքան անուշ հատով ծաղիկ կան վրէն բացուած , մի ձեռով էլ բռնած Ասրղիթիկի կանիցը՝ եկաւ կուշտս . սաքի թէ , ես մեր ածերուսը (նոր անկած

այգի) ասին ուռու տակին թէք ընկած էի . նրա դառադանի անուշ հոտերը պնչովն դիպան ու վեր կացայ ցոփ տեղիցըս կաննեցի : — Հոտ քաշի , ասեց ինձ , որդի , էս ծաղկներովցը որը քեզ դիր կգայ , մի տերև նրանից պոկի : Աս էլ հոտ քաշեցի ու տեսայ , որ վարդիցը հոտով ծաղկի չի կար . վարդի շատ թերեւորցը մինը պոկեցի : — Ա՛ս , ասեց , քու բաղադ , էդ տերևը սայ ա , օրերդ հասել ա , պոփ մի նշանած ունենաս . սրան են գրել քեզ համար , կայ սայ ա , չի կայ սայ ա . նեղանաս ո՛չ , լաւ բանը հեշտութիւնով չի ձարուիլ , սրա խաթեր չարչարանք , բամբաստանք , կոխ , խոտլութիւն ու ամէն բան էլ կըստատահի քեզ . սիրով , համբերելով քաշի բստնք , համա ինչ կանես արն , օտարի քաղցը լիզուիցը չի խարուխ , մենձ մենձ խօսաղուցը չի վախա , թէ չէ դու էլ մեղք ես , սա էլ : էս խօսքերը ասելով հալիւորը աղջկայ կուռը աուուց ինձ . մենք էլ պաօշտի արինք . հէնց ուղեցայ ձեռն էլ ճտովը քցեմ , վեր թուայ , անսայ տեղս : Ե՛ն օրից դէսը , թէ քնում եմ , թէ զարթնում եմ , թէ նստում եմ , թէ կաննում եմ , է՛ն աղջիկը աչքիս առաջին ա , ու հէնց խնայաս , թէ չլինքը ծռած ետրի պէս , աչքերը արտասուէնքով լիքը , ինձ ասում ա . ի՛նչ արիր , ոչինչ բանի չես ձեռը տայի , բա ես մեղք չեմ : Ելրէկ էլ Անուշի հետ խարարներ էր ապսպարել ժամիցը , թէ Սօսին ասն , իմ ընդ ու թոքս մի խորովիր քու սէրի կրակովը . թէ դու ընես , կառնեմ , թէ չէ սե կըհաքնեմ՝ վարակա (կոյս) կըդառնամ , տանը կընստեմ : Հալբաթ ըստուց երեսում ա , որ նա էլ երազ ա տեսի . էլ ես ի՛նչ մեղաւոր եմ ըստում աղպէր ջան , դու իմ մենձ աղպէրն ես , էս սճաթը իմ հէրն ես , հօրս տեղն ես , քեզ ամանչում էի ասիլը , Գարեղինը աղպէր աղայ ա , նրա կշաին սրտիս խորհօրդը յայտնեցի , նա էլ չլինք առաւ , թէ ես էդ բանը կըհողամ . ի՛նչ քարը տամ գլխիս , որ ջուրն ընկնիմ խեղդալիմ . հէնց ուզում եմ մըտքիցս քցիլ , բալբի թէ ձեռք վեր առնիմ , մի շամիրի պէս բան սիրարս ծակում ա . հիմիկէց դէնը դու ասն , ես խօսալ չեմ : Պարէտը մի խելք աղայ էր , նա լաւ էր հասկացել սէրի կրակի թէժութիւնը , ինչն էլ մի վախտ սէրի մատաղ էր էլի , ընչանք պատկուց պրծաւ : Հէնց որ խնայաւ , թէ Սօսը սրարդ սրտով խոստովանուեց , էս խօսքումը ստութիւն չի կայ , ասեց . որ ըտէնց ա , դու մի դարդ անիլ . պեմեր գեղումը ընչանք էս օր լսուած չի , որ մենձ պատին խնամխօս դիկեն , ես աղջիկ նշան գնեն . հլա դեռ մեր յիբաննայ դարդը քաշենք . էս ա թաղը վեր ենք թողում . կէսը էս իրեք օրը՝ կէսն էլ դատ

կից յետոյ Լտոցներս սրենք , էտենք (վազը կտրել) , սրքաղը (վաղի կտչած մասը) կխտենք , քարենք , ամէն բանից պրծնենք , յետոյ աշտնքը երբ որ կհաւ , մեր ամէն լիութիւնները տուն հաւաքեցինք , տարուան հոգսը քաշեցինք պրծանք , ոնց որ ընի ես էն աղջիկը կուզեմ քեզ համար . թէկուզ որ տեղն ընկնի , մի յիբլին կըծախեմ ու ասածս կանեմ . քու աղպէրը մեռել չի , որ քու սիրտը կտարած մընայ : Հեթուսը հինգ տղայ ունի՝ քոմնա քու զնկին չաժեն . սանք վող էլ ունի , իրանից յետոյ էն վազն էլ կրիչանայ . նրա տղէքը պըտուղ չեն , վող պահող չեն : Սուր ընչանք հիմի զեռ առաջին անգամն էք , որ Պարէտի բերնիցը ըսէնց քաղցը խօսքեր բնայ . աշխարհքը իրանն էլաւ , էշխի ընկաւ . թէ ընչանք էքուց իրիկուն կին մտքներուսը դրել երկու աղպէրով երկու յիբլին վեր թողալու , ընչունքի ածերը տուել կին Արչամ պատի աղպօրը որ նա վեր թողայ , հէնց բանի կացաւ . Սուր , որ առաւօտեան հացի վախտին էն պրծան , զեռ ճաշ չի դառած՝ մէկելը , ու զնացին պատի աղպօրն էլ օգտելով , իրեքըն էլ ընչանք իրիկուն թափ տուին , թիբերը ծածկի տակիցը հանեցին ու տուն կհան : Էքօրի օրն էլ Սուր չի թողուց որ Էսոր անեն (վաղը կտրող բերեն) , թէ մի քանի օր կենայ , միբիչ քամին ծեծի , զատկից յետոյ էրկօրուսը կէտենք , արքազն էլ կըկխտենք , կըքարենք , կուտրակն էլ (վաղի հաստ տեղը որ կտարուում ա կտրելիս) տուն կը բերենք . ինչ ա էլիլ , հօ ջուրը զեռ քցում չի մատիցը , ես թէ չէ զեռ աչքակալել չի (կոկոմն) թուփը : Միտքն էն չէք , որ քամին ծեծի , համա ուղում էք էս շարաթ պարագ անցկացնի , որ ձու խաղայ , ձու նաշխի ու էս իրիկուն էլ յիմար խնատունի վախտը ժամուսը դանուի : Գու Սոսին ումուտ տուր ու հեռու կաննի , սասն օրէն բանը երկօրուսը կանի կպրծնի , նրա ձեռին թէ բան անիլը , թէ հաց ուտիլը մին ա :

Էս օր , որ աւազ երեքշարթին ա , Աշտարակայ որ քուչովն անց ես կենում , կնանիքը մի մին փէտէ խնոցի ուաներին դրած՝ քուչայ քուչայ են ընկել . բան ու գործը էս օր ա մտքներն ընկել . ինչ տեղ ազազ աղջիկ տեանիս՝ կուժները ուաներին ջուր են բերում . որ քուչովն անց ես կենում , խնոցի հարեւու ձէն ա գալի . էս սաղ մենծ պատին , թէկուզ երբ ասեա հարած ընին , համա վերջի հարը պոփ ընոր սան , թէ չէ էքուց , որ չիք չորեքշարթին վրովն անցկենայ , կտրաքը կընքուի , թան կըկըտրուի . էսօր պոփ հարեն , որ աւազ հինգշարթի օրուան համար նոր կարագ վեր ունին , ալանի պահեն ու-

րիչ կճրճում եա բժբթում , եա թէ չէ ջրի մէջը քցեն , որ ժամհարը հաւաքելու իրանք էլ տան , որ իրանց կովբը կաթնաղի , խմնալի ըլնին , թէ չէ սրտէլը կըքուանայ (1) . էսոր ընչանք իրիկնապահ խրնոցարանի են . Աստուած ոչ շհանց տայ կնաննոց նոթիբիցը . թէ մի կտոր հաց ուղես ուտելու , ճանդ ու երես կըլնին , հազար արուտ կըտան մարդի , թէ մեր հալը տեսնում չես , որ հաց ես ուղում . մի ձեւներս եղումն ա , մինը մեղրումը . ով որ էլ բանուր ունի՞ մարդի վրայ կթնթորաց քանակիցը , թէ կացաւ էլ ոչ էս բանը պրծել կնք , նոր էր արել : Արիկնապահին որ խնոցուց պրծան՞ նոր կիրակուրը կեփեն . թէկուզ աղամարդը տանը ըլնի թէ ոչ , իրանք անուշ կանեն . վեր կըլենան նոր շորերը հը բերեն կըհաքենն , կընատեն քուրտուտակին . հէնց որ զանգակի թէլը զնգացրին , կարմիր ծուղէքը կըքաշեն ոտները ու զոյա ժամը : Սօսի մէքն էր՝ մի հարսը . աղջիկ չունէր տանը , որ իրան օգտի խնոցուն . Սօսին աղանչաք արուց , հեար հարիլ տուուց . հարան էլ զնաց ջուրը բերուց . շէնց որ բանից պրծան , ժամի վախտին Սօսը հաքաւ շորերը ու զնաց Պարեզնի կուշար չիօլը . տեսաւ որ նա էլ յիմար խնատունի թղթերը գրել ա սասը հատ . հընդի վերայ խնատուն , հեղինը յիմար : — Աս ստի իրիկունս մի վիճակ բաց անում , սանց . Վանի սոյայ Վահէին շաղթի հաղցրու , թէ խնատուն ընկնի՞ իմ բաղտիցը կըլնի , Վարդիթիբին ես կատնեմ . թէ չէ իմ քու բախար ծովն ընկած կըլնի , իմ սու օրն ա : Ժամը որ տուին Պարեզինը մոնթիբին աուա զնաց ժամ , Սօսն էլ հեար . տասը երեթի շաղթի հաղցրուց . հէնց որ վերջի աւետարանը սկսեցին կարգալ , սարսու էդ երեխանցը աւետարանի տակին կաննացրուց , ամէնի ձուը մի մում տուուց . հէնց որ կէա էն սեղը , որ ասում ա օջայնժամ նմանայի արքայութիւնն երկնից տասն կուսանաց թղթերը բերուց բօրի միջին բաժանեց երեխեքանցը , ու երբ որ սանց օհնդն ինոցանէ յիմարը էին և հինգն խնատունք՝ բաց արուց երեխանց թղթերը ու մտիկ տուուց , որը խնատուն էր ընկել , թողուց ընտեղ կաննիլը , ընչանք աւետարանի վերջը . որը յիմար էր , կունիցը բանեց հեացրուց : Խալֆայ Փաւնասաղը , որ բերնումը ասում չէր մնացել , երկու կնիկ արած , օխար որդու ալք մարդ , մուր էր չինել ձեւին բունել . իր ձեւութիւնին էլ ա սգաթիւ չի տուուց . էդ յիմար ընկնող երեխանց , որին

(1) Այս մէկ սովորութիւն է , որ սրբութեամբ պահում են :

հասաւ , երեսները քսեց սեւացրուց . համա երեխանցից մինը կարաց նրա հախիցը դալ , մի բուռը մուր վեր կալաւ . ամանիցը ու նրա սխալած մաղերը սեւացրուց , նրան ջահկայցրուց . երեխանցը բան չէլաւ , համա ինքն ամանչեց . ով տեսաւ , վրէն ծիծաղաց : Գուարի , որ մեր խեղճ Սօսի բաղախիցը իրա վիճակը դուս չկաւ , Վահէն յիմար ընկաւ : Հէնց որ Սօսը տեսաւ , լաց ընկելով ժամկիցը դուս էլաւ . Գարեղինը խնացաւ , որ Սօսը հիմի դարդ սրտի անի , համա ինչ անէր , հօ չէր կարող շաղկիկը հաքիցը հանիլ , ժամը կիսատ թողալ դուս դնալ , ինչ անես . Սօսը դնաց՝ Գարեղինի սիրտը հնար տարաւ : Սօսի կիրակի օրուան ուրախութիւնը , էրեկուան աղպօր քաղցր խօսքերը ու էս իրիկուայ անբարտաթիւնը իրար չընկաւ . դուս դնաց ժամկիցը , անցիկացաւ եկեղեցու քամակը . երեսը քսում ա սեղանի քարերին , աչքերիցը կայծակ ա թափում արտասուենքի հետ , ուղում ա որ մի բան ասի ինքն իրան , սրտի հեթհեթոցը չի թողում . ուղում ա ինքն իրան սիրտ դնի՝ մի իթարի , վեչը տանում ա աչքերը սրում , համա հէնց խմանաւ թէ դարձան աղբիւր ընի , որ ինչքան ջուր վեր ունիս՝ նա ոչ կը հաճի , ոչ կպակոի . վերջը տեսաւ , որ ճարը կտրեց՝ դէ , ասեց . ասօթ իմ տղամարդութիւնին , տղամարդի մի դի՛նը կարեն վե՛ճը չի սրտի ընիլ , ես էս ինչ եմ անում . թէ որ մինը ինձ տեսնի՝ ինչ կասի . ըսէնց անելով՝ բան չի ընիլ , մի քիչ խելք ունիս , էն էլ կըխորցնեմ . ինչ եմ էդ սուտ բաներին աւատում : Խեղճ Գարեղինը ամէն օր ասում ա , թէ վիճակը սուտ բան ա . դուխա հօ երեխից չի որ բան չի մտնում , թող պառսաները աւատան ըսէնց բաներին , ես իմ ումուտս չեմ կտրիլ . ի հարկէ տաք հողի են , հինդը սրտի յիմար ընկնին՝ հինդը խմաստուն . հիմի ժամը դուս կըղայ , էրթամ դրանը կաննեմ . Վարդիթերը հօ ըտեղ չի , թող մէքն էլ ա տեսնի աչքերիս ուռիցքը խմանայ , որ Վարդիթերի համար եմ լաց կել . բաղբի թէ Աստուած խեղճիս խեղճ գայ , նրա քարէ սիրտը կակղացնի , նրա աչքը վրէն քաղցրացնի , իմ բաղաս ջուրը չի քցի . էրէկ իրիկուն էլ նրանց տանն էի հօ , համա թող էսօր էլ խմանայ :

Ժամը որ դուս կիւաւ , Սօսը սրտամեց Գարեղին իրա լացն ու սուղը . էս ինչ ա , ասեց . երեսում ա , որ էն երազը սուտ էր . քանի բանի կտակցն եմ ընկնում , ասելի ձախ ա գալիս . լաւ նշաններ չեմ տեսնում . էս էրկօր ա , քանի միտք եմ անում Վարդիթերի համար , փրճատում եմ , սարբ ա գալի . ախար ես ընչով մեղաւոր դանուեցի Աստուծու առաջին , որ էրում ա ու չի խորովում . թէ որ իմ ճակա-

տին գրուած ա , որ ընչանք մեռնիլս չարչարուիմ նրա սիրովը , լաւն էն չի , որ գնամ քարտիկցը վեր ընկնիմ , որ հէնց էսօր վերջանան էդ ցաւերը . քեզ եւ ասում Վարեղին ջան . թէ խմանամ , որ Աստուած մեզք չի համարի՛լ եւ իմ գլխի չարէն կտեսնեմ :— Ինչքոյ զուխս , ասեց Վարեղինը գլուխը ամբամբացնելով . թէ պառաւանդի ասածին աւատաս , յիմար խնաստունի վիճակովը կամ վաշտալով զուխոյ աղը դնես , շատ խելօք կըլնես . անխելք , թէ որ էդ թաւուր բաները զբուռատ ըլնէին , հիմի մեր վիճակ զցող պառաւանդը խաղինայ կապած կըլնէին , որ էսօր սոված , ծարաւ , խաղտի հացոյն եւ սպրում . Ըստոնք պապական սովորոյթք ա՛ կատարում ենք . դու հէնց դիտես . թէ էն յիմար ընկնող երեխանց միջին խելօքը չի կան . նրանց միջկցը մէնակ քու ջոկած Վահէն ամէնիցը սուր միտք ունի . եւ զեւ ընչանք ըսոր չեմ տեսել նրա պէս խելօք երեխայ . Աստուած պահի , թէ որ աէր ունենայ՝ հէնց մարդ պաի դառնայ , որ մատով չհանց տալու . հօ ամէնն էլ լաւ են , մեր գեղուսը բիւսմիտ երեխայ շատ քիչ կըզբուսուի , համա աւելի նա . էն թաւուր շորհալի երեխէն որ յիմար ընկաւ , էլ ինչ աւատալու բան ա էդ վիճակին , դու համբերի , բանը բանին չհանց կըտայ . դու արխէին գնա ուրախ կանց . եւ հիմի գնում եմ մի տեղ դոնաղ . ինձ խնաստուն ընկնող երեխեքանց մինի հէրը համեցէք արեց . սղէն խնաստուն ա դուս կիկ՝ ուրախացել ա , մեր գեղացիք էլ քեզ պէս են . հիմի էն յիմար ընկնող երեխատէրերը հէնց կըբարտմին իրիկունա , որ հէնց խմանաս մարդ ա մեռել . խնաստուններինը հէնց կըդիտենան , թէ նոր ա տուել Աստուած իրանց էն երեխէն . ինչ անեն խեղճերը . ըսէնց տեսել են , ըսէնց էլ կէրթան : Սօսն ու Վարեղինը մի քիչ խօսակցց յետոյ , իրարից բաժանուեցին . Վարեղինը գնաց դոնաղ՝ Սօսը իրանց ստանը :

Առաւօտունց լիսը որ բացուեց Սօսը տեղիցը վեր կացաւ , երեսը լուայ , մի քանի խաչ հանց , ու իրան ամէն օրուան ազօթքը ասեց , դուս էլաւ . մին էլ տեսաւ , որ բաշի գլխին մի կաշաղակ կաննել ա կշկշայնում . անպատճառ ասեց սա՛ մի քանի համար ա կիկ . եւ սրան հարցնեմ խմանամ : Յետ դառաւ դպա կաշաղակը ու ասեց , թէ խեր ա , տեղդ փոխի , թէ շաւ ա ձէնդ կտրի . կաշաղակը էն սհաթը թռչկոտալով անցկացաւ պատի վրէն ու սուս կացաւ . մնաց Սօսը մտորած , թէ ընչի համար համ տեղը փոխեց , համ ձէնը կտրեց . երեսում ա , որ Վարդիթի երեց տանը իրա համար խօք ա ընկել , մինը լաւ ա ասել՝ մինը վատ . այ կաշաղակ , ասեց , լաւ նշան չես երե-

ւում . զնն զու Վարդիթերենց տունը , խաբարներ խնայի բեր ու խո
էս մի քանի խօսքն էլ ինչ որ կասեմ , Վարդիթերին ասան , թնոյ
մտքումը պահի . ու սկսեց ասել կաշաղակին .

Արի արի կաշաղակ , բարով եկար ինձ համար ,
Վարդիթերենց տանիցը բեր նոր խաբար ինձ համար .
Քեզ համար միտ կըլնեմ , կեր , կշտայիր , ման արի ,
Վարդիթերիտ ասան թէ , զու տես մի ճար ինձ համար :

Ասան թէ քու խեղճ Սօը , ձեռը ծոցին ման դալով
Կաշտեր չօրեր չափում ա , սիրոյդ համար ջան տալով .
Մեռնիմ աղիկ արեւիկ , քանի ձէնդ լսել եմ ,
Քաղցր ըզուդ դառել ա՛ մի սուր նշտար ինձ համար :

Էն դիշերը ինձ համար , զու նոր արեւ ծագեցիր ,
Ոսկեկալ ճառագայթդ սրտիտ մէջը թափեցիր .
Վերջացաւ խո կարծիքս սիրոյդ կապը սնդայցաւ ,
Թնոյ մահը դայ օրէս յետ աղասարար ինձ համար :

Լաղաղարկոյ կարմիր ես՝ մախճուր ծագիլի խաւ ունիտ ,
Անմահական ջրի պէս մի զուս դալու թաւ ունիտ .
Քու թաւը ես լաւ տարայ , սրտիդ սիրեկան դառայ ,
Քեզ մօտ դուդ ա ըստուց յետ՝ թէ ձոր թէ սար ինձ համար :

Դէ թո՛ր գնան կաշաղակ , Վարդիթերենց կտուրը ,
Սիրեկանիտ խնայ սուր էս սիրտ կրակոյ լուրը .
Պատմիր թէ Սօնն ասում էր , էն էր խո բաղափ օրը ,
Որ քու կարմիր թշուրդ էլան շաքար ինձ համար :

Հէնց Սօը էս խաղը ասեց մի բարակ ձէնով , կաշաղակը մին էլ
կշկշաց ու թռաւ . հէնց խմանաս խմաստուն էր՝ ինչ էր , զնայ դպա
պանրատրոնջ տունը :

Չորեքշաբթի քչերը լիս Աւագ հինգշաբթի , դեռ Աղամայ մութը չէր կտխել՝ Սօփ մէրը ճրագը վառեց ու Սօսին անուշ քնիցը վեր կացրեց . վեր կաց , ստեց , առ կացինդ , անխօս գնահ մեր զալաթայ խնձորենու , մեղրակենի տիւրը ծիրանու ու մեծ մալաչի տանձնետու (սրտուղների անուճներն են) քօքին երեք հետ կացնով տուր . էս օր աւագ հինգշաբթի ա , սասն , բար (սրտուղ) ես տալի տուր , թէ չէ կտրում եմ . էս ա տաք տարի ա իրեքն էլ , չեմ գիտում , աչք ա դիպիլ , թէ ընչիցն ա , որ մի լօլօկ (սրտուղ) չեն տալի . ողորմածիկ հերդ ձեր պէս աշխատաւոր էր սյ . անխօս էս օր վեր կրկնար՝ կերթար ծառ չէր թողալ , կըտար կացնով . քանի լիսահողին սաղ էր , ամէն բարութիւններս էլ կար . ինքն մեռաւ՝ էլած չէրածն էլ հետը տարաւ : Սօքը անխօս վեր կացաւ սուտ իրա զօդ դրած (ծայրը նոր պողպատած) կացինը , կապեց իրա շիրմայի դասաւոր դամէն ու մտքումը մի երկու հետ Աստուծոյ անուճը սուեց , դեռ ոչ խէր արած ծէքէլահանն ոչ շառ , քցեց ետիւնջին վրէն ու իրանց յիքին գնարու տեղակ , իրան քցեց դպա Վարդիթերենց Յօշականայ դիւի յիքին : Էն մութը ակամակիր ժամանակը , նրա համար էն քարքարուտ սառցակ ընկած՝ օլոր մողոր քուչէքը դառել էին , հէնց խմանաս , մի կանանչ ծաղիլից մայխուան դաշտ , որ դիշ չանես , թէ ծաղկները տոկ տակին տրորես . հէնց մանգաս վրովը , որ նրանք էլ չխմանան , թէ իրանց նեղացնող կայ . ընչունքի Սօքը հէնց էր վազում , որ տփ տակի քարերն էլ չէին կտրում խմանալ , թէ իրանց տրորող էլաւ : Գնաց հասաւ յիքին ու յետին պտփկ անկուցը բռնած , ընչանք էն մենծ հաստ պօպօքուն էլ , ամէնին երեք երեք հետ տալով ու « բար ես տալի տուր , թէ չէ կտրում եմ » ասելով , մի գլխիցը ընչանք մէկէլը գնաց . շէլութիւնիցը ուսնոցն ու բարդոնցը ու ուրիշ անբար ծառերին էլ էր տալի : Յետոյ միտքն ընկաւ , որ էս օր , թէ չօլի դաղցը (սլիանայ , անանուխ) ճմով հանես շուռ տուած . քօքը դուրն արած , կանանչը ներքե սնկես , կըբոխտուի սուսամբար . ընդուր համար գնաց մի քանի կուճոյը (ճիւղ) կտրեց դաղձալի տեղիցը , բերուց մի քանի տեղերում շուռ տուած անկեց , որ սուսամբար դատնայ . էլ իրանց յիքին միտը չի բերուց . աչքը Վարդիթերենց համար էր մէնակ լիս տալի : Նրբ որ սեւաւ , թէ . դամբ էդամբ ա (յիշ ա մեացել) , որ ժամը սանն , ձեքծեքտում ա էն ա , յետ դառաւ սուն :

էնց իմանում էր, թէ աշխարհքս իրան էին տուել, ու ընչունքի գիտեր, որ վարդիթերը էս առաւօտ ժամ չի գալ՝ ասաթ չի, ինքն էլ վաղուցուան թուրքացածն էր էլ բանուր, միտքն էլ չի թեքեց ժամ գնալու համար:

Իրիկնապահին Սօրը տանը նստած՝ մօր հետ մէնակ թաքուն թաքուն խօսում էր, մօր գլխումը նստացնելու համար, որ վարդիթերին իրա համար ուզի. լսեց, որ ժամհար պապը դռնիցը ձէն տուեց, թէ խանրաջի(տիկին քոյր,) կարա՞ք բերէ՞ք ոսնայուէքի համար, Աստուած ձեր կողմըը կաթնալի պահի: Սօրը էն սհաթը տեղիցը վեր թռաւ առանց մօր հրամանին, գնաց մաթրաթի (մեծ սանն կաէ) տակիցը պանի կարողը հանեց դռնդ արած՝ տարաւ տուուց ժամհարին: Խեղճ պառաւը տասն անգամ ստեց, թէ կէսը մնաց դատիկ շարաթ իրիկունը ձուածեղ անկնք. համա Սօրը նոր էր ջերմնուանդացել, հողու ճամիէն գտել, առը գռնողը վերկալաւ տուուց նրան ու կլաւ մօրը, թէ նանի, կաթ էլ կըլնիս մանած էս մեծ պատին, մի կաթ էլ տուր՝ ոսները սրբի տէքտէրը: Պառաւը ինչքան էլ վրէն բարկացաւ, թէ տասը կաթից դիւանն էլ չուեթ, երկուսը պտի հաստ դերձան անեմ, չորսը բարակ, չորսն էլ պատրիքի համար ա պէտքը, Սօրը անկաջ չարեց. մի կաթ էլ վեր կալաւ կարագի հետ տուուց ժամհարին: Ժամհարը օրհնելով նրան, ումբր ու արե խնդրելով, ուրախ ուրախ յետ դառաւ. քանի շատ ըլնէր եղը, նրա համար լաւ էր. կէսը կանթըթխէր (թաղցնել) իր կճուռը կըլիտէր, կէսը կըտանէր ժամը. կաթն էլ, որ շատ ըլնէր, մինն էր պէտքը իրիկուան համար, մնացողը իրա երկխանց չորերը կըկարէր, հալըաթ շատ տուողին շատ կօրհնի, քիչ տուողին մի երկու խօսք կատի, էն էլ կխոսաիրա. համա ո՞վ որ ըսիկ չի տայ, դու արի էն վսխաը տես, թէ մեր ժամհարի բերնիցը ընչէր ա վեր թափում յետ դառնալիս. բերնիցը դուս դայ ծոցը թափի, ինչ օրհնանք, որ նա կարագ չի տուողների համար անում ա:

Իրիկուան ժամը որ տուին, Սօրը էն սհաթը ժամումը հազիր էլաւ. հէնց տէքտէրը զգեստաւորուած չոքեց, լականը դրուց առաջը, մի երկու ծեր մարդկանց ոսները լուաց, մանածով սրեց ու մի թիքայ եղքսեց, ուրիշների էլ ձեռների երեսը լուաց ու եղքսեց, Սօրը արանքները ճղելով անց կացաւ եկաւ իրա ձեռն էլ դէմ արեց, ջրոտ անիլ տուուց, Գարեղէիցն էլ, որ եղը բաժանում էր, եղ առաւ, տեղ չի թողուց, գլուխն ու աչքերն ու անխանջներն էլ քսեց, մի քիչ էլ ձեռի երեսին դրած՝ տարաւ, որ իր մօր եղի պուլիկ մէջը քցի, որ կողմըը կաթնալի ըլնին:

Ուրբաթ քչերը աքրորիցն յառաջ զարմնները անփօսալ կկան իրանց դուքանները բաց արին , զնդաններին երեք հետ չաքչեցին , որ Արտաւազդի զնջիլը հաստանայ , չի կարենայ դուրս գալ աշխարհքը քանդել , սակ ու վրայ անել ու էլ յետ շինեցին դուռը , զնացին ժամ կտակ բեկու :

Փսաք իբարձունի վսխտը ճրագները անցրին , սեղանի վայրագոյրը քաշեցին ու Գարեգինը նի էլաւ սեղանի քամակիցը բարձր ձէնով կարգաց կտակը : Ժողովուրդը սաղ ջուր կտրեցին , աչքները մինը մի սրբի զառաւ լալուցը . չխանանք , թէ Քրիստոսի համար էին լալի . էն կրտակի միջիցը տէրտէրն էլ չէր մի բան հասկանում , ուր մնաց ժողովուրդը : Ամէն մարդ միտքն էր բերում էս օր իրանց հին ու նոր մեռելները , աւելի նոր մեռլատէրերը , որ էս օր սրբի ուրբաթը կատարէին , աչքներիցը ուքուր ուքուր (ոլոռն ոլոռն) վեր էին անում . իլլաքի , թէ մի քիչ ազիզ ընէր մեռածը : Անանց սղի ու ողբի բայ ու բողբը կտակի ձէնն էլ չէր լսուում . ընէնց միմնջալով ամէնը իրանց ազիզ մեռելների անունը տալիս ու զօշներին բռնցկուած էին , որ քար ու սողալատի սիրտ կուեննար տեսնողը ու չի լաց ըննողը . բեր մարդ , որ դիմանայ , սիրտը փուլ չի դայ : Ճրագը որ վառեցին կտակից յետոյ , նչ մինի աչքն էլ բան չէր տեսնում . ճրագները դժի վժի էին երևում իրանց աչքերին :

Ժամը դուս եկաւ , նոր մեռլատերերը ոսպախաշուի ջուրը զրին ինչքան բարեկամ կնանիք կային , հաւաքուեցին ու օրը մի քիչ բարձրանալից յետոյ զնացին գերեզմանները . նոր ննջեցեալի գերեզմանի չորս կողմը կտրեցին ու մեռլատէրը վեր կալաւ բայաթին . մէկէկներն էլ ձէն քաշեցին , ընչանք տէրտէրը կկաւ օրնեց , նոր վեր կացան էկան տուն : Ճաշուայ ժամից յետոյ ոսպախաշուն զրկեցն ժամը տէրտէրների ու մարդկանց համար , իրանք էլ հացից յետոյ մին էլ սուք արին մեռլի համար : Ժամի հացի վրայ երեք ողորմաթաս խմուեց . մին՝ էս սեղան սպարաատողաց հին ու նոր ննջեցեալաց հողին , մին՝ ում համար , որ սեղանը շինած ա նրա հողին , մին էլ՝ Աշտարակ դեղումը ինչքան ննջեցեալք կան նրանց հողին տէր լուսաւորեցէ : Գարեգինն էլ տիրացու էր , էն սեղանի վրայ էր . համա հարցնենք մեր Սօսի համար , թէ ո՞րտեղ ա : Նա էս օր Գարեգինին չի տեսել . նա առաւօտեան ժամից դուս ա էկել , թէ չէ , զնացել ա մի զարբնի դուքանում զուլ (ծառայ) զատել մի քանի հատ ուրբաթ արօր (*) առնելու համար . մի հա-

(*) ուրբաթարօրն է փոքր երկաթի կտոր , կուցրած երկու ծայրը իրար վրայ չափմանի նման , որ կըրտրեն երկեսքանց զլիկ կամ ուսի վրայ , որ աչքը չի դեղչի :

տը կրկու ձու ա , չկայ փոթօյնն գարի , ինչն ա բոլ Սօսնոց հաւերը , քսան ձու տուեց՝ տասը ուրբաթարօր առաւ ու դպա Վարդիթերենց դուռը , թէ ինչ ա , տայ նրան , որ նա կարի իրանց կրկնեքանց ուսնեթցը , եւ թասակիցը : Սօսը ոնց որ ուրբաթարօրն առաւ , ընէնց մնաց ջիրին . Վարդիթերը ծէքեւհանն մի հետ դուս էր կկել , ջուր լցրել ու տուն մտել . նա որտեղից կարէր նրան տեսնել : Տեսաւ Սօսը՝ որ օրը ճաշ դառաւ , ճաշուան ժամն էլ վաղուց դուս ա եկել , քոս փոշխանն յետ դառաւ իրանց տունը : Իրանց սրտի երեխայ չունէին , որ նրանց զխին կարէն , առանց էն էլ՝ դարձնի աշկերտը մինը բաժանելու տուել էր իրանց տանը : Հաց կերաւ պրծաւ ու մի քանի հաս մուք ներկած ձու , որ մէրը էրէկ էր ներկել , մի կրկու էլ իրանց մէրուն (պառաւ) հաւերի ձուերիցը , մի ձու էլ կտարեց , դարգակեց , մէջը սե ձութ լցրուց ու էլ յետ ընէնց կայցրուց , որ բէլլու չանի , վեր կացաւ գնաց Գարեգինի մօտը :

Գարեգինը մոնթերին շարաթ իրկուտան գրքերը սերտայնում էր , որ կարդան : Սօսը մտաւ ներս ու հանեց կարմիր մուք ձուերը դրուց Գարեգինի առաջը . էքուց , ասեց , նշանած տղէքը իրանց սիրեկաններին համար նաչխած ձուեր կը դրկեն . հէնց ես պոխ խաղխի տակով , դուշմանի սրտով ընիմ . սու էս ձուերը նաչխի , տեսնեք , բալքի թէ մի սամթով դրկենք նրան : Գարեգինը , որ վաղուց մաքուսը դրել էր էգ բանն անիլը , բալքի թէ Վարդիթերի մօտ սիրտը նաչխած ձուով էլ ա կրակի , Սօսի վրայ դարձնի , ձուերը վեր կալաւ ու ասեց . հրէդ ժամի բակումը տղէքը ձու են խաղում . գնան դու ընդեղ ուրախութիւն արան . ես ինչ կընաչխեմ , հլա աչխարհքումս մարդ չի դուս կկէլ , որ միտքն խմանայ : Սօսը , որ դուս էլաւ , Գարեգինը , որ աչխարհքումս բան չի մնացել որ չխմանանայ , առաւ ձուի պուշպատէ՛ դալամը ու մի ձուի վրա քաշեց Սօսի սրտակերքը , Վարդիթերի կուռբունած՝ բաղչի միջին վարդ քաղելու . Սօսը քաղում էր , Վարդիթերը փունջ անում . տակին էլ դրեց , թէ «գոր Ստտում գուգեաց , մարդ մի մնկնացէ » : Մէկէլ ձուի վրայ մի խնձորի ծառ քաշեց , մի կարմիր խնձոր վրէն , որ հոտը աչխարհքը բռնել էր . մի քանի ջահել տղէք քար կին քցում , որ էգ խնձորը վեր ընկնի . համա ոչ տլ չէր կարում վեր քցիլ . մոտաները կտրած յետ էին ուզում դառնալ . յետոյ Սօսը գալիս ա , որ քար քցի , կրկու օձ , որ Ֆշշացնելիս մարդի երեսի հէնց քամի էին տալիս , որ սառչում էր ու տղէքը երեսները փախցնում էին , էդ օձերը սրտուղբ բերաններն առան ու գլուխ զլօխ տուին , որ Սօսի քարը :

չի դիպչի . Սօսը հէնց քցց քարը , որ երկու օձի գլխին էլ դիպաւ . նրանք չչմեղին ու խնձորը վեր ընկաւ . տակին էլ դրումա , թէ էէս բանը թթու էր թան չէր , ամէն մարդի բան չէր » . մէկ ձուի վրայ էլ քաշում ա Սօսին մի սխալակ շեռնաճիւղի . վարդիթերին գաւակին դրած՝ մի սարի դօշի հէնց ա վախշում , որ թօզը վեր ա ըլում ու թօզի միջիցը մի ծախ չափ ա երևում . շատ ձիաւորներ էլ քտակիցն ընկել են , ուզում են բռնի . շատերը ձանձիւն ձիու վրիցը գլխի վրայ ընկնում են , շատերն էլ մի ոտը մնացած օրդանդուի միջին , ձին քաշ ա տալի . համա էն քան հնուուն , որ Սօսը նրանց աչքին չի երևում ու իրանք չեն հասնում , սխտում են յետ դառնալ . տակին էլ դրում ա , թէ « աշխարհքս խէլոքութիւնով ա կերել . որ սչ լուխէ սնկաճը , լուխէ թիկամը . » մի ձուի վրայ էլ քաշում ա էն մանիշակը , որ Անուշը (Վարդնի քոյրը) տալիս էր ժամումը Վարդիթերին ու ստնում դաթէն . սաղին էլ դրում ա թէ՛ սաքի Վարդիթերի բերնիցը « սիրելեմ սերն երեսին , ուէհան թերն երեսին . ով իմ սիրածն ինձ չի տայ , Աստու կրակն երեսին » : Չուերը նաչխելից յետոյ կանչեց Սօսին , որ ընչանք հիմ էրս սերտ ձուերովը մի յիսուն ձու տարած կըլներ , շանց տուոց նրան , ու Վարդիթերի պատի աղպօրը , Փախակին , որ իր մանթն էր , կանչեց ձուերը տուոց , որ սանի իրկուուն հէնց տեղ դնի , որ աւաւօսը մէնն ու հէրը վեր կենան տնինն ու պատուէր տուոց , որ էս խօսքը բերնիցը չի հանի , հէնց որ տակն խմանայ բանի , լսի խօսածն իր ախուճի ու նանի (ճօր ու մօր) , գայ մի մին իրան խաբար անի , թէ է ինքը նրա աչքը կըհանի :

Ե .

Վարդիթերի մէրը դատիկ շարաթ առաւօտեանց շուտով վերկացաւ , թուեղիցը կրակ հանեց , ճրարը վառեց ու մարդին էլ վեր կացրուց , որ ժամ դնայ . հէնց ուզում էր դուրս դնայ՝ մի կարմիր նաչխած ձու առաջին վեր ընկած էր . կուացաւ , որ վեր տնի՝ մինն էլ վրի ղիճը , մին էլ մէկ էլ տեղը , կասեա թէ տան միջին ցանած ըլներ . սոյ մանրդ , առն . էս ինչ հրաշքներ են աչքիս երևում , քնած եմ , թէ դարթուն . մի քանի նաչխած ձու ըտտեղ չաղ տուած թախած են . ինչ սիրուն են տէր Աստուած . երեսին խաչ հանկուլ

մարդին մօտ ա բերում . հէնց մ'նի վրայ մտիկ ա տալիս՝ ընչ , Սօնն
ու Վարդիթիկերը . մէկէլին՝ էլ ընէնց . մարդ , անաքանդ , ասում ա . արի ,
տես ինչ կայ , ղեռ քնած ես , սոսներդ ջրումը . աշխարհքումս ինչ
խարարութիւն ունիս , խնդճ միամիտ . Տօ ինչ ա , խոսնի խարարի կը-
նիկ . էլ ինչ քշերհանայ լիսամթաթախ դատիկ շարաթ առաւօտահան
ղեկդ բռնեցին , լծանըդ տուն էկան . տեսնեմ՝ էլ ինչ ձուեր են .
Առաւ կնկաց ձեռիցը ձուս , մտիկ տուեց թէ չէ , մատը կծեց , հն ,
ասեց . բանի միջին բան կայ . էս թէ արեւ ա՝ փուչ կենդանի մազ-
մանի աշխերա Գարեղանն ա արեւ . ըստեղ էլ մեր Փառլիակն ա բերել .
ես նրա կերակուրը կեփեմ՝ թող ժամը դուս գայ , բարի լիւր բայ-
ուի , տես ինչպէս եմ անպատիւ անում , ցեխը կոխում , հանում նրան .
տէր Աստուած , էլ բերանս ինչ ա գալի յետ դառնում . զատիկ շարաթ
առաւօտեանց , ղեռ ոչ լսէր սրած ոչ շառ . ղեռ կրեախ խոսչի հանած՝
ընչեր եմ տեսնում . ընտուր են ասել կռիւր ձրտեղից ա դուս գալի ,
հասնա բան չի կայ , թող բերաններէս հուպ տանք , էս կրկու աղիկ
օրերն էլ անց կայնենք , հաղորդութիւնի օր ա , զատիկց յետոյ
ես նրա աչքին հէնց կրեամ , որ քանի լամ անումը լսի , օխտն օրէն
համիայ էլ հեռու փախչի . դու թող ձուերը տանը մնան , ես ժամից
յետոյ Աշխարհին կարգալ կտամ . հիմի արխներս բեր . համա չէ , էս
օր աղիկ օր ա՝ մաշխներս բեր հաքնիմ , հիմի կասեն , թէ պինդ մարդ ա ,
հինգ տղայ ունի , էնքան հարատութիւնի ու գորլաթի տէր ա , ըսէնց
օրը սրեխ ա հաքնում . Հեթումը մաշխները հաքաւ դնաց առուի ավը
քուշումը էն սառը ջրովը կրեալ լուաց , փէշուին էլ սրբեց ու Աստուած
կանչելով , Հայր մերն ու Անկանիմքն ասելով , դնաց ժամ . կնիկն էլ
մի կէս սնաթից յետոյ շարսաւը գլխին քցեց , հարմներին ու Վարդիթե-
րին էլ , որ վազուց պատրաստուել էին , քցեց քամակիցը ու դնաց ժամ .

Ժամը որ արձակուեց՝ տէրտէրը սկսեց խոտտովանք անելը . մարդիկ
թէ կնկայ՝ կողքին չոքացնում ա ու ինքն իրան Մեղէն ջրի պէս ասում
ու յետ դառնում սղորմնացի տալի . ոչ կնանսնց , ոչ հարմների , ոչ էլ
ազատ աղջկերանց ձէնը նա չի լսում . հէնց էն ա , որ առաջին չոքելիս
ու վեր կենալիս քնթկալները կրկացնեն տէրտէրի ձեռին , որ փիղծի
տակիցը մշկնում ա նրանց . սաքի թէ աջն սուսն . հատաստ հատաս-
ցել են , թէ տէրտէրի ձեռը , որ գլխներին դեպաւ , մեղքները զընաց . Բանը
չատ կրկարեց . տէրտէրը տեսաւ , որ ժամանակ չիմնում նշխարք գործե-
լու , խոտտովանուողները քանի կենում են շատանում են կանչիլ սուտոյ
Գարեղանի , ոտ ու ձեռներկաւսի քանի ձու էլ կաշառ ք թոտաացաւ , որ նստի

աղիւր մաղի , խոնրն անի ու կամաց կամաց նշխարքը գործի , ընչանք ինքը մի քիչ թեթեանայ :

Տէրաէրը Ջահէկներին խոստովանացնելից յետոյ՝ պատաներին էլ օնց որ էլաւ՝ զլխիցը ուստ արուց . Գարեգնի շինած նշխարքը սուուց ժամհարին , որ տանի դեղումը բաժանի . ամէն մի նշխարքին հրկու ձու ա . ինքն էլ նստեց նշխարք գործելու , մի կողմիցն էլ մասնատու- վիւր կողքին գրած՝ եկող երեխանցը , որոնք չէին կարում ընչանք իրի- կուն սոված մնալ , եւ թէ չէ պտտիկներ են , սրբութիւն էր տալիս : Մանրները հիմի էին հաղորդուում , մեծերը ծում էին պահում ընչանք իրի- կուն , որ պատարաղից յետոյ հաղորդուեն : Ժամհարը միայար (անդադար) կրեց ձուն ու խախալի մէջը լցրած , բերուց համարով յանձնեց աւերակէլին ու էլ յետ նշխարք տարաւ . ամէն սուռն էլ պօի տար . շատ կնիկ էլ իրա ջերմնանդութիւնիցը երկու ձուի տեղ , չորս , հինգն էր տալի , որ ժամարարը իրիկուներ իրա ննջեցելքին պատարաղի միջին յիշի :

Ճաշ որ թեքուեց , արեւ մի քիչ կախ ընկաւ , աւերակէլը նշխարքից օրծաւ ու իրան թափ տուուց ժամը տալ տուուց : Տես հիմի Աշտա- րակու թռնդրն'ըր . էս օր առաւօտն'նց չէին վառել . էն էր , որ էրէկ ա- աւօտ քորսիքը դրել էին . հիմի որ տանիցն տան , որ ծիրանի մուրը էրթիկովը դուս չի ըլնում : Ամէն տան մի պահաւ կնիկ մնաց կերա- կրները ետեւու երիկուան համար , որ իրանց ստորականն ա . օշխիցը նոր հանած ձուկը տապակած , դեղաքուտի խաշած , զլաւ՝ ձուածեղն էլ տակը քցած , ջուկ ձուածեղ նոր թարխունով՝ ու կողակ : Մնացող- ները , մարդ ու կնիկ , հարս ու աղջիկ լաւ լաւ շորերով զարդարուեցին . մարդիկը , ով ունէր , իրանց մահուա չուտէքը , ով չունէր , լանքայ կա- պէն , դատակ արխալուղը , սև դայթանից էլ դուկմայ կապած՝ լէն լէն ալջակները (մաջէքը) ձեռների երեսին քաշքցած , բուխարայ կամ զրիմի մորթուց գտակը զլաններին , մաջլընները՝ որը բարձրակրունդ՝ ըն- չանք սօի կէսը , որը տափակ կրնկով . կնանիքը զլանները կապած , խուշուչկները (լաչակի ձակատի վրայ եկածը) քաշած , քնիթները կալած , քաթիւրայ , մլնթանայ , դանտուղ կամ դասարբի փոխանով պը- ուրնիկները շատերիցը զիւրաբաթուում ասդարուր կարած , չարսանու- րը որը պառսուր էր , երկու տակ քցած , որն էլ Ջահկ ա՝ միտակ սուար գոտիկը խրած՝ զլաններին քցած . աղջիկէքն էլ՝ որը նշան դրած ա , կարմիր չաղրաթը ընչանք պնչների ծէրը քաշած , սաղրի մաջկները հարքներին . որոնք էլ դեռ աննշանդնիկ են , բաղտասի աղլուիւր բիլի ասկովը կապմիր թշրի կխտովը կապած , ձաղուերն (դանդուր) էլ կէսը

էս թ չի վրայ փռած՝ կէսը էն , աչքները դեղ գրած՝ գնացին ժամ . համա խեղճ ազապ աղեքանցը ոչինչ չունին զատկութիւն . թէ հարուստի տղայ ա , կըլնի , որ հէրը սատանի զուխը տրորած ըլնի , զողի քարը վեր ածած , մի ջուխտ սուր քնիթանի լալիչին առած ըլնի . թէ աղքատ են , էլ էն ջուրն ա , էն ջաղացը . մի փօտը (զտակի միջի մօրթուց աստուը) դուս եկած գաակ ա , մի պատտորուած արխալիչին , մի ջուխտ ծակուած աղլափ (կարկատան) դրած տրեխ . զորթ ա շորհրը պատռուած կըլնի , համա սրտները հէնց ուրախ կըլնի , որ տենտղը կատի մի տուն խաղինայ ունին . ժամը հէնց լիքը կըլնի սրանցով , որ ասեղ քցես , զեալնը չի ընկնիլ : Մեր Սօսն էլ ըսօր ընչանք իրկուոն ծում ա պահել , ուզում ա հաղորդուի . վաղուց զարդարուել ա , էկել ժամուը կաննել : Վարդիթերն էլ իրահարմանրի հետ էլ ծում՝ էկաւ ժամ աղջկերանց միջին կաննեց , որ նա էլ պփի հաղորդուի Շատ աղէք էլ՝ մի մին կարմիր ձու կլլած՝ աղ արած , որպտակ լօջ հացի միջին կողւած՝ ջլրններումը պաճ էին , որ հէնց ողջումը վեր դայ թէ չէ , սաղ սաղ քցեն բերանները :

Պատարագի վերջին մարդկանցից բունած ընչանք կնանիքն ու աղջկէքն էլ հաղորդուցին ու քաշուցին իրանց սննրը : Տէրուէրն էլ մի տխրացու կամ ժամհարը հետը քցած՝ ընչաւ տընհրը օրհնելու . թուղթը շուռ սուր , ապափն կուլ սուր . մի տուն շարական ա , մի կարճ աւետարան , ընչանք ասել են , ջաղացի կտորած չախչախ են դառել . կարդում են ու փողը ծըկացնում . համա չեն իմանում , թէ ոտը վեր կալած ջաղացը , խարար կանի ցորնի հացը ժամաւորը դուս էկան ու գնացին սուփրէն փռեցին ամէն մարդ իրանց տանը . հաղորդուցներին մի քիչ զինի խնայրին դեռ հաց չի կերած ու ամէնը մի մին կարմիր ձու ջարթելով իրար հետ խաղալով շփրխտոս յարեաւ ի մեռելոց՝ տակով , մէկէլն էլ՝ օրհնեալ է յարութիւնն Քրիստոսի , յարով , մէկէլ սաղ աչքով , ուրախ սրտով հաննք էս օրին՝ պատասխան տալով , սկսեցին յառաջ բերանները ձուով բաց անելուստմ էին , խմում իրար հետ ուրախութիւն անում . Քրիչ կըլի մի աղքատ դայ , ասում էր տանտիկինը , մեր սեղանիցը մասնաւորուի , փառք քեզ Աստուած , մեր աչքը մեր դրանն ա . հիմի քանի մարդիկ կան , որ չօրերումը զլինները մի քարի դէմ արած՝ մնում են էքուցիսն , որ ճանիտ ընկնին . քանիսը հիմի ցամաք հաց էլ չի գտնուում որ իր սովածութիւնը լցնի . քանիսը հիմի բքարք ընկած ցրտին մատաղ ա էլի . հաղար բերան օրհնձ քնդից իմ Աստուած , դու իմ երկխեքանց աչքը իրանց դրանը պահես . շատերն էլ հիմի 10 , 15 տեսակ կերա-

կուր տառնն ա զրեղ , շղկութիւնիցը չի խնամում , թէ որն ուտի , որը
թողայ . ես չեմ ուզում ընդոնք . էս քիչ հացը թող խմ տանիցն ան-
պակաս ընի , էս թաւուր աղիղ օրը խմ դուռը մի աղքատ բաց անի ,
կամ մի զարկը մարդ ճամբիցն կկած ընի , տեղ չունենայ , դայ մեր հա-
ցը հարդ անի , էն ինձ հտեար լաւ աչեմ քանց հարուստների լիքը
սուսիբէն : Թէ որ Աստուած սրտներովն էր անում մի աղքատ տուն էր
մտնում հացի վրայ , էն սնաթը տեղներիցը վեր էին թռչում , համեցէք
բարբի ջան , աղպէր ջան , համեցէք հաց անուշ արն , ասելով տա-
նում սուսիբի վրի զի՛նը բաղմացնում . էրթալուն էլ նրա խուրջիներ
կարմիր ձուով , ձկնով ու ուրիշ բաներով լցնում թէ , տնր հընկերներ
կուսենաս , նրանց էլ տնր : Ամէն մարդի տան էլ էս իրկիունը
սէնց ուրախութիւն ա ըլում անդատճառ . համա խեղճ ջրատար Սօսը
ժամիցը դու ա կիկ , գնացել իրանց սուսիբի վրայ նստել , բերանը
հաց չի դնում . նա միտք ա անում , թէ էս իրկիունս ամէն նշան դրած
աղջկայ համար հարմատիայ ա դնացել , ձեռքերով շոր , ջխտերով
դաթայ , հարկայ , ստով ոչ խար ու նրանց փեւէքն էլ ուրախացած
կընին , որ էքուց գնալ պտեն դանքաչատես . համա ինքը էսքան աչ-
խատեց՝ չկարաց իր մուրաղին համիլ . մէրը , աղպէրաթինքը զօռ են
անում , թէ այ տղայ , հաց կեր , էս թաւուր իրկիունը մեր հացն էլ
հարամ մի անիլ . նա ասում ա , թէ իշտահ չունիմ , յշտահն ատամի
տակին կընի սյ որդի , ընչի ես ըտէնց անում , պանկտտարով ասում
ա մէրը . նա հէնց պատասխան ա տալի , թէ Աստուած սիրողն ինձ
չի զօռ անի , հաղորդուած եմ , մնաս կըտայ . խեղճերն էլ ա՛ու
սուս են կենում : Ընչանք կացաւ Սօսը , որ հացը վեր դալան , տեղիցը
վեր թաւ , որ դնայ ժամի բակը , ախասի (դատկի մատաղի) կուշար
որ մորթիլ էին ու քերթում էին . ու ընչունքի էս օր ինքը խառնուած ա
էիլ , չի կարացել ցախ տանիլ , հաց էլ դեռ չէին դրկիլ , մի տուղ չա-
լակ ցախ շալակեց . տասը հաց մի աման աղ էլ սուսեց իրա սրտիկ
աղբորը Գեղամին ու գնաց մատաղի կուշար . ցախը վեր քցեց ու մը-
տաւ ձու խաղացողների մէջը , որոնք հացը կերել էին թէ չէ , կիկ էին
ընտեղ , մտնիլն ու քսան ձու տանիլը մին էլաւ . Սօսը էս քչեր բաց
աչքով լիացրուց մատաղների կշտին , ձու խաղալով կամ սրնձների տա-
կը ցախ անկով : Աղօթարանիցն առաջ , որ ժամը տուին , գնաց ժա-
մի դրանը Գարեղնի ձամբէն սպասեց , որ հէնց դայ , տանի մի ա-
ման մատաղի ջրիցը տաք տաք երեսի չաղ տեղիցը խմացնի . ուրիշ
սիրացուերն էլ կիան չովրայ խմեցին ու մտան ժամ :

Քաղաութիւնը ձնի նման իրար վրայ թափուելով՝ ժամ եւն գաղի
դռները շինել են ինչ կայ, չկայ թողել տանը, իրանք էկել լցուել ժամ
թէ որ մինը Աստուծոյ աճը սրտիցը հանի, արուար վիր դնի, երե-
սի մեռսնը լուանայ, էլ ծակ չի թողալ, որ մանի աչ, մաղէն ու մու-
ար (եղած, չեղածը) կըհաւաքի, դուս կըգայ, ո՛չ ոլ բան չի խնայալ.
անաչէնները 365 օրն անց են կացնում, մինն էլա հողին միտքը չի
քերում, ժամ դալիս թէ որ հարցնես, թէ ընչի չես ժամ գալիս կանն,
ես որ ժամ դնամ, ժամը տեղիցը կըփախչի, հիմի էս երեք օրը սաղ
տարուան փոխարէնը հանում են : Դամը որ վերջացաւ, Սոսն ու Գա-
րեւինը, որ սովորութիւն էին արել, էկան տէրտէրին ասին, որ իրանց
տղջումը նորի տէրտէրն էլ աւետարանը առաւ ձեռք, կաննացրուց երկուսին
ատենու տակին, սեղանի առաջին ու ողջումի աւետարանը կարդաց
գլխներին, պահպանիչն ասեց ու օր՛նեց նրանց, որ սիրով կենան : Մի
քանի ուրիշ աղէք էլ իրար հետ ողջում տուին, ողջում անպէք դա-
ւան : Մի քանի էլ կնանիք, հարսներ ու աղջկէք էլ իրար հետ ող-
ջումաքիր դաւան, սէր հաստատեցին. վարդիթեկն ու Անուշն էլ իրար հետ
առաջուց խօսք էին տուել Մառգարդար կիրակի օրը, սրանք էլ իրանց
մօր հրամանովը էկան աւետարանի տակին ողջումաքիր դաւան :

Դամը որ արձակուեց, առնը միմարդ մի մին փարխաջ ու աղուխ
ձեռներին կիտուեցին մատաղի կշալն ու մի փարխաջ մատաղի շոր-
վայ ու քանի էլ տանը հողի կան, ծծկեր երեխոցը բռնած ընչանք
հալիւորներն ու սրտաւնները, ամէնի համար մի մին լօշի մէջ փա-
թաթած մատաղ տաւան : Եւ օր ամէն ամն էլ անպատճառ սրտի մա-
տաղի ջրով շորվայ ըլի . ընչանք սուրբ անառով չթաթախուին, բե-
քանները նշխարք չեն դնիլ, թէ կուզ թուր ու սուր խաղացնես երես-
ներին, չնքներովն օձ փաթաթ տաս :

Գարեկինն ու Սօրը ժամից յետոյ դնացին Գարեղնեց տունը. Գա-
րեղնի աշկերանները էկան խաղթի (փորժապետ) դատիլը շորհաւորելու բե-
րին նրա համար ձուածեղ, ներկած ձու ու մի շուշայ արաղ. վարդիթեկն
էլ իրա աղաթօր հետ դրկիլ էր թանի միջին նաշխած երկու ձու, մինը
Սօսն մինը Գարեղնին . սրանք էլ տեղակը երկու ուրիշ դալամքաշ
ձուեր դրկեցին, որոնց վրայ դրած էր թէ «Միդ և ձեզ մեծ աւետիք .
Քրիստոս յարեալ ի մեռելոց » : Պատի հարսների բաղդիցը էսօր օրը
պարզ էր, արեղ լաւ տաքացնում էր, ձները հազուել պրծել էին .
կառահանքի դուզը կանանցը քիչ քիչ բռնել էր. ձաշ որ թեքուեց կը-
նանիքը առան իրանց խիղանոցը, աւելի սրի հարմատեքերը դնացին

իրանց խնամու տունը , վեր կալան ընտելոյ խնամոնց թօքունն (ժողովրդ) , նրանց ամէն բարեկամներին , ազգ ու ընտանոնցը , որ առաջուց խնամին կանչել էր իրանց տունը , զնային սուրբ Մարիամ եկեղեցումը ուխտ արին ու անց կացան ժամի քամակը , կաւահանքի դուռը : Արի դու էս տեղ ազգապ աղեքանց հալը տես , ով մի քիչ հունար ունի , կանումը զօրութիւն կայ , պտի բանայնի աղջկեքանցն արմայնելու համար . ձիանը թամբել են , դաջարու ապրչումէ վնջուխները կախ քցել , մի մին ջիրխո ձեռներին բռնել , չուխեքանց կամ կապեքանց փեշերը ջիրներովը հանել , թեւերը ուններին կապել , կարմիր դանաւուդի դոչուղը դառ բաւթով կարած կապել դօշերին , ձիու վրայ հէնց սարքուած նստել են , որ կասես ամէն մինը մի խանի տղայ ընի , ոչինչ բանի հոգս չեն քաշում , հէնց ուրախ ուրախ իրար հետ խնդում ծիծաղում են , կասես ըսկի վատ օր չեն քաշել . մէնակ մի դարդ են քաշում , թէ ով պտի դօշաղ դուս գայ , իրա անունը աղջրկերանց բերնի խօսքը չինի : Սօքը , որ էս թաւուր օրը իրա հունարը չհանց չի տայ՝ էլ ընչի ա պէտքը , վաղուց պատրաստուել , շինուել , ջիրխօը ձեռին ձիու վրայ նստած էր , աչքերը քցեց կնանոնց մէջը տեսաւ , որ իր սիրելի , անման Վարդիթերը աչքի տակովը իրան ա մօթի տալիս արծուի նման ու հէնց խմանաւ թէ աչքով , ունքով աղաչանք անելով , ասում ա , թէ ինձ ամօթով չի թողաւ , ինչ որ հունար ունես պահես ոչ : Գափ ու գուռնին նշան տուաց ջիրխին (ձիարչաւե կանակը) ամեղով ու Սօքը , որ թէկուզ ոչինչ հունար էլ չունենար , Վարդիթերի երեսին մօթի տալով , աղան էր դտուել , ընկաւ էս մէջդանի մէջը , երկու գլուխ ձին դէս ու գէն քշեց , տաքայրուց ու ջիրխօը ձեռին չարխի պէս պտխտ տալով ընկաւ իրա թշնամիքանց մընի հետ , որ Վարդիթերին ուղում էր ու իրա ձիրանի փէտից չարխաքաշ ջիրխօը , որ նետի նման չքցեց , նրա միջքումը հէնց կայրուց , որ էս ջանաթամթախ , աղջկերանց աչքին դիր եկած աղէն շշմեց ու զլսի վրայ գեանին փռուեց , ձին էլ վախաւ : Սօքը , դորթ ա շատ նախանձ ունէր նրա հետ , դորթ ա նա պողպատի պէս պլնդ սիրտ ունէր , համա գութ էլ ունէր . հէնց որ տեսաւ աղի գոյնը թռած՝ գետնին փռուած՝ , ուրախանալու տեղակ արածի վրէն փոչխմանեց . էն սնաթը վեր էկաւ ձիուցը , աղին խտանց տարաւ կնանոնց մէջը , որ ջուր բերն խմայնեն սիրտը կաննի . պտի ասած , որ Վարդիթերը ուրախութիւնիցը աչխարճքը՝ իրանն էր համարում : Ընչանք Սօքի աղի հետ ըլիւր , մէկէլ տղքը մի քիչ քշեցին . համա հէնց որ նստեց ձիու վրայ ,

ում քամակիցը որ ընկնում էր , խեղճերը օձի նման լիզուները հանում էին , աղաչանք անում ու մէլդանից դուս դալի , դրաղին կաննում . աչքների սուաջին տեսնում էին էն տղին . ընդուր են ասել « չալ օձը տեսնօղը չալ չաթուից կըլախի » : Ամէն աչք էլ Սօսի վրայ կթաց , մէր ու մանուկ նրան էին մախկ տալի . ամէն ջահէլների խօսալու բանը դառաւ Սօսը , կէս սհաթից աւելի ձիւ վրայ նստած՝ մէլդանի մէջ տեղը , ջիրիտը երկինքը ծուլի քցելէն ու բռնելէն կաննել էր ու կանչում , որ իր քամակիցը գան , քցեն , համա ոչով սիրտ չէր անում նրան մօտանայ , նրա հետ մէլդան դուս դայ . որ խղիթ (կարիճ) , քուրսու տակներումը պարճեցող տղի էլ համեցէք էր անում , լեղին ջուր էր կըտրում , թուք ու մուքը բերնումը ցամաքում : Սօսը շատ որ մնաց ձուռ կողքին դրած ձիւ վրայ կաննած , ոչ ով մօտ չեկաւ , ինքն իրան մի ուրախացաւ , ձիւ գլուխը յետ դարձրուց զարս կնաննոց կողմը ու ջիրիցը մի նաչխած ձու հանեց , հէնց քցեց , որ ձուն գնաց ու Վարդիթերի գոգումը վեր ընկաւ չի կոտրուեց . ով ասես էս բանը տեսաւ ու մաթ էլած պէխացած (ափշխալ) մնաց . մինն ասեց Սօսի վրայ թլիւմ կայ . մինն ասեց սուրբ Արարպետու պանն ա պահել , նա ա տուել , մէկէլը՝ թէ սուրբ Գէորդ էլ շատ ա գնում , ամէն շարաթ մումա վառում նրա սիրու՝ նրա շորքն ա , ամէն գլխից մի խօսք էր դուս դալի : Վարդիթերը ուրախութիւնիցը ծառա էր ընտում սրտումը , համա մօրը , որ դանակ տայիր , արին չէր կաթալ , ուղում էր հերսիցը սիրտը բերնովը դուս դայ . աւելի կնաննոց ստակուաէն շատ բոքը էր տալի նրան . լուռ ուղտ կըչննեն , ձէն էր , որ անկաջն էր ընկնում , ուձ բերանը փակի , առանց էն էլ էրէկուան ձուերը դեռ մտին էր . համա ինչ անէր , ձեռին ճար չի կար , էս թաւուր աղիզ օրը , որ մարդի գլխի աղուն էլ աղաս , ջաղաց պոխտ տաս , խօսալ չի պաի , թէ չէ լաի շուռ կըտան գլխին . մուկը ծակը չէր մանում , ցախաւելն էլ պոչիցը կապեցին . քիչ էին թաքուն խօսում վրըները , էդ էլ աւելցրին :

Ձիւ խօղը վերջացաւ , հերթն ընկաւ աղջկերանցը . դալի ու գուռնէն անեցին ու կալլիրաչի խանումը վեր կացաւ տեղիցը մի ձեռքն աղլուխ առաւ . մէկէլ կուռն էլ քցեց իրա հարսին ու սկսեց խաղալ . գուռնէն ճռներն էր ընկել , հէնց կոտրատուելով ժած էր դալի , մի մին էլ աղլուխը պոտելով , որ ամէնի սիրան էլ հարաթ քցեց , քոմմա էլ տեղներիցը վեր կացան , Ալալին տաքացրին ու ծանր ու բարակ սկսեցին լոմբամբալով , լնկնկալով պոխտ գալ . աչքները խանումի վրայ էր , նա ոտը ոնց փոխում էր , նրանք էլ հետը . համա

բանն էս ա , որ Վարդիթերի մէջը շան սօղը բռնել ա , վերի ոտին կան-
նել , չի թողում , որ խեղճ աղջկին էլ ընկնի հալլու մէջը . ուրիշ
կընանիքը ինչքան մուննաթ արին , նա առելի սատանի ձին նի էլա ,
վեր չէկա : Սօքը ձիու վրայ կաննած մտկէ էր տալի , հէնց որ տե-
սաւ , թէ պատար չի ուղում աղջկանը թողալ խաղալու , եկա Պարե-
գնի կուշար . որ ընտել կաննած թամաչայ էր անում , քեղնից սաւառի
տակց , ոչ ուլ չի կարող պառաւին բուն հասկացնել , գնա երեխին հալ-
լու մէջը քցի , թէ չէ ուրախութիւնս մախց կընկնի : Պարեգինն էլ
զորթա չէր սաղի , որ էնքան կնանոնց արանքները ճղի անց կենայ ,
համա շինքը ծոռոն իր խաչն էր , մէջ տեղը Սօս կար , թէ նրա
խօսքը կտարած՝ թէ նրան սպանած՝ մին ա , ըստր համար անցկա-
ցաւ էղքան կնանոնց միջուկը ու նասկց Վարդիթերի մօր կողքին .
կամ ասկց ինձ սպանի , կամ էլ երեխի սիրտը մի կտորիլ . Եսիրտը
չուչայ ա , թէ որ մի կտորուկց , էլ չի սաղանալ , թէկուզ կոծկուի էլ :
Քու թշնամիքդ մի ուրախացնել , բարեկամներդ տխրացնել . նա ջահել
տղայ ա , դեռ ջուրը դարիղուս էր , չէր հասկանում . դեռ թղթի մի
երկան ա կարդացել , դու էլ ես ուղում երեխայ դառնալ , արինը ար-
նով չեն լուանալ . մի անիլ , մի բնիլ . էս ասկց ու վերկացաւ հախ
ճուախ պէս բարձրացրեց Վարդիթերին , որ մօր կողքին շինքը ծռած ,
կաները խաչած , նստած անկաջ էր դնում դրա խօսքերին , տարա քցեց
հալլու մէջը , ինքն էլ յետ դառաւ էնքան դիլի աւետարան կարդաց
պառաւի դիլին , որ սիրտը առաւ , դուխը եղ քակց , նրան էլ տանու-
հինդ տարեկան աղջկայ պէս տարաւ քցեց հալլու մէջը խաղացրուց :
Նստին որ սլոծան քէլվանի կնանիլը , որոնց ձեռին էր հրամանը ,
առան իրանց թորունները ու ցրուցին իրանց աները : Սօսն էլ ձիու
վրայ նստած՝ ջրիտը ձեռին խաղացնելով , գնում էր էն թորունի հակ-
փցը , որի մէջն էր Վարդիթերը , մտքումը ունենալով նրա սէրը , ա-
ղօթք էր անում առ ամենակալ Տէրը , որ օր առաջ հասցնի իրան
իրա ընկերը , թէ չէ էնքան չի քնիլ քչերը , որ կըքոռանայ սչքերը .
ընչունքի ինչպէս ստում են , աթարիցն էր կոզի սէրը , անկտրելի էր
ջուկելը :

Էս օր ընչանք իրիկուն ջահելները ըտեղ քէթ արին , համա անէկները
(ձերերը) քեթխուղայ , սանուտէր , ու ամէն պատուաւոր մարդիքն էլ
ամէնքը իրանց տանիցը մի բողչայ հաց , մի դաւ դինի , մի մին քիթալ
էլ իրանց համար՝ մի ամանով առան գնացին ժամի բաղչումը նստեցին .
մատաղի մնացած չորվին բրինձ էին քցել , չլգայ շինել . սրանք էլ

շիջէն կերան ու ընչանք իրիկուն լառ խաղ ու տաղ ասելով անց կացրին ընչանք ժամի տալը : Արկուշարթի օրը նոր ամէնը իրանց մեռելնելին մտքները բերին , մեր կաշան մի մին կատրոց հաց ու էրէկուան մընացած աւելցուկներէնցը գնացին գերեզմաններն օրհնել տալին , մի մին թաս էլ ողորմաթաս խմեցին ու ամէն մարդ գնաց ըստոց յետոյ իրա աշխատանքին . համա ընչանք ժամի տալը պոփ բանէին , թէ չէ ժամից յետոյ , որ բանէին , հակիր կըլնէին , աչքները բան չէր տեսնիլ իրիկնապահիցը բռնած . ընչանք Համբարձումը հակիրը շուռ տալու օրը ըսէնց կըմնային (*) :

Ը .

Ձատկիցը յետոյ Աշտարակումը ուլ ըլնի , աչքին մի նոր բան կերևայ , բոլորը ծառ ու տունկ ա , կանանչները նոր դուռ էկած՝ ցընծին են տայի յիքանոնց Եփներումը , ուր ծառերը բաց աբած իրանց լեզուակ տերները դարնան բարակ քսանոցը խշխշալով իրար են զխաչում , հէնց խմանաս , թէ իրար բարովում են . պաղատու ծառերը իրանց կարգին՝ օրը . կոկոմեկ ա , կաբձեա , շաբած մարդաբա ըլնի , սեն էլ ծաղիկ ա , եօթանասուն տարեկան հալեբի նման տալիս է մարդիս մի յոյս ու սրտն ուրախութիւն , թէ պէտք է մին օր վայելեա իմ քաղցրահամ պողիցը . մանիչակն ու եասամանին (յասմիկ) իրանց անուշ հոտերովը քաղցր քուն են բերում յիքու մէջ սէնր անողին . մանիչակը դուխը քաշ ա քցել պատի հարտի կամ ալտայ ու ապուռով աղջկայ նման , մեղ ա խոտերի տակը , որ չըլնի թէ երևալը հպարտութիւն համարուի . համա եասամանը իրա ծառի վրիցը ճիթ ճիթ կախընկած ու հոտով աշխարհքը լցրած՝ հէնց խմանաս , թէ կանչում ա անցկինողին , որ առանց իրան ու իրա պարկեշտ քուերը տեսութիւն գալու չի անցկենայ . վարդն էլ դուռ էկած ձմեռուան ակըրութիւնը՝ հաքել ա կանանչ աթլաղ . շորերը ու իր ոսկի կոճակի նման կոկոմներովը խնաց ա տալի , թէ ես դրիկ եմ ինձանից յառաջ իմ քոյր մանիչակին , որ ձեզ ու բոխացնի , ընչանք ես էլ կըզամ իմ մէկէլ ծաղիկ ընկերների հետ . էսպէս ամէն բանը իրանց կարգն ընկած մի ուրախութիւն էին բերում

(*) Այս հակուրի սովորութիւնը շատ ճշգրտութեամբ պահպանում են բոլոր Հայաստանումը յինանց 40 օրը :

մարդիս վրայ կարմիր կիրակի օրուան առաջին շաբաթ օրը , որ Սօսք
Գարեղնի հետ առաւօտեան հովին ման էր դալի իրանց յիքումը . եր-
կուտի ձեռին էլ մի մին փունջ ծիրանի մանիշակ ու մի ճուղք ետտանան .
սարեկները ծառերի ճղքներին կաննած կարմիր արեղակի դէմը հազար
ու մին տեսակ ճլլացնում էին ու իրանք ամում իրանք խաղում . նը-
րանց վրի մանր սիպտակ պէծերը հէնց սիրունացնում էին նրանց ,
կասես , թէ ամէնը մի աստղերը ճառագած քշեր ընի . համա ինչ
մի մենծ սար կար էս երկու ողջում ազգօր մէջը . մինը ուրախ սըր-
տով , համբերող հոգով դուարճանում էր էս տեսարաններովը մըտ-
քումը դարձացած Աստուծոյ բարիքների վրայ , բայց մէկէլը բռնած
իր առաջին բարեկամի կոնիցը , զորթ ա , երեսահանց խօսում էր ու
մի մին հետ էլ ժամուս , որ չի կտարի իր ազգօր քնքուշ սիրաը , հա-
մա սրտիցն արին էր գնում . մանիշակը , որ վախտ վախտ պնչի մօտ էր
տանում ու հոտ քաշում , հէնց խմանում էր , թէ բխնի կամ ետլշանի
դառը հոտ ա . վերջը չի կարաց համբերել ու մի խոր հոգեց որ չքա-
շեց , հէնց խմանաւ , թէ Գարեղնի սրտին մի թուր տաս :— Դ՞նչ ա էլի
քեզ , աղպէր ջան , աղալի ձէնով ասեց Գարեղնը , քեզ չեմ տակ , որ
ըսէնց օրն էլ ա թող հանդիստ վեր ընկնիմ . թէ ըսէնց պտի անելիք
նր էիր ամալ աջարս կարում , հետո քաշտարով բերում . ի՞նչ ա էլի
փառք Աստուծոյ , մտիկ տուր էս դեղեցիկ օրի քաղցրութիւնն , Աս-
տուծոյ բարիքների վերայ անբան սարեկներն էլ են ուրախացել , փառք
են տալի նրան , նրանցից էլ ա սարլի , դիտես դրանով հոգուդ մեղք
ես անում :— Ա՛խ , ի՞նչ անեմ , մէկ էլ խոր հոգեց քաշկով ասեց Սօսք ,
ըստնք են , որ լամ սրտին Լարայ են դառել . մենք չիմի էս օր ուրախա-
նանք , էքօց ի՞նչ անենք . էքօց ուրիշների յիքաննցովը կնանոնցով
լիքը կընի , ընչանք երբ պտի մեր խեղճ յիքու ամբ մի ուրախու-
թիւն անողի երես չի տեսնի , կարմիր ձու ու ձուածեղ չի թափուի
վրէն . ընչանք երբ էս կանանչ Աստուծոյ տուած խաղիչէն , էս սիրի-
սիրի խտերը չի արտի վարդիթերի ոտները . ընչանք երբ պտի ա-
ղալ աղջկէքը չի քաղեն էս սիրի սիրի խտիցը ու սրա տերեռնի ի-
մանան իրանց կարք ու մատով իրար շհանց տան էն հետ տեղումը
նրանց սիրու համար էրուող ջահիներին . չես խմանում , որ էքօց կար-
միր կիրակին ա , ի՞նչ կընի ուրիշների յիքաննցումը . էս մանիշակը
ընչանք երբ ես պտի քաղեմ ու ձեռումս արորկով թոտումցնեմ .
ընչի չի պտի վարդիթերի ձեռին ընէր . ասումես դժուր մի , թէ ես
չի դժուր ո՞վ դժուր , քար ու քօլ հօ չպտի դժուրն , ընչի չի պտի մեր

ափնեհն էլ ուրիշների նման զազաշները (աշնան չորացած տերև) կրակ տուած ընկն սրած , որ էքուց կանանչ խոտի , չայր չխմանի վերայ կարմիր ձուով կարմիր կիրակի անցկացնէր Վարդիթերը : Սօսն թէ թողայր , էնքան կըչարէր , որ օխան օր հասնիլ չէր . սիրով էրված սրտն որ ջուրը կարայ հովացնիլ , սղսուլն էլ էնքան չէր կարող իր սրտի դարտերը վարդի կշտին բացանիլ , եթէ Պարեղինը թողար , որ նա խօսքը յառաջ տանէր : Հերիք ա , տեսց , հէնց սանք սիրտը էրված ա , չսրթի թողաս մարդ բերնիցը մի խօսք հանի , առկ են քիչ խօսան , շատ լսի . քու տունն Աստուած շինի , դու հարիւր խօսում ես , մարդի մին էլ չես թողում բերան բանայ , թնչ էլաքեղ . թէ կուզ նիլնես երկինքը , վեր դաս գետնքը էս տարի անցկացու , մնաց աշունքը . թէ կուզ ջանըդ քանդես , քեզ կրակի մէջ քըցես , էքես , հօ Աշտարակայ սովորութիւնը շն կարող քանդիլ , դիտես , որ մեր նշանդրէքն էլ հարսանիքն էլ ձեռն է ձեռն ա , մի ակում բարութի պէս բնան ա , որ կրակը դիպչի թէ չէ՝ էն սնաթին կըպրծնի . դու հիմի նհախ տեղը ծանր տեղդ թեթեացնիլ մի , քարն իր տեղը ծանր կընի . ծանր նստի լիսր դաս , քու բանիդ կանց , աշխատիր . երբ որ Աստուած կրտայ էս տարի էլ յիքանիքը երես կըտան , աշունքը Մողնու ուխտից յետոյ քութան կանենք կըլերջացնենք . հոմա որ սիրտը ուղտմ ա , էքուց նրանք կերթան յիքին , դու էլ մի քանի սղի հետ դնան մախի տուր , ես էլ կըղամ . հաց վերկան , Աստուծոյ տուածիցը գինի վերկան գնանք . ես դիտեմ Պատուելակոնդը կերթան կամ Չորահարիկ . մենք էլ կերթանք նրանցից մի քիչ հեռու կընստինք , քէֆ կանենք , մեր կուռն ո՞վ կըբռնի . մի վախիլ Աստուծով մօրը կակդացրել եմ , սամարը գտել եմ . հէնց կանեմ , որ ինքը մեզ համար պաշար կըղրիի , ոնց որ դանքաշները իրանց փեսեքանցը կըղրկեն , դու հիմի արի գնանք տուն մի կտոր հաց ուտենք , ճաշ անցկացու , սոված փորին ըստեղ մանգալը սաղիլ չի : (թէ ե օրը նոր էր բացուում) :

Կարմիր կիրակի օրը Պատուելակոնդի (մի ամաչի տեղ է ծաղկաւէտ մի աղբոյ կողքի) դուզը հէնց խմանաս , թէ կարմիր ու սխարակ պատկերներով լիքն ընի . որ կողմը աչքդ քցումես , կխտուկ դառած դուս են դալ իրար քամակից դառան նման տուճակի տալով աղջկէքը չայլի մալի շորերով : Քատաղ գետը ներքեր զջղջարով , մեծ մեծ քարափնեղին դիպչելով , ձնի նման փրփրակալած անց ա կենում , նոր մի քիչ հանգարտացած իրա կատաղի վարտութիւնիցը ու գեռ հրա

աղտորը երեսիցը չի գնացել . նրա երկու կողմի ավիներումը թօռը ձե-
ռին կաննած ա ձկնորսը ու թաղայ ձուկը խալտալով հանում թօռի
միջիցը , քցում ախը . մեր սիրուն աղջկէքը վ'րըն կաննած իբար
չհանց կն տալի ու ամէն թօռը քցելումը իրանց մի բաղըը փորձում .
Վարդիթերն էլ աղջկերանց միջին խաւը , սխուր , արտում մախի ա տալի
Պատուեղանդի բարձր քարափի դիւխը ու իր կրակոտ աչքերովը
ման ա գալիս ուսիքանց փունտաների (մայաոոո) միջին կամ ջրի
խշխշան տեղումը իրա սիրելիանին , որ նրա թօռովը փորձի իր բաղըը .
հասնա Սօսը չի ուղում մի քանի կնատ տղեքանց պէս աղջկերանց ա-
ռաջին սրարձենալով թօռը փռել ջրի միջին . նա գնացել ա Աղբիւ-
րակներիցը լաւ լաւ կարմրակտաններ , կապուտներ , մորալներ , ճա-
նառներ ու սաձախներ (ձկանց անուաններ կն) բունել ուսի ճղքան վրայ
չարան արած , ձեռին բունել , կոճի կախ բերել ու ինչպէս Գարեւինը ա-
սել էր , Պատուեղանդի քարափի տակին ծիրանու ցախի քօղը չաղ
արել , սերկելիլ շխերից շամիւրներ շինել ու ձկները ածիւն տուել ,
ընէնց որ , նոր ձկան հօտը սաղ թառակը (թաղ) բունելա . Գարեւինն
էլ մի քանի ջահէնիկի հետ թեկերը ուներին քցած , խաղ ու տալին
ղլած , քաղցր ձկնով կլլլաջնելով , ուրախութիւն անելով իրան ժամանա-
կին էկա ու հէնց ընտեղ վրայ հասաւ , որ սիրուն սիրուն աղջկէքը
Պատուեղանդի դղումը կուս կուսի բունած իբար հետ ուրախ ուրախ
վաղէվաղ կին անում . յիքու ափունն էլ կնանիքը նստոտած , որը դը-
րից կն անում իբար հետ , որը ավիներին կն մանղալի . հասնա Վարդի-
թերը մէն մէնակ քաշուել ա մի քունջ ու աչքը քցել էն տեղին , որ-
տեղանց վեր էր կենում Սօսի ձկների ծիրանի մուխը : Մի սհաթից յե-
տոյ էս թառակի յիքանոնց ավները ասեղ քցէիր , դեախը չէր ընկի ,
ամէն տեղից դուլոոց ա , որ գալիս ա , կնանիքը սուփրէք ա , որ բաց
են արել , կանանչ օրները դառել կն կարմիր ձուի խոճեպ , երկիւն-
քը բորիկ օտով , գլխները բաց ժանդ ու ժուսդ կն անում . ճօճ քցած
ծծկեր երկխանց ճաճանակիւցը մարդ մարդի խօսած չի լում . մէ-
կէլ կոբիցը դրանցից բաւական հեռու աղասլ աղէքանց ձէնը զանգա-
կի նման ա գալիս մի մխի կշախ , որ թէ մօտ գնաս բոլոր թաղայ
ձուկն ա . կնանիքը իրանց սուփրիցը բաժին կն հանում , դրկում իրանց
տղեքանցը , որը զանքաչ ա , վեպին , որը մէր ա , տղին , որը բարե-
կապին . տղէքն էլ իրանց կալած ձկներիցը բաժին կն յետ դրկում կը-
նանոնցը , ուրախութիւն ա , որ ընում ա : Հացից յետոյ աղէքը թօռի
էլած իբար կուշա , Ալէ կն ատում ու խաղում . աղջկէքն ու հարմներն

էլ իրանց քէյվանանց հրամանովը տղէքանց Վէլէովը կուռ են բռնում
ու կայլի խաղում , ես թէ չէ իրանք քաղցր ու բարակ ձէնով հէնց
ասում , որ մէնակ իրանք են լտում : Կս որ ընչանք իրկուռն ըստեղ
քէֆ արին ու ժամի վախար սովէն մարդ առաւ իրան թօրուր հե-
ուացաւ . պղտի հարսներն էլ կէտերների ձեռք պահեցին ու իրանց մօր
հետ գնացին հէրանց սաւնը . մի շարաթ էլ ժամանակ ունին ընչանք
կամանէ կիրակի օրը հօրանց տանք քէֆ անելու :

Թ .

Արկուշարթի ստաւօտէնց Սօր բո՛ր բերուց սպիւրեղ , հրօսի
կթը քցեց վրէն , ծիրանի թափչակն էլ անցկացրուց , կունիրը ե-
ղեց , լափչինները վեր գրուց տանը , սրինները հաքաւ , կտցն էլ
խրեց մէջքը ու գնաց փախարայ բանաստեղ Վարդիթերէնց քիթն փո-
քելու . որ նրանք էլ դան իրանցը փորեն : Վարդիթերի հէրը հայկօր
մարդ էր՝ համա հէնց դիւան ոտիցը թեթե էր , որ կասէր , թէ
քսան ու հինգ տարեկան աղայ բլնէր . բաներներիցը յտաջ գընա-
ցել էր յիբուսը նստել . հէնց որ տղէքը բան ընկան , կաննեց գըլ-
խաթիրները ու սիրտ տարով նրանց ստեց . դէ տղէք ջան ապրիք ,
ձեր ջանին մատաղ , աշխատեցէք , շաւ բահի սուէք . ես ձեր վախ-
տը հէնց փոր էի անում , որ քահը ձեռխ դողում էր . ու հանաքներ
անելով նրանց էչխի քցելու համար , ասում ա . տօ , ձեր սղտար-
դութիւնին ինչ ասեմ , ձեր վախտին ես քարին հօտի էի տալի , ջուր
էր դուս գալի կամ հող էր դառնում բռնումն , մածունն անփչիլ էի ու-
տում , թխը հացը մի տանն կիրակրով էի խփշտում , եղը ջրի պէս
էի խմու՞ . հիմի ա , որ ոտից ձեռից ընկիլ եմ , բերնին մտիկ անող
չկայ , ոչով ինձ մարդաստեղ չի քցում . արսոս ժամանակ , անցկա-
ցած օրերին օր չի համեղ , մեր վախտն էլ մի վախտ էր , թաւա . էլ
ձեռ չի բնիջիլ . ասէք ո՛չ , թէ հայկօրեղ եմ , խեղքս յետ ա տուել .
ինչքան էլ ոտ ու ձեռից ընկած ըլնիմ , բանի միջին ձեր պէս թխը
տըղին հում հում կուտեմ , կրթողում որ շունչ քաշէք , շուրտը ինչ-
քան ստակի , ստ սիլի , կտչին մի իշի բեւը կրնի՞ . գէ՛ , ապրին իմ տղէքը
հա՛ , տօ , ասենք ասում եմ ձեր սիրտը ուրախացնելու . դորթ ա ,

ասած ա , թէ հիմիկուան տղէքը անբան են , ծոյլ են , համա ձեզ պէտեղի
համար չի ասած . մի քանի ային , ային , թիլիկ , միլիկ տղէքանց համար
են ասել , խնայել են Ալին սատկել ա , համա չեն խնայել Ալին ա ,
թէ Մահմաւ—Վալին . այ , հրէս նրանցից մինն էլ մեր Վահանը , դէ ,
քու յետ քոյղի հէրը օրհնուի , կասես , ձեռները փլաւ են ուտուի ,
աղբաթիլը խէր , կնոց փլաւը դայ , նոր կոներոց քշտան է , համա չընե-
ղանաս որդի , հանաք եմ անուի . աղբին իմ տղէքը . աղբի իմ Սօր
ան է , մաշարահ , կանուս սորան ա , բանը ձեռին դողում ա , ինչ
կասեմ ընկնց տղին , հարգ ա սրան հացը իր մօր կաթի պէս , քու
բերսղ մէրը քեզից օխան ունենայ , հօ ունի էլի փառք Աստուծոյ ,
համա նրանք քու մօտ հաւի ձուտ . բաս որդիք , Սօր քեանչանի
ջինն ա (նժոյղի ցեղ) , Աստուած սրա պէս կտրիճ տղին իրա մօրա-
ղին կըճապցնի . խնդրեմ անարժան բերնովս ամէնիդ սրախ մօրաղն
էլ կտտարի . ամէնքդ էլ լաւ էք աշխատում . աղբի Վահանն , աչ-
քուսը եզ ա ունեցել , լաւ տղէք ա ջովիլ , բերիլ , էն անկեալ ու ճը-
լէրքնեղին լաւ ա ճանանչել . բաս որդիք , տեսնում էք՝ սրանք ոնց
որ ջան են տալի մեր բանին , դուք էլ պո՛ւ ջան ասք սրանց բանին .
(իրա որդոցն է ասում) աշխարհքս փոխ հաց ա , ոնց կանես ընկնց
կուտես . ես էս թաւար տղէքանցը տես ինչ սրախ եմ տալի . փա-
փանկ , (պատի տղէն) սլածի , դնս , տես հացն ինչ արին ձաշ դա-
ւաս . էսքան կը յետապնեն , տղէքը ախոսս են . սխ ինիկ , ըն-
չանք օխտը սճաթ ճրբարցել , քունջ ու սլուջախ ա ընիկ փախապով ,
բանը կասէղն ա հասել . ինչ անի խեղճ պառտը . հիմիկուան հարս-
ները կրանց կէստրների գլխին խանում են դալի , մի բանի դնելիս
նօթերը կխտում են , սինչները օխտը դալ կախ քցում . խեղճ պա-
ւասս էլ վախտիլիւնիցը ոչ մի հարսին բանի չի դնում , քամնա ինքն
ա անում . . . Ը՛նք , հացն եկաւ . աղբի իմ սրաւար . ես դիտելի , որ
նա բանը յետ չի քցիլ :

Մին էլ տեսնիք , որ մենձ հարը դաստախնամը կտպել ա տէփրով
փլան ու դրել գլխին , հրէս կկու . Վարդիթերն էլ գաւք զինի 19րած՝
ձեռին բռնած՝ կկու . խեղճը չէր դիտում , թէ իրա սիրահարը , իրա
անուշ եարը իրանց վիքումը բանում ա . գլուխը քաշ քցած՝ գեանին
մօթի տալով , դալիս էր հարսի քամակիցը . հէնց որ հասաւ բանոր-
նեղի կուշտը , գլուխը վերքաշեց , ու երբ որ աչքովն ընկաւ Սօր ,
ամօթիցը խեղճ տղիկը կարմիր վարդ դասաւ . ասք ջուրը բերանը
կոխեց , քիչ էր մնացել , թէ խեղքամոց ընի : Սօր հօ բահը ձեռի-

ցը վեր կընկնէր , թէ չուզէնար իր հաճարը չհանց տալ իրա ազիդ ջրամեկն : Երբ որ հայտարը ձէն տուայ . շնա դասէք սղէք ջան , ձեր արնն ապրի , հաղա ա ձեզ հացը , Սօսը մտիկ չի տուայ ու էշխին ընկած ուղու՞մ էր էլ փորի . գնացէք , ասեց ընկերներին , նստեցէք , ես խմ թմրի կիսատը փորեմ ու դամ , ասեց ու լսե՞ր հէնց շուտ շուտ բանացրեց , որ շնա խմանում , թէ սնց ա տալի . համա Վարդիթերի հէրը չի թողուց . արի , ասեց , հաց կեր , գտա՛վիդ սնցի , շնայ . ստանց էն էլ քու աշխատանքն ինձ հասա . « բանն սվ սնի , ես ու դուն , հացն սվ , ուտի , ես ու դուն . հացը հացարարին սնւր , մինն էլ աւելի » . ապրիք , ամէնքդ էլ լաւ էք աշխատում . Վարդիթեր ջան , սնւր փորիսաջը վերի կաւարիցը (ջրարեւան , որտեղից ջուրը մըտնումէ այգու մէջը) լցրու բեր , որ սղէքը ձեռները լուանան ու հէնց որ աղջիկը ջուրը բերուց , հէրն ասեց , անո՞ն ջուրը ձեռներին որդի . խեղճ աղջիկը գլուխը կախ քցած՝ ամէնի ձեռին էլ լցրուց ու հէնց հերթը հասա Սօսին՝ նա չէր խմանում ինչ անի , թէ անէր՝ դեւինն էր մանում ամանչիւոցը , թէ չի անէր՝ համ աւելի ամօթ էր սղէքանց միջին բանը յայտնելու , համ էլ վախում էր Սօսի սիրտը կտարելու . էն աղբաթը խերն էլ կրկու սհաթ կաննել ա , նոր ձեռների ցեխը վեր բերում . տօ մի ասնա , քու ընչին ա սղեքը սփռի՛թ ինն (մաքրութիւն) անելը , դու մի բանուր մտրդ ես . համա չէ՛ , նա ձեռները խտակելու համար չէր կախ քցում , խալին էլ լաւ գիտէին , շէթումին էլ լաւ յայտնի էր բանի կռիւնը . նա էլ չուզեց նրա սիրտը պակսի , ընչանք կայաւ , իր քէֆովը ձեռները լուաց պրծաւ , նոր կանչեց իրա մօտ նստացրեց ու վաւը լցրեց հացի վրայ , քաշեց նրա աւաջը , թէ կեր . աղջկանն էլ ասեց . Էդտեղ կաննի , որ ջուր բերես . հարսին էլ ասեց , գնա՛ մի քիչ ցախ ու մախ , չոր ու չուր հաւաքի , տնւր իրիկուան կերակրի համար . ես չիտեմ , որ էս օր կտրծնենք փորից , պախ խեչ փունջ (*) անենք . մեր քէլվանուն էլ ասան , թող լաւ սըպաս չինի , ակնակալը բրինձ քցի , չուջուխ ալանա :

(*) Խեչ փունջ , ասում են այն փնջած հասկին , որ երբ արտը քաղում են վերջացնում , ցորենչ խաշածն կտրում են մշակները ու բերում ախոջը նուիրում , նրանից միջ առնում ընծայ . այս ստորութիւնս մտել է ե տրտրի բաների ժամանակը , երբ մի այլին մշակիցուց աւարտում են այն երեկոյին միջ են բերում ե ուրախութիւն անում . այս ստորութիւնս անունն էլ մնացել է խեչիւնջ այսինքն խաշ փունջ :

բաճանակիցը բաց անի , որ սղէքը մի լաւ տրախի խէչ փունջ անեն :
Խալիքը հոց են ուտում , համա նրանցից մինը ինչպէս բանի վախան
էր , հիմի Էնպէս չի . ծղծամ սաղալ բերանն աւ սանում թիւքէն ու
սչքի սրչալքը , թերթեանուկի տաղալքը մոխի տաղի դէմի կաննամին .
տի չի աւել , թէ Սօան ա . նրան վլաւը հարկաւոր չի . նա աւանց Էն
էլ կշտանում ա , դու Վարդիթերին բեր նրա մօտ կաննացրու , ութ
օր սոված պահի , նա հէնց կրկտանայ , թէ սղիլոխմայ կամ դառնալ
վլաւ ընի կէրած , դու Վարդիթերին տար նրա դէմը կաննացրու օխ
տը մարդի բան անի : Հայկօրը հէնց կրակի ա , թէ հաչ կեր , որ
դօչաղ բանիս , նա ստում ա . շորհակալ եմ , ուտում եմ , Ատուած
հատաւս պահի , էլ ստիլը հօ պրգաւոր չի ընիլ : Սօսի հոց ուտիլը
հէնց Էն վախան էր բլում , երբ որ սղէքը փարխաջի ջուրը խմում էին
դարպակում , Վարդիթերը գնում էր ջուր բերելու . նա էլ հօ բնչանք
ծախ ջուր խմիլը յետ էր դառնում : Հայից վեր կացան երեսներին
խաչ հանելով , Ատուածոյն փառք սաղալ ու Ատուած հացին լիտ
թիւն սոց ստելով , գնացին իրանց բանին . Վարդիթերն էլ հարսի հա
ւաքած խաչալները կապից դատախառնի միջին ու հարսի հետ յետ
գառաւ տուն . նա գնաց , Սօսի սիրտը հետը սարաւ . մաքումը դրեց
Սօսը , թէ ճաշուայ հոցի վախտը կրցայ . ճաշուան հացն էլ էկաւ Վարդի
թերը շեկաւ : Սօսը նստեց հոցի վրայ ու խորնուեց մնաց . բանի էլ
Վարդիթերի հէրը զօնեց , թէ կայ կեր , նա հէնց շորհակալութիւն էր
յաւաջ բերում . բանի վախտը սաղան կր դառնում , հոցի վախտը
գառը :

Տղէքը բանեցին բնչանք իրիկուան ժամը ու չիքին պրծան , յետ
գառէք , ձէն աւուց հալխուրը , կաննուրը դալսը , օրհնեալէ Ատ
ուած : Խէչ փունջ , ձէն տախն բանուրները , Հէթում ալէր (ծեր
մորդոյ սլատուանունն) դու գնա շարսղը սլատաւալի տար , ախն
ու աւինքն իրան բանն էտացով քերեցին , զրին տաներին , եկան
տուն :

Ժամը դուս էկաւ , ինչքան վախարայ բանոյներ կաին Աշտարակ , որը
ուսուցումը , որը աէր Ասաքերնեց դրանը , որն էլ Պապկնեց դրանը
հաւաքումը գրից էին տալի . մի քիչ ժամոտարքը կոխեց թէ չէ , ա
մէն մորդ հաւաքեց իրանց բանուրներին տարաւ հոցի . Հէթումն էլ
թօփ արեց իրա բանուրներին տարաւ տուն : Հացը քաշեցին ու թանով
սրպասը լցրին երկու մէնծ քերեղանի մէջ : Հացը վրթեցին ու քթու
նէրն առան ձուները , խրթեցին : Մեր պարոն Սօան էլ , ճաշուայ

պէս մի քթալ վեր ա ունում , չորս հետ մտիկ տալի մնի տակի կաննողին , կամ Արշապրի երեսին : Նա էլ աչքով , ունքով անում ա , թէ հաց կեր , որ հերս չխնայ : Հացից յետոյ տղեքը ձէն տալին . Ափէր խէչ փունջ • Էն ահաթը մին էլ տեսնիք , աչքդ բարին տեսնի , շուջտի կասես , կուսնս պէս հաստ . ալանի՛ մի նալբաքու (ափսէ) ընտթխնով , կըլած ու անկըղղ դեղձի չիբ՛ խուրմի պէս քաղցըր . փշաս՝ մասններս երկարութխնով , մի կախան էլ հաւող՝ կասես թփիցը նոր քաղած , տիպրի մէջը լցրած՝ դրին մէջ տեղ . դնիլն ու տեփրիցը չմթկը մին էլաւ , Ասըր մինն էլ չի վեր կալաւ , հէնց էր ժամ դալի , կասես երկօրէն պատի հարան ընի : Կսպէս ուրախ իրիկուն անցկացնելից յետոյ , ամէնքը գնացին իրանց աները , որ դինջանան ու առաւօտենց գնան իրանց բանին :

Ժ .

Վարդիթերէնց տունը կանանչ կիրակի օրուան շաբաթ իրիկնապահին մութը հէնց բռնել ա , որ մտող մարդի աչքը կոխես , չի էմանալ , Վարդիթերի մօր հաղի ձէնը զուսնի պէս ազալի , երկու երեք հաւ մորթոտած վեր թափած են , օճաղի դրաղին , ցախը դիզի պէս կխտել են , որ պտի ընչանք օճաղի վեր գալը (էրուիլ պրծնիլը) կամաց կամաց դնեն տակը • մի ձեռները եղումն ա , մինը մեղրուսը , մի հարսը եղի բղղի (քիլայ) կոխքին նստած եղ ա քանդում , մինը փոշամանիցը ալիւր ա հանել մաղում , Վարդիթերը հաւերն ա թէրոում , բմբուլը լցնում խախալի մէջը իրա բածնքի բարձի համար , պտուաը քունջ ու պուջախ ա ընկել , կամ քթալ , շերէփ , դատտամալ (ջնջան) ա բերում , կամ պղինձը ջուր ա լցնում դնում օճաղի վրայ , որ խօնչայ պտի դրկի խնամոնց տունը , պտտի հարսին , Թէլլիզարին էքուց պտի բերեն հէրանց տանիցը : Մի կէս ահաթից յետոյ անուշ հոտը տունը բռնեց , զեղարքունի կամ թաղայ ձկները , որը ճղճրոտած քցում չէն ալիւրի մէջը ու հանում քցում դաղ արած եղի մէջը տոժոցը աշխարհքը բռնում ա . անուշ հոտը հէնց գալիս ա , մարդ անուտիկ կշատում ա , մէկէլ կիրակրերն էլ կնպէս մարդի քէֆ են բերում • վերջապէս բանից պրծան , խօնչէն բէրին , ամանները միջին շարեցին , Թերմոուն էլ գաւը լցրին ու տալին Գագիկի (Վարդիթերի չորբորդ եղբօր) խտիտը , Վարդիթերին էլ դարդարեցին , զըլխին քցեցին իրա մենձ հարսի քիրմանու շալը , զրկեցին խօնչի հետ

խնամանց տունը : Պաղիկը խօնչէն վեր դրեց ու ամանշիւտցը դռնէ
դուս . խնչքան էլ ձէն տուին , թէ այ սղայ , կաննի մի քիչ խօսան ,
համա նա անկանջ չի դրեց : Վարդիթիկը գնաց մենձ խնամանց ,
(հարսի հօրն ու մօր) ձեռները ստշեց , մէկէկներին էլ խօնարհով խնամ
դուխ տուուց . գնաց հարսի շնքո՞նքը ընկաւ , փաթաթուեց ու
իրա մօր բերնիցը շատ բարով արուց : Խնամուն էլ խնդլրեց ,
որ հարսին պատրաստեն , էքուց տաննն Մոզնի ուխտ ու յետ
դան իրանց տունը : — Շատ էիք վռաղի , ստեց խնամին , փառք
Աստուծոյ անողներդ շատ , երկու հարսն ունիք տանը , մի քանի օր
թողիլ էիք երկիսէս մեր տանը մնացել էր , ինչ կըլնէր , ձեր հարսը
հօ ձեռներիցդ խլելու չէինք : — Գէ ինչ անենք , ստեց Վարդիթիկը
ուսերը ժաժ տալով , բաններս շատ ա , դուխ չենք կարում ատակիլ
լաւ , հերիք մնաց . էլի ձեր աղջիկն ա , երբ ուզենաք՝ համեցէք ,
ձեր տունն ա , մի վախենաք , զլիններին վերայ տեղ կուեննաք դպուս
բարեկամացանք , բարեբարացանք մեր տունն ու ձերը բատուց յետձ
մին ա : — Ի հարկէ էրդէս ա , ստեց Վարդիթիկը մէրը , միայն լաւ կըլնէր ,
որ էս մի քանի օրն էլ մնացել էր ըստեղ , մի քիչ սիրտը բացուէր ,
համա տարէք , աշխարհքիս կանսն ա , ձեզնում ինչ մեղք կայ , թէ
կուզ թողաք էլ , ես չեմ ուզիլ . խալիսի լիզուի տակ չեմ ընկնիլ :

Իրիկուան ժամից յետոյ Թէլլիզարի հէրն ու աղօղերտինքը նստեցին
հացի . խնամանց դրկած խօնչէն յետ քաշեցին ու շէն կենայ մեր խը-
նամինն ստեղծ հաց կերան . Թէլլիզարն ու Վարդիթիկըն էլ ջոկ մի
քնջնում երեսները շուռ տուած՝ նստեցին հացի . համա Թէլլիզարը
ուսել ա , դատել փշած տիկ , քիչ ա մնում արտասուենքը աշքերիցը
վեր թափի . սրտի ասած , որ սրտով ուզում ա մարդին տեսնիլը , հօ-
րանց տանը շատ մնալով բեզարել ա , համա լաց ա ըլնում , սարի
հօրն ու մօրը շհանց տայ թէ շատ եմ սիրում ձեզ , նազն ա անուծ .
մին էլ , որ ատաթ ա : Մէրն էլ վարատորդ ա անում , որ աղջիկը
հաց չի ուտում , մօտ ա դալիս իրա զլիսի չամխարի տտովը աղջկայ
աշքերը սրբելով ասում ա . հաց կեր , քեզ մատաղ գնամ , անումիդ
մեռնեմ , թէզ թէզ տեսութիւն կըզամ քեզ , արպօրտանցդ կըդրկեմ՝
կըզան ակը կըտանն ու Համբարձմանն էլ կըզամ կէսօրից կըխոզեմ ,
կըբերեմ . լաց մի ընիկ աշքերիդ դուբրան , Թէլլիզարն ջան : Վարդի
թիկըն էլ կամաց քնթի տակին ասում ա . աղջի , ընչի ես լալի , հօ
դու շմանի տուն շնա էրթում . ինչ մի նեղութիւն տեսար մեզանից
փառք Աստուծոյ , սրիցս լսեցիր , թէ աշքիդ վերնն ունք կայ , ու-

րիչ գեղում ճօ չէս , էքուց էլօր երբ որ խնամու քէֆը կուղի , կըզայ քեղ կըտեսնի . հեռու ճօ չի , անկաջլղ տակին ա , ձէն տաս կըլլի . հայ կեր , թէ չէ էքուց նանին (իր մօրը) կասեմ : Խեղճ Թէլլիզարը տալի (*) խօսքերիցը ամանչեց , վախեցաւ , որ զորթ կէսերը կասի , ըսկսեց պուճտը պուճտը դուրումներ (թիգայ) շինել ու բերանը դիւլի , ձեան առաջին բռնած քողրի տակիցը : Ղուրթ ա , Ղարդիթիբը կրեսանան խրատում էր , աճ էր սաղի , թէ հայ կեր , համա ինքը հէնց լըցուել ա , որ աչքերիցը ուղում ա կրակ թափի արատունքի սեղակ : Դա միտք ա անում , թէ նիս , երբ պոի բնի , որ էս օրը ինձ համար էլ զայ , էս էլ կրեսանանց տխրեմ , սրտանց ուրախանամ , որ պոի էքուց Սօֆն տեսնիմ . համա ընչանք էն օրը կըզայ , ինն ինձ կըհամնի . ո՛վ սուրբ էքուցման ուխտ , ասում ա մտքուսը , թէ էս էլ քօղրը քցած՝ չարատում կուղուած՝ հերանցս ամնիցը կկայ քու դուռը ու յետ դասայ Սօֆն ամընը տեսայ , ուխտս ուխտ բլի , որ մի տարի սարէ սար անէն երկուշարթի օրը քու սնունի համար պաս պահեմ . բռնց խնդրքներ անելով իրա մտքուսը՝ հարսին խրատում ա , թէ հայ կեր , ինքը կամաց կամաց լիմ բաժինն Աստուած օրհնի , չէն պահի՝ սակով յետ քաշուում . ինչքան էլ զօռ ա անում ինամին , էլ բերանը նշխարք չի դնում , հէնց ասում ա՝ թէ էս կուշա եմ :

Հայից որ սլոճան , Թէլլիզարի մէրը բնուց հինէն , (որ առաջուց չաղախել պատրաստել էր) հարան ու տալի ձեռները դնելու համար , որ էքուց կսբիլը բլի ուխտ դնալիս , յետայ մի քիչ , որ վաշաշեց (քիչ չօրացաւ) , Ղարդիթիբի համար Թէլլիզարի հետ սեղ քցեցին ամն մի քնջումը ու իրանք էլ իրանց սեղը քուն էլան : Աստուանց Անանչ կիրակի օրը , որ Չարնան Մոնու ուխտն էր , լիւր չի բացուում , սողթարանը նոր ծաղելիս , Թէլլիզարը սեղիցը վեր կացաւ , շարիբը հաքաւ , կուճը վեր կալաւ գնաց ջուրը բերուց , սնեին ու գուան սակեց , դնաց մօրն էլ զարթնացրուց , եկաւ տալին էլ վեր կացրուց , օճաղի ցախը բերուց կշաին կխտեց , աման , չաման էլ հաղիբ արուց , որ շուտով կրակ վառեն կիրճիւրն եփեն , պրճնեն ու դնան Մոնի , աղսօրն էլ վեր կացրուց , որ գնայ զամը , տաւարի տակը սրբի , եմ (կեր) տայ , ձիւս առաջը եօնջայ քցի , թխմարի : Մէրն էլ , վեր կացաւ կրակ վառեց , մի չըթիթան քաշովի էփեց , խորովածն արեց , վեր

(*) Մարդի քոյրը կնճ տալն է :

քաշեց , դան դրուց ու մնաց մարդին , որ ժամից տուն գայ ,
 շուտ հաց ուտի , դուռ ընի , որ խնամիքը գտլ պտեն . տղամարդը որ
 ասանն ընի , ամօթ ա : Գասը դուռ էկաւ , մարդն ու տղէքը շուտով
 հաց կերան , դուռ էլան : Մի քիչ որ արևի ոսկու գոյն փոխուեց էր-
 ծաթի՛ հրէս Վարդիթէրի մէքը , առած իրա մօտիկ բարեկամների կը-
 նանոնցը ու իրա հարսներին՝ տուն մտաւ . բարի լիտ տուուց , հարսի
 թշերը պաշեց , խնամանց քէֆը հարցրուց ու ասեց շուտ արէք դը-
 նանք Մողնի . ճաշ դառաւ . խէրնէրը շատ ընի էս մեր խաթան-
 ների , լիսը բացուել չի դրկել եմ՝ սննտիս հաւաքուեցին . պրծէք
 գնանք : — Վայ , քան խնամի ջան , ասեց Թէլլիզարի մէքը , նըս-
 տէք մի քիչ դնջայէք , մեր հացի համը տեսէք , էլի կերթանք ,
 հրէս Մողնին , հօ կորած չի , անաշէն գեւ լիսը նոր ա բացուում ,
 դու ասում ես ճաշ դառաւ : Զէ , ասեց , շնորհակալենք . քու որդիքն
 սաղին , օրը մթնեց , մեր աղլուորի բնութիւնը դուք չէք խնամում ,
 մի քիչ յետի գնանք՝ կըթուրքանայ . մի կտոր հաց կըլի , յետ կը-
 գանք , կերթանք մեր տանն էլ կուանք :— Արինք , թէ սոված կըլնիք ,
 պատասխան տուուց Թէլլիզարի մէքը . մեր տանը մի քիչ սառը
 ջուր խմեցէք , գնանք . մի վախենաք , սուրբ Գէորքը բարեկանալ
 չի , որ հաց կերած էրթանք էս թաւուր աղիւզ օրը , շարիչ վախա էլ
 ծում կէրթանք , հիմի կըբաշլի , մեր աղէն ա . ձեր հարաը հօ ձեռ-
 ներիցդ չեմ կարող խլիլ . էլի տարէք . ընչանք մեր մի քիչ նճար
 (նախածաշիկ) անկը , նա էլ դուխը կըշլնի , թաղայ շորերը կըհաքնի ,
 նրանք վաղուց իրանց հացը կերել պրծել են : Հացը քաշեցին , ինչ
 կայ , չի կայ , մի տար (բոլոր) բերին լցրին սուտիլի վերայ . Վարդի-
 թիւն էլ գնաց հարսի դուխը կապելու . ընչանք նրանց հաց ուտիլը ,
 սրանք օթախումը բոյահալլին դրած՝ շոր են հաքնում , ընչանք Թէլ-
 լիզարի շուշտակը (*) քցիլը , բաշորթիկը (**) կապիլը , ճղինդը (***) ,
 պօլը (****) , բապինդը (ճկատի աղլուխը) լաշակը (չիբիլայ) , քնթկալը ,
 ճակատի ոսկին ու չալ շխամը (*****) սաղայնիլը ճաշ դառաւ . մհատիլ

(*) շուշտակ կրկնայից թեսակի պէս բան է , կրկար պշուուր :

(**) Բաշորթիկ—եռանկանի գլխաշոր է :

(***) Ճղինդ—նեղ գոտի որ ճակատները հուպ կտան :

(****) Պօլ—կտտ , կամ կոպի , կամ կօրտ :

(*****) Չալ օխամ—ծնօտի վերայ , քնթկալի վրայից ապարտը գործած

(շտապացնող) մհասլի վրայ ա զալի , թէ շուտ արէք , պրծէք . դէ՞-
դան գէջ (հաղիւ հազ) զարդարուցին ու ճամփու ընկան : Թէլիզարի
մէրն էլ առաւօտեանց իրա իրաւորներին կանչել էր , նրանք էլ հեռան-
բը գնացին Մոզնի : Մոզնու ճամփին , որ մտիկ տաս , սիպտանց
չարտաւարուած կնանիքը , կարմիր չաղրաթիւները քցած աղջկէքը ,
հէնց կըղիտենաս , թէ զազերի քարվանս ըլնի , որ իրար քամակից
գնալով զարդարուած են ջրի երեսը . մեր կնանիքը գնացին ու հէնց որ հա-
սան վանքի հասարը , իրեք անգամ սուրբ Գէորդի գլխովը պախտ է-
կան ու մտան ժամ , հաւաքուցին գերեզմանի դրանը ծնկի վերայ ե-
կած՝ երկու երկու , իրեք իրեք՝ չոքէ չոք անելով խորանի դռնովը
մտան գերեզմանի կուշար , երևանբը գեալնր քսելով համբրեցին
սթխով գերեզմանաքարը ու սուրբ Գէորդի Գլխաքարը՝ որ գերեզմանի
վրայ դրած էր . ձեռները կոխեցին գերեզմանի տակի փոսի մէջը ու
Օրհնութիւնի հողիցը հանեցին , բերանները քցեցին , մի մին սև փող
էլ խէչհամբուր քցեցին , չոքէ չոք յետ դառան :

Հէնց որ հասան Մակ խաչի գլուխը , որանդից գեղն երևում ա ,
Թէլիզարի մօր աչքերը գեօղ (լիճ) դառաւ . մօտացել էր վախար , որ
իր երեխիցը պտի բաժանուի . քիչ էլ ներքե եկան գեղի գլուխը , մը-
տան Կարմրաուրի (կուսանաց փոքր վանք ուխտատեղի) բակը ,
դուռը համբրեցին . Թէլիզարի մէրը պաչեց աղջկայ երեսը , արտա-
սունքը սրբ'դով բռնեց աղջկայ կռնիցը , տուուց Վարդիթերի մօրը ,
խնամի ջան , ասեց , սաղ տալամաթ ձեր ամանաթը ձեզ եմ տալի ,
ըստուց յետոյ մեզ բան չի կայ , դուք գիտէք . անց կուղէք , պահեցէք :
նհ , աղջկի բերող մօր օրօրոցը կրակ ընկնի . պահի , մենծացրու , հրից ,
ջըրից , փորձանքից թափի , ուրուրի պէս աղուն արն (պտխա արի)
գլխին , հէնց որ մենծացաւ , վախտն էկաւ , որ հարարիդ հանի , գլխիդ
տան , ձեռիցդ խլեն . անի , քո մէրը մեռնի Թէլիզար ջան . . լաց մի
ընկի զաղէտ (ցառ) առնիմ . ըստուց յետոյ քու կէսուրն ա քու մէրը ,
կէսառդ՝ քու հէրը , տեքերտինքդ՝ ազգէրալինքդ , տարը՝ քու քիրը .
մենք էլ քեզ չենք մոռանալ . համա նրանց մեղնից աւելի պտի հա-
մարես , կէսառիդ , կէսօրդ , տեքօրտանցդ խօսքին անկաջ անես ,
հնազանդ ըլնիս , ոտների հողը դառնաս , հէնց անես , որ սուն չեն
կինայ քու դուս թողնողի օճաղը , չտանն քանդուի դուս անողիդ տու-
նը . դէ կէսօրդ ձեռը պաչի , գնա հեռը : Մէկէլ բարեկամներն էլ
էկան Թէլիզարի թշերը պաչեցին , բարովեցին ու հէնց Կարմրաուրի
գրնիցը բաժանուցին իրարից : Թէլիզարի մէրը իր բարեկամներին

տարաւ իրանց տունը , Վարդիթ հրի մէքը իր բարեկամներին իրանց տունը :
Ընչանք ըտտեղ հասանք , չես ասում , թէ Սօսն ո՞ր ա . նա էս
քանի օր ա չի երևում , չընի թէ հիւանդ ա , կամ զլուխը մի բան ա
կկի . չէ , նա որականի նման Գարեգինի հետ ծեքիլահանն աչքով պա-
հկով իր սիրեկանի ճամփէն , ընկաւ նրանց քամակիցը , գնաց Մողնի .
նրանք ժամիցը դուս կկան՝ նոր նա մտաւ նեքսե ուխտ արեց , մտմ վա-
ռեց , խնչհամբուր քցեց , էլ յետ դուս կկաւ քամակներիցը ընկած՝ կկաւ
զեղը . համա «գարդակ ամբար , գարդակ ջուալ» , էնքան գնաւ , արի , տաներից
տակին էլ չի կաշի մնայ , էնքան ճամփէքը չտիւի , հոգից դուս գայ :

Ժ Ա .

Գարունքը քանի գնաց , տաքացաւ . Մայիսի մընին կառկիր ,
Օգոստոսի սախն քլնէր . երկինքը ամէն օր հէնց պարզ ա ըլնում , որ
զեղապետի համար ամաղի նշան չես գտնիլ . արեւի թէժտթիւնը քաշալի
զլուխն էրում ա . էն յիքանիքը , որ մի քիչ ջրղլտի են , էլի կանան-
չի ծեղ երևում ա ակններումը՝ չուաք տեղերումը . թէ չէ , ինչ որ ներ-
քեի յիքանանց հալն ա , Աստուած հեռու անի . կասես , թէ սոսայի
չօլ ընին . չխման տեղ երազում չես տեսնիլ : Աշտարակու որ քուչոփն
անց ես կենում , ամէնի բերնիցն էլ լսում ես , թէ էս տարի մենք կ-
սիրներս պաի ծախենք , թէ մի քանի օր էլ ըսէնց գնայ . Աստուած
մեր մեղքը մեր երեսոփն ա տալի . չորային ընիլը հերիք չի , թըր-
թուան էլ մի կողմիցն ա ծառերը սունդ անում (փչացնում) , խնձորե-
նիքը , ծիրանիքը ու չլորիքը , կասես , թէ մի մին Քրդի աղի չատիր ըլ-
նին բունած՝ թրթռի ձեռիցը . տնաչէններ , մեր քրիստոնէութիւնը վե-
րացել ա , հաւատներս ջրլիս պակսել ա . ամէն տարի էս վախտ սուրբ
Վէորդի Մասունքը , մեռնիմ նրա սուրբ գորութիւնին , երկու հետ
բերած էինք ըլնում , էս տարի սուրբն էլ ենք մտներիցս քցել , Աստ-
ուած էլ հեռը . էս մեր կոտորուած երիտէքը նուրին (լազարէ) էլ չեն
ման ամում , բազբի Աստուծոյ սիրտը քաղցրանայ վրըներս , մի լիս ու
ճար անի : Ըսէնց խօսում էին մի քանի մարդ իրար հետ ճանճապա-
նենց զրանը կաննած , երբ որ Գարեգինը «վազ վազ անց էր կե-
նում ընտեղից : Աաննի , կաննի , կանչեց նրանցից մինը , խաղփայ
Գարեգին , ախար էս ինչ պատուհասա , զրի սե ու սխալակը դուք
էք հասկանում , ինչ ա ասում զիրը էս տարուան համար , անձրև սը-
տի գայ , թէ չէ ձեռներս լուանանք , ումուաներս կտրենք , յետ նըս-

տինք : — Ի հարկէ չի գալ , ստեց Պարեզինը , մի տեղ , որ Չերմեռան-
դաթխն չընի , սուրբերի պատիւը վերանայ , Աստուածը մտացուի ,
թափօր չընի , ընտեղից Աստուած չի հեռանալ , — Ընչանք հիմի մենք
էլ էդ էինք խօսում , ստեց էն մարդը . ումն էք ստում , մեզքը
տէրտէրների շինքը , նրանք երբ մեզ քարոզիցին , Աստուծոյ
ճամբէն սարվացրին , մեր խէր ու շտը ճանանչացրին , որ մենք ա-
րինք ոչ . ես իմ բռակալ (կոպիտ) , կարծ խելքովս լաւ եմ հասկանում ,
որ մեզքը ձերն ա . մեր տէրտէրները , թէ որ մեզ քարոզեն , մեր քրիս-
տոնէութեան պարտքը սարվացնեն , հէնց ժամ աւնն , որ ժողովարդը կա-
րողանայ բան հասկանալ , ժողովրդի հետ արդիւնք տալու ժամանակը
լաւ վարուեն , հէնց անեն , որ ժողովրդին լրանց սիրիլ տան , էլ ընչի
ըսէնց կանենք : Մենք որ կանք , մեց որ մի ոչխաւի սուրու . որտեղ
տանիս , ընտեղ պըտի արածենք . մյ տեղն ա էկել , ընչի չեն միտք
սնում , թէ հալքաթ Աստուծոյ բարկութիւնն ա , որ էս գեղի
զխմին թափելա . մի խրատենք ժողովրդին , յետ դասնան իրանց
չարութիւնիցը . սուրբ Գէորդ ունինք , պապական մեր սովորոյթքն
ա , որ ստէն տարի ստի բերենք . քարոզենք , բալքի գնան բերեն .
Աշտարակ գեղը երբ ա սրտց , ողորմութիւնից , մատաղից փախել ,
որ հիմի փախի . դու ընիս քու Աստուածը , խալիսց Պարեզին ,
կարդին եմ ասում , թէ չէ . թէ մի խօսքը սուտ ընի , բերնիս սիլլի ,
մատղ կոխի աչքս հանն , թէ չէ ախար էս ինչ ա մեր տէրտէրների
արածը : Պարեզինը տեսաւ , որ էս մարդը տաքացած ա խօսում , ա-
մէնն էլ տէրտէրի վրայ ոսն են բարձրացրել , լաւ ես ասում , ստեց .
խօսքդ աւետարանի կողքին դրած ա . հիմի ինչ էլաւ՝ էլաւ . էքուց
անկաջներդ ձէնի պահեցէք , պատրաստի կացէք , ախրաթին (մօտ 10 ժա-
մին) զանգակի ձէնը որ բէք , դուա էկէք , որ սուրբ Գէորդի մատու-
քը բերիլ պտենք , բալքի մի փարաստութիւն ընկի . նոր ըտուր վը-
րայ էին խօսում ներքեր քէթխուղէքն ու մենեմ տէրտէրը . ստեց ու
գնաց : Էս մարդկանցից մինը զզիր Աուրէնն էր . հէնց որ բնց , միբուքը
քորելով՝ փէտը քաշաաղով՝ ընկաւ քուէքը , չաւ արեց , թէ էքուց
պտի սուրբ Գէորդը բերեն . ուրիշ տեղ չի գնաք :

Էքսի օրը արեւը մի քիչ բարձրանալից յետոյ՝ զանգակները քաշե-
ցին . տիրացուերը հաքան ժամաշաղկները . որը քշուցը վեր կալաւ ,
որը՝ խաչփառը , որն էլ՝ մոմերը լոնած՝ առաջ ընկան : Պարեզինն
էլ նրանց կարդի քչելուց յետոյ , բարվաւն ու շապիլը վեր կալաւ ,
գնաց . մի տիրացու էլ շարականը խտտեց տարաւ . տէրտէրներն

էլ շուրջառնները ժամհարի կոնաստակը սուած , որն էլ իրա ուսին քցած՝ գնացին դպա Մողնի . ժողովուրդն էլ , մէր ու մանուկ , տէր-տէրնէրի քամակիցը Մողնու թառովը (բարձր ճանապարհ) վերև գնացին : Ընչանք ժողովրդի դալը տէրտէրները իրանց զարդ ու զարդարանքովը , տիրացուերովը յառաջ ընկան , գնացին Մողնի ընտեղ նստող Հայր-սուրբի մօտ . ժողովրդի բերնիցը խնդրեցին , որ սուրբ Գէորդի մասունքն առնի ներքև գայ : Նա էլ « օրհնեալ լինին ձեր ժողովուրդը , ասեց , Աստուած իրանց հաւատն օրհնի , աչքիս վրայ , այս սնաթս . տղայ , (իր ծառային ա սասում) կօշիկներս բեր , վեղարս սրբի տուր , ֆարաջէս բեր հաղցրու , խցի դուռը ամուր փակի , այս երեք օրը Աշտարակ կըլինինք : Հայր սուրբը փառաւորի , էն սնաթը սրտորաստու-տեց , գնաց ժամի դուռը բաց արեց , Մասունքները խորանիցը հա-նեց , տէրտէրների հետ ինքն էլ շուրջառակալեց ու ամէնքը մի մասունք վեր կալան , ինքը բռնեց սուրբ Գէորդի էրծաթի ոսկեջրած աջը : մնացող տէրտէրնէրը մինը զլխաքարը , մինը գաղաթը , մինն էլ էն դանաւոր մասունքը , զդիստաւորուած , շարական ասելով , խաչ ու խաչփառով՝ մենծ հանդէսով կկան դպա Աշտարակ : Հէնց հասան Պա-տաշարը (Մողնու ճանապարհին մի տեղ) , ջերմեռանդ ժողովուրդը , որ ընտեղ սպասում էր , գառան նման բայ ու բոյը քցած՝ զլինները բաց , արտասունքն աչքներին՝ թափուեցին յառաջը . կնանիքն էլ ամէնքը բորկի ոտով , ճամփի քար ու քօլին , փշին , տառաչին , դեանի տաքութիւնին մտիկ չի տալով , ո՛վ սուրբ Գէորդ են կանչում , քու զօրութիւնին մատաղ , մեր տէրն ու սրահալանը դու ես , էս տաք ջրին մի հով ջուր ածան , մեր լաց ու աղաղակը լսի , մեր ե-րեխեքանցը խեղճ արի . որ կողմն էլ մտիկ ես տալի էս չօլը , քօմմա մարդիկ են , ձեռները երկինք բարձրացրած՝ զինաւոր սուրբ Գէորդ են ձէն սալի : Հայր սուրբը կաննեց ըստեղ ընչանք սաղ ժողովուրդը համբ-րեցին ու մասունքի քամակիցն ընկած՝ կկան կարմրաւորի յառաջը , գեղի գլուխը ու ըստեղ թափօր արին : Հիւանդներն էլ փաթաթուած , զլինները կապած , ընչանք ըստեղ էին դուս էկել սուրբ Գէորդի յա-ռաջը . հէնց որ սնանն , մուսցան իրանց ցաւերը , աչքներիցը ար-տասունք թափելով , ընկան մասունքի առաջը ու տաք սրտով համբ-րեցին . թաքօրից յետոյ էլի շարական ասելով գեղի զլխավերևովը գնացին դպա սուրբ Մարիամ կեղեցու թաղը : Շատ մարդիկ էլ մա-տաղ արին յառաջին . որն էլ մի աչառ (արջառ ,) կամ մողի , կամ աշխար բերուց մասունքի առաջին անկաջը կտրեց , յետ տարաւ , որ

էն նրա մատաղն ընի: Երբ որ հասան զեղի մէկէլ զլուխը՝ մին էլ ընտեղ թափօր արին ու պտտելով բերին Ամենափրկիչ եկեղեցու յառաջը . մին էլ ընտեղ թափօր անելուց յետոյ , խաչալուայ արին առուի վրայ , սուրբ Գէորգի աջը քաշեցին ջրի մէջ , որ էրթայ յիջանիքը թրթուռը կարի . յետոյ տարան ժամուճը սեղանի վրայ բազմացրին . Հայր սուրբն էլ կողքին կաննեց , զանձանակ քցողներին ա մտիկ ապլի : Ժողովուրդը չի կշտացած էնքան համբրելուցը՝ էլի կխտուկ , կխտուկ լցուում էին ժամ ու ուղիղ սրտով խէչհամբուր քցում : Սօսն էլ , որ ընչանք հիմի ութ անգամ համբրած կըլնէր , ընչանք կտցաւ ժամը խողվաթացաւ , ուխտանողները քչացան , էկաւ մին էլ չոքեց մասունքի առաջին ու սուրբ Գէորգին մի գառը մատաղ խոտտանալով , աղանչաք արուց . որ իր մտրաղը կատարի : Տես . Բնչ ա խնդրում . ընդուր են ասել շարկուչն իր զարդը կըլայ , աղաւը զան , զան կանի » , էն խալխը աղօթք են անում , թէ Աստուած մի անձրև տայ , նա իր մտրաղն ա ուղում կատարի տայ :

Իրեք օր սուրբ Գէորդը մնաց Աշտարակ . Աստուածապաշտ ժողովուրդը ընչանք մատաղ ու կարամներով զինի խոտտացան , թող զիրանց քրցած զանձանակը , որ Մողնու մխարանքը ութ սոխ ուտէին , հատնիլ չէր : Տասն ու հինգ հազար զեան փող ու իրեք կարաս զինի յատուկ հէնց Հայր սուրբին իրան տուին , որ նեղութիւն էր քաշել , մասունքը բերել : Իրեք օրից յետոյ սուրբ Գէորգի մասունքը ինչ հանդէսով որ բերել էին , յետ տարան : Երեխէքն էլ նուրին շինեցին ու ման ածեցին . երկուսը կանիքը բռնեցին , մինն էլ տալրակ ա վեր կաշիւ , մէկէն էլ մի սպտի բըժութ ու ման են զալի աները . որ զրան առաջին կաննում են , ստամնն

Նուրին նուրինն էկել ա ,

Աջբա հուրին էկել ա :

Շիլա շապիկ հաքել ա ,

Կարմիր գոտիկ կապել ա :

Եղ բերէք պորաը քսննք :

Չուր բերէք զլխին ածենք :

Մեր նուրինի փայը տուէք :

Ուտենք , խմենք , քէֆ անենք :

Կնանիքը մի սոնան Չուր բերում են լցնում էլ նուրինի զըլխին ու երեխեքանցը բրինձ , կամ եղ , կամ ձու տալի , որ տաննն քէֆ աննն : Էն իրիկունը , որ սուրբ Գէորգի մասունքը տարան ու նուրին էլ ման ածեցին , մի սպտիկ սանդ Ալազեաղիցը վեր կացաւ , զոյա Մա-

միս գնաց . քիչ քիչ շատանալով երկնքի երեսը թղթեց ու կէս սը-
հաթից յետոյ մի հէնց անձրև էկա , որ աշխարհքը շինեց ցեխ ու
բաթլախ . իրեք օր իրար վրայ կտրուեց ո՛չ . յի.քանիքն էլ կշտացան ,
տաւարի արօտն էլ լաւացաւ , գոհրն էլ մի թխլ կանանչեցին , բոխն
էլ դուս էկա , արտերն էլ իրանց կարողն յառաջ էկան , մի շարթու-
մը երկու թիղ բարձրացան . աշնալար ցորենները հասկը քշելուն մօ-
տացան , գարնավարների ամբուներն էլ հէնց ցնծին կին տալի իրկինա-
պահերի վեր կացած բարակ քամուցը , որ կասես պատիկ դեօլի սալ-
ղէք (ալիք) ընկին , որ քամու վախտը խաղում են պսպղին տալով . մտիկ
տուռղի սիրաը ճխտած էր ուրախութիւնիցը . թրթուռը հօ ընկնց վը-
չացաւ , որ նշանը չէիր գանիլ . բըները , պօօները , որ ծառերի վը-
րա բռնել էին , քօմմա ջուր դառան . ամէն մարդի բերնից էլ փառք
ու շնորհակալութիւններ էր , որ ընտած էր Աստուծուն . Աշտարակը իրա
ստաջուան ղեղեկութիւնը ստացաւ , ամէնի սիրտն էլ տեղն ընկաւ .
Մեր Սօըը հօ ամէնիցը շատ ուրախացաւ . քանի օր էր , որ Վարդիթերին
չէր տեսնում , հիմիկէց ղէնը ղխտէր , որ կէրթայ յի.քին , ընդուր համար
ճամփէքումը բուսուն էր պահում :

Մի առաւօտ Վարդիթերին մէրը ղրկեց յի.քին , որ գնայ թթնու
տերև բերի ապրչի ճիճուի համար . խեղճ աղջկիլը չէր ուղում գնալ մէ-
նակ , համա մօր խօսքիցն էլ չէր կարող դուս գալ . վեր կացաւ , առաւ
դաստախուճը , գնաց յի.քին . իրա Գաղիկ աղպկն ընտեղ էր , նա սը-
տի քաղէր ծառիցը վեր ածէր ներքև , ինքը կատէր դաստախուճի մի-
ջին ու բերէր . չարակեց տերևը , յետ դառաւ ու դու մի քանի սղլած
(քայլ) չէր փոխել ոտը , յետ մտիկ տաւուց , տեսաւ , որ Սօնն ու Գարն-
ղինը կուռ . կուռի բռնած՝ ներքևիցը դալխ են , քիչ ա մնացել , որ հանին .
խեղճ աղջկիլը քաշուեց պատի տակը , երեսը պատին ղէմ արեց ու տերևն
ուտին կաննեց : Սօըը հէնց իրա համար էր առաւօտեանց ղէսը արախսը
տալով ման գալի . հիմի նա ինչ սրտի ձեռք բերի իրա պատին ու-
մուտ ղներովը ? հասաւ իրան , կաննացրուց Գարնղինը դարաւուլ , որ
մարդ չի տեսնի , ոնց որ Առունկը դաշտումը քշերը վեր գալուս մինը
պահապան ա կաննացնում չորս կողմը մտիկ տալու :— Ա՛խ , իմ հոգուս
հրեշաա՛ղ , ասեց Սօըը , ընչի ես երեսղ ինձնից շուռ տալի , քու երեսը
տեսնիլը իմ սրտի ուրախութիւնն ա . չըննի թէ սրանից ընխա աման-
չում , իմ սրտի խորհուրդը սրա կշտին թաքուն չի , սա իմ ախպերն
էլ ա , քունն էլ . յետ մտիկ տուր , մի խօսք տուր ինձ , որ սրտա մի
ուճուտ ըլի . յետ դան ու ասն ինձ , թէ խօսքիղ տէր ես , ինչ որ ասել-

ևս . ընչանք մեհանկու դուռը հետս կըզանս , թէ բանն էն տեղն ընկնի .
ասն , մի ամանչիլ , ասն , թող վի մուքու աղիլ Պարեղինը իր անկաջովն
խմանայ . սա թող մեր էր'ուսի մէջտեղը Աստուածակոյս կողմանէ վկայ ընի ,
ես սրա ջանին էլ մեհանիմ , քունին էլ . սխ , ինչ կըընի մի ասն տեսնիմ
սիրտդ ինչ ա ուղում , քարի տակիցը ճարեմ , բերեմ . կըընի , որ վեր-
ջին տեսնիկս ընի քեզ . էլ ըսէնց խորվաթ տեղ չեմ կարող քցիլ . ա-
սն , քանդիլ մի սրտիս հիմքը , թողալ պտես շինքս ծուռը խաչերի
դաներին ման գալով դրի բանաստեղ ընիլ , թէ խօսքիդ տէր ես , հա-
լալ կաթնակեր ես : Վարդիթերը աչքերը բարձրացնելով շինքը ծած-
մով տուռց Պարեղինն ու ասեց . աղպեր ջան , էս դերութիւնիցը մեղ
աղատի . ասում ա խաչին տէրը դժբաւոր 'լանի . մեր տէրը դու ես . հերիք ա
ես էտեղ միտք անելով հալ ու մնալ ընիմ , էդ խեղճեկտեղ . իմ հօրն ու մօր
քարացած սիրտը դու կըկակղացնես . մեղ ձեռաց մի թողալ , խեղճ արի
իմ ջահել ջլուան ջանին , որ Սօսի ուղուրին վերեմ դրել . էս օրէնքից
դուս բան ա , որ իմ լիդուն քու առաջին սրտիս կլաւ . իմ թայ աղ-
ջիլը քեզ պէս պատուաւոր աղի հետ խօսնայ , դեռ լուռած չի . համա
ինչ անեմ , ինչքան միտք եմ անում , բանը քեզնում ա վերջանում .
ինչ կուզ ես իմացի , համարձակութիւնիս դիմացի . սա ինձ ասում ա ,
խօսքերիդ տէր ես . տէր չընիմ , ինչ ցաւս ա էս թուք ու մուրը վեր
ունիլը , ես ո՞վ , դուք ո՞վ : Պարեղինը որ սեռաւ Վարդիթերի մղկտո-
ցը , աչքերիցը արտասունքը բուռը բուռը վեր ածեց , մօտացաւ
նրան , բիրտ , ասեց . խօսքիցը յետ դառնողը մարդ չի . ես լաւ գի-
տեմ , որ Սօսը քեզ ա սիրում , դու նրան , ես էլ էրկուսիդ . ըտեղ
խեղք կուդի բանացնիլ , վաւերելով բան չի դառնալ . մենք վառզենք ,
հօրդ էլ բարկացնենք , վեր ունի քեզ տայ ուրիշի , էն վախտը կըտա-
ղի մեր վրայ ասել , թէ շատ դիտեցող աղուէսը , ջուխտ ոտով թալա-
քը (որոգայթ) կընգնի . համա կամաց կամաց , դուք ձեզ համար կա-
ցէք Սօս , Սօս , վաղ վաղ խօսքը փոխելով ասեց Պարեղի-
նը . բաց թող , որ բանը խրեց (խարաբ էլաւ) , թող , ծլկուի . . .
աղջիկ վեր կալ տերեղ գնան , հերդ հրէ վերիցը փէտը քաշ տալով
դալիս ա . ասեց ու ինքն էլ Սօսի հետ հրեշտակի պէս աներեկիմ էլաւ ,
իրանց քցեցին սրատովը յիքին :

— Էս ընչի յետացար , մօտ գալով հարցրուց հէրը աղջկանը , էդ տե-
րերը որ ծառիցն ա . էն կարմիր կորզաւոր թթենուցը հօ չի :

— Չէ , ասեց աղջիկը , սիրտակ բիղանայ թթենուցն ա : — Գէ տնր ,
տնր , ճիճուները սոված կոտորուեցին . որդի , չաղ գնալու (ողօժ դառ-

նառու) վախտն ա , բաւրի ուսնն սաս ընին կորչին : ծառերս վերջ-
արին էլի . բարով էկող տարի հասնենք՝ թէ մէրդ մին էլ բռնի՝ պար-
ծենայ : էլ չի խօսացրուց խելօք աղջկը . առաւ տերնն ու գնաց . մի
քիչ անդ որ յառաջ գնաց՝ տեսաւ , որ Անուշն (Պարեգնի քոյրը) էլ
տերեր ուսին , իրանց յիբուցը դուս էկաւ . մօտացան իրար , բարով
տախն ու զրից անկող էրիշները (ընթացքները) ծանրացրին : — Քն
Անուշ ջան , ասեց Վարդիթերը . ձեր ճիճուն քնչ վախտն ա հասել ,
— Դեռ երկու հետ ա քնել , մենձ քունը չի մտել . մեզ շատ ունէ-
խք , համա պատռի չար աչքը . էն օրը Ամիրենց Մարինտը էկաւ
մեր տունը կրակի . ընչանք խմ առն մտնկը , օճաղիցը կրակ բերկը ,
ինքն էլ քամակիցս նի պրծաւ ու մօրս , թէ է աղջի Մարգարիտ , էս
քնչ շատ ճիճու ունիս , լաւ տառու տառու էնք . քն , քեզ դուբբան :
էն օրուանից դէտը դեղնում են ու սատկոտում . էրէկ նոր Պէտքակա-
նենց Համաղին օխտը ձիու մուննաթ ենք արել , որ կիկի ա աղօթել ,
նիսալն (վարձը) էլ առել մի մենձ աղլուխ . նոր էս երկօր ա մի քիչ
վրայ ա դալիս . ձերն ինչպէս ա : — Մերը մենձ քունը պրծել ա ,
չաղ գնալու նշանները քցել ա . կըլնի , որ մի շարթից յետոյ վերջանայ .
մեր ճիճուն էլ հիւանդացել էր , ով դիտայ էլ աչքից էր , թէ ընչից .
ուզարուկ (դառը խոտ է) մոխ տախնք՝ լաւացաւ : — Ի՞նչ պոխ անէք
էդքան ճիճուն , հարցրեց Անուշը . բաժինքիդ համար խխաթի շինիլ
պտէք , տեղաշարաւ գործիլ սնուլ էք : Տեսնինք , ասեց Վարդիթերը ,
հաղբաթ վատերը կեփենք կաղ կըշինենք չարասացու , լաւն էլ խխ-
թի կըքաշենք . է՛հ , մի բռնի պէտքը կըզայ էլի . քն ես խմ , (ես քնչ
դիտեմ) , իրանք դիտեն , ինչ կանեն , թո՛ղ անեն :

— Էքուց . ծաղկաքաղ ա , խօսքը վողխելով հարցրուց Անուշը , դուք
օրտեղ պախ . գնաք ծաղիկ քաղելու . Պատուկակոնդը թէ Չորահօրի-
կու լանջերը (դառ ի վայրը) : — Չեմ դիտում , ասեց Վարդիթերը .
մէրս դիտի , սանդն էլ ա իրա ձեռին , դաստէն էլ . քարն էլ պօղօքն
էլ . ինչ կուզի , էն կանի : — Էք բաս մնաս բարին , ես դէտը պոխ էր-
թամ , ասեց Անուշն ու ճամբէն ծուկ դպա վիրե իրանց տունը :

Ժ Բ .

Համբարձման չորեք շաբթի օրը ամէն տան էլ պատրաստութիւն կայ . որոնք ձիան են ճարեղ , որտի գնան Յաղկեվանք (*) ուխտ . որոնք էլ չեն ուզում գնալ , պատի գնան ծաղիկ քաղելու . Յանդրներկըր անուշ գաթի հօտը հէնց ա վեր էլիլ , որ աշխարհքս բռնել ա . պաշար ա , որ կապում են . խաչալուայ դիմի ա , որ տկերի մէջն են լցնում : Ըխտաւորի տուար գետի կարմունջն անց ա կացել : Անուշին էլ իրա քուակինը հետը տարաւ Յաղկեվանք , որ իրանց ուրախացնի . ջան դիւրումով ծաղիկ գովի : Ամէն ձիու վրայ նստած են երեք հողի . մի կընիկ , մի աղջկի թարթին , մի երկուայ էլ առաջին : Ըխտաւորները դընացին , մնացողները ամէն կնիկ իրան թօրունն առած՝ դնացին մի նոր պատկուածի տիրոջ տուն , որ էրթան վիքանիքը , ձորերը եւ Պատուլակոնդը ծաղիկ քաղելու :

էլ յէա վիքանիքը լցուելին քամնա կարմիր ու ստղրի մազկներով , պառաւ կնանկիքը իրար մօտ հաւաքուած քչիչացին , զրկց աօխն , սրա . նրա վրայ բամբասանք արին , համա ջահել աղջկէքն ու հարսները կանանչ ու կարմիր շորերով , վազէ վազ անկով , ընկան վիքաննց թըմբերի , եւ թէ չէ զուերի մէջը . մինը վազում ա մի ծաղկի վրայ . որ քաղի , մէկէլը տանկով նրան , ինքն էլ գառան նման թռչկուտղով դաւրն ա նրա մօտը ու նրա ձեռիցը չմթում , ինքը քաղում , որ աօխ , թէ եւ շատ եմ քաղել . ծաղիկ ա , որ դողերը լցրած բերում են . մինը վըշատու ձուդքը կուացրած՝ նրա ծաղկներն ա ճղքով կտարատում . մէկէլը գեղին ու կարմիր խնկածաղիկը վէշը լցրած՝ ճիծաղսով պարծենում ա ընկերի կշտին , թէ իմ քաղածը բան ա քունիցը . մինը բացուկնայուկի ծաղիկ ա խախտ արած բերում , որն էլ բուլի բուլի ծաղիկ , եւ թէ չէ սաստաչի ծաղիկ գողն ամած բերին ախուրը կնանննց կըշտին կխտցին . էլ յէա յէա դառան ուրիշ ծաղիկ . Վարդիթէրն էլ մի քանխի հետ ծաղիկ քաղելու էր դնացել , նա էլ իրա քաղած ծաղկները բերուց ընտեղ : Մաղիկը քաղելուց յէտոյ , կկան բոլորվանքի նըստեցին , ամէն աղջկի իրա բերած ծաղիկը քաշեց առաջը ու սխե-

(*) Յաղկեվանք է Արայի սար կողմած բնառը Քասաղ գետի սիփն , որ է սուրբ Վատվաթի կուտի գերեզմանը մի այլի մէջ ըստ ասանդութեան :

ցին փունջ , փունջ կապիլ , կանանչ խոտի վրայ կիւրի : Արդիվերն էլ
 ծաղկամէրը (*) ձևն առա մի օրինաւոր հազար թուրու ծաղկից կա-
 սից : Նազկիլը դովիկն անից կալիբաշի Խանումը , որ մէկէնների էլ
 լիզուն բացուի . աղջկէք , ասեց , դուք ձէն պահեցէք ես ասում եմ
 ջան գուրում , ասեց ու վեր կալաւ բարակ ձէնով : (*)

Խնձոր ունիմ կծած ա , ջան դիւրում ջան , ջան ,
 Չորեք կողմն էրծաթած ա , ջան ծաղիկ ջան , ջան ,
 Ախպէրս ուրից չի տուի , ջան դիւրում ջան , ջան
 ասի ետրի դրկած ա , ջան ծաղիկ ջան , ջան :
 Ա՛յ տղայ հիլ անիլ տուր — մասնաշափ դիւր անիլ տուր ,
 Ինձնից էլ քեզ ճար չի կայ — քաքուրդ վեր անիլ տուր :
 Ես աղջիկ եմ ալ կուզեմ — բարակ միջկիս շալ կուզեմ ,
 Երբ ես էկայ ձեր տունը — ոսկին սարկսար կուզեմ :
 Կիրակի էլ պաս կըլնի — էրծաթից լաւ թաս կըլնի :
 Արդիդ մեռնի վարդապետ — սիրածը ջնաս կըլնի :
 Աչտարակ բարձր անդ ա — ջուրը հիւանդին դեղ ա ,
 Արածը սիրածին չեն տալ — էս ինչ անիրաւ դեղ ա ,
 Էն սարը բարձր սար ա — տակը դնջլած քար ա :
 Ես քեզ թաքուն սիրեցի — բաս ո՞վ տրաւ աչկարա :
 Իմ ետրն ինձ ետր պոի — ձեռումը ֆանսար պոի :
 Իմ ետրի կաննած տեղըն — մէկ չինարի ծառ պոի :
 Ա՛յ տղայ դու հազար ըլնիս — իմ աղպօր սաղար ըլնիս :
 Թէ ինձնից ջոկ ետր լաւես — դու որտապտտաւ ըլնիս :
 Քաքուրդիդ կալին մեռնիմ — երեսիդ խալին մեռնիմ :
 Լսելեմ կարդացող ես — սաղմոսիդ ծալին մեռնիմ :
 Ամպիլ ես ամպի նման — շաքար ու դանդի նման :
 Իմ նանն ինձ անց ա պահել — ծալած գիւրբանդի նման :
 Կաննել եմ ախայ բախայ — շաւաղուս տուար կախ ա :
 Շէկ տղայ , կարմիր աղջիկ , — թող բաննեք իրար կախայ :
 Ամպիլա ձուն չի գալիս — մի՞նեկ ա տուն չի գալիս :
 Էս անտէր բարձի վրայ — առանց ետր քուն չի գալիս :

(*) Նազկամէրն է խաչածե վնջած ծաղիկ , որ ծաղիկը բաժանելուց յե-
 սայ կընտիրեն Եկեղեցոյն :

(*) Ամէն տան միջումն ե վերջումն կրկնել ջան դիւրում ջան ծաղիկը :

Ոչխարն արեւ եւ բազը — դէմ արմել սէլի ակը .

Ով իմ սիրածըս սուտի — չի վելի (վայելի) դիւր թաղը ,
կաքաւը կանն էլ ա քարին — կտուցը լիքը արին .

Մի աղուխ վարդ եւ քաղիկ — դիւկի իմ ախարը կարին ,

Մտազիկը գոմեցին արծան , բերին սուտիքն յուսեցին կանանչ խոտի վրայ , ամէն կնիկ իրա բողչի միջինը լցրուց մէջ տեղ . զինու. գաւը ձեռն առաւ խոտուտը , հարսնեցին ու աղջկերանցն էլ ասեց , որ երեսները դէն արած՝ նստեն . ինքն էլ կտարած քիթալի պէս մէջ ընկած՝ նրանց էլ հաց , խորակ սուուց , մին էլ թէրմոնի գաւը : Աճանիքը ջուկ նստեցին քէթ արին , հարս ու աղջկէքը ջուկ : Վարդիթիերի մէրը մի երեկոյի ձեռով մի սուտիքայ էլ շինեց սոցապ աղւ.քանցը , որ յիքու մէկէլ դիհը հաւաքուած էին : Իրիկուան ժամը սուտն ու հացից վեր կացան . էս թօրունը դնաց Վարդիթիերենց սուտը , ընչո՞ւնքի նրանց նորահարս ունէին , նրա ծաղիկքաղին էր : Մի քիչ դէտից , դէնից դրից սուտն ու Վարդիթիերը մէջտեղ բերուց ծաղիկը , որ յիքուտը գոմիկ էին՝ ծաղիկաւ էրն էլ մէջտեղը դրած . հիմի կարդին նստեցին նորից նոր գովիլ , էն թաւը չէր օրէնքը հիմի ա :

Իմ միջկինս քամար ա — քու ունքերդ կտմար ա .

Ա՛ տղայ ինչ ես մտիկ անում — իմ ջանս քեզ համար ա :

Մտիկ սուէք էն գաղին — պուտուտուրիկ բողազին .

Հողն էն հօրն ու մօր դիւին — աղջիկ կըտայ չօրեազին :

Կաննեկ ես բարձր սարին — չուխից նախշուր կարին .

Հեռու տեղից ես գալիս — ո՛ւր ա բերածդ բարին ,

Քաքուրդ թափ ես տալիս — ձեռներդ ծափ ես տալիս .

Էս օր էքուց քցելով — ամէն օր խափ ես տալիս :

Գութանը հաց եւ բերել — բերանը բաց եւ բերել ,

Տես քեզ ինչքան եւ սիրում — ձկնով տաղիւած եւ բերել :

Ա՛յ տղայ կախիկ մովա — սուրբ կարապետը քեզ գովայ .

Ես քեզ խիտո շատ եւ սիրում — քու սիրան ինձանից հովաչ կանանչ խառէն քիտացու . կարմիր կովը մնացու .

Ես քու հօրը հարսնացու — դու իմ մօրը փեսացու :

Երթիկի վրէն թինցեկ ես — էրթիկ կոճը բռնեկ ես .

Հէրս քեզ աղջիկ չի սաղ — ափսոս քունըդ կարել ես :

Յետոյ խանութը սկսեց հաւկիրը շուռ տալ . սկզբուրը առաւ ձեռը ու շուռ տալով ասեց

Սկուտ սկուտ սրտին տուր , հաւկիրը շուռ տուր ,

Վախում եմ քնիմ քունս տանի , չարաւս տանիլ տամ :
Մին էլ շուռ տուռց տէփուրն ու ասեց .

Սկւայ , սկւայ պատին տնւր , հաւկիրը շուռ տնւր ,

Վախում եմ քնիմ քունս տանի , չար տանիլ տամ :

Ամէն մի հետ տէփուրը շուռ տալու մի հետ սկւայ էր ասում , ու
զլիտաշորիցը բանած՝ բնշանք մաշկները մի մին տանիլ տալի . վերջին
էլ ասեց .

Սկւայ սկւայ պատին տնւր , հաւկիրը շուռ տնւր ,

Վախում եմ քնիմ քունս տանի , մաշկներս տանիլ տամ .

Յետոյ մի քաշը ձէնով , աղջկէքն էլ հետը ձէն ձէնի տուած՝ ասեցին .

Համբարձում կայլան , (գնան ,) կայլան ջան կայլան ,

Համբարձումն էկէլա , մեր բաշին կաննել ,

Լաչակ ա քցել մէկ մէկի վերայ ,

Մինը տականց , մինը վերանց .

Քա խաթուն Գիւլնոյ , հունարդ երկաց .

Համբարձում կայլան , կայլան ջան և այլն .

Խանու մը հէնց որ հաւկիրը շուռ տուին պրծան , վեր կալաւ Վարդիթերի
մօրը , թէ խնամի ջան , աչքդ լիս , փառք Աստուծու , անշառ , անխաթայ
անց կայրինք էս հաւկիրը , Աստուած մին էլ ուրախ սրտով , ցամաք
աչքով էս օրը հասցնի : Աղբուրդ անապառ , խնամի ջան , շնորհակալ
ենք , լաւ ուրախութիւն արիք , մեր աչքի վրայ , մեր գլխի վրայ ,
բարեկամներ , դուք էլ բարով հաղար բարի , Աստուած էս ուրախու-
թիւնը ամէնիդ ասանն էլ ուստ բերի : Խրատ շնորհակալութիւն արին ,
Աստուծոյն փառք տուին , պրծան .

— Գէ բերէք , Վարդիթեր ջան , վիճակի բղուղը , ասեց Խանու մը ,
որ առաջ էր կաննել ամէն բանումը : Մէջ տեղ էկաւ վիճակի բը-
ղուղը լցրած մի քիչ ջուր , մի երկու բուռը խոժոռ ասալ . վեր գը-
րին մէջ տեղը ու յառաջ պառաւ կնսնիքը , մինը մի մատանիք , մէ-
կէլը մի օղ , մինը մի քօրսց , մէկէլը մի սև փող կա դանակի շղպը-
լինի (անիտթ դանակ) քցեցին մէջն ու ասեցին , « գնացի սաղ աշ-
խարքը ման էկայ , շատ խէր ու բարի տեսայ , շատ փորձանքների
ուստ էկայ , էկայ ընկայ էս բղղի մէջը » . հէնցն էլ կար , որ իրեք չորս
բան էր քցում , ամէն մինի համար մաքումը մի խորհուրդ անկով . յետոյ
ամէնքն էլ մի մին բան քցեցին բղղի մէջը . Աստուածանից խնդրե-
ցին , որ խէրով բարով վիճակ ընի ու տարան պահեցին , որ առաջ-
անց զան բանան , ամէնքն իրանց վիճակն խնաման .— Մուղայիթ կա-

ցէք , ձէն տուուց խանութը : ազատ տղեքանց էր՛ը , ֆէրը (հնարագիտութիւն) ո՛չ ով չի խմանալ , կըղողանան խափի ու առակ կըլնինք .
աման վարդիթեր ջան , տար հէնց տեղ զիր , որ ազպէրտինք չխմանան .
մեր խեղճ երեսի (Թէլիլիլարի) բարդը ես դիտեմ , նրա խաթէն իր հետ ա .
ուղտրի լաւ չի , թէ որ գողանան . ջանէլ աղջկէք , դուք էլ էկէք , էս ծա-
ղիկը տարէք , պահեցէք , որ էքուց ման պոխ ածուի , էդ ձեր բանն ա :

Մեր քէյլանիքը էս իրիկուն ըսէնց անց կացնելից յետոյ , մնաք բարով ասին վարդիթերի մօրն ու ամէնքը զնայցին իրանց սները :

Արի հիմն Սօսիցը հարցրու . հէնց որ յիջանոնց խիղանը ցրուելցին , իրիկուայ ժամն էլ տուին , Գարեղինը բաց թողուց Սօսին զնայ ժամ . նա էլ ջսկնուեց հետի տղեքանցիցը , մէն մէնակ յետ դառաւ , էկաւ քարափի զլիսն նստեց , աչքերը քցեց գետի խշխշան տեղը , մի քիչ միտք անելուց յետոյ , մին էլ վառուեց ու ջուռուն դառած վեր կալաւ ջան գիւլումը էսպէս :

Քու սիրուդ ինձ կտպանեմ — աղջի քու չարը տանեմ .

Գու իմ խօսքիս կամ արի — նանիդ ուղի կանեմ :

Զիթ մինթանէդ հըմաշ ա — ունքերդ դալամ քաշ ա .

Աղջիկ քնչ ես միտք անում — իմ ջանս քեզ փնշքաշ ա :

Աղջի քնչ լաւ մաղ ունիս — սոխակի փարվաղ ունիս .

Խօսքիս ջուղարը չես տալիս — քնչ շատ էշիս ու նաղ ունիս :

Մաղերդ օղորուել ա — աչքերդ բողորուել ա .

Իրեք օր ա չեմ տեսել — իմ սիրտս մոլորուել ա :

Ամպիկ ես ամպլի տակին — ծընկդ ծունկանս տակին .

Ես քեզ քնչ տեղ սիրեցի — խնձորի ծառի տակին :

Եարս զրկել եմ թթի — աղջի քու վիզդ փթի .

Որտեղ խաղալու զնաս — ման արի եարդ քթի :

Պատի աղջիկ դալում ես — մաղերդ սրալում ես .

Գեղարդի դազարին գաս — միան սկտուից հանում ես :

Պատի աղջիկ լաւ աղջիկ — ունիս մենձ համբաւ աղջիկ .

Իմ քեզ ծածուկ սիրելըս — քնչու էլաւ չաւ աղջիկ :

Աղջի դու շատ սառն ես — Արարատեան գառն ես .

Խիստ ճարտար լեզու ունիս — սոխակի բարբառ ունիս :

Զուրը կըզայ քարիցը — աղջիկ դու կըզայ սարիցը .

Սէրս քնչպէս հովանայ — քեզ պէս սոխակ ճարտարիցը :

Էս գիշեր լուսնիակ գիշեր — ձին էկել գետինը նաշիւլ :

Գոչդ դէմ արս պաչեմ — կեռ ունքեր , կարմիր թշեր :

Սօսը ջանն դիւրումով քարափները դողացնելով՝ բան չի շինեց , դիմ մտդու սկէս վեր թռաւ տեղիցը , կկաւ իրանց տունն ու լուռ ու մունջ նստեց . ոչ պռօշը պռօշին կպցրուց , ոչ բերանը մանանայ դրուց . մէրը , աղպէրափնքը ինչքան էլ զօռ արին , եւ բան հարցրին , հօնրան տաւ՝ հօ սար ու քօլին՝ մին ա . թէ դու ձեր աւնիլըը ջուշար տուիր , նա էլ քեզ հետ : Խեղճ մէրն ու աղպէրափնքը տեսան , որ էլ չի ի օւում , իրանք էլ սուս կացան . խմացան , թէ ընչի համար էր նրա լալանալը :

Հացից յետոյ մէրը տեղերը քցեց , աղքատնցը քնացրուց , Սօսին էլ ասեց , որ մտքի դրածիցը յետ կենայ . դիտէր , որ պտի քշերս աղէն անքուն մնայ , վախում էր , թէ գլխին մի փորձանք չի գայ . համա Սօսը քառի սկէս քառանցիկ , լալի սկէս լալացի էր . ոչ լսեց , ոչ էլ ծայրտաց : Խեղճ մէրը , որ անձախ կրակներումն էր էրվում ու շուաքնութումը չէր հալմանում , մտաւ տեղը ու տաղ արուց . շուղեց քնի , որ տեսնի , թէ աղէն ինչ ա ըլնում . համա ինսան էր , Աղամորդի էր , քնի գալու վախար աչքերը իրանց իրանց խփուեցին :

Սօսը նստել ա տեղումը ու աչքերը բաց պահում . քուն ու երազ իրանից փախել են , սկ (դե) ա դաւել . միտք ա սնում , թէ երբ պտի մտքի դրածը կատարուի . մին էլ , կընէր կէս քշեր , տեսաւ , որ քշերը ցերեկ դաւաւ . արեի շողքը երթկողը ընկաւ տուն . ինքն էլ սաքի , թէ Ապարան մի դաշտ տեղ կաննած ա . էն դաշտի ծաղկների խշխշոցը , նրանց ունդը , հօտը , սիրունութիւնը , էնտեղի հազար տեղից վաղող աղբիւրների հայլու սկէս պարզ ջրերը իրա սիրտը հէնց ուրախացրին , որ էլ չէր կարծում , թէ աշխարհքումս ընի . էս տեղը մի հարկի հետ տեսած կընէր , ըսկի միտը չէր գալի , թէ մի օր ըսէնց տեսած ա . պապերիցն էլ չէր լսած , պէլացի էր մնացել : Մին էլ էն տեսաւ , որ մի սասափկ քամի Մասիսիցը դարա Աղաղեազը գալով ձէն ա տալի . պատրաստ կացէք դաշտեր , քօլեր , ծաղկներ , խոտեր , ձեր աէրն ու սիրականը , էս աշխարհքի մէրը գալիս ա : Ես ասելով , քամին անց կացաւ ու քամակիցը Մասիսը կկաւ . նրա առաջին սիրուն , ջահել աղջկէքը իրանց քաղցր ձէնովը ջանն դիւրում ասելով գալիս էին , ձեռներին մի մին փունջ ծաղկի բունած . Մասիսը հաւաւ Աղաղեազին ու ճտովն ընկաւ նրա , փաթաթուեց ու ասեց , աղպէր ջան , էս օր թնդ ուրախանան ամէն սիրեկաններ , որ իրանց մտրաղին համոզ պտեն : Վերջը իրանց գլխին ինչքան ծաղկներ կար , հրամայեց , որ լեզու ընին ու ասեն , թէ ընչի համար են . մինն ասեց , թէ ես գլխացաւի դեղ եմ . մէկէկը , թէ որտեղ ինչ ցաւոտ մարդ

ընի , ես նրան կըսող սցնեմ . մէկը , թէ ով որ իմ ջուրը ծծի՛ էլ մեռնիլ չի . մէկէլը , թէ ով որ իմ տերեւիցն ունենայ կշտին , ինչ մտքաղանկի կըկատարուի ու ամէնը մի տեսակ բանի ոչէաք զալն աւելելն . Սօսը հէնց որ էս վերջինի խօսքը լսեց , վրայ թռաւ , որ մի տերեւ էլ ա սրտի նրանից . համա էն սճաթը Մատնն ու Ալադեաղը իրարից ջըկնուեցին , Սօսը մնաց էլ յետ Արարանու դաշտումը : Արանից յետոյ տեսաւ , որ մի սուփրայ բաց էլաւ էղ չայիր չխմանի վրայ . աշխարքումս ինչքան կիրակուրներ ու անուշաղէններ կային , էղ սուփրի վրէն շարուեցին . մին էլ էն աննիս , էկան Վէյլին ու Մաջուներ կուս կուռի բռնած՝ ուրախ ուրախ , ծիծաղալով , նստեցին սուփրի վրայ , հաց կերան , ուրախութիւն արին , Վէյլին գինին ածում էր տալի Մաջուներն , նա էլ՝ Վէյլուն . յետոյ մի թաս գինի լցուեց Վէյլին ու սուռց Մաջուներն , տակալ . սիրելիդ իմ , մենք ըսէնց ուրախութիւնի միջի ենք , ըսկի էլ չենք ասում , թէ էս որ մի մարդ կայ , որ քանի իմ ու քո քէֆը աննում ա , սրտի ետէքը նորանում են ու մեր առաջին դու դառած կաննել ա . ուղում ա , որ խմանայ իր գլխի գալացուկը . ինչ ես ասում , նրան ինչ ջուղար տանք . բեր էս ուրախութիւնիցը նրան էլ դամաթ աննք , թնայ գնայ իր մարազին հանի : — Սիրելի Վէյլի , ասեց արամելով Մաջուներ , գինու թասը ձեռին բռնած . էրնել մարդի սիրտ խմանայիր , նոր ասէր . օրհնուիս դու , բանի տակը չխմացած խօսում ես . լեղի կըլամեմ ու ես էս գինին էլ չեմ խմիլ , ասեց ու թասը սուռց գեանովը , ձեռը քցեց Վէյլու ճրատովը ու աներևոյթ էլաւ : Սօսը էս թասի չրխոցիցը վեր թռաւ , տեսաւ , որ նստած տեղը քոնը տարած ա էլի , էս ամէնը կրաղ են էլի . համա աշխարայ խմացաւ իր միջումը , որ սրտինը չի ընում , սիրտը կտորած երեսի վրայ ընկաւ բարձի վրայ ու էլ իրան խմացաւ . մին էլ աչքերը բաց արուց , տեսաւ , լիան էրթկովը տուն ա ընկել :

Աստուծոյ լիսը բացուեց , կարմիր արեւը ոսկու սէս պայլին տալով՝ Մատնի վրիցը սող աշխարհքը բռնեց , տասը տարեկանից ցած աղջկէքը մի մին տէփուր գլիններին՝ ծաղկի վնջերով լիքը , դունէ դուր ման են զալի , ամէն տան մի փունջ ասկի ու ասում , « ծաղկամօր վայը տուէք » . նրանք էլ կաթն ու ձու են տալի կամ բրինձ , որ ասնին իրանց համար կաթնով փլաւ էին . ընչունքի էս որ ամէն աղքատ տան էլ սրտի կաթնով կիրակուր էփովի . ունետրը չունետրին կըղրկի . ծաղկամէրն էլ , ծաղկը բամանկուց յետոյ ամնում են

Կարմրատար կեղեցու դուռը համբրում ու ընտել վեր դնում :

Վարդիթերի մէքն էլ Համբարձում հինգշաբթի քշերհանայ վեր կացաւ տեղիցը , կաթնովն էփեց ու դրկեց իլիլուան վիճակ քցողներին կանչիլ առուց , որ դան վիճակը հանեն : Վարդիթերի սիրաը արփտրփում էր , թէ երբ սրտի վիճակը հանեն , որ իր բաղըը փորձի :

Խալիը հաւաքուցին ու խանութը , որ աղաջբաշին (գլխաւոր դերանն) էր , բերուց մի սրտի հինգ տարեկան անտել աղջկայ , որ խէր ու շաւուր դեռ չէր ճանանչում , նապայրուց նրան մէջտեղը , գլխին քցեց մի կարմիր քողըը ու վիճակի բղուղը առուց ձեռը , որ հանի . ինքըն էլ վեր կայաւ ու ասեց .

Միրել եմ անքն կրեալին ,
Ռէհան թերն երեալին ,
Ռվ իմ սիրածն ինձ չի տայ ,
Աստու կրակն երեալին :

Երեխէն ձեռը տարաւ ու հանեց մի աղջկայ մատանիք . ամէնը մի տեղից ձէն տուին . աչքդ լիս , լաւ կըլին բանդ , վիճակդ լաւ դուս կկաւ : Գետոյ խանութը մի տուն էլ բան ասեց , մինն էլ դուս կկաւ , համն չի սագեց . խեղճ վիճակի տէրը սկսեց նոթերը կխտիլ ու հոգեց քաշիլով յետ քաշուիլ դրաղ . համա քէյվանի կհանիքը ասին , որ մէկէլ քցեն բղղի մէջը բաւքի սխալից :

Գետոյ ամէն կնիկ մի մին գնից մի բան ասեցին . որի վիճակը լաւ դուս կկաւ , որինը վատ . վերջը խանութն ասեց .

Երթիկ երթիկ բռնել ես ,
Երթկատակին կռնել ես .
Իմ նանը քեզ աղջիկ չի տալ ,
Անուշ քունդ կտրել ես :

Արի քոս թալահըր անս , վնչ նրան , ինչ Աստուած չի յաջողի . էս վայը մեր Վարդիթերի գլխին կկաւ . կդուրը դրա մատանիքը դուս կկաւ . ամէնն էլ մտիկ տուին խեղճ աղջկայ երեալին , որ հէնց տեսաւ իր մատանիքը թէ չէ , սչքերիցը ղղղալով վեր ածեց ու հէնց ուղում էր առնիլ գնալ յետ , մէրը մին էլ քցիլ տուուց , թէ ինչ ա բաւքի Աստուած ու աչքը վրէն քաղցրանայ . աղջկայ որտովն ընի վիճակը :
Մի քանիտիցը յետը մին էլ ասեցին .

Մաղիկ ունիմ ալայ տ ,
Ալայ չի արխայ տ :

Մար բռնիքը լաւ կրլի ,

Բաց թողալը բախայ ա :

Էլի երեխէն ձեռը տարաւ , բղղիցը հանեց . Էդ խեղճ Վարդիթեբի բաղդիցը Էլի իրանը դուռ էկաւ . ջըլլա սիրտը կտորած , աչքերը գիտինը քցած՝ ասեց . մին էլ քցեցէք , հանքն իրեքումն ա , լաւքի օվ գիտայ իմ վիճակը ըսէնց ա : Վերջը մին էլ ասեցին .

Էս օր ուրբաթ ա , սրա ա ,

Փոցինդ էրծաթէ թառա ա :

Հողիդ դատի վարդապետ ,

Խնամ իր ասում հասա ա :

Մարդի բան , որ մի հետ թարստի , օխտը տարի էլ չարչարուես , չես կարալ գրտալի . էս էլ մեր խեղճ աղջկանը դուռ էկաւ . ամէնքը ջուր դառան ու սառած՝ մնացին իրար երեսի մտիկ տալով . տեսան , որ աղջիկը սանցը ջըլլա քցեց , սկսեցին ամէնքը մի դ՛ից սիրտ տալ . մինն ասեց . վիճակն ինչ ա , որ առատում ես . մէկէլը՝ թէ տարքովի բան ա կնանտնց խելքից դուռ էկած ու դհա ուրիշ ըսէնց խօսքերով՝ ուղեցան Վարդիթեբին ուրախացնեն : Վիճակը , որ պրծան , բղղի ջըրիցը սօձեցին մի թասի մէջ ու երկու կնիկ իրանց բիթերովը (բաթ մասն) բռնեցին բոշ . մէկէլը սրտումը մի մուրաղ արեց ու ձեռը ջրի երեսին քսելով՝ ասեց . թէ աջ պտտովի , խէր գայ . թասը էն սնաթը առանց մած տալու պտտվեց աջ . էս դ՛իցը էն դ՛իցը աչքալիս խօսացին , որ նրա սրտի մուրազը կատարուեց : Յետոյ ամէն կնիկ էլ սրտումը մի մուրաղ անկրով՝ ձեռները քսեցին . ձրինը աջ էր պտտվում , աչքալիս էին խօսում . որինը ձախ՝ ասում էին սուտ բաներ են , սրտի ումուտներ են , ուրիշ ոչինչ (*) : Մեր Վարդիթեբին էլ մտքումը էս գրուց , Սօսին թէ կարողանամ էս աշունք ուրախացնել , աջ քրտովի . համա ինչ օգտաւ , նրանք ձախտելուցն էր վեր կացել էս օր : Անանիքը տեսան , որ նրա բանը չի յաջողեց , ասին . էս օր քու օրը չի , էս օր քեզ վրայ չէկաւ . օրիցն ա , թէ չէ մի հետ էլ ա լաւ կրլնէր վիճակըդ . համա նա իր զլուխը հէնց առաջի վիճակումը լաց էլաւ , ըստոնք աւելորդ էին :

(*) Այս վիճակի ստորութիւնը Հայաստանումը ամէն տեղ կայ և ջուրը բաժակով պոխտ անողը իրանք են , որ իբրև խորհուրդ կըստնպանեն իրանց մէջը , ուրիշներին հաւատացնելով , թէ ինքն իրան է պտտվում :

Ամէն բանը կրք որ վերջացաւ , սուրբն ընթացին քցեցին . սքաւա-
 ները ջով նստեցին , հարսն ու աղջկէքը ջով . կաթնովի ամանները յա-
 աւջ քաշեցին , կերան ու վրէն էլ խորովածը , նրա վրէն էլ սոկու ռանդ
 գինին մի մին խմեցին ու օրնեցին էս օրուան վիճակը , որ ումը լաւ դուս
 էկաւ՝ լաւ ունն էլ վատ դուս էկաւ , Աստուած տայ , որ լաւանայ ու
 կրք որ հայցից սրժանն , շնորհակալութիւններ անկալ՝ ամէնքը իրանց երե-
 լակքը վեր կալան ու զնացին . հիւանդատէրէն էլ վիճակի ջրիցը մի մին
 թափ մէջ լցրած տարանն , որ նրանով լեղացնեն , բաւքի սողանան .
 աղաղ աղջկայտէրներն էլ տարանն աղջկերանց դուրը լուանան , որ մա-
 զերը երկարի : Մեր Սօսն էլ մի կնկայ մի դանակ էր տուկ ուրիշ տան
 որ իր համար վիճակ քցի . էս խեղճի վիճակն էլ հէնց էն էր դուս էկել

Երթիկ կրթիկ բռնել ես ,

Երթկակոճիկ կոնել ես .

Խոհանք քեզ աղջիկ չի տալ ,

Անուշ քունդ կտրել ես :

Սօսը հէնց որ իր անխէր վիճակի համար լսեց , ղիտին կրակ վառ-
 վեց . աշբար էլա՛՛ ընկաւ յիքանիքը ու ինքն իրան կորցրածի տէ-
 թառակէ թառակ (թաղէ ի թաղ) ման էր դալի . ընչանք ընտեղանք
 քարէքար դիպաւ , որ իրիկնապահ մօտացաւ . յետոյ տեսաւ , որ բան չի
 դառնում , յետ դառաւ գեղը զնաց Գարեղանեց տունը . ընչունքի մի
 օշ էլ Անուշին էր տուկ , որ Մաղիկեւանք իրա համար վիճակ բանայ-
 տեսաւ , որ Անուշն էկել ա ու հէնց իրան տեսաւ , ախար , արտում
 ասնց , ողորմի Աստուած : — Ողորմի ճնաղացող , դիպելդ տայ , ասեց
 Սօսը . կերած խմածներդ ձեզ անուշ , տեսածներդ պատմի . հրա մի
 առաջ ասն տեսնիմ . ալչու ա վէքդ , թէ թօխանն . (աշխնքն յաջողուց ,
 թէ չէ) : — Է՛հ , ալչու , թոխանով , որ մարդի դիտի դալացուկը խնացուկ
 էր , ոմնքերը վրայ տալով ասեց Անուշը , հիմի էլ ինչ մնացած կըլ-
 նէր աշխարհքումը թաքուն . սաքի ինչ ասեմ . սար ու քօղ էլ քեզ
 հետ ինաղ են էդ բանումը , Աստուած ա մնացել . վիճակդ լաւ չի
 դուս էկաւ . ուխտաւեղիցը նոր կիւծ , կարող չեմ քեզ խտրիլ : Սօսը
 երբոր լսեց , եքսան (կրկին) դարդերը աւելցան . վեր կացաւ տեղիցը ,
 որ դուս ըլնի . համա Գարեղինը բարկացաւ նրա թիղ սրտի վրա , թէ
 դու կնիկ ես , ինչ ես , որ էդ թահրը ալին , ոյին , պատառական բաներին
 ստատում ես : — Չէ ասեց Սօսը , քչերս ինձ ամէնն էլ յայտնուց .
 Մաղլունի խօսքերը սրախ ումուտը կտրեցին , տունս քանդեցին . ինձ
 քատուց յետոյ մնացել ա դուխտ առնիլ կորչիլ աշխարհքէ աշխարհք :

— Տճ , նստի մյ խելքապակաս , սակց Գարեղինը . տես ինչ լաւ պատմութիւն ա անում Անուշը . ինչ բաներ ա անց կացել Ծաղկէվանք . աղջիկ , արի մին էլ պատմի տեսածներդ :

Անուշը էլաւ օտի վրա կաննեց ու սակց . էհ , ինչ կար . ամէն տարուայ օղես մի տարի էլ էն էր : Կն Ծաղկէվանքայ ձորը բերնիցը հետ լիքն էին ըխտաւորներով . Ապարանու կնանիքը եղների վրա նըստած՝ կարմիր ջուրէքը հաքներին , մի մին դաթրի (ջորի) դոռեքանցից (զանգակ) մենծ էրծաթէ շարք (մանակ) շինքներին զոզոնդացնելով . աղջիկերանց սոջերը ծակած՝ մի քիչ էրծաթ անցկացրած , բըսթէ թիւի մաղբի ուտերքով , երեսներին սեղ սեղ կանխ խալ արած . մարդիքը դաթնի անթարիքը (երկար բաճկոն մինչև ոտները) հաքներին , մոջասթի աղլուխով փաթաթած քօլօզները դլիններին . Երեսանցիք լաւ , լաւ , մեր դաստուրի (ձևով) շորերը հաքներին , ջահէլ տղեքանց մահուտ չտխեքանց թևերը ուտերքին քցած՝ կարմիր դանաւուդ աստառով , խաղ կանչելով , թուանք քցելով , իրար քամակից ձի քշելով , իրար դտակ դլիւիցը վախցնելով . կնանիքը ձիանոց վրա շարսաւաւորուած՝ նստած , մի մին բաղդատի աղլուխ շարսաւի վրէջը բերանները կարծած , խաս խաս շորերը հաքներին , սաղբի մաշկները ոտներին : Գաշտըցիք (Արարատման դաշտի դալօրէից բնակիչք) որը ոտնաբաց , որը կարմիր ջուրով , որը մինթանով զալիս լցուում էին էն խոր ձորի մէջը . մի մարդ , որ խօսում էր , քարափներն ու ծառերը նրանից բարձր էին ձէն հանում . ուր մնաց , որ էսքան զարմաղալիցը մարդ մարդի խօսած չէր հատկանում . հարիր տեղ չատրներ էին վերթողած . մասաղացու զառների ու ոչխարների ձէնիցը վլրի (վայրի) ոչխարներն ու մարալներն էլ էին հաւէտի ընկնում , որ զան իրանք էլ մասաղ ընկն . մուխն ու ծուխը սաղ ձորը բռնել էր . դալի ու զուռնէն մարդի ճռներն էր ընկնում . խաղ կանչող տղեքանց քաղցը ձէնը լսողի խելքն էին տանում , քարափներն էին ձէն քաշում նրանց . ձորի միջիցը ընչանք սուրը վառվառիս կուտի յերի (այր) (*) դուռը , մարդ ու կնկայ

(*) Այս այրի մէջն կայ մի գերեզման , որի համար ասում են , թէ Վաւաւառի ա կուտնն է . էրբ նա քրիստոնէութեան համար հալածուել է հօրիցը , փախել է , էկել այս այրի միջին թախ կացել : Հայրը հարցնելով էկել է մինչև այս լեռան գլուխը և այն տեղի հովիտներիցը խնայել է , որ իր աղջիկը ներքելու այս այրի մէջն է . էկել այդ տեղ նահաւասկել է . բայց նա իր մահից առաջ ինչորեւէ Աստուածանից , որ որքան յաղիկ ցուով հրանդ լինին , իրան ա-

ձևովց սա փոխելու տեղ չի կար , միջմի քարվանի պէս տասը վիրե
էր գնում , քսանը ներքե գալի . յէրի մէջը չունչ քաչիլ չէր ըլում համբ-
րողների ձևովցը . էն ապառաժ քարավիցը ջուրը կաթ կաթ թափում
էր . շատ չրեր կնանիք գնում էին կաթիլքի տակին կաննում , որ ընկ-
նի գլխներին , երեխայ բերեն . որի մուրազը կատարուում էր , նրա
գլխին մի կաթ ընկնում էր . որինը չէ , կաթիլքը տեղիցը փախչում ,
ուրիշ տեղ էր վեր ընկնում . յէրի միջի հաւազը վախտ ջրով լցուում
էր , վախտ ցամաքում . զիլակ անողները գալիս էին ձևները կոխում
մէջը , տակիցը մի բուռը աւազ հանում . ում զիլակը տալիս էր , ա-
ւազի միջին եւ քորոց , եւ ուլունք , եւ ստեղ , եւ թէ չէ ուրիշ բան
էր դուս գալի . թէ չէ տմը որ չէր կատարում , աւազ էր դուս գալի :
եւ էլ ձևու տարայ , մի վէզ (կոճի , ճան) դուս էկաւ . խնայայ , որ
հարսա աղայ սրի բերիլ . տէրաէրները ֆարաջէքը դտովները խրած
մի էջմիածնայ թուանքչի (պահապան) էլ հետները քցած՝ երկու էլ
ուրիշ մարդ , էրի ու մորթի էին կխտում . համա ինքը առաջնորդը վե-
զարը վեր կալած՝ գերեզմանի վիրեր նստած՝ խէչհամբուր քցողներին
օրհնում էր . յէրի շոքութիւնիցը ձակատի քրտիւքը առուի պէս էր վեր
գալի , մարդ չէր կարում կէս սհաթ մնայ յէրի մէջը , նա սաղ օրը
ընտեղից վեր չի կացաւ . խանֆ նրա համբերութիւնին . հալբաթ ի-
րան սրբութիւնն ա , որ ընէնց զիմանում ա , թէ չէ մենք խֆ չենք կա-
րենում : Արիկունն էլ մեր շատրի տակին վիճակ բանալ կար , խայ-
տառակ էլանք . Մաղկէվանքայ սարի ծաղիկը բօլ , էնքան քաղիլ
էինք , որ երկու խուրճը . բերինք լաւ , սիրուն ջան գիւլումով գո-
վեցինք , վնջեցինք . վիճակն էլ՝ լաւ տեղը տեղին քցեցինք ու վեր
կացանք մեր շատրի առաջը դուղ էր , ընտեղ մի լաւ եալի բունցինք .
լիանակ էր , ինչ ցերեկ : Ապրին աղապ տղէքը , հացը նրանց հալալ .
համ վիճակը գողացան , համ էլ Արամենց Նոնմգարի գլխիցը բաղ-
գատի աղլուխը փախցրին . եալին քանդուեց , չիոթ դառաւ . մեր
շատրի տղեքանցիցը մի քանիսը ընկան յետներիցը , սաքի բռնեն ,
համա պուը իրանց տակին էր , սատանութիւնը իրանցում էր . իրանք
էլ հընկեր էին , թէ չէ ճար ու մուշքիւն չի կար . հէնց տեղ էինք
պահել բղուղը , որ սատանէն չէր գանկ . « գողը , որ տանու ընի , եզն երթ-

նունովը բժշկութիւն և իրր թէ անիծել է հովիւներին իրենց ոչխարներովը քար
են դառել և կան մինչև ցայսօր լեռան գլխին . բայց գծուարութեան համար
չէ կարելի բարձրանալ , կամ թէ շատ քիչերը կը բարձրանան :

կովը դուս կըքաշի՞ . մենք վերջը խնայանք փախցնողը , վարազդատենց Բարկէնն ա էլի ու Արբակենց Անուշաւանը : Նոյնեղարի աղլուխն էլ , որ փախցրին , ինչ պտի անէինք , կոները հօ կտրելու չէինք . առաւօտենց տասը միջնորդ ենք քցել , զխտը ձիւ մոննաթ արել , որ կարացել ենք էլ զօչաղ տղէքանցը մի քանի գաթայ , երկու խաշած հաւ , մի երկու բաժին մատաղ էլ տալ , որ ձեռներիցը առել ենք , վիճակը բաց արել : Աս զիտեմ լաւ դուս կըզար քու վիճակը (Սօսին է ասում) համա հարամուեց վիճակը , տղէքանց ձեռ ընկաւ , ընտոր համար խելքը գլխին ոչովինը չէր . . . — Լաւ լաւ , խօսքը կըտրելով ասեց Պարեղինը . ամակզ Նրուտաղէմ . դնան մի քիչ մատաղ ու խաշալուայ բեր , մենք էլ թաթախուենք : Պարեղնի մէրը վաղուց հացը շինել էր , վեր դրել . երբ որ լսեց , էն սհաթը դատախտունը փըռեց , մի քիչ գաթայ , մատաղ ու Մարդկլանքից յետ բերած կիրակրներիցը դրուց առաջները , գաւն էլ պաշարի դինուցը լցրուց կշանկրին վեր դրուց : Սօսը զինին ձեռն առաւ ու ասեց , իմ բաժինս շտորհատոր բարկենդան . ես էքուցվանից սուրբ կարապետու պանն եմ ընչանք վարդիւորը . իմ փայ միւր ձեզ հաղալ , էս օր յետ ու առջի միա ուտիլս ա , բարով հանենք էն օրը , մին էլ ո՞վ սաղ , ո՞վ մեռած՝ լաւ աչքը պտի , որ տեսնի . լաւ Աստըծու զիրեկան տղայ պտի ընի , որ իր մուրազն առնի . Տէր Աստուած քեզ փառք . ասեց ու խոհեց իրա վերջի գինին ու հաց կերաւ Պարեղնի հետ , ուտիսի ծէրին կապ տուուց , բերանը լուաց ու ընչանք վարդիւոր կիրակին պաս մնաց . համա շարաթ կիրակի նուակատիկ էր պահում , ոնց որ Հայ — Քրքիտոնի օրէնքն ա :

Ժ Գ .

Համբարձմանից յետոյ մին օր առաւօտենց խէր ու շտոր նոր էր կտարել , վարդիթերի հէրը տեղիցը վեր կացաւ , երեսը լուաց , երեսին մի քանի խաչ հանեց ու տղէքանց վրայ թոնթորալով , թէ անբան են , փխեն , ճաշքուն են տալի , մեր յիքանիքը հիմի եաղին (զօղը) տարաւ , տարուայ էս վախան ա հասել դեռ մեր յիքանոնց պատերը չափարած չի , մեր մարդ ու մուրգը չորացել ա , մի քիչ պօլօճիկ (լօբի) ունինք ցանած , ոչ լար ա դրած (ամբայնել արմատները հողով) ոչ ջախած (նեցուկ տուած) , էս խոնի խարաբի տղէքը ոչ մի քանի համար հոգս չեն քաշում , դատած հացի վրայ են նստել , էս

խալխի տղէքը քշ'րն էլ չեն դնջանում, մեղ Աստուած սղայ չի ան-
ել, սլատիժ ա տուկ, մի քանի անկի (լիւրը ծառ) ենք կնտել (լու-
նիցը վեր ճղքերը կոտորել), շիւեը հաստացան, պատրիս (պատուաստ)
չին դնում, թէ էքուց իրանց համար պտուղ տայ . ես էս օր կամ՝ էքուց
նչ, իմ ընչին ա սլտքը. ըսէնց մի քանի խօսքեր տակով՝ դնաց սաշտիցը
մի կտոր հաց վեր կալաւ, դրուց գոտկածալը, էտոյն էլ խրեց մէջքը,
բահն էլ դրուց ուտին, հալխօր հալխօր ճամիրու ընկաւ դպա յիքին
գնաց, կնկանն էլ թամբահ արուց, որ տղէքանցը վեր կայնի, մի
մին հաց տայ իրանց ու դրկի յիքանիքը . գնաց յիքին, տեսաւ, որ
ջրի հերթը իրանց հարեանինն ա . բահով կաւառի (ջրի մուտքը) տա-
կիցը հէնց լաց արուց, որ նչ ով չիմացաւ, թէ ջուր ա կապել . արեց
մարդերի վրայ, հէնց շինեց, որ թէ տեսնէին, կատէր, ես խաբար
չեմ, ջուրն ա ծակել . յետոյ էտոցը հանեց մի քանի բաղամարդի,
աղջանաբաթ, դայօն, գիաղեաւ (ծիրանների տեսակներն են) ու
ուրիշ լաւ ծիրանի շխեր կտրեց, տարաւ կնտոտած վիս ծիրանիք,
դամբուլիք, շրդիք ունէր նրանց նոր դուս քցած շխերի վրայ
պատրիս դրուց . գնաց մարդերի ջուրը կտրեց պօլօճըկի վրայ արուց,
էն էլ ջրեց ու բաց թողուց ախան վրայ ու ինքը քաշուեց, գնաց
յիքու որքը (ներքե), ծառերի որ ճուղքն աւելորդ էր կտրատեց
չափար շինելու համար ու մի կանանչ տեղ նստեց, քրտինքը սրբելով
ինքն իրան տանց. է՛ն ընչխ ա սլտքը, ինձ մի՛նն ասող ընի, թէ ժամիցն
ընկել ես, էկել ըստեղ խալխի ջուրը կապում . ինչ անեմ ախպէր,
անում եմ՝ գնամիշ են անում, չեմ անում՝ իմ տղէքանցիցը ճրայ չի
կպւում . ես իմ սղորածիկ հօրիցը էս եմ տեսել, համա հիմիկուայ սը-
ղեքանցիցը Աստուած աղաթի . խալխն էլ ասում են, թէ Հեթումը
բաղդաւոր ա, վեց տղայ ունի, Աստուած պահի, իր հարարին հասել
են, համա չեն իմանում վաղի առակը, թէ « իշին ասին աչքդ լիս,
քեղ քուռակ ա էլել, անց ֆնչանեմ, որ իմ բեռը իմ միջքիցը պակ-
սիլ չի սթի » . Նիւրի իմն ա . տղէքն Աստուած պահի իրանց համար,
ինձ մի վարի օգուտ չեն բերիլ . աման, Աստուած ջան, քեղ դժար
չի գայ, դու իմ տղէքը պահես . . . Ըսէնց խօսում էր Հեթումը, որ
ջրատէրը բահը ձեռին վերեւ կաւառը կտրելով՝ ձէն տուուց . այ ջուր
կապող, ձեղ ամօթ չի, Հեթումը, որ լսեց, թէք ընկաւ, համա
ջրատէրը վաղուց տեսել էր, մին էլ ձէն տուուց . Հեթում ավեր,
ախար էս ինչ էք անում, Սա տեսաւ, որ չի կարաց տտի կենալ, վեր
կացաւ ու գոռաց . որդի, քու արեը, ես խաբար չեմ . կընի, որ

Ջուրն ինքն ա ծակել . ես հէնց նոր ներքև կէայ , դաս չի կտք . ՔԵ-
չերա էլ Ջուրը շատ վարար էք սարել , առուի թմբերովը քցել ա , դը-
նացել մարտիրը , պօլօճիկը ջրել . հէնց թաց էր , մէկէլ օրն էի ջրել
քուտրա տղի ջրովը , սաքի կէայ , թէ բար գնեմ , տեսայ որ ջրուել ա .
կտրի տնր , աղպէր ջան , քու ջուրն իմ ընչին ա պէտքը . էքուց , էլ
օր էլ մեր ջրի հերթն ա , քեզ սաղն ստեմ , ուղուս եմ ըսկի ջուր չի
կասեմ : Սաքի ջրասեկն էլ դիտեր , որ սուտ ա ստուս , համա ինչ , ա-
բուտիցն սաննչեց , ջուրը կտրեց , գնաց , աղանչաք անելով՝ Հեթուս
տիէր , քեզ արքայութիւն ընի կտրես ոչ . ինչ ունինք , չունինք ,
չորացել ա : Հեթուսը ընչանք կացաւ , որ ջրասեկը սոր յիքուցը դուս
դրուց , էլ յետ գնաց ջուրը քանդեց ու կիտ ներքև , լասը դրուց դը-
խատակին ու թէք ընկաւ , որ աչքը մի քիչ կպցնի : Մի աչքը քուն էր
մինը դարթուն , որ պատի տղէն , ժափակը , վերելիցը ձէն տուուց . վեր
թուա տեղիցը Հեթուսը ու կիտ աղի կուշոր : Խնչ ա ստեց , որդի , ա-
նուշ քունա կտրեցիր : — Վաղարշապէսնց Արշակը մեռել ա , հեթ հեթալով
ստեց տղէն . նանն ստուս էր , արի , գնա վրէն , բարեկամ ա : — Խնչ
ես ստուս տօ , երբ մեռաւ , ողորմի իրան , ափսոս մարդ , դեղի սը
ների մինն էլ վեր ընկաւ . հիմիկէց դէնը վնջ գեղի օրին . մնացինք մի
երկու իրեք ձեր մարդիկ , մենք էլ էս ա մի ոտներս դերեղմանուսն
ա . տօ ժամը տարան , թէ չէ , յետ դառնալով հարցրուց տղին : Չէ ա-
սեց , նոր էին նաչը (դադաղ) տանուս , կէս սհաթ կընի , որ մեռել ա :

Հալիսորը ճամբու ընկաւ դպա գեղը ու ինքն իրան ստեց . ողորմի
քեզ Արշակ , ինչ տարար . աշխատեցիր աշխատեցիր տղեքանցդ հա-
մար , հիմի տես ինչ պաի անեն քեզնից յետոյ . է՛հ , վուչ , անցաւ որ
աշխարհ . որ մին պաի սաղ մնանք . ես էլ փիթած դերան եմ դառել ,
էքուց էլ ես պաի վեր ընկեմ , իմ տղեքն էլ նրա տղեքանցիցը պակաս
բեղովաթ (անառակ) չեն : Բսէնց խօսալով կիտ գեղը , գնաց ննջե-
ցկապարտնջ տունը , տեսաւ , որ լաց ու չլամնը քցել են . կնիկը դիտին
տալիս ա , երեսը պոկուս ու դոտուս , տղեքը վնջ ափու ջան են ձէն
տալի . աղջկէքը մօր ճոռմը ընկած՝ նանի ջան են կանչուս , մեր տու-
նը քանդուեց . փեսէքն էլ մի քիչ Ափու ձէն տալուց յետոյ տանն են
մտիկ տալի . խալիսը տունը լցուել են , բարեկամ կնանիքը օղլուշաղի
կշտին նստած աչքերը արտասունքով լիքը ձէն են քաշուս կնկայ լա-
ցին . ննջեցեալքը տարել են մէկէլ օթալսը , լնդացրել պրծել են ու
պատանուս են . նաչը դրանը վեր դրած ա . տէրտէրները կկլ են
մաշտոցները ձեռներին կաննել , մնուս են , որ պատանեն . ինքն էլ

գնաց մի քննում նստեց անխօս , մարդկանց միջին : Պատանեցին ննջեցելովին , դրին նաչի մէջը ու դիպարդը քցեցին երեսին ու տէր-տէրնէրը տան կարգը կատարեցին . բարեկամները բռնած կնկայ ու աղջկերանց ձեւները բերին , որ վերջի բարովը տան . կնիկն ու աղ-ջկէքը ընկան նաչի վրայ լաց կլան . լացը որ մի քիչ թեթեացաւ , վեր կալան չորս մարդով նաչն ու տէրտէրներէ կտեղեցը տարան զպա ժամ , տղէքը , փէսէքն ու ուրիշ մօտիկ բարեկամներն էլ գտակները գլխներին Ափու ջան կանչելով , շինքները ծռած գնացին ժամ :

Ննջեցեալքը վեր դրին ժամուռն ու յետ դառան : Տղէքը ուղեցին , որ հէնց էս օր թաղեն , համա Գարեղինը , որ համ փրացու էր համ բա-րեկամ , չի թողուց , թէ անաչէններ , թողէք էս օր կենայ էքուց պատարագ կանենք , կարգին կըթաղենք , զուք էլ ձեր պատրաստու-թիւնը սեսէք . հաւի ճուտ հօ չէք կորցրել , հինգ տարեկան քօրիա հօ չի . ինքն էլ մի անուան տէր մարդ էր զեղուան , զուք էլ ժառանգ էք վառք Աստուծոյ , ողորմի իրան , էնքան յետ ա քցել , որ կա-ցէք ու կերէք , էլ ինչի պտի էս օր թաղէք : Մեռելը մնաց ժամուռը , իրանք պատրաստութիւն տեսան իրիկուան համար :

Իրիկուայ ժամը որ դուս կլաւ , տէրտէրները , տիրացուերը , իրից-փոխը , ժամհարը ու մի քանի էլ ուրիշ մօտիկ բարեկամներ կլան նըն-ջեցելատիրոնջ տունը , պաշտուանհաց (սուրբ սեղան) կերան , մի քիչ մխիթարեցին օղուչաղներին ու ցրուեցին . ժամհարն էլ մի ջուխտ մում տարաւ , որ քչիւս պատարացիչ տէրտէրը տաղնուս պտի քաղէր , ննջեցելատիրոնջ միջցը պտի վառէր , որ սաղմոսը նրա հոգու փրկութիւնի համար ընի , թէ չէ ով մումը կըտայ , նշխարքի ա-լիրն ու բաժակացուն կըտայ , էն պատարաղը նրա ննջեցելոց հոգուն կէրթայ :

Առաւօտեան ժամից յետոյ ժամհարը գնաց նշխարքի համար ալխրն ու բաժակացուն բերուց ու հէնց նշխարքը թխուեց , պատարաղի ժա-մը տուին : Երբ որ պատարաղը հասաւ տէր ողորմիայի վախտը , ժամհա-րը գնաց ննջեցելատիրոնջ տունը , իմաց տուուց , որ դան վերջին բա-րովը տան իրանց մեռլին : Մին էլ ինչ տեսնիս . մեռլատիրոնջ բա-րեկամ մարդիկը տղէքանցը յառաջ քցած՝ լաց ընկելով՝ լցուեցին ժամ գտակները գլխներին . էկան նաչի կշտին հաւաքուեցին , ընկան նաչի վրայ ու մի քիչ լաց ընկուց յետոյ իրանք յետ քաշուեցին , տղէ-քանցը թողային իրանց սրտի փափաքն առնելու . տղէքը գլխները ժամ տալով , ափու ջան , ձէն տուին , մեղ ընչի ձեւներս ծոցներու-

մէա թողիր . էլ ո՛վ պատ մեզ խրատի , էլ ո՛ւմ արու պատ ձէն տանք ,
Կրանք զեռ լաց էին ընում , որ կնանիքը չարտաները էրկու տակ
զլիններին քցած , ննջեցելբի կնկաց ու աղջկերանց կուռն ընկած՝ լըց-
ուեցին ժամ . էնքան երեսները չանդոթորելին , որ աղին լուէք էր է-
լած , էլ սաղ տեղ չի կար . էկան , թափուեցին նաչի վրայ . կնկանն
ու աղջկերանցն էլ նստացրին զլիավերեր . դու արի ու հլմի մտիկ
տուր . ապառաժ քար ընէր , լաց կըլնէր , թէ որ էս սղալի բանը
տեսնէր . ձեռները որ տանում չեն , բերում ու զլիններին տալի մարդի
սիրտ կտրատուում ա . կնկկը որ Արչակ ջան , չի ձէն տալի , ինձ
ընչի տղէքանց սամաթիես թողում , մարդի մաղբը բիղ բիղ ա ընում .
աղջկէքը որ նաչը խտտում չեն ու ափու ջան , գոռում բարակ ձէնով ,
մեզ ընչի կթխմ (որբ) թողացիր , մարդի զլմի կրակ ա վառուում .
որանք լաց են ընում , թուրքավար բայթի ասում մկտաղով , մկկէ
կնանիքն էլ վերջումը մխտեղ ո՛ն , ո՛ն անկտով ձէնեն քաշում ու
մղկտում . էնքան լաց էկան , որ ձէները կտրուեց . պատարաղի ձէնը
էլ լուռում չէր . մարդկը մտենն դնում ու կռներիցը բռնում յետ քա-
շում . նրանք աւելինն դողողում : Պատարաղը որ վերջացաւ , ժա-
մարարը վեր էկաւ , հաւաքուեցին մեռլի զլիավերենն ու ամբիժքը
ասեցին . տէրտերը վարչամակը խաչածն կտրեց , մի նշխարք մի քիչ
խուռն էլ հնար տուուց կնանոնցը , որ խուռնն ու նշխարքը դնեն նըն-
ջեցեալքի երեսին ու կտրեն : Գանձը որ ասեցին պրծան , մարդկը է-
կան նաչը վերկալան ու տէրտերների քամակիցը սուան դնացին զե-
րեղմանատունը . ժամարարն էլ զգեստը հանեց , էկաւ ժամի դրանը կը-
նանոնց համար հոգւոց ասեց , մխիթարք խօսաց ու գնաց ննջեցելբին
հասաւ . Հէնց որ ննջեցելքը թաղեցին , նստեցին էն շօլ տեղը հացի . քա-
րերի վրայ փռած էր լօշ հացը . էրկու մարդին մինը . վրէն դրած էր
էրկու կտոր խաչամայ , մի քիչ աղ , մի քիչ էլ սաւղի (կանանչի) .
Ամէն մարդ մի երկու թիբայ հաց կերաւ ու երեք թաս դին՝ խոնց ,
սղորմի տուուց նոր ննջեցելբին տէրտերնէրիցը բռնած՝ ընչանք յետին
աղքատը . յետոյ վեր կացան հացն օրհնեցին , մխիթարք խօսացին բարե-
կամներին ու գնացին դպիս ննջեցելատիրոնջ տունը : Հն տեղի աւելա-
ցած հացիցը մի երկու հատ մանր կտտորեցին դուրդ ու դշի փալի հա-
մար , որ նրանց կերածն էլ խէրա , մնացողը ժամհարը հաւաքեց տա-
րաւ իրա տունը . խալխը գերեղմաններիցը վեր էկան , գնացին ննջե-
ցելատիրոնջ տունը հոգւոց ասին ու ամէն մարդ ցրուեցին իրանց տընե-
րը . համա տէրտերներն ու մի քանի բարեկամներ մտան նեքսե հաց

ուսակու :

Իրիկուայ ժամը որ տուին , աէրաէրն ու բարեկամ մարդիկը գնացին Արշակի տղէքանցն ու փեսեքանցը բերին ժամ , վերջուսը մի հողոց ասին ու միտիթարանք խօսացին . ննջեցեկատիրոնջ տանիցն էլ աթարի վրայ կրակ գրին ժամից յետոյ ու տարան գերեզմանի վրայ գրին , որ ջանաւար չի զիպլի :

Ժ.Գ.

Էս էկող շարաթ օրը մեր Սուրբ Գրիգոր պապի խոր վիրապիցը դուս գալու օրն էր . նրա էքսի օրը փարպի պիտի էրթային ուխտ . Սօսը վաղ է վաղ գնաց Վարդիթերենց հարևանի հարսի կուշտը , որ իրա քեռակինն էր , խմացաւ նրանից , որ Վարդիթերենք էլ պերի գնան փարպի , Յես դառաւ ափալ թափալ Գարեգինն ասեց , թէ ձիանը հազիր եմ արել , որ էքուց ծէքը քցելուս ոսնեկս զնենք օրգանգուին ու դպա փարպի : — Չէ , ասեց Գարեգինը , փարսի գնալը մեր ինչ բանն ա , թնոզ կնանիքը էրթան . մենք մի խօրլաթ օր կերթանք քէֆ կանենք բնակ : — Ես անպատճառ օրի էրթամ , խօսքը կարեց Սօսը . մէկէլ օրը Տաճատի երկիին կատաղած շունը կծել էր , փաթաթեցին զուխը կեմը (ոյրած խոս) փարսի տարան , շունը բեղաֆիլ գպայ ինձ վազեց փրփուրը շաղ տարով : դամէս հանեցի , հենց տուի որ միջ տեղիցը էրկու կտոր էլաւ . կարեցի , կէսը գէսը քցեցի , կէսը գէնը ու միջոնն անց կացայ . հիտի մի քիչ նիդարան (երկմխա) եմ , անկարելի ա որ չերթամ . ես հէնց մին օր պիտի էրթայի , մեռնիմ նրա սուրբ զօրութիւնին , էքուց հօ նրա ուխտն ա . Հայ—քրիստոնէն ուխտից կվախչի : — Կա , ասեց Գարեգինը , որ ըտէնց ա , պնա մեր Պալհաւունոյն , մին էլ Վարդանին (ընկեր տղայք են) խմաց արա , որ էքուց նրանք էլ ձիանը թամքեն , մեզ հետ գան . բնչունքի էրթում ենք մի լառ ուրախութիւն էլ ա անենք : Գէ բոս մնաս ըարին , ասեց Սօսը , ես էրթամ ամէն բանը պատրաստեմ , դու առաւօտենց թէզ վեր կաց :

Կիրակի առաւօտենց լիսը որ բացուեց , էլ յետ կնանիքը դարդարուցին , չարսաւանրը քցեցին զլիններին , երկխէքն տռաջ արին , հարս ու աղջկերանցն էլ քամակներին քցեցին , պաշարի դատախաւնը , որոնք ջահել տղէք ունէին , կապեցին նրանց շարակը , որոնք չէ , քցեցին ձիու վրայ ու մի երկխայ մէջտեղը նստացրին , ես թէ չէ , աղջկերանց կրոնատակը գրին ու դպա փարպու ճարիկէն . գեղի ամէն մի քուչիցը եր-

կու երեք թօրուն ա դուս գալի . երեխամէրերն էլ խտտած իրանց քօրիէքանցը առաջ են ընկել . հէնցն էլ կայ , որ համ ծծին երեխայ ունի , համ ինքն էլ երկու հողխա ա , համա նրա հէջ վէճը չի . հէնց ա գնում ծիծն երեխի բերանը դրած՝ որ կտեսս ձեռին բան չըլինի . կաքաւը քեզ օրինակ . մի քանիսն էլ բորիկ են գնում , որ մուրաղները կատարի Սուրբ Գրիգորը . ասենք հիմի առաւօտեան հովն ա էլի էնքան դժար չի , համա մի կէս սահաթից յետոյ արևի թէժութիւնիցը դեանի աւազը հէնց կըրտաքանայ , որ միջին ձու թաղես կէփի . համա մեր սթիխով ըխտաւորները դարդ չեն անում , թէ ոսները արեը կէրի . նըրանք իրանց Ղուսաւորիչ Պապի խաթեր հէնց խմանում են , թէ չալիր չխմանումն են ման գալի ու սէնր անում . թէ որ իրանց էլ ասես , թէ ոսներիդ մեղք չես գալի , աւաղի միջին խորովում ես , նա կասի . մեռնիմ մեր Սուրբ Ղուսաւորիչ պապի լիս դերեղմանին . նա մեղ համար 15 տարի խոր վիրապումը օձերի ու ճիճուրների միջին , էն համ սեղը ծում ա պահել , 12 չարչարանք ա քաշել , մեղ դժօրքիցը դրախտն ա հանել , մեղ լիս հաւատ ա առել , Հայ—քրիստոնեայ ա շինել . հիմի շատ բան ա , որ ես մի օր նրա անումի խաթեր համար բորիկ ոտով էլ թամ նրա դուռը ուխտ :

Ճանիու ընկան մեր ըխտասէր Ղուսաւորչու գառները դպա Փարպի իրար հետ դրից տալով , Սուրբ Գրիգորի հրաշքները պատմելով , կատաղածների վրայ խօսալով , թէ ինչպէս անխօսալ գալիս են նրա դուռը ու փրկուում (*) , Ազապ աղէքն էլ իրանց թայ ու թուշրի հետ խաղ կանչելով , փառ փառ ծիծաղալով , ըստուր ընտուր աղջկայ վրայ խօսալով , մընին գովելով , մէկելին մասխարայ քցելով , ես թէ չէ իրանց յիքանոնց մասիլի վրայ մտղահաթ անելով , գնում են առաջ առաջ : Մեր Սօսն ու Գարեգինը իրանց երկու ընկերներէ հետ դեռ չեն երեւում . նրանք ուրիշ բանի են մնում . նրանց համար զնալը մի դժար բան չի , ձիանոնցը երկու հետ կրնկին , հերիք ա . նրանց ձիանը թամքած՝ գեամը զլիններին կաննած են . Հէնց որ մեր բլրուլ Սօսի վարդը բացուեց , Քարհանքի զղիցը առաւօտեան քամու հետ իր անուշ հոտը

(*) Փարպիումը մի եկեղեցի կայ , ի հնուց շինեալ Սուրբ Գրիգոր Ղուսաւորչի անուամբ , այժմ առաստաղը քակուած է և փայտով հասարակ ձեով ծածկած . այս եկեղեցիս որքան կատաղած շանից մշտապէս մարդ գլուխը կեւ փաթաթեալ անխօսիլ գայ , եկեղեցու զլիսովը Լօթն անգամ պախա գայ , կրիբկուի անպատճառ : Հայաստանումը կատաղած շանից վիրաւորուածի դեպք այս է . հինգ վեց աւար ճանապարհից կըզան :

դիպրոց մեր Սօսի քնթին. մեր տղէքը մի մին փունջ վարդ ձեռներին
 բռնած , ձիանոնց քամակն ընկան , դեղիցը մի քիչ հեռացան , գտակ-
 ները քցել կաշնելով , մուխամբազ ասելով Քարհանքի զղումը նրանց
 առաջին ամէնքը մի քանի գլուխ ձի քշելին . Սօսը հօ ձին աստղերի
 հետ խաղացնում ա , թօզ ու դումանը բռնացրել ա . սաղ ըխտաւորի
 ուշ ու միաքը իրա վրայ ա դարձրել : — Էլի սրանցից պրծանք ո՛չ , դը-
 չուխը պտտելով , ասեց Վարդիթերի մէքը իրա հետ կնանցը՝ ճամփէն
 յառաջ գնալով . սրանք մեր քամակիցն են մանգալի , քա խիզան , էս
 Աստու իրաւունք ա , ինչ անում ենք , չենք անում , մեղնից ձեռը չի
 վերցնում . ախ ծակծակոտուած , սե սրտի աղջիկ , (Վարդիթերին է ա-
 սում) ինչ անեմ , խաւարէք էն օրը , որ դու լիս ընկար . էն քշերը
 հէրդ ջաղացն էր դնացել ինչ կըրնէր . մեղ աշխարհքի միջին դու թուք
 ու բէղնամ արիբ : — Քան ընչի ես էս բարի բի ստաջին , սուրբ ըխտի
 ճամփին բերանդ վիս բաց անում . հա ջահել տղերք են , ինչ ես ու-
 զում՝ թո՛ղ քէֆ անեն . դու նրանց ինչ ես անկրօջ անում , դնամիչ ա-
 նելով , ասին մէկէկ կնանիքը : — Ա՛խ , սրտիս տախտակն են դաղել ,
 ասեց պտտաը , չէք խմանում . էս մեր փչացածի սրածն ա քօմմա ,
 նրանցում ինչ դիւնահ կայ . խաշն ինն ա , քեարամաթը (զօրութիւնը)
 ես դիտեմ : Ինզ՞ Վարդիթերը լտում ա մօր կծու կծու խօսքերը . սին
 ուղում ա , որ լաց ընի , մին էլ աչքի պոչովը որ մտիկ չի տալի էն
 սիւրտակ ձիաւորին , հէնց խմանում ա , թէ մօր ասածը քամին տա-
 րաւ : Մեր տղէքը էս զղումը ձի խաղալուց յետոյ էս ուրախութիւնո-
 վը կկան դրանցից յառաջ ընկան : — Սօս ջան , ասեց Քարեղիքը բարձր
 ձէնով , ինձ սիրում ես : — Ա՛խ , ասեց էլ ինչ խօսք ա . աշխարհքում
 մին դու ինձ համար , մին էլ ո՛վ որ ես ու դուն դիտենք . մնացողին
 էլ Աստուած սաղ պահի իրանց համար . Աստուած սաղ պահի ամէն
 մարդի էլ , նրանց սատաղիցը (ի սրտիս նոցա) քեղ , նրան ու ինձ .
 ամէն տղէք ջան , ձեղ դուբբան ընիմ , ասեցէք ամէն : Ամէն . ձէն
 սուին չարսովի էլ , Սուրբ Քրիզոստոս ու Թարգմանիչը (1) տան ամէն
 մարդի մտրաղ էլ , մեր հնգին էլ , որ չարսս ձիով ենք , մինս ոտով ,
 Ամէն , քեղ մատաղ Սօս ջան , ձէն ստուուց Քարեղիքը . էրնէկ կըրնի էն
 օրը , որ պլպուլը կտաննի վարդին բաց էլած ու նրա վրայ վէր կըզայ ,
 հոտ կըբաշի նրանից . էրնէկ էն օրը կըրնի , որ աչքներս յեանուց չի

(1) Փարպետի կայ մի աւերակ փոքր մատուռ , որ Թարգմանիչ են ասում . կար-
 ձիբաւոր է , թէ արցեօք այս Թարգմանիչը Ղաղար Փարպեցին , թէ ո՛վ պո՛թ
 լինի . ցանկալի էր մեզ սրբա սեղեկութիւնը իմանալը :

ընկի , բաց ասեմ , ոչ ամաչեմ . էրնէկ է՛ օրը կըլնի , որ ամէնքս
 էլ մեր սրտի մուրազն առած կըլնինք , աչքներս խալխի դրանը չի
 ըլնիլ : Ամէն , գուացին տղէքը մխարերան , Սօս Զան , քեզ մատաղ ,
 մի էն մուխամբազն ասա , ասեց Գարեղինը . վաղուց ա , որ չեմ լը-
 սել . մի վախենալ , թէ խօսքդ շաքարով կտորոզ չի ընիլ . ես էլ պա-
 տասխանէն նրա տեղակ քեզ կտամ . պլպուլը , որ իրա համար քա-
 րափներին զլխին , ծառերի վրայ վարդի սիրովը կըծլլացնի , աշխարհ-
 քումս ինչքան խօսող զշիր կան , կըզան նրան զուխ կտան ու նրա
 ձէնը հեռուիցը կըպահեն , կամ թէ չէ նրա եղանակները կըսարվին . հի-
 մի էն օրն ա , որ մեր պլպուլը վարդի կոկոմը տեսել ա , չորս զի՛նը
 փարվազ փարվազ ա անում , պտի որ քնչ հունար ունենայ , պահի ոչ .
 էլ , պամ զիտի , որ մեր պլպուլն էլ դու ես . թէ վարդը լիտու չունի ,
 որ քեզ բաց անի իր սրտի սըռը , համա վարդի քաղօղն էլ ա նրա
 բերնիցը մի քանի խօսք կունենայ , որ ասի : Սօսը բողաղն խտկեց
 ու վեր կալաւ դաշտ ու չօլեր գողողացնելով էս մուխամբազը , որ ի-
 րա ու Վարդիթերի բերնիցը չինել էր . Վարդիթերի տեղակ էլ Գարե-
 զինն էր պատասխան տալի :

Բան եմ ասում , անկաջ զիր , անկաջիդ մատաղ Վարդիթեր ,

Ինձ մի քցիլ չօլերը , կրակիլ սաղ սաղ Վարդիթեր .

Հանգխտ ու դադար չունիմ , դառել եմ սարսաղ Վարդիթեր ,

Աստուած սիրես խնայիր , թող մնամ խաղաղ Վարդիթեր :

Գարեղինը վեր կալաւ Վարդիթերի բերնիցը :

Հրամայի , որ լսեմ , դու ինձ համար վարդ Սօսի Զան ,

Պատրաստ եմ ես կատարել ամէն հրտմանըդ Սօսի Զան .

Թէկուդ սաղ աշխարհքն ինձ ասի վատաբաղղ Սօսի Զան ,

Զեմ թողալ քու սրտումդ մի կտրկի չափ դաղ Սօսի Զան :

Ս Օ Ս Ը

Աղջի , երբ որ քեզ տեսայ , թռաւ երեսիս գոյնը ,

Թէ արեղ կտրես , մի կտրիլ իմ անուշ քունը .

Տուած խօսքդ պինդ պահիր , որ հաստատուի սրտիս սիւնը ,

Սէրիդ կապը նորոյի , իմ ոսկի վարաղ Վարդիթեր :

Գ Ա Ր Ե Գ Ի Ն Ը

Ինձ պէս հասարակ աղջիկը , որ հող եմ քու ստի տակին ,

Ի՞նչպէս կարամ քունդ կտրիլ , որ գերի եմ քու պատկերքին .

Իր խօսքիցը յետ դառնողն արժանի ա թէ՛՛ կրակին ,

Սէրիդ կրակը նոր ա ու նոր , էրուած պտի շաղ Սօսի Զան ,

Ս Օ Ս Ր .

Ուզում եմ քեզ մէկ գովել , վախում եմ էդ իմ բանը չի ,
 Թէ արեղակ կասեմ , կասեն նրա նմանը չի .
 Արեղակը աչք ծակող է , էդ սրա նշանը չի ,
 Բաս լուսնիակ ես կէս ամսուան , իմ վրա ու շաւաղ վարդիթեր :

Գ Ա Ր Ե Գ Ի Ն Ը

Գովասանքը դարդակ բան է , սէրն ամէնիցն է գովելի ,
 Արեղակ , լուսնիակ ասելով ոչինչ օգուտ չէ դուս գայի .
 Թէ գովելու ջանն ես ուզում , քեզ պէս էլ ո՞ր մինը կըլի ,
 Համ քաղցրաձայն , համ պարզասիրտ , համ կարիչ դոչադ Սօսի ջան :

Ս Օ Ս Ր .

Լուսնիակն էլ կըխաւարի , դու միշտ պայծառ ես հոդի ջան ,
 Եազուդ , արևատն էլ կըփշուլին , քեար չի անիլ քեզ ոչինչ բան .
 Վարդն էլ կթոռոմի , ամէն ծողիկ կըստլարին ,
 Բայց իմ սրտին անթառամ ես , իմ բաղչայ ու բաղ վարդիթեր :

Գ Ա Ր Ե Գ Ի Ն Ը

Աշխարհիս ամէն բանը մին օր մի վախճան կունենայ ,
 Մին լաւութիւն , մին հալալ սէրն է , որ յախտեան կըմնայ .
 Ես էլ շուտով կըվերջանամ , թէ մուրազս կխատ մնայ ,
 Մուրազս կխատ թողողը շուտ մանի դագաղ Սօսի ջան :

Ս Օ Ս Ր .

Սօսն եմ , սիրովդ տոչորուած , սաղ քչեր անքուն եմ մնում ,
 Վայրենու պէս տուն չեմ տեսնում , յէր ու քարափ ինձ բուն չմնում .
 Ո՛վ երկուսիս վայրս դառնայ , Հախ Աստանից եմ խնդրում ,
 Մուրազաչոր սրտով մեռնի , ամէն ասան ան Վարդիթեր :

Գ Ա Ր Ե Գ Ի Ն Ը

Միտոյդ տեղակ սէր եմ տուել , էլ ինձանում հայ չի մնաց ,
 Դու վայրենի ես ճիւրջի տէր , մեզ ուրախանալ չի մնաց .
 Ջան ջանի տալուց սաւահի ոչինչ բան յուսալ չի մնաց ,
 Վարդիթերի յոյսն է Ատուած , մէկից չունի վախ Սօսի ջան :

Էս մտխամբաղը հէնց կրակ քցեց Վարդիթերի սիրաբ , որ թէ էն-
 քան խալիսը չէին էլի , էլ մօրը չի պտի անկաջ անէր , պտի վազէր ու
 Ընկնէր նրանց գիւղը . համա նրա մօրը հէնց դադ դառաւ էս խաղը :

որ քիչ մնաց լաց ընի : — Տեսէք , ասեց հետի կնաննացը , ինչքան անտոճ ին , որ խմ աղջկայ բերնիցն էլ են խաղ չինել . բաս դրանք ինձ վնայ տան , թէ ես դրանց աղջիկ տամ . Չուրը կը քցեմ , մեր ալբի Չուայլին թայ կշինեմ ու դրան չեմ տալ : Ես հօ միտքս փոխել էի խեղճ դալ դրան , համա ըստուց յետոյ , թէ տանի , պարծենայ : Խեղճ Վարդիթերը դուխը քաշ ա քցել , հէրը նոր մեռած մարդի նման , լըստում ա էդ կծու կծու խօսքերը ու մօր քամակիցը դնալով , աչքերիցը զղըր զղըր վէր անում : Գարեղինը , որ բանը շուտ կհասկանայ , մի քիչ հեռու հեռու ման էկաւ կնաննացիցը ու աչքի պոչովը մտիկ տուուց , տեսաւ , որ Վարդիթերի մօր աչքերը դառել ա կատաղած զղի աչքեր . մեր աղէք , ասեց , քէք մի քիչ հեռանանք , թէ չէ բանն ուրիշ թաւուր ա . էն խեղճ երեխէն մեռաւ լալով . երեսում ա , որ մէրը ժանգը վէր ա անում :

— Տօ , յառաջ քշելով ասում ա Վարդանը Սօին . թէ Աստուած սչ անի , բերնիցս դուս զայ քամին տանի , էլսու որ տուին ոչ , ինչ պտի անես . ընչի համար ես քեզ կրակ ցցում , անգալ զուխոզ դալմաղալի տակ դնում . էքուց օրը կդայ , Ասածու բարին էլ հեար , ում համար որ ճակատիդ զրուած ա , էն քեզ դամթ կընի : — Քեզ բան չկայ , էն զհիցը ասեց Գարեղինը , ամէն մարդ իր տեղը իր համար ծանր կենայ . էս թաւուր բաներիցը ձեր խելքը դուս չի գալ . ես դիտեմ :

Աստուած տայ , Աստուած տայ , չուզողի աչքը տրաքի , ձէն տուին մէկէլները , ինչ որ Գարեղնի սրտումը կայ , Աստուած ինքը կատարի :

Մէր աղէքը ջահել աղջկեքանց վրայ զրից անելով , ձի խաղաղով , հասան փարպի , Սուրբ Գրիգորի բակումը վէր էկան , ձիանը քաշեցին կշտի բաղչէն ու իրանք մասն ժամը : Ըխտաւորը արտասունքն աչքերին Վանքի չորս կողմովը պտիտ են զպիտ ոտարորիկ . կատաղած շան կծած մարդիկն էլ զլինները կեմ փաթաթած՝ օխտը հետ պտտուում են Վանքի զլխովը անխօս . Վանքի դրանը կեմը վէր քըցում ու մտնում ժամ գերեզմանի առաջին երեսները դեալներ քսում , արտասունք թափում ու մեր Սուրբ Գրիգոր պապի ձեռն առ Աստուած բռնելովը՝ էն սճաթը փրկուում իրանց փխ ցալիցը : Ընչունքի , զորթ ա , տարուան սամէն փախան էլ պտտահում ա չների կատաղութիւնը , համա ամենից առելի էս շարթին ա ընում , որ ամէնի աչքի առաջին Սուրբ Գրիգորի գօրութիւնը երևայ : Հէնց մարդ բնում ա , որ երկու շարթաթուան ճամփուց , զուխը կեմ փաթաթած՝ գալիս ա լուս եւ

մունջ (*) մատաղն էլ հետը բերում ու փրկութիւն գտնում , Շատ մարդիկ էլ գոմէշ , եզր , ձի , կով յառաջ արած զուխը կեմ փաթաթած բերում են , վանքի զլխովը պոխտ տալի ու յետ տանում սազացած : Հիմի էսոր հարկը կեմ աւելի կըլնի ածած Սուրբ Գրիգորի դրան առաջին :

Մեր սղէքը ուխաները որ արին պրծան , գնացին բաղչի միջին նըստեցին . ձուկը կալնող էին զրկել յառաջուց ձորը , նա էլ բերուց էն սրհաթը Կարմրահետները կանանչ խոտի վրայ կիտեց . կրակը վառեցին , ձկները վրէն շարեցին ու զինու գաւը կողքներին դրած՝ ընչանք իրիկուայ հոյն ընկնիլը կերան , խմեցին , ճէնց քէֆի միջի էին , որ խանը չէր ունենալ . որ յիքունն ասես Փարսլի , որ էս օր ուրախութիւն չի ըլնուի . որ թմբերի ու ծառերի տակին ասես , որ Հայի աղջիկ չըլնի :

Իրկնապահ որ թեքուց , վեր կացան էս քէֆիցը գնացին թարգմանչի գերեզմանը , որ դարիդուսի քարտփի զլխին էր . ուխտ արին , ծառերի տակին նստեցին ու աղջկերանց մտիկ տալով՝ նրանց վրայ խօսքեր քցեցին : Վարդիթերը իր մօր հրամանովը հարսների հետ էկաւ համբուլու : Սօսը որ տեսաւ , մին էլ նրանից յառաջ ընկած՝ զընաց կնանոնց արանքը ճղեց ու թարգմանիչը համբուրեց . յետ դառնալուս կամաց Վարդիթերի փէշերքը տրորեց . էսքան կնիկ ու աղջիկ էին հաւաքուած , ոչով չխնացաւ , թէ մէջ տեսը քնչ անց կացաւ . մէնակ երկու սիրտ ջանով իրարից ջոկ , սրտով միասին ընակուած , հասկացան իրարու ու ուխաները հաստատեցին անխօս , որ իրար հետ մեռնին :

Իրիկուան բարակ քամին մի հովութիւն քցեց աշխարհքի մէջը , ըլստաւորները որը ուրիշ հեռու զեղից էին , վաղուց էին գնացել . մնացողներն էլ հաւաքեցին իրանց պաշարների դարտակ զաստախունները ու ճամբու ընկան կոտր ընկած դոնչուների պէս , որը զպա Աշտարակ , որը զպա Կարբի ու Մոզնի :

(*) Լուս գալու պատճառը ո՛չ ոք հաւատարի չէ իմանում , այլ հասանական է , թէ լուս են բերում , որ մարդու հետ չխօսի և նրան էլ չմերձենայ ու նա ևս չընտառի . իսկ կեմն նորա համար , որ ամէնքն էլ իմանան՝ թէ կասաղած է :

ԺԵ .

Երբ որ Երկու շարժի առաւօտէնց խոտհնձի պանն ա . աշխատաւոր Հեթում հալխորը տեղիցը վեր ա կացել , Երեսը առուումը լուացել կաննել ու կնպայ վրա թոնթօրում : Են ուր են մեր մանդաղները , խարտը , մենք էլ տուն ենք էլի . ձեր տունն Աստուած չինի , շատ մարդ , որ քունակ էլ չունի , մէնակ մէկ հողի ա , հէնց տուն ա պահում , որ պօսօքի միջի պէս . իրեք չորս յիքի էլ որ ունենայ , հէնց կըրէջարի , (մշակել) որ մարդի քէֆ կըդայ նրա յիքանոնց մասներին մտիկ ապուլ : Ասում են մեր հարեան Մամբրէն ազահ մարդ ա , հինգ յիքի ունի , ինքն ա իր չոր դուխը , մի նօքար էլ չի բռնում , զեղի առաջին համբէն ա . ես իմ Աստուածը հալալ ընի նրան իրա ճակատի քրտինքը . երկ օր ա , որ խտ հնձուօր ունի , նրանք հնձում են , ինքն էլ աղուխը դուխը կապած՝ էն արեի աակին նրանց քամակիցը բարդ բարդ ա քցում , որ չորանայ ու խորամուխ . «խօսքը էչը նիշիլը չի լիչիցը վէր գալն ա» . խօսքը վեց տղայ տէր ընիլը չի , խօսքը Մամբրէի պէս մուլք բէջարին ա . ասում են , թէ Մուրմակը կրճան մարդ ա , միս չի աւնում , թէ որ միս եմ ուտում տսում ա , առամներխ տակին ա մնում , հիւանդանում եմ . ես իմ Աստուածը շատ լաւ նա ա անում . Աստուած գրուստ նրա սրտովն էլ իրան տուկ ա . վտաք Աստուծոյ , աղէքն ունի , հիմի նրա յիքանոնց խոտիը հնձուում պըրծած կընին , մի ծեղ չի մնացած ընիլ . գարունք կրացուի՝ նրան ու իրա աղէքանցը էլ դնում դադար չի ընիլ . մըջմի քարվանի պէս հա կրում են մխարա ընչանք իրիկուն . հիմի նրա տարեկան ցախը բերած կընի , իհարկ է իրանց յիքանոնցիցը մի չուի չի ընիլ , որ մարդ աչքը կոխի . համա որակից որ ա , մարդի գուռ ու տունը լիքն ա . կերածն էլ , որ հարցնես , մի քիչ չոր ցամաք հաց ա դարի խտնած . թէ Աստուած ոչ անի թանդութին տարի ընի հօ , էլ ցորնի անում նրա տանը չես լսիլ . պտի ասած , որ մարդ իրա կրխանցը պտի ըտէնց պահի , որ խելքները զլինները գան . նրա կրեխէքը , որ թոճողին ամես էրես , չորահոտ չի գալ վընկրիցը , մենք դժճ նման աշխատում ենք չորերխ ու փորերխ անում . նրա աղէքանց զլիին , քանի խելքներին հասել են , մի գտակ ա էլիլ . համա իմ աղէքը տարին մինը փոխում են , էլ չեն շարհակալ . որ՝ ոնց որ բախի հաղնիկ են ուղում , ընէնց էլ աշխատեն , ով դարդ կանի . համա բանն էս ա , որ

ուսելու դոչաղ են , անելու քոս . օրն կկել ա ճաշ դառել , դեռ քը-
նած են , օխար հեռ անկաջներումը դուռնայեա ամուս , նոր են զարթ-
նում : Հալալ ա հացը Սահակի տղէքանցը . երեք ազպէր են , լա-
ուտում են , լաւ խմում են , աշխարհքիս վայելչութիւնները անում են ,
իրանց բանն էլ չեն թողնում , որ գեանին մնայ . նոր , որ դուս էլայ Լե-
րեսա լուանալու , Սօսը՝ որ ամէն օր մեր աղջկայ համար նոր նոր փոր-
ձանքների ա հանդիպում , մի սուր մանդաղ մէջքը խրած , որ լէնու-
թիւնը մի թիղ կընէր , մի հնձի շարվար կոնատակին գնու՛ էր յիքին .
ես էն թաւուր տղի ջանին դուրբան , ամէն բան էլ զիտի . խաղ կան-
չիլ , քէֆ անիլ , մարդամէջ մտնիլ , հընկերի սիրտը շահիլ , խնդացնիլ ,
դոչաղութիւն անիլ , կոխ պրծնիլ , իր թայերին գեանովը տալ , կըս-
ուիլ , էլ յետ բարիչիլ . Բնչ ասես , որ չանի , իրա բանու գործին ա-
րի կենայ . ես իմ աղջիկը նրան պոտի տամ , որ հարիւր տարի կենաս ,
որ հընիս . էրէկ ձի ա խաղացել , խաղ կանչել , աղջկանդ անումը տը-
ւել , զանգատ ես անում . հողը զիժ կատարիղ , քէֆի օր էր , ընէնց
կանէր , մի տես էսօր Բնչ ա անում է . նոր անց կացաւ , գնա մի նը-
րանց յիքին տես , հիսի շորերը հանած շապկանց , խոտէ գտակը գըլ-
խին ութ թուսըը հնձել կըլնի . ես հօ տեսիլ չեմ , ասում են , թէ ք-
նէնց խոտակ ա հնձում , որ եղը վէր ամես , վեր կըհանուի , կորէկ շաղ
տաս , կըկիտուի մի մին : Դնձ վեց տղայ ունիս , թէ հնձում էլ են՝
կէսը շաղ են տալի ու վըէն թողում , ես իմ տղէքանցովն Բնչ ուրա-
խանամ . տղամարդը էս վախտ քնած կըլնի , ես հիսի Մամբրէին էր-
նէկ չի տան , Ատըծուն էլ գժար չի թուի . որ մէնակ ընէի , հիսի
ես բանից պրծել էի . ստով , գորթով , դաքով , տըլապով եօրայ կըտա-
նէի : Ա՛յ կնիկ , ուր ա մեր մանդաղները , խարտը , խոտհնձի շարվա-
րը , ընր ես հաքնիս էրթամ էս հալիւոր տեղովս հնձեմ , թո՛ղ դրանք
երկար ու բարակ մէկնուին :

— Քա քանի քշերհանայ բարիլտի դէմ բերանդ բաց արած՝ ժանդղ
վէր ամես սց տնաչէնի մարդ . Բնչ էլաւ քեղ , դեռ լիար նոր ա բաց-
ուել , դեռ խոտհնձի պարը էսօր ենք մտել . հրա ընչանք դրուստ հուն-
ձը մի շաքաթ էլ ունինք , Բնչ էլաւ , հօ չորացաւ ո՛չ : — Սուս կանց ,
բարկանալով ասեց Հեթումը , դու էլ ըտէնց ես ասում , որ ես բերա-
նըս բանամ ոչ . հողը հօրդ զլիսին , իրքանիքն էլ առաջուանն են , ծի-
րանիքը առաջ հիսիկուանից շատ էին , դու մէնակ համ թափ կիր տա-
լի , համ թօփ անում , համ ուսում , տանում չնղներումը փուսմ , համ
էլ չիրը հաւաքում , տուն բերում . հիսի իրեք հարսն ունիս մի աղջիկ

էլ հետը , էս տարի մեր ծիրանները ծառերի տակին հոտեցին , խաչի
դառան , կէտուէ կէս էլաւ , եաղին տարաւ , կխոտղ չէլաւ . դու մի կը-
նիկ էիր , համ տանն էիր մտիկ անում , համ յիքանոնցը . տես քու
հարսներին , թէ մինին յիքի ես դրկում , մինն ա խոտովում , թէ ես տա-
նը մնացի . թէ մէկէլին տանն ես թողում , մինն ա նոթերը կխտում ,
թէ ես յիքին զնացի . ո՞ր ա մեր հալալ քրտինք թափելով , աշխա-
տանքով ուտելու օրը . հիմի հլա մի քիչ վրէդ հալ կայ , էլի պատիւ
ունիս , քիչ ու միչ խօսքիդ անկաջ են անում , հաղար խօսքիցդ մինը
պարանի են զնում . դու կնց պառաւիս , տես մնց են գլխիդ տայի
աչքդ հանում , բերնիդ էլ մոթիկ չի անում , տեսնում ես , որ ես երկու
խօսում եմ , ասում են հայրուրեկ ես խելքդ յետ ա տուել . էլի քու
կունքումդ զօրութիւն կայ՝ մի քիչ ժմտում ես . տղէքդ հօ մարդասուղ
չեն քցում քեզ , դու էլի նրանց թախանն ես քաշում : Իմ մէրը հա-
րիւր տարեկան պառաւ էր , ես նրա առաջին չէի կարող բերանս ժամ
տալ . հարսների սառը հօ , դեռ նրա անկաջը չէր ընկել . փառք Աս-
տուծոյ , մինն էլ դու էիր , տեսար . հիմի տեսնում ես , մի բան ա-
տելուս հարադ քեզնից բարձր ա դուռում , որ դու տակիդ չորանում ես ,
թէ հիմի կըտայ աչքս կըհանի . դու թո՛ղ գլուխդ նիչենն . մարդ էլ որ
խօսայ , բերնին արի : — Խ՞նչ անենք այ մարդ , գլուխը տոնացնու-
լով ասեց պառաւը , ուսուցեալն (ժամանակ) ա քուացել , մեր քոռ
բաղդիցն ա . մեր վախաղ աղջիկը քսան տարեկան կըլնէր , տղէն քը-
սանուհինդ , դեռ աշխարհքիցս խարար չէին ունենալ . քսան տարե-
կան աղջիկը քսան ու հինգ տարեկան էղողի տղի հետ վեր ու նիստ էին
անում , բանից խարար չէին ըլնում . իմ մխոս ա , որ ես հասած կա-
տարած աղջիկ էի , մեր յիքու հարեանի հետ , որ քու վտահան տղիցը
մենծ էր , մի տեղ նստում էինք , խաղ անում , յիքին պահում , շատ
անդամ էլ յիքու տօնումը իրար հետ թեք էինք ընկնում ճիտ արած
քնում , մնց որ երկու տարեկան երեխէք քիւր ու աղպօր պէս . տես-
նում ես հիմի ըսէնց բան . դեռ քու աղջիկը ինչ տեղն ա հասել , որ
տղայ ա սիրել , նրա սիրու գարդիցը միսը հալուել , ոսկունն ա մնա-
ցել վրէն . հինգ տարեկան աղջկայ որ հարցնում ես , թէ մենծանաս ,
ինչ պա՛ի անես , ասում ա , մարդ պա՛ի առնում , երեխայ բերեմ . մեր
վախափն հարսանիք էլ էինք ըլնում , բան չէինք հասկանում , սաքի
ինչ մեղադրեմ նրանց . մենք հլա ողորմութիւն ենք , որ էս վախափն
ենք ուստա էկել . վայ մեզնից յետի եկողներին , ջուրն կկիւ ա նրանց
տարել , նրանք աւելի բէթար պա՛ի ըլնին . վաղի մաստղէն չըլի , "ձու-

կը զլիւնցն ա հասել, մենե՛ց ընչանք պատկը ըսէնց ենք էլի , թէ հոգևորական , թէ աշխարհական . մինը մէկէկլիցը օրինակ ա վեր ունում էլի :

Մարդ ու կնիկ ըսէնց իրար սրտից ջուր խմելով խօսացին ու մարդը վեր կացաւ , որ գնաց յի.թին , կնկանն էլ ասեց , որ աղէքանցը վեր կացնի թէ՛ղ զըլիի : Հէնց որ մարդը գնաց , կնիկը աղէքանցը վեր կացրուց ու ասեց , որ հէրնեղ գնաց յի.թին , մանդաղները տարաւ , ձեղ էլ կանչում էր : — Դէ մի մին թի.քայ հաց տուր բերաններս զընենք , ասին աղէքը , սոված հօ բերաններս հովին չպտի բռնենք յի.քումը : Մէրը մի մին լօչ բերուց , առուց աղէքանցը , թէ ձեռներիդ դուրում անպով գնացէք , ես էլ կերակուր կեփեմ ու կըղբկեմ : Տըղէքանցը ճամփու քցեց , ինքն էլ վեր կացաւ , տեղերը հարմերին կիտիլ առուց , կարիցը վէր էկաւ (ընչունքի կտերն էին քնում , ինչպէս նբանք , էնպէս էլ բուր վեղացիք) , կովերը կթոսեց ու հարաների մինին ասեց , օճաղ անի , պղինձը ջուր լցնի , ոսպը դնի վրէն , մինին էլ ասեց , որ աթարը թխի , մէկէկլին էլ մի ուրիշ բանի դրուց , ինքն էլ ջահրէն դրուց առաջը , մանիչն առաւ ճլխտացնելով մանեց , թոռի օրօրոցն էլ դրուց կուշար , ոտով ժած տարով օրօրում էր ու էս նանիկն էր կանչում ծանր ու բարակ :

Նանիկ , նանիկ իմ Գրիգոր , դու նանիկ , նանիկ , նանիկ :

Քնդ համար զղուի սար ու ձոր , դու նանիկ , նանիկ , նանիկ :

Պստաւ զլուխ զուրբան կըտամ , դու նանիկ , նանիկ , նանիկ :

Անուշ բազին ես քու մօր , դու նանիկ , նանիկ , նանիկ : (*)

Նանիկ արան մենծանաս ,
Հալիւորիս ծերանաս .
Երբ որ խելքիդ տէր ընիս ,
Պառաւ տատիդ չմտանաս :
Տառը զլիտվդ պտիտ դայ ,
Ինչ խաթայ ունիս տատին դայ .
Երեսիս մի բուռը հող քցես ,
Իմ տէր ու տիրական բալան :
Շնորհքով , դուով աղայ դան ,
Սաղ աշխարհքը ձեռդ մա .
Էս մեր դուչման աղղերին ,
Խեղճացրան հողին մա :

(*) Ա՛ճէն տպի վերջին կրկնել նանիկ :

Չէնդ լսողը սասանի ,
 Կսկը մանի , տազ անի .
 Ասի հրէս Գրիգորը
 Կըտայ ինձ ու կապանի ,
 Գերի ա մեր Հայ ազգը ,
 Ղօչաղների թայ ազգը .³
 Էս անիրաւ Թուրքի ձեռին ,
 Փչացաւ մեր կէս փայ ազգը :
 Իմ Գրիգորը մենձանայ ,
 Գուշմանք աչքը հանայ .
 Հայի ազգին օգնելով ,
 Փառք ու պատուի տիրանայ :

Վարդիթերի մէրը դարդերն իրար էկած՝ նանիկ կանչելով, քնացրուց
 երեսին ու ջահրի մանիչը պտտեց . հէնց որ կիրակուրը հասաւ , վեր
 կացաւ լցրուց փարխաջը , մի դաստայ բոխ , մի երկու էլ սոխ , մի
 քիչ էլ սիրեղի ազը դրած զոխ զրկեց յիբին մարդին ու աղէքանցը ,
 ինքն էլ մի երկու թիքայ ծղծամ տալով հաց կերաւ , հարսներին
 էլ կիրակրեց էլ , յետ նստեց ջահրի տակը :

Ժ Զ .

Մի կիրակի առաւօտեանց Վարդիներ ժամջըր դուս կկաւ , գնաց
 Սօսեց տունը , որ իրար հետ գնան ման գալու . ողորմի Աստուած ,
 քեռակին , ասեց Սօսի մօրը . էս ուր ա Սօսը քչերհանայ , դու էդ ինչ
 բանի ես : — Տօ , ասեց պտաւը , Սօսը էս քչեր ձեր տանը չի էլի ,
 ինչ ես ստում , բա քչերս տուն չի էկել , մենք հէնց զխտէինք , թէ
 քու կշտին ա , էս ինչ բան ա : — Լաւ , բաւ , ասեց Վարդիներ , էս
 քչեր ես էլ տանը չեմ էլի . հիմի էս կէրթամ կիմանամ , դու միամիտ
 կանց , կըլնի որ մեր տանն քլի . ասեց ու ջանը կրակ ընկած դուս է-
 լաւ . դրան առաջին շշմածի պէս կաննել ա ու միտք անում . Տէր Աս-
 տուած , ասում ա , ես ո՞ր քարտփովք վէր ընկնիմ , էլի էդ աղի միտքը
 բան ա ընկել . հիմի ուր գնամ , որտեղ գտնեմ նրան . ես հէնց ստում
 էի , որ սա մին օր իր զուլթը մի փորձանք կըբերի . հէնց հրէս կա-
 տարուեց . սաղ քչերը տուն չի էկել . զլուրը վրէն ընէր , նա ոչ մի
 տեղ կենալ չէր . էս ինչ փորձանք էր Աստուած : Չեւը ծոցը դրած
 գնաց Վարդիներ քուչէն գալա ներքե . տեսնողին հարցնում էր , հա-

մա ոչովից խաբար չխնայաւ . գնաց Արշաւիրի կուշոր, հարցրուց նրանից, թէ Սօսին հօ տեսել չես : — Ես էրէկ տեսայ Սօսին, ասեց Արշաւիրը, իրանց յիջումը նստած մի պուճուր գիրք ձեռին պօպօքու տակին կարդում էր . հէնց որ ինձ տեսաւ, էլ կաննեց ոչ, փախաւ դրպա ձորաբաշը, էլ չեմ խմանում ինչ էլաւ : Գարեղինը որ էս լսեց, էլ խօսացրուց ոչ, յետ դառաւ ու դպա ձորաբաշը, իրան քցեց էն քարափի կուշոր, որ տաշտի պէս տապակ ա ու միջին նստելու տեղ կայ : Շատ անգամ խօսք բացուելուս Սօսը Գարեղնին ասել էր, թէ էս քարափն իմ տունն ա, ինձ որ ման դաք գտնէք ոչ, էկէք ըստեղ . հիմի հէնց որ միտն ընկաւ, իրան քցեց էս քարի կուշոր . համա բանն էս ա, որ ամէն մարդի ձեռից դալ չի էք քարը նիւնիլը . Գարեղինը, դորթ ա, շատ բան գիտի, օխտը տէրտէրի, վարդապետի խելք ունի, համա թող մաշկակարը մաշկիցն աւել չի դատի . զնկների ծէրով քարափը չանդռելով վիրե գնալը Սօսին էր տուած : Խեղճ Գարեղինը շատ աշխատեց, որ նիւնի, տեսաւ իրա խելքի բանը չի . էս ճրղը վըղը չի, որ երկու խզմղի ու փող աւնի, խալխին խափի . չարէն կըտրեց ձէն տուուց : Սօսը, որ Գարեղնի ձէնն առաւ, տեղիցը վեր թըռաւ ու ներքե մտիկ տալով ասեց . ինչ ա, էլ էկաք, քեզ դուրբան, ընչանք Պրը պտի թխաի պէս աղուն, աղուն անես զլիսիս, մեռնիլ հօ չէի, հիմի կըզգի : — Վէր արի, վէր արի, ասեց, սեբես չընիս դու, ինչ խեղճ ես, ինձանում էլ հալ թողացիր . ես ոնց որ տեսնում եմ, դու օրէց օր զրի բանատեղ ես դառնում, քչերն ընչանք լիս սարերումը, ձորերումը արջերի հետ ընկերութիւն անելով, աւարայ էլած ման ես դալի . տնաչէն, մէրդ մեռել ա քչերս ընչանք լիսացրել ա . հիմի էլ ընչանք նրան կըհասնիս, հողին դուս կըղայ . ինչ ես ինձ էլ, էն խեղճին էլ էրում, փոթթոթում : Սօսը հէնց որ էս լսեց, աչքերի արտասունքը սրբեց ու ուզենալով վէր դալ, ասեց, մի ինչ կընէր մի կէս սահթ յետի վրայ հասնէիր, մեռայ կիսաջան ընելով . հիմի հէնց զիրքը առաջս դրած կարդում էի զղկով, մին էլ ինչպէս թէ, մի մարդ մի կարմիր ինձ որ բերուց անկաջրանուկ քըցեց . մի քանի տղայ էինք մի տեղ հաւաքուած, մեղնից մինը վաղեց, որ վեր ունի, հէնց ձգեցի անկաջը, որ քոքահան էլաւ, քիչ էր մընում, դմակն էլ հետը պոկ գայ . նա որ վեր քցեց, ես վեր կալայ ու վաղեցի դպա էն մարդը . մի երկու տղայ մօտ էին դալի, որ խըն, էլ յետ վախլութիւնիցը մկան նման յետ էին փախչում, ընդօր որ ձեռիս զօրութիւնը տեսել էին . հէնց էն ա, քիչ էր մնացել հասնէի

մարդին, որ խնձորն ինձ մնայ, ձէնդ առայ ու վեր թռայ . մի Աստուած ջան, ընչանք երբ մուրազս պոփկ կխսատ մնայ : — Ղաւ, Ղաւ, վէր մի գալ, ասեց Վարեղինը, կոնփոցս բռնի, քայի վերև, տեսնեմ, թէ ըսեղ ի՞նչ կայ, որ էսքան գալիս ես : Խեղճ Սօսը լաւ չէր ուզում, որ իր ստաշ աղայէրն խմանայէն, ինչ որ ամենօրն էլ թագուն էր Աստուածանից սաւահի, համա վախեցաւ, որ չըլնի թէ Վարեղինն ասի, թէ էդ ընչիցն ա, որ “ գլխիս տալու վնքիչն ես, աչքս դուս գալու վնքիչը չես ” . ամէն բանի միջին խառն ընթիմ ու ինձանից թաքուն բան ունենաս . ընդուր համար էն եքայ աղին քաշեց վերև, ո՞նց որ մի ծափ ճուտ տեղիցը վեր ունիս, կամ մի բմբուլ, որ փչես թռչի երկինքը : Վարեղինը հէնց նի էլաւ քարի գլուխը, աչքերը խըփեց ու էլ չի կարաց դիմանալ . փաթթուեց Սօսի ճտովը, ո՞նց որ զողլապատը (բաղիղը) ծառին, մի ստեց, փառք Աստուծոյ, որ խաչքումս լիս կայ, որ մարդին ճանանչել եմ, նոր եմ հոգուս պէս սիրել . էս ինչ արտասունք ա, որ թափել ես էս փուխ քարի վրայ . էս ինչ մասների տեղեր ա, որ փոս ա ընկել . դու մի թէ ամէն օր բանթող էլած վախաղ գալիս ես ըստեղ, բմբուրի կէսը փչացնում, հոգուդ խղարերի մմերը վառում, հոգիդ լուսաւորում, քու հոգուն մեռնիմ . տուր, տուր էդ գիրքը տեսնեմ ի՞նչ ա . յետոյ բաց արուց տեսաւ Եփրեմ խորի . մօփկ տուուց քարի չորս կողմը, մի դի՛՛՛ր խոր էր էրի պէս . յառաջ գնաց, տեսաւ չոր խտը փռած, տեղ շինած, մի քար էլ գլըխատակը դրած . էս ա էլել, ասեց, էս քշիք քու Լօրդան դոշակդ, սրա միջին ես անց կացրել . յետոյ մօփկ տուուց Սօսին, տեսաւ, որ ծնկները հոգոտ են . հիսի խմացայ, ասեց, որ քու ձեռներն էլ, ծընկներն էլ ծուճր գնելով ես կոշտացնում ու պոկում : Մափկ տուուց խոտի տակը, տեսաւ մի Նարեկ, մի ձեռադիր խղմղած Աւետարան, մին էլ իրա տուած Սաղմուր . դու սրտեղից ես ճարել էս անդին գանձերն ասեց, ես քեզ մէնակ էս սաղմուն եմ տուել, որ կարդաս, էսքանը ո՞վ ա քեզ հասցրել, այ քու ստեղծողին դուրբան . փառք քեզ ամենադէտ Աստուած, որ քու ողորմութիւնիդ դոճները ամէն մարդի համար էլ ա բաց . քու խորհուրդդ անքննելի ա . ընչանք հիսի մեր աշխարհական մարդիկը հէնց խմանում էին, թէ գրքի վրայ աղօթք անելը տէրտէրներին ու վարդապետներին ա տուած, համա իրանցը հէնց էն ա, որ առաւօտը տեղիցը վեր կենալուս քու անունը տան, երեսներին խաչ հանեն, թէ բան չունենան հօ, ժամ էլ էրթան, թէ ունենան իրանց բանին էրթան . հիսի խմանում եմ, որ աշխարհական քառիկները

մէջն էլ ա մտիկ դրքով աղօթք անդր : Յետոյ յետ դառաւ Սօսին ու
ասեց . արի գնանք , մէրդ խեղճ ա . աղօթքը անես , մօրդ սիրտը
ցաւացնես , էդ էլ Աստուծոն ընդունելի չի . քու ծնողիդ պատ հէնց
մտիկ տաս , որ մի թողի չափ սրտին դարդ չի թողաւ . վեր կնէ զըր-
քերդ գնանք : — Չէ , ասեց Սօսը , գրքերը թող մնան , ոչով չի տա-
նիլ , սրանք Աստուծոյ պահած դառներն են , ինչ զէլ կարայ մօտ դալ ,
ամէն օր ըստեղ դրած են ընում : Սօսը բռնեց Գարեգնի կռնիցը ու
վէր բերուց ներքև , ինքն էլ հետը վէր եկաւ , գնաց դեպի դրաղը ,
երեսը լուաց , ջիբիցը սանդրը հանեց , ոսկէքաքուլ մազերը սանդրից ,
հանեց կարմիր զանաւուղի դոշուղը երկու մատ դառ գիւլարաթուծով
կարած՝ կապեց շինքը , հանեց եղամանիցը եղը , որ քամարին կախ
տուած էր , քսեց լափչններին , թափ տուուց չորերը , շինուեց , սար-
քուեց , հէնց դարդարուեց մի աչքը թերդելումը , որ Գարեգնի բերա-
նը բաց մնաց . յետոյ կուռը քցեց Գարեգնի շնքոյն ու վեր կալաւ
Ղարաբաղին (երդի եղանակ է) . ծառ ու քու անկանջները բաց արին ,
որ լսեն էս հրեշտակի ձէնը . Բլբուխները ձորը լիքը ծառերի վրայ
առաւօտեան հովի գէժ երգում էին հաղար ու մէկ եղանակներով . հէնց
որ էս ձէնը բացին , ամանչելուցը իրանց ձէնը պահեցին , սուս կացան
ու անկաջ էին դնում , որ նրա եղանակները սարվեն ու իրանց առա-
ջին եղանակը շինեն . գետի խշշոցն ու ձորի դժժոցը հէնց իմանաս ,
մինը ձէն ըլէր պահում , դամ քաշում , մէկէն էլ թուխակի պէս ա-
ծում , իրար քցում , որ Սօսը աւելի էշխով ասի . առաւօտեան բարակ
քաղցր քամին էլ , որ էլմով շուայնում չէր , հէնց իմանաս թէ նրա ձէնն
ընի ուղում սարվիլ , որ ինքն էլ նրա նման կրկացնի . ընչանք հի-
մի սուս էր , ոչ ով չէր երևում յիքանոնցումը , համի թաղ ու թատակ
ձորի բաշին կխոտեցին . որոնք որ լսել էին , ասում էին Սօսն ա . ո-
րոնք չէ , ասում էին . անի մի սրա ասող աղին տեսնենք . էլ սրանե-
րումս դարտ չի մնալ . մի հարս մի աղջիկ էլ , էդ քաղցր ձէնը վեց
օխտը յիփի դէնը մի յիքում լսելին . վեր կացան ու լազում են տեսնե-
լու սրա կանչողին . հէնց են դալիս , ոնց որ ոչխարը արօտիցը ընրում
են մէր անեւու , հէնց որ գվուկին (գառների տեղը) են հասնում , էլ
իրար մտիկ ջնն տալիս , իրար սուսջ են ընկնում . բանն էս ա , որ
աղջիկը դեպի , թէ էս ո՞վ ա էս թառակը թնդացնողը , ընէնց ա գա-
լի , համա հարսը միամիտ ա չի իմանում , ոնց որ ոչխարի միջին մի
թուանք քցես ու փախչես , միամիտ ոչխարները գէպի քեզ կըվազեն .
անի , ասում ա հարսը , ես իմ օրումը էս թառար քաղցր ձէն ջնն լը-

սած , սա մեր գեղացի չի պտի ընի , շատ արան համինք . համա աղ-
ջիկը նրանից աւելի թայթի ընկնելով , որ տեսնի , մի դ՛իցը վազդում
ա , մի դ՛իցը ասում . հրա աշխատի համննք , հիմի բանը կըպարզուի ,
էկան զրանք դպա ձէնը ու ինչ տեսնեն . կնիկ , աղջիկ , հարսներ
ձորի գլխին կխուռել են , տղէքն էլ լսողը վազում ա ներքն դպա ձո-
րը . մին էլ ինչ տեսնեն . նոր գնացող տղէքը առել են մէջտեղ Սո-
սին ու Գարեգինն ու դուս են գալի խրամովը : Ամէնն էլ ծափ աը-
ւին , ծիծաղացին ու ասին . մկամ սա ըսէնց շնորհք ունի . սմէնքն էլ
ուրախացան , համա մընի սաները գետնիցը կտրուեց , երբ որ տեսա .
թէ իրա սիրեկանը սաղ թառակի ուշ ու մխոքը վրէն ա դարձրել . մի
կամաց էս բառերը փախցրուց բերնիցը , չի կարենալով իրան պահել .
ան փառքիդ մեռնիմ Աստուած , թէ որ մեռնիմ , դիտեմ , որ ըստուց
յետոյ գերեզմանիս օխտը թիղ մանիչակ դուս կըզայ : Արի որ նրա ան-
բաղդութիւնիցը ուրիշի անկաջը սուր էր , ամէնքն էլ լսեցին . ինքն էլ
երբ որ հասկացաւ , թէ ինքն էլ նրանց պէս մի աղջիկ ա , զորթ ա .
ինքն ա էս ամէն բանի պատճառը , իրա խաթեր են էսքան խալխը
հաւաքուել . ինքն ա Սոսի խաղ ու տաղը , մէկ խօսքով ինքն ա վար-
դը , որ էս բիւրբիւրն էշխալամիչ ա արել , ինքն ա Վարդիթերը ,
համա ամէն բան իր տեղն ունի , ծպտոնը կտրեց , տառեց ու մնաց ,
էլ նոր սրտեղ , բերան բերան ընկաւ , թէ էսքան էլ բաց աղ-
ջիկ կընի . խաղը , թամաշէն թողացին , աչքները քցեցին աղջկանը .
մինը մասն ա կծում , մինն ասում ա , վայ թուք ու բեղնամ ընիմ
ես , էսքան էլ երեսի մեռոնը վեր արած , արուսը մի դի՛ դրած աղ-
ջիկ կըլի , սա էսօր , որ ըսէնց համարձակութիւն ա անում էսքան
խալխի միջին , իրա սրտի ուրախութիւնը կէս սնաթ կարաց ոչ ծածկել ,
էքուց որ մեռնծանայ , էլ դրա օգտիցը ով կարայ գոյ , Խեղճ աղջիկը
վազուց էր հասկացել , թէ սէրը իրան շատ ճամբից հանեց , աղջկայ
կարգից դուս բերուց . օրէնք չէր իրա սրտի սրտի դաւթարը ուրիշնելի
մօտ բաց անել , կարտիեց , աչքերիցը արտատունքը գլղլղլով վէր ա-
ծեց ու մտաւ հարսի քամակը . համա զուչ էր թռաւ , էլ չես կարող
բռնել , էլօղլին սառաֆ կըլի : Սոսն էլ , որ տեսաւ , թէ իրա սըր-
տի ուրախութիւնը սեացաւ , իրա կոկոմ վարդը բաց էլաւ , ասակուսի
տակ ընկաւ , ձէնը կտրեց ու աչքով արուց հարսին , որ առնի հեռա-
նայ : Էս ամէնը Սոսի ձէնին էին բանդ , հէնց որ տաղ արուց , ի-
րանք էլ քաշուեցին իրանց յիքանիքը , մնացին Սոսն ու Գարեգինը :
— Ա՛խ , ինչ անեմ , ասեց Սօսը . դուխս ինչ քարովը տուի . էն

խեղճ աղջկանը հիմի միա ու ասկոտ կանեն , ճիստտի սակի կըչորացը-
նեն , սաղջարդ կանեն . Բնչ անենք , էրթանք մօր ոտներն ընկնենք ,
բալքի պըծացնի հօր բարկութիւնիցը , էրթանք հարսին ասենք , տա-
նը խարար չի տայ , համա Բնչ , ընչանք նրանց տուն գնալը Աշտա-
րակցիք հիմի կտրնեբի ծէրին չաւ արին : — Չէ , ասեց Փարեղինը ,
արի գնանք Արշաւիրին գանենք , նա սրա չարէն կըտեսնի . կըլնի
որ իրանց էս մօտիկ յիքուհն ըլի , էսօր կիրակի ա : Սօսն ու Փարե-
ղինը վազէ վազ գնացին Վարդիթերեանց յիքին , տեսան որ Արշաւիրը
ընտեղ չի . հարսի իշարսթ անկուցը իմացան , որ տանն ա : — Չըլնի
թէ , ասեց Փարեղինը , տանը բան-ասէք հարսի ջան , երեխայ էր ,
ինքն իրան կորցրուց , չխնացաւ , թէ որտեղ ա . ես հիմի կերթամ հէնց
կանեմ , որ երեխի խաթրին ոչով չի դիպի . հարսը մի քանի հետ զլխով
արեց , սաքի թէ բաւ կըլնի ու յետոյ Վարդիթերի բերնովը ասեց ,
արխէին կացէք , թէ խաղիւր չառեն , ինձանից բան չի դուս գալ :
Փարեղինը բռնեց Սօսի կռնիցն ու հրեղէնի նման էն սնաթին հասան
գեղը . տեսան , որ Արշաւիրը ուռուցումը մի քանի տղէքանց հեա նըս-
տած զրից ա տալիս . Փարեղինը կանչեց դրան դրազ ու ասեց , ես էսօր
քեզ մի բան պտի ասեմ , համա պտի եօլա տանես , Ես ու Սօսը գը-
նացել էինք ձօրը . Վանանց յիքովը դուս գալուս , ասեցի , որ մի Ղա-
բաբաղի աստ . սա էլ հօ զիտես , քարապիցը վէր քցեմ վէր կընկնի ,
որ վեր չի կալաւ , աշխարհքը ժած կլաւ , ձորի ձէնը փորն ընկաւ ,
մին էլ Բնչ տեսնենք , թաղ ու թատակ զղղնի պէս զլիններիս հաւաքուե-
ցին , հարսներ , աղջկէք , տղէք էն սնաթը ձորաբաշը լքցուեցին .
չեմ գիտում որտեղից որտեղ քու հարսն էլ առած ձեր երեխին կլաւ ըն-
տեղ : Վարդիթերը որ տեսաւ , թէ Սօսն ա էս հաղ կանչողը , մի կա-
մայ փառք տուուց Ատորժուն , թէ Բնչաղէս էլաւ , էլ խարար չեմ . էս
լուսն ուղա չինող խաղիւր ամէնքը մի կողմից գնաթիչ արին , խեղճ ե-
րեխին ամանչացրին : Հիմի գիտեմ , հօրն ու մօրդ անկաջը կընկնի
էս բանը , մընի վըէն հարիբ էլ աւելցրած՝ դու ոնց որ կարաս պտի
անց կացնես . դու գիտես կնաննեց բնութիւնը , որ բռնեց մի բանի
են մանգալի , որ աշխարհքը ապականեն իրանց ստախօտութիւնե-
րովը : — Արխէին կացէք , ասեց Արշաւիրը , հէնց կանեմ , որ հէրս թէ-
կուզ աչքով էլ տեսած ըլնի , իմ խօսքին աւատայ , իրա աչքին ոչ :
— Դէ մնաս բարին շնորհակալ ենք ասեցին տղէքն ու յետ գառան զը-
պա Սօսի մօր կուշտը , նրա սիրտը միամտացնելու համար :

Ժ Է

Վարդիւոր չարախօս օրն ա . Գարեգլինն ու Սօսը ճաշուայ տժժան շոքին երեսների քրտինքը սրբելով , առազագետի միջին լեղացած , տնքալով , քրտնքումը ջղըջղընտաած դուս են զալի ձորի դարի դուսովը : — Շուտ զնանք շաքարկենի խնձոր շատ քաղենք , էքուց մեզ շատ պէտքը կըզայ , ստեց Գարեգլինը : — Ես հիմի կէրթամ կըքաղեմ խնձորը , խուրջինի մէջը կըցնեմ , մատաղն էլ վեր կունեմ ու կըզնամ սուրբ կարապետ , դու էլ առաւօտենց շուտով հասաքի մեր հընկերներին ու արի . . . Ընը , թուանքը տրաքեց . Երեսնայ ըխտաւորները կկան , կըլնի , որ սրանց միջին բարեկամ տղէք էլ ըլնին , կաննենք ըստեղ տուն տանենք , վէր բերենք մի քիչ դինջանան . իրար հետ զնանք . ո՛հ , մին էլ քցեցին թուանքը երկու , երեք , չորս , հինգ և այլն . շատուր են այ . տես թնչպէս ձի խաղալով են զալի , էն քարքարոտ ճամփումը էլ ձիուն մտիկ չեն անում , դրանց վանին մեռնիմ , հէնց քէֆ են անում , որ քէֆի աչքն են հանում , լաւ ուտում , խմում , թամուզ հաքնում : — Է՛հ , բաս ըսէնց պտի ըլնի , մեզ պէս հօ չպտի , որ շահի կողուորի պէս ընչանք իրիկուն տանջուումնք , ուղտի պոչի պէս ոչ երկարում , ոչ կարճանում . են քու կարողաւոզ մեռնիմ , քեզ ալմաստի պէս մութ տեղն էլ ա պնպղացնում դու էն շարքոնցիցն էլ լաւ ես , ջ , ւրն կկեւ ա մեզ տարիլ ընչանք իրիկուն արևի տակին , անձրևի միջին ձների վրէն , քչերը քուն չունինք , ցերեկը զարար չունինք : Ընչանք Սօսի խօսքը վերջացնիլը Երեսնայիք դրանց քամակիցը հասան ձիով , ո՛հ մեր Հրաչեան ա էիլ . — ողորմի Աստուած ստեց Հրաչեան . — այ ողորմի ծնողացդ , թնչպէս էք լաւ էք քէֆներդ , հայներդ : — փառք Աստուծոյ ամէնքս էլ լաւ ենք , սուրբ կարապետ չէք գալի , էկէք զնանք իրար հետ : — Շատ լաւ կըլի ստեց Գարեգլինը , համեցէք վեր էկէք , դինջացէք , յետոյ հօջն ընկնի դուք կերթաք մենք էլ իրիկունս ա կըզանք , առաւօտնս ա կըզանք . դուք Երեսնայ ընչանք ըստեղ նրա լիս դերեզմանի համար կկէլ էք , մենք քնի՞ներխ տակին ա , թնչ պտի ստենք , որ չդնանք . համէցէք , քչէք ձիանը դպա զեղը : — Շնորհակալ ենք վեր դալուց ստեց Հրաչեան , դուք համեցէք ձիւ թարքը նիէլէք զնանք , թէ աղէն կը սիրէք :

Գարեգլինը չթողաց դրանց ոչ մինին անցկենալ , քաշեց Հրաչի ձիու զետը , առաւ զնայ դպա իրանց տունը : Գրան առաջին վեր կկան , ձիանը բակը քաշեցին ու նստեցին քեչի վրա շարգախի հովումը : — Մի սառը ջուր չունիք ստեց Հրաչեան : Էն սոսթը զէրուզսիրիցը (սար-

գալի) սառը ջուրը հանեցին, ոնց որ ջրօրհնէքին լցրած : Հէնց որ խըմեց Հրաշխան , օխան , ասեց ակոյ օրհնութի . քու պատճառ դառնողի հողին դրախտական ընի . աղէք , ես էսքան ման եմ էկել , լաւ ջրեր շատ եմ տեսել , համա էս օրհնուած Աշտարակայ ջրի պէս մարտական ու քաղցր ջուր ոչ մի տեղ չըկայ , չասէք , թէ կեղծաւորութիւն եմ անում , խմեցէք տեսէք : Ամէնն էլ խմեցին ու բերանները բաց մընաց , Վարդիւոր շարաթ օրը ըսէնց ջուր , Նրեանու երկիրը քանդէիր , չէիր գտնիլ . Արարան շատ աղբրներ կան , Ալաղեաղ շատ քաղցր ջրեր կան , համա ոչ մինը սրա պէս մարտական չի . Ամբրթը գոված ջուր ա , համա սրա խումը չոճի . Սուրբ Ականատեսի դօրութիւնին դուրբան , նա մեր գեղի համար . էս լաւութիւնն ա արել . Կարբուներքեկըր գեալցըր գաւազանն առել ա , աղօթք անելով ընկել առաջ ու քաշ տալով գնացել դպա ներքե ռոտեղ գաւազանը խաղ ա արել , լէն առու ա դառել , ջուրը հետն էկել , ոնց որ շողքը մարդու քամակիցը , որտեղ ապառաժ քարափ ա էլել , գաւազանով առել ա երկու կտոր արել , կամ միջիցը ծակել , ջուրը անց կացրել , ընչանք բերել ա դեղատեղը հանել . նոր կամաց կամաց մարդիկ են էկել , տեսել ջուր կայ , զեղ են շինել , որ հիմի էն աննման Աշտարակն ա (*).

ինքն էլ յետ ա գառել , գնացել Սաղմոսալանք ընտեղ ճգնութիւն արել . նրա լիա գերեզմանին դուրբան , մենք նրան շատ ենք պարտական . նրա սուրբ գերեզմանը հիմի էլ Սաղմոսալանքի ժամի միջին ա ու մեզ համար աղօթք ա անում :

Գարեղինը նստացրուց սղէքանցը ու մտաւ կախանատունը , վեր բերուց ձողու վրիցը լաւ հալաղի հաւող , լուաց սառը ջրով ու դրուց դրանց առաջը . համեցէք ասեց , թողութիւն կանէք , տանը մարդ չըկայ , ամէնքն էլ յիքումն են , Աշտարակցունն էլ էղ մի յիբին ա , գարունք ծաղում ա , աչքները տնկում են նրա վրէն . ընչանք մասիլը վեր են ոճում , իրանցն իրանց ա հաննում . աղաբէր , դուք քաղքըցիք էք , որըդ առուտարի էք , որըդ փեշակի , միջներիդ պարասղ մարդ չի կայ . Բանչպարն (երկրագործ) էլ իրա ցանքա ու վարքին ա աշխատում , տարեկան հացը տուն ա լցնում . տաւար , ոչխար , գոմէշ , ձի , գութան , չութ պահում . հացը , եղը , պանիրը , բուրդը ամէն բանն էլ իրան իրան գալիս ա . մենք երկուսիցն էլ դուրկ ենք :

(*) Այսպէս են ասում աւանդութեամբ , թէ մի Սուրբ Ականատես անուամբ այս ձեով բերել է Աշտարակու ջուրը :

էս մի յիքու երեսին ենք մտիկ տալի . Աստուած մի արտոցէ , կամ կարկուտը տայ , կամ թրթռուը փշացնի , կամ տարին չբեր ըլնի , սոված կոտորուիլ պտենք . մեր մասին էլ որ կայ , ամէն բան նրան հաղի ա . եփած կերակուր ա , մարդ , շուն , կատու , դուրդ ու դուշ , ինչքան աշխարհքումս ժժմունք կան՝ քոմմա էլ ուտում են . կէսը անփող հէնց ճամփորթներին ենք տալի կամ աղքատներին . էս լաւ ա հլա խէր էլ ա ըլնում . քաղքումն ամէն բանն էլ փողով ա , զեղըցուն էլ ունի ոչ . մերն ա , որ մէջ տեղը փշանում ա : Մարդս մի երկու կով ենք պահում , թէ երեխէքանց մածուն էլ ա ըլնի , էն էլ չենք կարում եօլա տանել , ամէն բան փողով ենք առնում : Մեր մի բանն ա լաւ . տարուայ որ վախտիւն զոնաղ գայ , գլխներին վրա պատիւ կունենայ . մի քիչ , դորթ ա , ձին պահելու համար նեղութիւն կունենանք , որ տեղ չունինք , համա մարդի մեղ պէս ոչով չի պատիւ տալ . գինին կայ , արաղը կայ , հաւողը կայ , հազար ոսնոց չարաղ ու թթու գրած բաներ կըհանենք . այ , ինչպէս հիմի ձեր պէս թանկազին զոնաղների սիրտը կարող եմ մ'ը կախան հաւողով շահիլ , Ընչանք Գարեգնի խօսքը վերջացնելը Սօսն էլ զէրուզտմբիցը զուս բերուց երկարապոչ զեօղրի մէջ լցրած ոսկու ոսնոց զեղին գինին , — Տըղէք ջան , ինչ զինի ունինք , ասեց Գարեգինը . զլուխը քարոյն ա տուել սրա կշտին Վախէթու գինին : Պետրպօլքիցն էկած շանբանը սրա կշտին ինչ բան ա . ածեց մի թաս ու մէկնեց շրաչէլին . համեցէք շրաչեանց ջան , տես ինչ ա է : — Լաւ ձեռի ա , ասեց շրաչեան : — Գէլուն , սա մի առաջ առաջ զու համը տես ու յեց սուր : Հէնց որ շրաչ'ն ձեռը մխամխտ տեղովը մէկնեց թասն առնելու , Գարեգինը յետ քաչեց ու ասեց . կենդանութիւն աղէք ջան , բարի հազար բարի , իմ աչքի վրայ , իմ գլխի վրայ , գալուտաներդ բարի , Սուրբ Կարապետը ինչ մտրաղ ունիք , ինքը կատարի : Ամէնն էլ ծիծաղացին շրաչէլի վրայ , որ խափուեց . շրաչեանց ջան ալլահվերդի , ասեց ու խըմեց , Յետոյ ամենին էլ մի մին թաս խմացրուց , ամէնի բերանն էլ բաց մնաց , արմայել էին , թէ Աշտարակ ըսէնց զինի ա ըլնում , մենք հէնց գիտէինք , թէ մեր Երևանայ Գարմի գինին ամէն մեր երկրի զինանոցիցը լաւն ա , համա սա սուուց նրան անց կացաւ . Հաւողը որ կերան պրծան , գինջացան , շրաչեան ձէն սուուց , դէ տղէք ջան , վեր կացէք , մթնեց . շնորհակալութիւն , Գարեգին ջան , Աստուած օճաղը հաստատ պահի ասին ամէնը , զուք էլ չէք գալի : — Մենք էլ իրիկունս կըզանք , մի վախէք , հէնց քէֆ չ'անց տանք ձեզ , որ

ասէք մաշտղաւ : Տղէքը ձեանը նստեցին ու քշեցին զգա Հանափանք :
Պարեգինն ու Սօը կրք որ աղէքանցը ճամփու քցեցին , իրանք
գնացին Սօսնց ասկը , ընտեղից խնձոր քաղեցին ու յիքանոնցովը
գալով հասան Արարիթերենց յիքին . տեսան հեռուիցը , որ Հեթումը
ղուխը գրեւ ա աղջկայ գոգն ու քութութիլ տալի . կաննեցին մի տաղ-
դայ տեղ ու զգա էն ասաղը մտիկ տուին , որ օրով ցերեկով նրանց
համար արեիցը լաւ էր լիս սալի . նա էլ հէնց խնամաւ , թէ կողքին
բրթող ընէր , յետ մտիկ տուուց ու աչքերը չցեց իր տիրոնչ երեխին ,
ձեռներով էլ մհանայ չոր մաղերն էր յետ քաշում , սաքի թէ քութու-
թում ըլի . ոչում խաբէն ընկաւ զրանց վրայ : Սօն էնքան արուց ,
որ աչքով ունքով կարաց խնամալ , թէ էն օրը ծեծել չէին երեխին ,
ուրախացաւ զրա վրայ . յետոյ ոտ ու ձեռով հասկացնելով խնացաւ , որ
էքուց նրանք էլ պիտի Հանափանք գնան , աչխարհքն իրանն էլաւ :
Աղջիկը գնչով , գլխով իշարաթ անկով տսեց , որ հեռացէք հէրս վեր
ա կենում . լաւ չէր ուղում Սօը հեռանալը , համա ճար չի կար . հէնց
որ հայխորը զուխը բարձրացնիլ ուղեց , զրանք ծլխուեցին : — Աստու-
ծով խէր ա , տսեց Սօը Պարեգինն . « Բաններս աջ ա , ով հաշում ա
հաշայ » . երեխին ծեծել չեն , էքուց էլ պիտի Սօրը կարասիտ գան ,
տեսնենք ոնց ենք անում : Սրանք ըստեղանց գնացին Պարեգիննց
յիքին , մատաղն ու խնձորը տուին մի մոնթի , (որ յատաջուց էկել էր
ընտեղ) որ առնի գնայ . միին էլ ասեցին , որ իրիկունս իրանց բեր-
նիցը իրանց սովէն հընկերներին համեցէք անի , որ էքուց շատ քշերհա-
նայ գան Հանափանք ու մոնթերն էլ քոմնա վեր կենան գան . յետոյ
իրանք ճամփու ընկան հէնց ընտեղից ոտով , զրից տալով զգա Հանա-
փանք : — Ես կասեմ , տասն ու մին տարեկանին օրէնքով պրտակ կը-
հասնի , հարցրուց Սօը , ըտէնց չի : — Թէ օրէնքին մտիկ տանք , ա-
սեց Պարեգինը , կարգը իսկ տասն ու չորս տարեկան աղջկանն ա ,
տասն ու հինգ տարեկան տղի հետ : — Թէ որ ըտէնց ա , ընչի մեր Արար-
իթերի աղպօրը , Վահանին պրտակեցին . ինքը քոմն երկու տարեկան
էր աղջիկը տասն ու մին : — Հէնց ըստը համար էր , որ մեր գոր-
ծակալը հինգ վեց հետ տարաւ բերուց է , զու Բնչ գրտեա . մի քշեր
իրեք հետ շաքար դնաց նրան , վեր չի կալաւ , թէ ըստով ըսիլ տասն
ու չորս տարեկան էլ որ ընի չի համնիլ . մին էլ տարան՝ էլ չէլաւ .
վերջը մի փութ մի բարեկամ աղայ մարդ վեր ա կալել , ձի նստել ,
տարել , որ հրամանը բերել ա , հրա էն էլ խոստացել ա , թէ արաղը
որ ըտէնն , մի լիտր էլ լաւ արալ կըղրկիմ : — Երեք փութ չէ , ա-

սեց Սօսը , թնօղ նա խօսք տայ , որ բանը ըլցնի , կայացնի , ես տասր փիթի զին կրտամ նրան , Բնչ անուս ա , թնօղ անի , թաք անի . զորթ չի ընիլ որ մեր գործակալին միջնորդ քցենք , մի մահուտ ֆարաջայ էլ կանեմ իրա համար . նրանից կամանչեն , խաթրիցը անց չեն կենալ : վարդապետ ա էլի , Աստուած օրհնի ասելով բանը կըլցնի , զուխ կըբերի . արի , զնանք էս իրիկուն խօսանք , ես գիտեմ հիսի վաղուց նա Հանաւանք գնացած կըլնի : — Չէ , չէ , ասեց Վարեղինը , նրա Բնչ հարկաւորն ա էղ թաւուր բաների մէջ մանի . նրանն էն ա , որ թուղթը տանես , մի քանի շա՛նի էլ իրան ժամուց տաս , հողուցն ասի ու քեզ հրաման տայ . թէ չէ երբ որ չհաս ըլնի , էն էլ ինքը զիտայ . դու նհախ ակըր մարդին նեղութիւն մի տայ . սուս կանց , դրա համար յետոյ կըխօսենք , էս ա հասանք . լաւ բօլ ըխտաւոր կան էս տարի , պարսպին մտիկ տուր է . ո՛հ , զորթ որ վարդապետը էկել ա . մօտանում են ու ասում . Աստուած օգնական չայր սուրբ , ու գնում աջը համբուրում : — Աստուած պահապան որդիք , Աստուած օրհնեսցէ , ծիծաղալով ասեց հայր սուրբը . Բնչպէս էք , նիտ էք էկել , ընդունելի ըլի . բաս ո՛ր է ձեր մաւաւը : — Բերել ենք Հայր սուրբ ջան , ասեց Վարեղինը , էս իրիկուն չէ , էքուց առաւօտենց պատարազը որ վերջանայ , խնդրեմ ճաշին մեր մօտ համեցէք , ժամարարին էլ , սիրացուերին էլ հեաներդ բերէք , յատուկ կըպարտաւորէք : — Շատ լաւ , որդիք , մենք որ կանք , ձեր հայրն ենք , ձեր համար աղօթող ենք , ինչի չենք դալ : Փառաւորի հայր սուրբը յատուկ որ մարդի սիրտ շահող ա . ընչանք էսօր նա մի մարդի խաթր կոտրած չի , տեղիցը վեր կենողը նրանից Հորհակալ ա , մարդ պոփ խաթրով խօսի :

Վանքի խցերը ամէնը քանդուած են , մէնակ քարովէքն (աւերակ) են մնացել . ըխտաւորը քաշուել են լցուել էղ քարավեքանց մէջը , որն էլ Երեանցի ա , կամ աղայ մարդ ա , մտել են ժամի դաւիթը : Երեւանցի աղէքն էլ վէր էին էկել ժամի (*) միջին . Սօսն ու Վարեղինը

(*) Յովհաննու վանքը շինած է Քասաղ գետի ժայռերի վրայ կաթիլը և սև սրբատաշ քարերով . հրաշալի է նրա արտաքին կողմիցը նայիլը : Արևմտեան կողմից ունի մի մեծ դուռն կամարակոյ . երբ մտնում ես ներս , խօսքն զաւիթն է չորս միապաղաղ քարեայ սիւների վրայ հաստատած խաւաճե . մէջ տեղը ունի զմբէթ սիւների վրա նոյնպէս , որոյ զուխը շարժը քանդել է . դաւթի միջիցը երկու դուռն ունի . մինը մտնում է խօրանը , ուր է գերեզմանն Սուրբ Յովհաննու Վերաշի (որ դուցէ մասունքիցն ըրի : թաղած) և այժմ ժամ

մասն ժամ գերեզմանը հայրեցին ու կան Արեանցուց մօտ :

Իրիկունը մթնեց , հեռու տեղից կլած ըխառնորները իրանց մատաղները մորթեցին , սղնձները դրին կրակի վրայ մի կնդայ պահ աղին . իրանք ինչքան մի զեղացիք կան , հաւաքուեցին մի տեղ : Զահել աղէքն ու աղջկէքը հայլի բռնեցին ու լէլէ ասելով պար կան . մի տուն աղէքն էին ասում , մի տուն աղջկէքը իրար դէմ : Ընչանք կէս քշեր իրար հարբայ գալով լէլէ են ասում ու թռչում . յետոյ երբ որ մատաղը եփուում ա , նոր նստում են հացի :

Մեր աղէքն էլ սոց որ ասինք , էս իրիկունն Երեանցուց զոնաղ էին . սրանք լէլէ չէին զխում , հացի վրայ նստեցին ու կարգով խաղ կանչեցին , տաղ ասին , ուրախութիւն արին . սրէն էկա Սօսին , նա բողազն խտակեց ու վեր կալու էս մուխտերազը , որ էն սհաթը մխաք արուց :

Միրելի ջան հեռացար ,

Չըլինի ինձ մոռացար .

Սրտումս վառ ա քու սէրը ,

Էրում ա ջիգարիս ծէրը .

Դու մի հասա ես աննման ,

Այխարհումս գովական .

Փոթոթում ես տեսողին ,

Կրակում նրա հողին .

Ձէնդ ա հրեշտակի ,

Չըկայ երկնքի տակին .

Լսողի խելքը կերթայ ,

Էլ չի կարալ հեռանայ :

Շատերը գիտեմ ես ,

Ոչ մինը չաժեն քեզ .

Գիշեր ցերեկ երազով ,

Քեզ գրկում եմ հաւեսով :

Չաւատաս խօսքին շատերի ,

Ինձ մուղարար մխոց պահի .

են ասում մէջը . իսկ միս դռիցը մտնում է ժամատունը , որ է մեծ եկեղեցին հոյակապ շինուածքով և մեծ սեզանով , բայց առաստաղն ներքին կողմիցը կիսով չափ քանդուած է շարժից . այս ժամատան գանն մօտի որմի երկու անկիւնումը կան քարեայ իրարից աղխաղեալ սանդուղք պատի միջիցը հանեալ աստիճանաց ծայրերը , որ բարձրանում են երկու խորանի մէջ . այս խորանները մի միջիցն ես առաստաղը քակեալ գոլով հստեղից են դնում կտուրը :

Սօսը քեզնից ստվաճի ,

էլ չի սիրիչ ուրիշի :

Նրա ձկնի լաութիւնը մենք գիտենք , հէնց որ վեր կալաւ էս մոտաւորապէս , քօմմա էլ հայիլ մայիլ էլան . երևանցոնց միջին մի աղայ կար , նրա ձկնը գոված էր , քանի Սօսի ձկնը չէր լսել , սրբօնեամ էր . հէնց որ լսեց , իրանը պարկը գրուց , բերանը կապեց : Սօսը որ մոխամբազն ասում էր , աղջկէրքը դրանը լէլէ կին ասում , ըստաւորը հաւաքուել էին նրանց թամաշայ , հէնց որ ժամի միջիցը ձկնը լըսեցին , լէլէն կիսատ թողին ու թափուեցին նեքան : Ամէնքը մի կողմից տտում էին , ետրար էս աղէն սրտեղից ա , մեռնիմ էդ թաւուր արդի ջանին . աղջկէքն էլ լէլէն բաց թողին , էկան թամաշայ . հէնց որ տեսնում էին Սօսի սոլօլիկ կարմիր երեսը ու լսում նրա ձկնը , խելքնեը զնում էր . մինը մընին ասում էր , տեսնիս էս աղէն պատկուած ան , էրնէկ դրա կնկանը , մարդ մեռնի էդ թաւուր տղի ձեռի տակին . ամէնքն էլ մտքներումը դրին , որ էրնէկ էս աղէն իրան առնէր , Բանն էս ա , որ Յուշականցի մի կնիկ մտքումը դրուց , որ իր աղջկիը սնց որ ըլի , տայ դրան . էդքան թամաշաւորների արանքը ճղեց , զնայ Գարեգնի քամակիցը անկանջումը տեսց , աղպէր ջան , էս աղէն սրտեղից ա , պատկուած ան , թէ չէ : — Աշտարակցի ա , ասեց Գարեգինը ու ազատ : Հէնց որ էս իմացաւ , ուրախ ուրախ յետ դառաւ աղջկայ աչքերը զեղ դրուց , առաւ գնաց քոմմէքի տասջին կաննացրուց , որ Սօսը տեսնի , հաւանի . աղջկանն էլ սարկացրուց , որ թէ էն աղէն իրան մտիկ տայ , երեսին ծիծաղայ , բալքի խարուի , որ տեղ ըլնինք , մեկ զայ դոնի : Սօսը մոխամբազի մէկէլ տունը որ վեր կալաւ , գլուխը մի բարձրացրուց ու աչքովն ընկաւ էդ աղջկիը . հէնց որ տեսաւ նրա համարձակ ծիծաղը , աչքերն օլտրեց ու երեսը յետ դարձրուց . վաղի առակի պէս , որ ասում ա « ուղեցաւ ունքը շինի՛ աչքն էլ հանեց » խեղճ աղջկիը : Սօսի միտքը տես ու էս աղջկանը . նա խաղը ում համար ա ասում , ո՛վ ա գալի առաջն ընկնում . նա ուղում ա , որ իր անտանը ըստեղ ըլէր , որ ինքը ձկնով , նա սիրունութիւնով խալխի ուչ ու միտքը իրանց վրա դարձնէին , հիմի էս աղջկիը կիկ ա , որ Սօսի խելքը գողանայ : Աղջկիը կաննեց կաննեց , տեսաւ , որ չէ , Սօսը էլ իրան չի մտիկ տուուց , արածի վրա փոշխմանեց , յետ դառաւ մօրը , թէ էս չէլաւ , արի զնանք , էքուց տես , բալքի հացի կանչես ես մի բան անես :

Հէնց որ Սօսը մոխամբազը պրծաւ , խալխը ամէնքն էլ ծանօթ անծանօթ ձկն տուին , ազբխրդ անապաւ , Աստուած աւելի շնորհք տայ , Սօսը կարապետը մտրազդ տայ ու յետ դառան : Գրանց թամազէն մի թատ լցրուց ու ասեց , Աստուած կեանք տայ Սօսին ու Գարեգինին , Աստուած սէր մխարան պա՛շի միշտ էդ երկուսին , դրանց կե-

նայր . Նէնց ուղում էր խմի , Սօսը կուռը բունեց , թէ կիսաս մնաց ,
ասան , Աստուած սաղ պահի Գարեղինն , Սօսին ու ում որ Սօսը սիրում ա :
— Ամէն , ամէն , ձէն տունն աղէքը , ինչ որ Սօսը ասեց , Աստուած լսող
կատարող ընի , ու խմեցին . վերջը Գարեղինն ու Սօսը մի մին թատ ձևունելն
առած՝ կաննեցին ու շնորհակալութիւն արին . Գարեղինը , որ սրծաւ ,
Սօսն ասեց , շնորհակալութիւն ձեզանից խմ կողմիցն էլ , ում որ սի-
րում եմ նրանից էլ , որ ինքն ըստեղ չի իրա միտքն ըստեղ ա . նա
ասում ա , թէ դուք որ խմ կենացը խմեցիք , ինձ յիշեցիք , Աստուած
ձեզ կենօք կենդանի պահի , ինչ մտրապի , ինչ խորհրդի որ էկել էք ,
Սուրբ կարապետը ինքը կատարի . Աստուած Սօսին էլ ինձ հետ ան-
բաժան պահի ամէն ու խմեց , — Ամէն , ամէն , ձէն տունն մեր դար-
դիւնանդներն ու ամէնքը մի մին կանանչի թաւաղայ արին . ընչունքի
Սօսը պաս էր էսօր , էքուց պտի հաղորդուէր :

Էս քչեր մեր աղէքը կենաց խմելով , խաղ կանչելով հաջի
վրայ լիսացրին , դեղըցիքն էլ դրսեր հաց կերան ու լէլէին զի-
ցին ընչանք լիս : Աստուանց ժամհարը սուսա կոշակը , կաննեց
վանքի հասարի քանդուած պատի զլիսն ու թղթիկացնելով , ձէն ար-
ուց զիլ ձէնով . « օրհնանկ է Աստուած , ժամ հրամայեցէք . դատաս-
տան կայ գաւու , պատասխան կայ տալու , սլ բարի քրիստոնեայք ,
ժամ հրամայեցէք , » : Ըխասուորը ժամհարի ձէնը որ առան , թողին ի-
րանց ուրախութիւնն ու լցուեցին ժամ : Սօսն էլ զնաց տէրտէրի կուշ
սը , արտասունք թափելով խոտախմուեց , զզջաց իրա միտքն ու
կաննեց ժամումը ընչանք պատարաղի վերջը , որ հաղորդուի . Գարե-
ղինն էլ զնաց Հանախանքցի Ռատակէսի բաղչումը մատաղը մօրթիկ ար-
ուց ու հաղիւ էր անում :

Արեգակը նոր ծաղել էր , դեռ էնքան զօրութիւն չունէր , որ մար-
դի աչքեր ծակի , նոր կառէթը լծել էր , նստել ու դուս գալի , որ
Աշտարակայ ըխասուորը ճամբու ընկան . աղասլ աղէքը թորուն թո-
բուն իրանց հացները կապել էին շալմաներն ու առաջ առաջ դալի ,
պաս պահողներն էլ խնձորը լցրել էին ջիբները , աղքատներին բաժա-
նելով վազում , որ պատարաղին հասնին , սրբութիւն առնեն . կնա-
նանց մի տուարը քիչ էր մնացել հասնի Հանախանք , մինը դեռ Աշ-
տարակայ նոր էր դուս դալի . երեխէքն էլ ջիբները խնձորով լիքը
կուռ կուռի էին բունել ու կնանոնց առաջն ընկած վազում : Գարեղնի
կանչած աղէքը մի մին աղլուխ պաշարով , մի թօս էլ հետները է
կան : Գարեղինը մատաղը մօրթիկ էր սուել , մի մենձ պղինձ զրել օ-
ճաղին ու միտը լցրել մէջը . սուլին , հաւը , կարճակողերը , սիրտը ,
սե թոքը , պղտճիկներն ու ամէն լաւ տեղերիցն էլ շոկել էր տուել խո-
րովածացուի համար :

Աշտարակու աղէքը որ էկան , դու տես հիմի դրանց արածը , թէ

ընչի համար են էսքան խնձոր բերում . նի են ընտում ժամի կտուրը , գնում են դաւթի կաթնաղիկէի սնկրի արանքովը զլինները հանում , խնձորով բտուր , ընտուր զլինն տալի . ընտողից գնում են ժամատան կտուրը , կաթնաղիկէի գլուխը նիզնում , վէր զայի խորանի ձկան միջքի պէս սուր կամարի վրայ ման զալի , ձորին մտիկ տալի , ընտողից քար քցում դպա ձորը , իրար զոչազուծիւն շհանց տալի , էլ յետ վէր զալի ներքե . մեր Սօն էլ շատ մուշտարին ա էս թաւուր զոչազուծիւններ սնելու , համա սրբութիւն պոխ առնէր :

Պատարապը դուս էկաւ . պաս պահողները հաղորդուեցին . Սօն էլ գնաց դորձակալի մօտ , խնդրեց նրան , որ ժամից յետոյ առնի ժամարարին ու մէկէլ տէրտէր՝ տիրացուերին , սոյ իրանց սեղանի վրայ Աբտակեհոյ բաղչէն ու ինքր առաջ առաջ գնաց աղէքանց կուշոր ու ոգորմի Աստուած տուուց նրանց : Չարեղինը իրա ընկերների հետ երբ ա , տեսաւ , մօտ էկաւ ընդունելի ընի ասեց ու վաղից թաախ մէջը զինն լըբուց բերուց տուուց իրան , թէ բերանդ մո մի քիչ :

Հացը քցեցին կանանչ խտաին բաց արած սուխրի վրայ , ամէնի բերած պաշարն էլ Չարեղինը բաց արուց լաւ տանտկան պէս , ընչանք սասն ու հինգ մարդի համար սեղան դրուց , ամէն Աստուծոյ տուած բարութիւններին էլ ու մընին էլ զրկեց հայր սուրբի կտնիցը , բաղչի մէկէլ կողքին էլ մի բոլուկ օղլուշալ կային հաւաքուած . Սօննց , Չարեղննց , Վարդիթերննց ու շատ ուրիշ խիզաններ . նրանց էլ վաղեց խնաց տուուց , թէ ընչանք կայէք տէրտէրները հաց ուտեն պրծնեն յետոյ ձեղ էլ կըրկրակրեմ : Մին էլ տեսնինք , վարդապետը իրա հօգևորականների հետ էկաւ . — համեղէք , հայր սուրբ ջան , համեղէք սեղանի վրայ , ձէն տուուց Չարեղինը : — Աստուած ձեր սեղանն օրհնի , Արելի , Արբահամի մատաղն կղիցի , տանց հայր սուրբը , սեղանն օրհնեց ու նստեց մէջ տեղը . տէրտէրներն ու տիրացուերն էլ , որ ձեռները սրբաներին էին զրկ կաննեղ , նրանց էլ հրամայեց , իրան աջ ու ձախ կողմը շարուեցին : — Հայր սուրբ ջան , ձէն տուուց Չարեղինը , խնդրեմ մի լաւ ուրախութիւն անէք , մատաղի էրի մորթին ու ձեր բաժին մատաղն էլ հիմի կըղղկեմ , ինչ որ ձեր պարտքն ա՛ ին էլ աչքիս վրայ : — Օրհնեալ լինիք որդի , Աստուած ձ'ր հաւաան օրհնի , դուք մեզ սղղպէս պատիւ կանէք , մենք էլ պարտաւոր ենք ձեր համար զիշերը արթնուն մնալ , հակել , տաղմտ ասել , ձեղ կնանք ու արեչատութիւն խնդրել , մեր ձեռքիցն էլ սոյ կըզոյ : — Այն , ճշմարիտ է , տանց էն զրհիցը մենձ տէրտէրը . հայր սուրբս միշտ ձեզ համար աղօթք կանէ : — Երան է , իրան , ձէն տուին մէկէլ տէրտէրն ու տիրացուերը : — Հայր սուրբ ջան , խնդրենք մի քիչ մեզ անկաջ կաղնէք , տանց Չարեղինը . էս մատաղը արել ա մեր Սօնը . խնդրեմ մի մին թաս զինի խմէք ու առէք Աստուած Սօնի սրտի մտրապը կաւարի , մէկ էլ աղօթքներն էլ

դու դիտես : — Լցրու Սօս Զան թասը , ասեց հայր սուրբը , մի բա-
օրհնեմ . առաւ ձեռն ու ասեց , օրհնեցէք տեարք , կենդանութիւն ,
Սօս , զօրանաս , խնդրեմ իմ անարժան բերանովը Սուրբ Յովնանէս
Մկրտչին , որ քօստի բաղձանքը կատարի , քեզ կրկար կեանք տայ ,
կարմիրդ կապենք , որին քօ սխալը կը բարեհաճի , այն քեզ բաղդ լի-
նի . Գարեղին , Աստուած օրհնեացէ , Աստուած աւելի չնորճ տայ ,
Աստուած քօ աշխատանքը , որ մեր կրկնացից համար անում ես , ի
փառսխորում ընկալի , բարև արժանի լինիս հրեշտակական կարգին , շուտ
մեր հօտին խառնուի . որդիք օրհնեալ լինիք , (միւսներին է ասում)
Աստուած ձեզ սիրով , եղբայրութեամբ պահեցէ , Աստուած ձեզ էլ
ձեր ցանկութեանցը հատուցէ . Տէր Աստուած էլ մեր Հայոց աղ-
ղին այցելութիւն արատցէ , իր քաղցր խնամոց տակ պահպանեցէ և
որքան էլ այսօր ուխտաւորք կային մեծից մինչև փոքրն ամէնի խըն-
դիրն էլ ինքը կատարեցէ Սուրբ Յովնանէս Մկրտչի բարեխօսութեամ-
բը . Տէր Աստուած քեզ փառք . հէնց օրհնեց հայր սուրբը ուզում էր
վայելի , մենձ տէրտէրը Գարեղինն ասեց , թէ հայր սուրբիս թասի
վրայ մի տաղ ասա : — Աջքիս վրայ , ասեց Գարեղինը , էս սճաթիս ,
կրկնէք , Գաղիկ , Լեւն , ըստեղ Էկէք . կրկու ձայնաւոր աշակերտ
կանչեց . Էկէք հայր սուրբի թասի վրայ մի տաղ ասեցէք , ես էլ շարա-
կանը կասեմ . կրկնէք իրանք հետ հէնց ձէն ձէնի տալով ասեցին « Հայ-
րենասէրք Արամեան , տաղը , որ ամէնի սխրան էլ փառաբորուեց . յե-
տոյ Գարեղինն էլ հայր սուրբի անումովը մի շարական վրայ բերուց ,
որ յետոյ հայր սուրբը շնորհակալութիւն արուց վարժապետիցն ու ա-
շակերաներիցն ու անուշ արուց :

Հայ ուսուցից որ պրծան , սեղանը փռած թողին ու վեր կացան ,
հայն օրհնեցին ու հէնց ուզում էին գնան , Գարեղինը Զոկ Զոկ դրանց
ժամուցն էլ տուաց , նշխարք առաւ :

Հէնց որ նրանք շնորհակալութիւն անելով գնացին , նստեցին ինչ-
քան տղէք կային ու ուրախութիւնը ասրքեցին . կեանքն էլ էն դի-
հը սեղան փռեցին ու ի ծառերի տակին ու ընց որ իրանց օրէնքն ա ,
հարս ու աղջկէքը Զոկ , իրանք Զոկ նստտեցին . Գարեղինն էս կրկու
սեղանն էլ հէնց կատաւարեց , որ ամէնն էլ շնորհակալ էլան . Լցրուց մի
թաս գինի , առաջ ինքը շնորհակալութիւն արուց խմեց , յետոյ տարաւ
Վարդիթերի մօրը , խնամի , ասեց , թէ ինձ կը սիրես , թէ էգ քօ
կողքիդ նստած աղջկանը կը սիրես , էս թասը խմի , տան , սվ Սուրբ
Կարապետ , դու տաք ջրին հով ջուր չածես , մտտիկ սրտեր իրարից
չի Զոկես , բարի խորհուրդը կատարես , ուրիշի աչքն էլ մեր դրանք
չի թողաս . Սասանի յետի օտն էր պառաւը , էն սճաթը հասկացաւ .
համա ինչ , ամանչեց , որ խօսքը կտորի , առաւ ձեռք թասն ու ինչ որ
նա ասել էր , մի մին ասեց ու հէնց ուզում էր խմի , կուռը բռնեց

Պարեղինը , զիր գետին թաղ ասեց , թափոզ վրա մի խաղ ասանք՝ նոր խմի . թողուց կնաննայն ընտեղ , գնաց աղէքանց կուշար . միաբար ջուհրակի պէս հինած էր աւոււմ , գնում էր ընտեղ , դայի ըստեղ . Սօսին կաննացրուց ու ասեց , ասան էն մութամբաղը , որ մին օր խոս հնձելիս շինելու : Սօսը , դորթ ա , սրբութիւն էր առել , համա Պարեղինի խօսքն ու Վարդիթերի սէրը սուրբ էր համարում , ընդոր համար մեղք չի կարծեց ասիլը . վեր կացաւ անդիցը կաննեց , ւնց որ մի շիշակ խնձորի ծառ , որ մանր տնկուց միջին դաս կէս ծ ըլի . և բնար յա դարձրուց դպա կնանիքն ու ասեց էս մութամբաղը :

Ինձ էրում ա էն սէրը , որ գիշեր ցերեկ վառ ա ,
 Լիբոզ ու թոքս խաշում ա , վնչ , ևս արարիի դառայ .
 Աստուած սիրոզք , ջուր ածէք , էս սէրն կլաւ իմ մահը ,
 Սիրեկանիս անունը ինձ արեց փարայ փարայ (կտոր կտոր) :
 Մեռնիմ էն աչք ու ունքին , որ ծխածան ա ու արև ,
 Մեռնիմ էն անուշ լիզուին , որ տննելիս տայ բարև .
 Մեռնիմ խուճուճ մաղերին՝ ընչանք ծուռկը կախ ընկած ,
 Ով որ տննի չարմանայ , նրա սիրտը լեռ քար ա :
 Թշերի ծէրը վարդ ա , պօշնորը շարմաղ են ,
 Սաստաֆի պէս ասամենրը մարդի հոգին կը քաղեն ,
 Պատիկ կարդին բերանը , կաքաւակաուց շանն ,
 Փափուկ մախմուր բոխախը դոյ բարձի հաւաար ա :
 Շիշակ տնկու հասակով , սիրամարդի տեսքովը ,
 Բամբակի պէս կոնկրով , նազանձեմ գնացքովը
 Արաս քաշեց իրան մօտ , խելքս առաւ զլիօխս ,
 Ասեց մին օր կատանաս նեղութիւնիդ փոխարայ ,
 Քսան երկու տարումն ևմ , քսանը շուտ անց կացաւ ,
 էս երկուսը հէնց գիտեմ , երկու հարրից աւելցաւ .
 Սև մաղերիս մի խարուէք , սև սրախ մափկ արէք ,
 Սօսի դարդն ևս դու աղջիկ , ինձ մի դեղ ու ճար արան :

Սօսը մութամբաղն ա ասում , Պարեղինն էլ դարձ գալը : Բաղչի պատերը էլ յա լցուցին , թամաշաւորները իրար զլուխ են պատում : Սօսը որ ասում չի ու մի մին էլ հետը ժմտում , աչքերը քցելով իրան կեանք առող արեի երեսին , սրիչի սիրան ա վրէն գնում . քեղ ուճոր ու արև ըլի Պարեղին , ասում են , որ մեր սիրտը ուրախացրիր : Աստուած Սօսին էլ աւելի շնորհք տայ :

Համա մի շնք հարցնում , թէ խալխի սիրտը որ էսքան ա ուրախացել , հիմի առնը մերը , խօսքը մերը , բաս նա ով ա , որ Սօսի ձէնի միջառուղը (մազնիս) գնացել ա կախ նրա սրտին ու քաշում զոտով , որ բերի կոյցնի իրան . չէ որ էսմեղ էրուած ու կրակուած Վարդիթերն ա . համա ինչ անի խեղճը , տար կապած ա . մէրը վախօ

զսխտ աչքի տակովը հէնց խեթը մտիկ ա տայի , որ տեղն ու տեղը հարուստ ա , թէ չէ նա ընտեղ իր սրտի վատիարը կը հանէր . քնչ պտի անէր , մեր ատաթումը կայ ոչ , որ մի մենծ կնիկ արմատ , ես մի տղայ մարդ էրած տեղը աղջկայ պուօշը պուօշին դայ . թէ քաղքի (Թիֆլիզ) պէս ընէր , որ ասում են , կնանիքը մարդկանց հետ դրից են անում , աղջկէքն էլ խտրապետ աղէքանց կուռք բռնում են 'տաղում , ում որ սրաներն ուզում ա , ես դիտեմ թէ էն վախտը արեւը 'որտեղ մէր կրմանէր . համա նրանց մեռելն իրանց տեղն են թաղում , մերն ըստեղ : Չէ , վաղի առակը չընի , Սօսի խաղը Վարդիթերի մօր ճըններն էլ ընկաւ : Հէնց որ ասեց պրծաւ , պառաւը անդիցը կաննեց ու Սօսին ձեռով արուց : Չկուր ժամ տալն ու Սօսը ասաջին կաննիլը մին էլաւ : — Որդի ջան , ասեց , աղբրբոյ անհասնելի , մնց որ մեր սիրտը դու ուրախացիր , Աստուած էլ քու սիրան ուրախացնի , քու ճամփին փունջ մանիչակ բուսնի , Աստուած քեզ քու մօրը բաշխի , քու մտրաղը Սուրբ Կարապետը ինքը կատարի , ոչքդ ինչ բանի որ ընկած ա , էն քեզ դամթ ընի . բաց ասում , ոչ ամանչեմ , քու սրտնը իմ աղջկին ա , որ կրկու տարի ա աչքիդ տակն ես առել , քեզ դամթ ընի . աղջի , վեր կաց կաննի , կրեազ դէսն արս , գրուխըդ բարձր բանի , էն նատտած աղէքը , էս խալիւր բոլոր մաթ են մնացել , Գարեգնի տաները տեղիցը կտրուել են , Սօսը քիչ ա մնացել խելքը կտրցնի , Վարդիթերը հէնց դիտի կրազումն ա : — Հաւանում ես , ասեց սրան պառաւը , լաւ մտիկ տուր մուշտարու աչքով , ինչ կայ , չկայ , էս ա , ոչ ձեռացաջուր ունի , ոչ շորհք ունի , ոչ մի ասեղ քաչիլ դիտայ , ոչինչ բան չի խմանում Աստըծու սէրը , աչքը քոս , չլինքը ծուռը , ոտը չոլախ , լաւ վատ , էս ա . տես չի փոշխմանես , էլ չասես , թէ սարաքի որդին մեռնի , տանում ես : — Կաց , կաց , խնամի , ասեց Գարեգինը յատաջ դալով , մենք նոր չենք ճանանչում , նոր չենք հաւանել , դու լաւ դիտես , որ քունի մարդ էլ գրկել ենք , չէք տուել . հիմի որ առիլի , դրա սարաքն էլ ես եմ , միջի մարդն էլ , թող ինձ ուշտնց տան էրկուսն էլ , ինչ մեղք ըլի իմ չնքին . ասեց ու մի մին թաս դինի խոնկէք աղէք ջան , ձէն տուուց , Աստուած չընորհաւոր անի , բարեկամաց աչքը լիա ըլի . խնամի , աչքդ լիա , քեռակին (Սօսի մօրն է ասում) աչքդ լիա . Սօս ջան , Աստուած աղօթքդ լսեց : Ուսայ , ձէն տուին ամէնն ու մի մին թաս դինի խմեցին . մի հէնց զարմտալ ու ուրախութիւն ա վեր կացել , որ կասես Ղարսն առան : — Ուզում եմ մի նոր բան անիլ , ասեց Գարեգինը , առէք ոչ , նոր նոր հաւեր են դուս կիկ , էրկաթէ ձուեր են ածում , . ես ասում եմ , որ մեր նշանը մի պուօշալի ընի . քնչ ես ասում խընամի ջան : — Լաւ կընի , ասեց պառաւը , հիմիկեց դէնը վտակն էլ ա ձեռիդ բալանիքն էլ , ինչ կուզես , արս . արի աղջիկ , արի Գարե-

դիմն ինչ կասի, անկաջ արն: Աղջիկը ուրախութիւնիցը մնացել աս կաննած, ամանչելուցը Մայրի վարդ աս դառել, չի խանութ Բնչ անի: Կանիցը բռնեց Վարդիկինը, բերուց մօտ, թէ պոօջտի արէք. Տէր Աստուած, էլ ումնում աս հալ մնացել. Սօսը՝ որ էսքան էրուած էր, մօքովը չէր անցկացել, թէ ըսէնց օր կըտանի, ինքն էն դիմն աս դուրը քաշ քցել, Վարդիկիկին էն. ուղում են, որ մի սնաթ յառաջ հասնին իրանց մուրազին, համա ինչքան ըլնի, բաղմութիւն աս կխառած. վերջը շատ որ էս գհիցն, էն գհիցը ձէն տալն, թէ Աստուած չնորհաւոր անի, պոօջտի արէք, ձեռները քցեցին իրար ճտով ու պոօջտի արին, էլ չէին կարում բաց թողալ. տղէն վախում էր, թէ աղջիկը չի թիւանայ, վէր ընկնի, աղջիկը վախում էր, թէ տղի խելքը չի գնայ, գնանովը գխալի: Վերջը իրար բաց թողին ու զլինները քաշ քցած մնացին:— Անուշ, ձէն տալն ամէնքը. յետոյ Վարդիկինը բռնեց Վարդիկիկի ճակատը պաչեց, թէ ըստուց յետոյ խմ հարսն ես, գնան կէսօրդ ձեռն էլ պաչի, ամէնին էլ դուխ տուր. Սօս ջան, դու էլ արի մի պոօջտի անենք, գնան դանքաչիդ ձիծը պաչի:

— Բանը վերջացաւ, ասեց պառաւը. համա խօսքներս խօսք ըլի. որ ընչանք աչուքը մեր դուռը սչով չի դայ. յիքանիքը քաղենք, քաղցուահան ըրինք, աշնան Մոզնու ուխտն անց կենայ, էկէք նըշան բերէք. թէ չէ, կարմիր կով եմ, մին էլ տեսար կաթսա շուռ տուի, կովիկիթը կտտրեցի:— Շատ լաւ, ասեց Վարդիկինը, թից քու ասածն ըլնի, ընչանք քու ասած վախար մի ամիս ու կիս անձախ աս մնում, էդ էլ կը համբերենք: Սօսը գնաց Վարդիկիկի մօր ծիծը պաչեց, նա էլ նրա թուշը պաչեց ու հացը վեր քաղեցին:

Տղէք, պատրաստուեցէք, թօսը վեր ունինք գնանք ձորը, մի լաւ Վարդիւոր անենք, էս ինչ աս, ոչ թաց ենք էլել, ոչ իրար ջուր ենք շաղ տուել, կասես Վարդիւոր չըլնի, հացից յետոյ ասեց Վարդիկինը. Նանի, պրծէք, դուք էլ գնացէք, մենք պաի էրթանք ձորը, ձուկը բռնենք, քէֆ անենք, խնամուն լաւ սլատիս տալով տուր, հին բարեկամութիւններս նորացաւ: Էն էր վեր էին քաղում, որ մի ուրիշ գեղըցի կնիկ էկաւ էդ բաղչէն, գնաց Վարդիկինը զրաղ քաչեց ու հարցրուց Սօսի համար, թէ էս էն տղէն չի, որ իրիկուշը ժամումը նստած խաղ էր կանչում:— Հրամաւիք ասեց, ինչ աս որ:— Սո ուղում եմ խմ աղջիկը տալ դրան, իրիկուանից դէսը քանի տեսել եմ, սիրտս կըպել աս, կարաս դրան մի խօսք հատկացրու՝ քեզ մի լաւ խաղաթ կըրտամ, իրան էլ լաւ բաժինք. ես Յուշակնեցի Մելիք Ատոմի կնիկն եմ, հէնց բարկ ու բարխանայ կըրնամ, որ ձեր գեղումը դեռ տեսնուած չըլի. վառք Ատործու, ինչս աս պակաս, երկու երկու բաղս ասես, թէ քսան, քսանուհինդ օրավար հողս ասես, թէ ջուխս գուլթանս, ինչ ասես, որ խմ տանը գտնուի ոչ:— Նանի ջան, ասեց Վարդիկինը,

էս տղէն իմ աղպէրս ա, ընչանք հիմի ազատ էր, համա էս օր ըստել նչան դրինք, Աստուած մինը դամաթ էր արել, որ էլաւ պրծաւ : Խեղճ կնիկը որ լսեց ոչ, մաստաղը ցեխն ընկաւ, անխօս յետ դառաւ, հլա էն գնալն ա, ինչ գնացել ա :

Սուրբ Կարապետու ըխտաւորները քաշուեցին . մնացին մի քանի բազում ջանել Աշտարակցի տղէք, որ դասի ու դուռնայ ածկով քէֆ էին անում : Սրանք էլ իրանց պատրաստութիւններովը վեր կացան, կամաց կամաց գնացին ձորը, շորահան էլան ու կիսահանիկ ընկան գետի մէջը . որն էլ չի ուզում շորերը թրչիլ, ջուր են շաղ տալի, թէ վարդիւոր ա . իրար հէնց օրը քցեցին, որ ամսկուեցին, ծնած կով դառան, ջուրը ծըծլալով ամէնքի փնչերիցն էլ շաչում էր : Կեղանալուց օր պրծան, իրանց թօռչին առան ու ընկան ձկնորի ջանին . քցած թօռը սրազալում չի, կարմրախէտ ա, որ դուս ա գալի : Սրանք թօռ քցելով պրտի գնան ընչանք Աշտարակ ու նոր ընտեղ դուս գան, գնան յիքանոցումը մի լաւ քէֆ անեն :

Գարեղինը հէնց ուզում էր իրանց խիղանոցը ձամբու քցի, որ իրանք էլ գնան ձորը, մին էլ մի տարբապղութիւն պատահեց, Անուշը հիւանդացաւ . արեը գլուխը տուել ա, խարսիւղ էլած պնչերին, ծուխն էր մրհանայ ա . ուրախութիւնը փոխուեց արտութիւն, ձորն էլ մաքներիցն ընկաւ, ամէն բանն էլ . մէրը հօ սե սրտել ա : Կս թօրուը քօմնտ մնացին նստած, փուշները թողին . Գարեղինը սաքի մի քիչ բարկացաւ, որ բալքի դրկի տուն, համա տեսաւ, որ չէ, աղջկայ օսանդը դառաւ պատի ծէփ, աղպէրսինք, ասեց հընկերներին, դուք ինձ մի մնաք, գընացէք ձորը ձուկը կալէք, լո՛ւ գողը փրօտ անց կացաւ : Տղէքը գնացին որաները կտարած, Սուր մէնակ մնաց իր ողջում աղպօր նեղ վախտը իրան սլետքական : Կնանիքը որը սաղով ա աղօթում, արչտոտաղով ասում նիաթ ա դիպել, որը մի կտտր հաց ու աղով, որը քարով, համա ոչ մինի աղօթքն էլ կէս սե փողի շանց կացաւ : Գարեղինը գնաց, որ ժամաբարին բերի, գլխին մի բժշկութեան աւետարան կարդալ տայ . նըրա քօռ ըսողիցն էլ ժամաբարը քչերս անքուն աղօթք էր արել, սարմուս քաղզ, թեք էր ընկել, որ մի քիչ հանգստանայ : Չարէն կըտրեց, գնաց մենձ տէքաէրի մօտ . փառաւորի ինքը, էն սհաթը մաշտոցը դրուց կանատակն ու հասաւ թուրթունը քաշելով (*): Աղջկանը թեք էին քցել կանանչ խտտի վրայ՝ գլուխը մօր ծնկանը դրած, որ աէրտէրը վրայ հասաւ, աւետարանը կարդաց, փարատան ասեց, մի քանի սե փող խէչհատլուր տուաւ ու Աստուած առողջութիւն տայ ասելով գնաց :

(*) Չգիտեմ, թէ այս ինչ սովորութիւն է, որ ինչպէս մեր եկեղեցու սպասարարքը ֆարաջայ են հագնում քահանայանալու համար, իսկոյն բոսնոթու տափն էլ դրպաններն են դնում : Իբրև մի ամենահարձաւոր բան քահանայութեան համար :

Ղորթ ա, ասենք թէ, տէրտէրը հայխոր էր կամ ինչ էր, աւետարար-
նը մի քիչ կղկղացրուց, համա կարգին հաստատ ընդի, ձեռը թեթեւ էր,
ցարը բոշացաւ Էն սնաթը. վեր կալան երեխան զսա Աշտարակ, Գարե-
ղինն ու Սօսն էլ հետները դրից տալով : Եկան հասան Մողմի, Սուրբ
Գէորդն էլ ուխտ արին ու վէր էկան Աշտարակ : Աշտարակ մի տակ,
մի շար (քաղաք) ասան. աչքդ ինչ սիրի, կրգանուի . Էն սնաթը կնա-
նիք էին էլի, քայցախ բերին, թթու բերին, զրկեցին Յուսիկնց պատան
էկաւ, նրա աղօթքը քար կըճաքացնէր, աղօթից ու ասեց, վախիկ մէք,
աչք էր դիպել, հէնց հիմի կազանայ. զորթ սր Էն սնաթը երեխան խ-
տակ լաւացաւ. (ի հարկէ շոքն էր տուել) :

Գարեղինն ու Սօսը դուս դնացին զեղամէջ առուի ափը, ինչ տե-
սան. զեղի մենծ մենծ իշխանները, աղէքը, տանուաւրը, մի խօսքով
ով որ ընտեղ կային, հէնց օրն էին ընկել, որ էլ չի էլած . իրար ջուր
են շաղ տալի, բրթում են քցում առուն . որն էլ վախել հեռու պատի
տակին նստել ա, թաքտն բղղով ջուր են դրկում կարիցը շուռ տալի
զլխին . էլ ոչ աղայ են հարցնում, ոչ նօքար են ասում, քօմմա էլ դա-
ռել են իր քէֆին թուխ նստող թրչուած հաւ : Եւ կրկուն էին, որ
չոր էին, շանաւանքայ էին էկել . սրանց համար էլ աղայ Սմբատը աչքով
արուց, բղղով քանակներիցը ջուրը գլխներին ածեցին . շատ մարդիկ էլ
դատի իրանք էին դալի, որ թրչուին : Գիտեմ ոչ, բալբի թէ, տէրտէր-
ները ազատ պրծնեն էլ խաղիցը . իմ խելքովը տէրտէր չի, որ թէկուզ
զործակալն էլ որ դար էս ուրախութիւնի վախտին, նրան էլ կրթրչէին,
ոչովի սիրտ չէր առնուի . Վարդիւորին ա, ով կարայ խօսալ :

Եւ ուրախութիւնը արին ընչանք ժամի վախտը, յետոյ ամէն մարդ
գնաց իրանց տունը . որը ուրիշ շոր ունէր, փոխեց . որն էլ չունէր,
հին գուրչ մուրչ հաքաւ ընչանք մէկէկների չորանայքը, որ էքուց մնակ-
ւոցք ա, պտի գնան զերեզմաններն օրհնիլ տալու : Մեր Սօսի ու Գա-
րեղնի հընկերներն էլ ձորիցը էկել էին, ձուկն էին բերել, նրանք էլ զը-
նացին իրանց քէֆին :

ԺԸ .

Վարդիթերի մէրը շանաւանքայ կիւռ տուն, մի քիչ կացաւ, քէ-
ֆը թողուց, խելքը զուխն կիւռ, արած բաները մխն ընկան . մը-
նացել ա մուրրած՝ ունքերը կախ ա քցել, մաքի հետ ընկել . դիտի, որ
հիմի մարդը տուն կըզայ, հարսները տղէքանցը կասեն էդ բանը, հիմի
իրան կրակը պտի գնեն էրեն . հէնց բան ա արել, որ Աշտարակ զեռ
լսուած չի, սաստիկ (թովումն) տակն ա ընկել . մարդի քաջքերը տեսել
ա, ոնց որ “չալ օճը աննողը շալ չաթուից կըվախի” . զողում ա . համա
ինչ, բանը բանիցն անց ա կացել . մտքումը դուրց, որ մարդին մի սամ-
թով տաի . “արջն իր անէն կըզոսայ է” . բալբի թէ մարդի սիրտը զողա-

նայ . համա չէր դիտում , թէ ևս Աշտարակն ա , քու չորս պատի միջինն որ կնգանդ հետ մի խարճուրդ անես , քարը վեր ունիս տակը դընես , դուս դաս , ևն սճաթը դեղի ևն ծէրտմը կըրես , ո՞ր մնաց հիսի , որ աշխարհքը ևս որ Համապանք ա էլի , ևն էլ կնամիք : Քսան տեղ մարդին աչքալիս խօսացին , թէ կնիկդ աղջկանդ նշան դրուց քաղքի թաւուր պուօշտի անելով : Անց որ մի մարդ սուրանի ճուտը սարանած ընի , սուրանն էլ խնայած ընի էդ մարդի տեղը , բնչ սրտով վրայ կըպրծնի նրանց ինտղ հանելու , ևն սրտին Հեթումը աչքերն արինը կոխած , աւամները (՚օ չունէր էլ) գրճասցնելով , դադանակը ձեռին դուռը նեքսն մտաւ ու դուս կնիկը : Արշախրն խնայել էր ևս բանն ու հէնց ևն սճաթին տուն մտաւ , որ հէրն ուզում ա ոտը գնի տան շնքը , հօր աչքերիցն իտեցաւ , թէ բնչ կայ ու հարցրուց , թէ ո՞ր ես տանում էդ փեւրը : — Թող , զոտաց Հեթումը , ևս հիսի նրան շհանց կտամ աղջիկ նըշան դնիլը . տանց ու տուն ընիաւ , աղէն էլ քամակիցը : Կնիկը վախուժիւճիցը հէնց բակումն էր ձէնն առել , էկել դրան չաճակին կաննել . մաղդը որ տուն մտաւ , ինքը դուս թաւաւ : — Աղջի , մէրդ ո՞ր ա , զուսաց հալուորը : — Ղեմ դիտում , դուխը քաշ քցած՝ լացակրկնած պընչի տակին փնթփնթայ խեղճ անմեղ դառը : — Չան կանչի ևս սճաթը , Աղջիկը դուս էլաւ : Հարմներն էլ չարդախումը պատին ևն կպել կաննել : — Ես դրան շհանց կըտամ , դուխը ժած տալով՝ բարկանալով ասեց հալուորը տղին . թող մի տուն գայ , տեսի , թէ աղջիկ նշան գնիլը բնչ կընստացնեմ իրան . դիտես , որդի , բնչ ա արել . դիտովացել ա , ևն սատանի խօսքիցը խափուել , մեղ խալիի միջին թուք արել . նա էլ ՚օ աշխարհքումս սատանայ չընի , հէրիք ա , մեղ հէնց օյին ա էկել , որ դրա մուխը մեր սնչիցը դուս չի գալ : — Ի՞նչ ա արել , սաքի չիմանալով , հարցրուց Արշախրը : — Բռնել ա ևս փչին նշան դրել , պուօշտի անիլ տուել իր ձեռովը , ևս Աստըճու իրաւունք ա . հէնց սանք , բնչ դուխը քարոջնէ էր տալի , տար . ո՞վ ա լսել մեր սրտերիցը , որ աղջիկ տղայ նշան գնելուս պուօշտի անեն : — Ըտէնց չի , այ հէր , տանց Արշախրը , ևս լան խնայայ , դու ծուռն ևս հասկացել . տեղ ա , թէ կացէք ընչանք աշունք , թէ Աստուած դամթ կանի , ձեղ կըտամ . ևն սատանէն էլ տեղ ա , բերէք պուօշտի անեն , չի թողի . չես խնամում , որ Աշտարակ լուն ուղտեն շինում . ստում ա , խօսքի սուտը չի ընիլ , սխալը կընի . . մի վախիկ , ըտէնց բան չի էլի : Լա տեղուս մենծ հարը չարդաղիցը լսեց , վազեց կէտօրն տանց , թէ որ հարցնի , դու էլ ըտէնց ասա՛ , Արշախրը բանը փոխեց : Պատաւը հէնց խնայաւ , սաքի թէ բա՛խց խաբար չի , աղջկայ կանչելովն ա դալի . տուն մտաւ . — ուղտըն Աստուած , բնչ ա այ մարդ , ընչի ևս ըտէնց վաւաղ վաւաղ կանչել , ևս էլ ևն ա գալիս էի . անաչէնի մմարդ , էսօր տեսել չես , սիրաղ պատաւում ա . հալրաթ ըտէնց պիսի , ևս ու դուն ևնք իրար հարկաւոր , բնչ

ես ասում : — Կրակ ու բոց եմ ասում քեզ, բարկանալով ասեց հայր-
ւորը . էսքան վախա սրտեղ էիր կորել : — Ո՛յ, զարմանալով ասեց կը-
նիկը . բա, էլ խի ես բարկանում . հայեց յեափ վեր կացանք, Մոգնու
խաչի տակին էլ մի քիչ գնջացանք, հոմն ընկաւ . էկանք : — Էս ինչ
բաներ եմ թում, մի քիչ ձէնը ցածացրուց հայրաորը . քեզ ո՞վ էր աս-
ում, իմ աղջկանը նշան դնես, խօսք բաց անես առանց ինձ : — Ը-
տուր համար ես նոթերդ կխաղ, մատարած թժաղ տալով ասեց կնիկը .
քու տունն Ատուած շինի, ես եմ ասում, ինչ ա ասում. հն՛, տախնք ոչ,
առանք ոչ, աղայ էր, մեզ մատաղի վրայ դճնաղ էր արել, խճճք ըն-
կաւ, ասեցի, թէ Ատուած դամթ կանի, աշունքը քեզ կբասնք, հխի
սրտ համար ինչ ես բարկանում, քու խէրդ շատ ըլի, բախի հովտույս
(համբերութիւն) չունիս . կնց, դու որ ասել չէիր, ես գալ չի պաշի
քեզ պատմիլ, քանի հետ դու ասել կըլիս էս խօսքը, մին օր էլ ես աս-
եմ, էլ ինչ կայ : Չէ, չէ, ասեց մարդը . լսել եմ, որ նշան ես դրել,
պուօջափ ես անիլ տուել, կատարդ տաքացրել ես, չես իմացել ինչ ես
անում . — Ա՛յ մարդ, ունքերը վրայ տալով, զարմանալով ասեց պա-
ռաք . չեմ պատում, քեզ են ծուռը հասկացրել, թէ ինձ ես ուղում ան-
խելքացնիլ . խելքս հացի հետ էի կերել, որ ես էդ բանն անեմ, ես չեմ
իմանում, թէ որ մի տար բարեկամ ունիմք, մի քան էլ թշնամի կու-
նենանք . ես թէ չէ, ո՞վ ա լսել Աշտարակ աղէն աղջկայ ճեա պուօջափ
անել տան, ես նոր օրէնք էի շինում . ես որ ասի, թէ կնենք շա-
շունքը, Գարեգինը վեր կալաւ, Սոս Զան, որ ըսենց ա, արի մի պուօջ-
ափ անենք իբար հետ, որ Ատուած մեր բանն յաջողի . մէնակ ես հօ
չէի, հաղար հողի կար ընտեղ վառք Ատուածոյ . Կափ, հափ, Աս-
տուած բաւրի քեզ մի խելք տայ, որ սովն բանը սուս սուս լսես ոչ,
դաս մեղ դինդինի խաղացնես . էդ էլ դառաւ ոչ էն, որ ասում էիր,
տաքի թէ ես մեր Թէլլիզորի աղջկի վախար վահանի ձևուով մի աղ-
լուխ դրկած ըլնեմ, (թէ պէտ ճշմարտ է այդ), բաս ինչի չէիր դրկել . ա
բի, արի մատաղ բերեմ՝ կերէք, մի մին թոս էլ խաչադուսց խմեցէք .
Մարդի տամբը կազգեց . կնիկը հէնց բաներ ասեց, որ թէ կուղ իր
աչքովն էլ տեսած ըլէր, լսածին աւելի կատարար . նստացրուց մար-
դին, մատաղ բերուց, դինի բերուց, դրուց մարդի ու աղի առաջն ու ինչն
էլ կշտնեքին նստեց, սիլի բիլի անելով հէնց արխիւն քցեց, դուրսը կը-
լկեց մարդի, որ իր բերնովն ասեց, թէ հխի աղէս էլ որ ասի, աւաքու
չեմ, խմացայ, որ Աշտարակցոնց բերնու՛ր ճշմարտութիւն վայ : Համա
չէ, սուքը կը տանաւորի, համա չի գնալ, մին օր կը յայտնուի :

Հացի վրա նստած կին, դեռ Հեթումի սրտի վուքը նոր էր նստել,
որ մենձ աղէն տուն մտաւ : — Բարբ բիւտն, նանի, ուխտայ ընդունիի ը-
լի, ասեց, էս ինչ են ասում, բլրդանրիբ (շանկարձ) դուս կաննեցիր,
աղջկանդ նշան ես դրել պուօջափ անելով, էդ խախի քեղինց չի . վուսին

Մըք պատի տուն բերենք : — Ես չեմ ասում, որ սուտ չի ընկել, ասեց Հեթումը, ես ասում եմ, սրանք ինձ քարով քարկոծում են, քեզ ով ասեց որդի : — Ո՞վ պատի ասի, ասեց տղէն, դուս էլէք դուռը, ամէն տեղ էջ են խառում, գեղը դըրողըբում ամ, Աշտարակ թաքուն բան կ'մնայ : — Ըհ, հոգս դրանց ասուածայ գլխին, ասեց պառաւը, թող էն քան հաշան, հոգիները դուս գայ . քան խիզան, էս ինչ կրակ ամ, ամօթ չունին ըստենք, ինչ բերաններիցը դուս ամ գալի, քցում են . փառք Ասարծու, ոչ ով չի մնուել, երես երեսի կըլնինք, էն վախտն ինչ կանեն : — Ես չեմ գիտում, ասեց տղէն, տասը մարդ աչքայլա խօսայ ինձ, ես էլ ամանչկուցս ասում էի, աչքներդ լիսի կենայ :

— Պառաւը էն քան արուց, որ տղէքանց սիրտն էլ գողացաւ, մտքները ծռեց, լսածները սուտ հանեց . վերջը, որ թեք ընկան քնելու ինքն ու մարդը մի տեղում, կամաց, կամաց խօսք բաց արուց : — Ա՛յ մարդ, ասեց, սաքի հէնց խոնանք, թէ մի կէս սհաթ էլ տալինք . Սօը ինչ պակաս տղայ ամ . փառք Ասարծու, էրէկ մէկէլ օրը դու էիր մնացել արմացած նրա արած բանի վրա, սաղ գեղն են խնայել նրա խելքութիւնը, աշխատաւոր ասես, Սօը . սէր, սո՛քաթ անող ասես, Սօը . քաղցր տղայ ասես, Սօը . քիչ շատ էլ մուք ունին, էլ ինչն ամ պակաս . սաքի դու ինչ էիր իրկիւնս էն քան բարկացել իմ վրա . քու խելքդ, չեմ խնամում, գալիս՝ գնում ամ, թէ ինչ ամ . ես չէի ուզում, որ էդ բանն ըլի, հիմի որ ասենք էլաւ, դու ընչի ես նաղ անում . ես թէ արած էլ ըլիմ, քու խօսքովն ամ, որ ամէն վախտ նրան գովում էիր . ես ուզում էի տալ Բաղրասի : տղին, դու ասեցիր տղէն փուչ ամ . ուղեջի տալ Երուանդի աղպօր տղին, սաիր հօր աղպօր կնկայ արով ամ մնացած . ուզում էի տալ Վաստկի տղին, դու սաիր գծատուտ ամ . դու ուզում ես տալ Գարեգինն, համա էդ բանը մաքիցդ հանի, նա քչեր ցերեկ աշխատում ամ Սօսի համար, ինքը մի անդամ քիր ամ ասել մեր աղջկանը, Սօսին էլ աղպէր . Գարեգին սիրար ընտով կարատ շահիլ, որ աղջիկդ տաս Սօսին . հիմի ինչ ես ասում, էն մարդը երկու տարի ամ, որ մեր աղջկանը սիրել ամ . պոխ նրա մեղքի տակն ընկնիս, գծուացընես, թէ տալ պտես : — Ա՛յ կնիկ, զիմ ես դու, ինչ ես, ասեց Հեթումը . մի վախտ կար, Սօսի անունը տարուս թուր ու թուանք էիր բանացընում, հիմի դու ես տամար մտել, որ տամ . էս երևում ամ, որ ինչ ասում են դրուտ ամ : — Գէ տեսնում ես, ասեց կնիկը, ես կակղել եմ, դու էլ բեր տանք . քեղ դրուտան ասեմ, էն տղին հէնց որ Սօսը կարապետ տեսայ, վրէս մի տարասի էկաւ, կամեա, թէ միմն ինձ ստող ընկեր, թէ էս աղի մեղքը յաւուր դատաստանին քեզից պոխ ուղեն . ես, սաքի Աստուածանից թաքուն չի, քեզից ինչ պահեմ, խօսք եմ տուել, որ ընչանք աշունք մարդ չի դրկեն, յետոյ տանք . բայրի բարին էս էր, խեղճ եցեխի ճամիկն քար քցելն էլ մեր հողուն մեղք ամ :

— Հլա ինձ ասան տեսնեմ, պատասխան տուուց մարդը, պոօշտին դը-
րուատ ան, թէ ո՛չ : — Հան, ինչ ա, իմ աղջիկը խաղիս աղջկերանց պէտ
հօ զեղըցաւար չի պտի նշան դնելի . պոօշտի էլ արին, Վարեղինն էլ
ճակատը պաշեց, ես էլ աղի թուշը պաշեցի, ամէն բանն էլ դրուատ ա :
Վեց տղայ ունիս, իրեքը քու խօսքովն են պատկուել, էս իրեքն էլ քեզ,
էդ մի աղջիկն էլ ես պտի մարդի տամ . տղէն հօրն ա, աղջիկը մօրը .
ես իմ յօժար կամքովը տուի Սօսին, իմ մեղքիցը դուս էկայ . համա էս
էլ եմ հալի արեւ անկաջներումը, որ թէ ընչանք աշունք բանը ժամ են
տուել, կըքանդիմ : — Փօռք քեզ Աստուած, հօղեց քաշելով ասեց Հե-
թումը, ընդուր են ասել, թէ Աստուած աղատի կնկայ շառիցը . կնկայ
էլմը ֆէլմը (խորամանկութիւնը) մարդ չի խմանալ, ինչ ասես, որ կը-
նանիքը չանեն . ընչանք հիմի սրտիս բարկացած վախան էր, հան-
դարտացրուց . մտքամա դրել էի, որ մի լաւ սպջարդ անեմ, ես էլ փո-
շխանեցի, թէ էս ինչ միտք էր . հիմի էլ ընչեր ա խօսում . ջանմ,
դու գիտես քու աղջիկը, ես բան չունիմ . ըստուց յետոյ մեղքն էլ քու
չլինքը, վարձքն էլ . խէր ու շաւը քեզ . հիմի էքուց աչքալիս պտի
դան, թէ չէ : — Չէ, ասեց կնիկը, նշանն աշունքը պտի ընի, հիմի մե-
նակ խօսք կեք տուել : — Դէ լաւ, լաւ, ինչ արել ես, արել, Աստուած
չորհաւոր անի, Աստուած էլածն օրհնի, սուս կանք քննք, ասեց մար-
դըն ու տալ արին քնեցին, որ էքուց վաղ վեր կենան, մեռուցք ա,
գնան զերեզմաններն օրհնիլ տալու :

ԺԹ .

Աստուածածնի աթոռ (*) կիրակի օրն էր, հաւողները լաւ հասել
էին . իծապտուկը, քիչմիջին, ասկարին, չառուշտարին, մոխալին, կոթ-
ուունջը, եզնաչքը, ճիլալը, եղանդարին, մէկ խօսքով ինչքան պուան հա-
ւողներ կան, թլթլում էին, մէնակ խարջու հաւողն ու հալաղին (խա-
ղողների անուններն են .) դեռ մի քիչ թթուութիւն ունին իրանց միջին .
Վարեղինը չխտէք, որ էս օր ջրի հերթը Սօսինցն ա, վեր կացաւ դնաց
դպա նրանց յիքին մի քիչ հաւող ուտելու : Հէնց ուսուցովն անց էր
կենում, տեսաւ, որ իրա Փափակ աշկերտը, որ Վարդիթերի պտիկ աղ-
պէրն էր, վաղէվաղ կլաւ քամակիցն ու թեր բռնեց : — Ի՞նչ ես ա-
սում, յետ մտիկ տալով հարցրուց Վարեղինը : — Գիտես ինչ կայ, ասեց
Փափակը, բանը փոխուեց, ճար ունիս՝ տես . Արշալիրի միտքը ընչանք
հիմի թէ ծուռն ա էլել, թէ դուզ ա էլել ձեր հետ, չեմ խմանում, համա
հիմի խնայուեց . էրկիւանից դէսը հարկը հետ կոլւ ա քեցել, թէ կամ
թուրը վեր կուճիմ ինձ կսպանեմ, կամ թէ չէ Սօսին աղջիկ չեմ տալ .

(*) Աթոռ ասում են այն պատին, որ կամաւոր պահում են կանայքը
Վարդապետի : Աստուածածնի և Սօրը Իռաչի պահոց անքջին շարաթը :

ես արտի տամ Զարմայրի Լջմիածնեցի քառորին . չեմ գիտում ինչ ա
 դրա միտքը, որ Զարմայրի հետ բարեկամութիւն ա անում, ձեզ հօ
 լան յայտնի ա . խեղճ հէրս, մէրս, աղպէրսինքս կաննել են մի գի՛հ ,
 նա հէնց ասում ա, չի ըն՛իլ, կէրթամ Սօրն կապանեմ, ես էլ հետը կը-
 կորչիմ ու նրան չեմ տալ . հէրս ինչքան ասեց, թէ այ փշանտա ոչ
 դու, խեղճ ես . մի վախտ կար, գլխներս ասնում էիր, թէ ասնք Սօ-
 սին, հիմի ի՛նչ դառաւ, որ մեղ ուղում ես խալխի միջին գեպինը կտիլ .
 էքուց աչքդ կըհանի, ամէն տեղ կառի , թէ արօջաբ եմ արել, տունն
 էլ գնացել, էկել եմ . դու չես գիտում, որ Աշտարակումը վատ բանը
 թէկ ա աչկարայ ընում . — Չէ ասում ա, ես ինձ կապանեմ, թէ որ
 իմ խօսքը չի ըն՛ի : Հէրս էլ բարկացաւ, թէ դեռ իմ աղջկիկը ջահել ա,
 նրա հէրն էլ օրհնուած՝ մէկէլ մէկէլ էինն էլ, պրի բոտուց յետց իրեք
 տարի էլ պահեմ, թո՛ղ ո՛լ ուղում ա, կենայ ընչանք կատարելութիւն
 համեկը : Նա էլ ասեց, բաւ, կամ սրտի չի տաս էս սարի, կամ թէ չէ
 պրի տաս իմ ասած աղին :

Գարեգինը, որ էս լսեց, մատը կծեց . լաւ, ասեց Փափակին, դու քը-
 ւորդ ասն արխէջին կենայ, էլ թաւուր բաները ոչնչի տեղ չի քցի,
 ես իմ շտպիումը կենող չեմ, ու ինքը հեռացաւ : Մի քիչ տեղ անաջ
 գնաց ու յետ դառաւ դպա Վարդիթիկունեց դուռը, ձեռնեց՝ Վահանը դուս
 էկաւ . — Մի Արշախրին դուս կանչի, ասեց, բան ունիմ խօսալու : Վա-
 հանը գնաց, Արշախրն կաւ . — Ե՛հ բարով Գարեգին ջան, սիլի բիլի ա-
 նկալ հարցրուց . աջայ բաջայ, խէք ըլի . — Ֆառք Աստուծոյ խէր ա,
 ասեց Գարեգինը, քուչովն անց էի կենում, միաքս ընկար, դուս կանչիլ
 տուի, մի քիչ գրից ասնք . — Էս չեմ գիտում, ընչի ես արած, հար-
 ցուց Արշախրը, ըսկի քեզանից չի . — Ոչինչ բան չկայ, ասեց, մէր պըս-
 տիկ երեխէն հրանդ ա, քէֆս փիտ ա . համա քչերս մի երազ եմ տե-
 սել, Աստուած խէրը վրայ բերի . — Երազաղիքը կարգացօղի կշախ
 կըլի բանց , անս էլի, ասեց Արշախրը . համա էլի թո՛ղ ըլի, աւա տե-
 նենք ի՛նչ ես տեսել : — Ա՛յ ի՛նչ, ասեց Գարեգինը . հիմի ես ու դուն
 մի յիքու կանանչ ափում էինք, մի թաք խնձորի չիւ կար մեր կշախն .
 էն շիք էն սճաթը ծաղկեց , բար բռնեց ու գառաւ մի կարմիր խն-
 ձոր . հէնց անուշ հոտ աճել, որ մեր քունը գալիս էր . էս խնձորի
 հտալն հաւաքուեցին ինչքան մեր գեղումը մարդ կար , վաղեցին ամէն
 մարդ որ քաղն, մին էլ էն զհիցը մի հալխար սխալակ բիպէս մարդ,
 գլուխը երկնքումը, ասները գետնքումը ծանր ծանր դուս էկաւ, տեսնողը
 փշաքաղուեց ու յետ քաշուեց : Գալիս էր էդ մարդն ու ձէն տալի,
 ինչ որ ձերը չի, մօտ մի էրթաք : Եկաւ կաննեց, երկար կառը մեկ-
 նեց ու քաղեց խնձորը, աչքերը դէս ու դէն քցեց, դու երևալիր իրան .
 մաւ, ասեց, էս խնձորը ես քեզ եմ տալի, որ դու ում ուղինաս, նրան
 տաս : Մօտ գնացիր, ձեռը սրուցիր ու ասար . համա տալու ասեց ,

Թէ ինչ կանես արա՛ս, վերջը փոշխանես ոչ : Հէնց որ խնձորն ընկաւ ջուռ ձևօրը, ամէն մարդ էլ կ'իսն քեզ աղանջաք արին, որ իրանց տաս : Հեռու գնացէ՛ք, ստիր դու, էս խնձորը առաջ ես ու Վարեղինն էնք տեսել, սրանն ա՛ : յետոյ ինձ կանչեցիր, թէ արի՛ ան : Ես էլ հէնց շարձակաբար թիւն արի ձևօրից առայ, մի սխալակ չի՛թ միշտ անաւոր (գերիայ) հարաք, աչքերը դեղ դրած, ձակաւք բաց, ըստուր ըստուր դէն քցելով, կ'իս քեզ ասեց, թէ ան ինձ տո՛ւր, գրկիդ պտեմ էջմիածին իմ քաւորին դատկափայ : Գու առաջ ասիր, թէ ես մի հետ սրան եմ տուել, թող դ ու կ'իր թէ՛դ էկել, համա յետոյ չեմ խանութ մէջ տեղըն ինչ անց կայաւ, հէնց խանութ եմ, թէ հարաք քեզ աչքով ունքով կաշառք խոտացաւ, կ'իսր, որ ձևօրից խլեա, տաս նրան, մէջներս մի կոխ ընկաւ, ձևօրից խնձորը թռաւ, հալխորը բռնեց ու մենք իրար բռնած՝ զարթնեցի, էլ չեմ խանութ, ինչ էլաւ : — Արտաւած բարին կատարի, ասեց Արշաւիրը . բաց ես քնել : — Ինչ ուզում ա թող ընի՛, ասեց Վարեղինը, համա քեզ ասեմ, Արշաւիր, որ մեր մէջը կոխ պըտի ընկնի . ես է՛քէմէրտուն մտիկ տուի, ասեց . կրազը քառասուն օրըն կատարի, տեսնե՛ք ինչ պտի ընի՛դ, դէ մնաս բարին, ես էկել էի, որ քեզ էս կրազը պատմեմ ու գնամ : ասեց ու հոռացաւ : Գնում ա ու ճամփին միտք անում . թէ Սոսին ասեմ, վայթէ սիրաբ կտարի, ասեմ՝ բայ վէր բերի . թէ Հասեմ, վայթէ ըստուց յետոյ յիրականի պէս վարուի նրանց հետ, ինչ անեմ : Ըսէնց միտք անելով դնաց դպա Սոսին յիջին ու դեռ չէր հասել, տեսաւ որ Սօք բա՛ն ուսին, կտաւաները կտրելով՝ գալիս ա : հէնց որ իրան տեսաւ, մի քաղցր ժամաւով մտիկ տուց ու էկաւ դպա իրան : — Բարի լիս քեզ, ասեց Վարեղինը, քըչերս ինչքան ես ջրել : — Երբքի ածերը պըծել ենք, ասեց Սօք, էս յիջին էլ հիմի կպըծեմ : Վարդիթերենց ածերիցն էլ մի տախտակ ջրել եմ իրանք տանը քնած : — Սօս, ասեց Վարեղինը, ընչի՛ չես դու քու երկտախտակը թողում . քեզ ո՞վ էր ասում, որ նրանց յիջին ջուր արա՛ս : թող ինչ ուզում ա, ընի՛ . ես քեզ ասում եմ, որ էլ ըստուց յետոյ ըտէնց երկխայ երկխայ բաներ չբռնես : — Քեզ մի բան եմ ասում, Վարեղին ջան, ասեց Սօք, ամէն վախա Վարդիւօրիցն առաջ Արշաւիրը ինձ որ տեսնում էր, հետս խնդում, ծիծաղում էր . հիմի էս քանի հետ ա տեսել ա, երեսիս մտիկ չի տուել, ըստում մի բան պտի ընի՛, ինչ ես ասում դու : — Ի հարկ է, ըտէնց պտի ընի՛, ասեց Վարեղինը, առաջ քեզ հետ աղպէր աղի պէս էր վեր ու նխառ անում, հիմի մարդը միրզամ (աներձագ) ա, պատիւք ծանրացել ա, դու պտի ըստուց յետոյ նրա հետ համարձակ չըլնես, հէրը հօ որտեղ կաննած ըլնի, դու բաց պտի թողաս, ընտեղանց քաշուես : նրանց տան յետին երկխին էլ պտի պատիւ տաս : համա թէ ինձ կըլտես, ընչանք աշուճքը նշան դընիլը նրանց ոչ մընի հետ չես խօսալ, տեսնելու աչքերդ դիտներ կըբը-

ցես, կըքաշուես, սաքի թէ չես խնայել . մէրը ինձ տեսաւ, խնդրեց, որ քեզ ասեմ ըսկնց անես, խալխի բերանը խօսողու բան չտաս :

Գարեղինը, դորթ ա, Սօսի գլխատակը բարձ դրուց, քնացրուց, համա ինքը մօքի հետն ընկած՝ մի քիչ հաւող քաղեց, աղխի մէջը լըցրուց ու յետ դառաւ տուն . էլ ընդուց յետոյ թողած իրա բան ու գործը, ոչ ու միտքը քցել էր Սօսի դարդը հոգս անկու . ընչունքի մի հետ շիինքն էր առել, պտի զուխ տանէր . « Ազաբ նիշնողը կուղէ կուղ ման չի դալ », . էլ ըստուց յետոյ ամօթ մամօթ վեր պտի դիւ : Հէնց էկաւ տուն, հաւողը վեր դրուց, մին էլ Արշալիրը դուռը ձեծկց ու ասեց, որ դուս գայ, բան ա ասում : Գարեղինը դուս էլաւ ու իրար հետ դրոց անկող զպա ներքե վնացին : Էրթմանք մեր տունը, ասեց Արշալիրը, մի քիչ բան ունիմ խօսալու, էլ լսխաւ պտի առի, համա տխրած էիր, խօսք չի բաց արի : Հէնց որ գնաշին Արշալիրենց օթխալը, ասեց Արշալիրը, աղպէր, մենք էս շորս պատի միջին մի բան պտի խօսանք, ես, դու մին էլ Աստուած, ինչ որ բերաններեցս դուս գայ, ըստեղ պտի քաղը վեր կալած, քարի տակին դրած, որ էս տանիցը դուս չէրթայ : — Թող քու ասածն ըլնի, ուսերը ժած տալով ասեց Գարեղինը : — Ես քեզ կանչեցի, ասեց Արշալիրը ընդուր համար, որ իմ մէքս իրա բարի յօծար կամքովը իր մենծացրած աղջկայ վրա էրք ա ունեցել, տուել ա ձեր Սօսին . հիմի էն օրուանից դէսը մեր տունը արէն թրաշէն տանում ա . էն իրիկունը քիչ մնաց, որ հէքս մօրս սպանում էր . ինչ զիջի բալով, թալով, թալով պրծացրել եմ . մենձ աղպէրս կաննել ա, թէ ես մի օր նրա համար մի դաղ չիթ չէի առել, որ ինձ էլ մի բան հարցնէիք . հէքս հօ իրա աղջիկն ա, ուղենայ Թուրքի կըտայ . ես մնացել եմ մէջ տեղը կրակի միջին էրուելով . թէ հօրս դի՛ը պահեմ, մօրս վայն ա . անծահ անգրող հէքս կուպանի . ճարս կարել ա, մօրս դի՛ն եմ կաննել, թէ լաւ ա արել տուել ա, աղջկէր մօրը կըհասնի : Հիմի ես քեզ ըտտուր համար կանչեցի, որ մէքս յատուկ դրկեց քու մօտը, ասում էր իմ ձեռն ա քու փէշը, ինձ աղատի էս գերութիւնիցը . հէնց խնայի, թէ հօրդ մի ժամ ես անում . հիմի դու գիտես, ինչ ջուղաբ ուղում ես տուր : — Գիտես ինչ կայ, Արշալիր, խօսքդ էլ կտրում եմ, ասեց Գարեղինը . ես ոչ անասուն եմ, որ փկաի առաջն անես, որտեղ ուղես, ընտեղ արածացրենես . ոչ երեխայ եմ, որ մի լօղկ (պտուղ կամ ինչ և իցլ) տաս, խարես . դու բերանդ բաց արիր, ես միտքդ հասկացայ, ես խմանում եմ, որ քրչերուսնս երազը սուտ չէր . ասիցդ հիմի ինչ ա, ասա պահիլ մի : — Ամեն, վայ գլխիս, սիրթմեկով ասեց Արշալիրը . թէ սրանում սուտ ըլնի, իմ երկու աչքիցս դարտակ նստիմ . դու հիմի կարծիք կանես, թէ ես քեզ հետ դռներով ըլնիմ խօսում . ով որ երեսով ա խօսում, երեսը չուռ անցնի . դու իմ սիրտը հօ ընա գիտես :

Հերիք, հերիք, հոգուդ մեղք ա, օրթում մի ուսիլ, ասա տեսնենք ինչ

անենք, թահր անելով ասեց Պարեգինը . ես չեմ ուզիլ, որ մի մարդի խաթիր համար մի տուն արին ընկնի . էդ իմ հողուցը հետու ա : — Տես ինչ, ասեց Արշաիրը , մօրս հիմի կրկանչեմ ըստեղ . նա քեզ հետ քաղցրը քաղցր կըխօսայ, համա դու Խարածի պէս ասան, թէ, զորթ ա, էն օրը զինու քէֆ էր, զլիններս տաքացած էր, մի բան արինք, հետն մենք փոշմանեի ենք, էդ աղջիկը չենք ուզում, աղէն յետ ա կաննել , ինքն էլ պատկ ա, մեզ ձեռք չի տալ, ում կուզէք, տուէք : Աս քեզ խօսք եմ տալի, թէ կուզես իրիկունը գնանք ժամը, պատկերքի առաջին երկու մում վառի, անցնեմ, որ էս օրէն էքուց էդ աղջիկը ձեզանից հանեմ ոչ . կուզես հէց հիմի մատանիքը մատիցս հանեմ, (ստելով հանում ա) , քեզ տամ, քունն էլ եմ տուր, որ Ասարծու նշան ընի . ընչանք յետի շունչս արինս թափեմ, որ աշունքը մնց որ մէրս սնու ա, նշան գնեմ : — Արշաիր ջան, զխոնս ինչ կայ, ասեց Պարեգինը . զորթ ա, ասած ա . թէ “չատ զխոնցող աղուէսը ջուխս ոտով թալաք կընկնի, համա ես էն աղուէանեկիցը չեմ . ես քեզ էլ վախտ էլ ասեցի, թէ երկխայ չեմ, որ մի կտոր փափա տաս, ինչ ուզես, անես . ես հիմի, որ իմ բերնովս ասեմ չենք ուզում, մին էլ ինչ երեսով պտեմ դալ աղջիկ ուղելու . մենք զօտով ձեր աղջիկը ձեր տանիցը թուր ու թուանքով չենք դուս քաշել, փառք Ասարծու : Ճշմարտ ա, մեր աղէն էս երկու տարի ա, որ զբան սիրել ա, համա զօրի բան չի , կըսաք . դուք զիտէք, չէք տալ դուք զիտէք : “ որտեղ դու զխոնս , ընտեղ կոխ չի ընկի . . մէրդ ինքը կանչել ա, ինքը պօօշտի անկի տուել, ինքն էլ խալխին խնդրել, թէ ասէք Աստուած Հորհուրտը անի . զուք բաս չէք ամանչիլ էն վախաը, Աշտարակցոնց լիզուի տակիցը կարնք դուս դալ, կասնս Սօսը աղջկայ հետ պօօշտի արաւ ու յետ դտուա . մեզ համար ոչինչ, դուք խայտառակ կընիք : — Մեզ համար էլ ոչինչ, ասեց Արշաիրը, գէ որ չես ուզում ըտէնց ընի, արի մի բան էլ մխաք անենք մէրս կըզայ ըստեղ, քեզ կառի երեսահանց, թէ ձեր կորուստը մեկանում չի, յետոյ թաքունն էլ կասի, թէ Արշաիրի հետ նշան տուէք, թող մնայ ընչանք աշունքը . ըստուր հաւան ես :

Պարեգինը ընչանք ըսօր խարուած չէր, համա հիմի խափուեց . ինքն էր ասում, թէ ես թալաք ընկնող աղուէս չեմ, համա ընկաւ . խօսք տուուց . մխաք արուց, թէ ես գիտեմ, որ մէկն էլ, հերն ժլ , մէկէլ աղպերթինքն էլ դարուլ են, տա ա մէնակ, որ չի ուղղւմ տալ, մէկը, որ իր բերնովն ասի նշան տուէք, տուէք, էլ սա ինչ պոթի անի :

Արշաիրը հէնց որ Պարեգնի բերնիցը խօսքը զողացաւ, նստի, ասեց ըստեղ, ես զալիս եմ . մտաւ տուն, կպաւ մօր երեսիցը, թէ արի Պարեգինն ըստեղ ա, ասան ես հիմի կասեմ էլ չեմ տալիս, մեր տան խըրթմունքը զնջացնելու համար, համա աշունքը կըսամ, թէ կուզէք, Արշաիրի հետ նշան տուէք, թողէք մնայ . էամ ասեց, արի ըտէնց ասան :

կամ թէ չէ, (զանապէս ջիւրիցը հանկուտ), էս զանապէս կոխում եմ փորս : Մէրն էլ դիտէր, որ տղէն զգնտամար ա, վախեցաւ, ընկաւ քամակիցը, էկաւ օթեախը : — Գարեղինն ջան, ասեց պառաւը, իսկը Աստըծու, ինձ թափի էս զերու թիւնիցը, արի ընչանք աշունքը եօլայ սար. ես քեզ ատում եմ, ես էլ տալիս չեմ, դու էլ ըսէնց չաւ արան . համա թէ կուգէք, դուք հիմի նչան դրէք սրա հետ, էն նչանը ընի Աստըծու նչան, որ ես իմ խօսքին տէր եմ : — Ենամի, ասեց Գարեղինը, սաքի որ զըբուստ էլ ջուղաք անէք, թէ չենք տալի, ձեր քէֆն ա . համա ընչունքի ասում ես, թող քու խօսքն ընի, ես դրան զարուղ եմ : — Գէ հիմի դու գիտես, ես զուխ չունիմ, ասեց մէրը տղին, ինչ կանես, արան ու ինքը դու՞ զնայ :

Գարեղինն մատին էլ կար մի մատանիք, Արշաւիրինն էլ . դրանք հանեցին մազանքները փոխեցին, թէ ով որ էս խօսքիցը յետ դառնայ, նրա երեսը յետ դառնայ, էս ընի մեզ նչան :

Երբ որ Գարեղինը գուս զնայ, Արշաւիրը մտաւ տուն, կպաւ հօրն ու մօր շնքիցը, թէ խօսքներս յետ առանք, գէ բերէք իմ ասած Եջմիածնեցուն տուէք, համա իր ասածն էլ չէլաւ . հէրն ասեց, ջուրը կը քցեմ, ալ ըրի ջուպին թայ կշինեմ, ես Եջմիածնեցու աղջկի չեմ տալ :

Ի.

Աստուածածնի բարիկենդան կիրակի առաւօտեանց Գարեղինը զընայ Սօսնայ արունը . տեսաւ, որ Սօսի մէրը տօբայ էր եփել . նստէք, ասեց պառաւը, որդիք ջան, ածեմ կերէք : Հացն առաջներին քաշած ուտում էին, որ Սօսն աչքը ընկաւ Գարեղինի ձկթին, ընը, ասեց, մատանիքդ փոխել ես, թէ նոր ես չինիլ տուել, չե՞սաւոր ընի, առաջուանդ բան էր, համա էլ ով գիտի, ում կըրես բաշխած, խի չիր նրան զըրկում, երեխայ էր կուրխանար : Է՛հ, ասեց Գարեղինը, ինչ արել եմ, արել : Տղա հայ ուտենք. յետոյ յետ դառաւ Սօսի մօրը, քեռակին, ասեց, տեսար տղիդ սնց ձեռնէ ձեռը նչան գրի, ուրախ ես թէ չէ . զըտասն ասան, դու ըլիս իմ ու Սօսի արեւ, դու ըլիս քեռու լիս դերեղմանը : — Է՛հ, որդի քեզ ուրբ ու արեւ, ուրախ եմ, որ երեխիս սրտովն էլաւ, դու ջանի աչքը դուս էկաւ, համա ինչ անեմ, սրի տիկնու պէս հողցիմ, առաջիս կաննացնեմ, բոյին մտիկ տամ . ես ասում էի, անյի բիթուն (խելօք) կատարեալ աղջկի ուղենք, որ ջուրս բերի, խմորս ունցի, զանախ քաշի, էս ա պառաւել եմ, հարարիս համանի . հիմի մինն էլ կայ, ինչ անեմ, լաւ վախտի սրի ես նրան մենձայնեմ, որ նա իմ մատիցը փուշ հանի . երեխի պէս երեխայ ա էլի : — Լաւն էն ա, ասեց Գարեղինը, որ քու ձեռի տակին քու բնութիւնին կըմենձայնես, մարդս որ կայ, անկի ա, քսնի պատկ ա, կարասս

տակը նեղակ տալ զղղլ , համա հէնց որ մենծացաւ , հաստացաւ , էլ չիս կարող զղղլ , թէկուզ ուանդես , էլ ծուռը կըմնայ . ես աստեմ էմ , քու բարդիցն ա , որ ջահել ջահել հարմներ ես բերում , քու հաւատին մենծացնում : — Ես էսօր կամ , էքոց ոչ , մի տա գերեզմանումն ա , ասեց պառաւը , ընչանք նրանց կնիկ շինիլս , ես կըմեռնիմ . ինձ ինչ օգուտ էն վախտը , լաւ կըլին , իրանց համար ու իրանց մարդի համար կըլին : — Լաւ , էդ դէնը կենայ , ասեց Գարեգինը ծիծաղալով , մի հարսիք ինչ արինք , չարինք , երեսը կաւ (վաակ) պատկեցիր . սրա համար ինչ ես ասում , երեսը բաց պտի անենք , թէ չէ : — Վայ , քանի թմ շունչը կայ էս տանը , էդ բանը չի ընիլ , ասեց պառաւը . ես կըմեռնիմ , երբ որ թմ հարսի երեսը խաղիսը կը տեսնեն . հողս դրանց զլիսն , մի քանի սրթխները (համարձակ) կան , հիմի բերում են հարսի երեսին մի բարակ տույի լաչակ քցում , սաքի թէ ծածկել են . նա ընդու տակովը ինձնից լաւ ա տեսնում , աչքը խալխի երեսին ա քցում , բացուում . խիզան , էս գեղը քանի գնում ա , Ասարծու ծրիցն ընում ա . ո՞վ էր լսած՝ թէ ընչանք օխտը տարին թամամիլը . հարսի երեսը տեսնինք . մին էլ էն , որ մի երկու տարի անց ա կենում թէ չէ : հարսին նստացնում են հետները հաց ուտացնում . ես թմ ողորմածիկ կեսօր շուաքը տեսնելիս , հէնց խնայում էի , թէ զլիսիս Աստուածն ա . հինգ խիզանամ էր էի , դեռ ես նրա կշտին պուռնիկս պուռնիկս չեմ արժի , նշխարք չեմ դրել բերանս . հիմի երկու տարի չի անց կենում , հարսը կեսօրիցը բարձր ա խօսում , մեր սնչի վրայ ընչանք աչքնեքիս առաջը քնթկալ ա էլիլ , հիմի քիչ ա մնում , պինչն երեսայ . խուշուկներս ընչանք աչքներս քաշած ա էլիլ , հիմի ճակատներին մի մին իշի նալը (ոսկի) կոցնում են ու դաշդայ կովի պէս դալի մարդի առաջին ցից ըլում . Աստուած էլ բէթարիցն աղատի , արուս , հայն հիմիկուայ օղլուշաղբիցը վերացել ա , էլի պառաւների միջին ա մնացել , հին կնանիքն էլ էս ա վեր են ընկել , ո՞վ կայ . ես օխտը տարէն կնիկ էի , արեի երես չէի տեսած , դեռ լաւը բացուած չէր ըլիլ , կերթալի կուժս կըլցնէի , աներս կըսրբատէի , աղբը կըտանէի , դէն կըքցէի , ինչ էլ մնար դրսի բան , իրիկունը , որ մթնէր , էն վախտը կանէի . ամառը աքլորը կըկանչէր , տեղիցս վեր կըկենայի , ամէն բանից կըսրբնէի , ագոթարահը դեռ չըծեքած՝ ողորմածիկ կեսուրս վեր կըկենար , կըքցէր քամակը , կերթար չիքին . թէ նորադայ (յանկարծուստ) մարդ պատահէր , սե սրտի աղջիկ , կասեր , կայի պատիցը . ես էլ պատի տակին կուշ կըղայի . Աստուած մի արասցէ , որ քաւորանցս նօքարն էլ ռաստ դար , կեսուրս կատեր , աշխարհքի միջին թուք էլանք . ամառէրը , թէկուզ հարկը տարեկան էլ ըլնէր , կատին , որ քաւորի կարոջն անց կենայ , օխտը թարադայ երկինքը զլիւրներիս փուլ կըղայ . հիմի ոչ էն կայ , ոչ էն , հարսները շատ

են քնում քանց կէտորը . օրը ճաշին նոր մոխրասն ուտում են աղբը տանում , կուժն առնում են դնում ջուրը . ընչանք օրը ճաշ չի դառնայ , ոնց որ հիմի մենք , յիջին չեն էրթում , ճամփին թկկուղ քառորն էլ ուտա զայ , բանի տեղ չեն դնում . հիմի մի հարսը չես գտնիլ , որ չխօսքանուի թխն զխանայ , էլածներն էլ ծակ կթալով (*) , էս բաները , որ ասում եմ , հօ հիմի չեմ կարող խմ հարաների անկաջներումը հալի անիլ , ասում ա « աչքն ինչ անանի , էն կանի » . համա զլուխ քարը , հալա էս մինն էլ ա կանեմ , որ թողալ չեմ երեւը բաց պսակեն : — Այ մէր , էն դ՛հոյը ասեց Սօսը , էլ էլ դառա ոչ աղպօրս . հիմիկուց քեզ ասում եմ , որ դու խօսաս ոչ . էն մարդիկը պաի երեսը բաց պատկիլ տան . չեմ զիտում , ինչ էք էս պառանհերդ էդ հին ծխնակ բաները սիրում , Ատըծու պատկերն էլ չէք թողում երեսայ . ես խմ կնգանը հօ մէնակ երեսը չպաի բաց անեմ , ոչով իրաւունք չունի էս բանումը . դու որ քու էդ հարսի երեսը կալ ես պահում ու չխօսքան , շնա արուտով ա քանց Մըխակի կնիկը , որ համ ամէնի հետ խօսում ա , համ քառորի հետ էլ հաց ուտում , համ էլ ամէն տեսակ քաղաքախորթ խններն ունի . — Տես Սօս , բարկանալով ասեց մէրը , թէ հիմի էլ խննամ , թէ քու միտքդ էդ ա , կէրթամ քարափովը վեր կընդնիմ , ջուրը կընդնիմ կըխեղդուիմ , էն Սուրբ Գէորգը վկայ կանեմ . դու զխնա , Վարդուար կիրակի օրը ձեր պաշտի անկողը ես դեռ տինը մտայ , ասում էի , դեպիս , պատուի , ես մէջդ մտնեմ ու էս բանը չի տեսնեմ : Են անարու պատաը (Վարդիթերի մէրը) հողս նրա զլսին . մի ասող բնի , թէ խի չես քու հօրն ու մօրից տեսածն անում , ամանում էլ չի , ով ա տեսիլ , աղաղ աղջկանը զանաւուղ հաքցնեն , ինչքան էլ գովաթաւոր ընին . նա քանց Գէորգենք ու Թօրոտենք հարուտ չընին , որ ասում էին օրը հինգ խնոցի կըհարէին , նրանց թանի տուար էկել ա առուն թափել . քառսուն զամէլ կըկըթէին , նրանց աջիկանց հաքինը էժանազին չիթ ա էլել , մէկէնըրինը ուրդուղի խամ չիթ , սուաջները բաց : Ես բողդողիքը , որ աղջկէքը քցում են , ով ա տեսած , մի մին պօլօղ գտակ էր , քառսուն տողից ծլանքը կախ ընկած . խէր ու բարաքաթն էլ էն վախան էր , սէր ու ա՛նբաթն էլ : — Քեռակին , ծիծաղալով ասեց Գարեգինը , քու տեսածները թժան , մարդ պաի ժամանակի հետ դնայ . ասում ա , « մի մարդ դնայ մի զեղ , տեսա քամայ քօս են , ինքն էլ սչքերը կապեց , թէ ես էլ եմ քօս » . հիմի սաղ աշխարհքը փոխուել ա , տաքի հիմի դու ասն . բա ես անում , որ էդ առաջը բաց մինթանէն հագնում ես . ընչի չի պաի աղէքանցի զլէնէլին ասա , թէ զնացէք ինձ համար զանաւուղ առէք , բերէք հաքնիմ . ինչ անում են ,

(*) Ծովի քթալով չխօսքանն այն է , որ իրեն թէ չեն խօսում , բայց ներանց բարձր հնչումիցը ամէն բան կարելի է հասկանալ :

չեն անտա՛մ , էդ դադաքիցը ձեռը չես վեր առնում : — Այ դրդի , չնոր՝
քով ինչ պախ ըլնի , ասեց պառաւը . դու ստան , հընկեր հարեանտխիսն
դիտենանք , աղքատին ողորմանք , ժամ գնանք , պաշտամէց , ժա-
մուց տանք , մեր հոգու ճամփէն դանինք , ըստոնք են պէտքը . ես
էլ վախտ ապի , թէ մի ռաս գերեզմանումն ա . դուք հիմիկէց դէնը
լաւ հաքէք , լաւ մաշէք , մեր օրերն անց են կացել . համա ինչ կա-
նէք արէք , Աստժժուն մաներիցդ քցէք ո՛չ : — Հա՛ , ըստեղ խօսք
ունիա , ասեց Վարեղինը , իմ ասիլն էլ էդ ա . դու հէնց զխոն , թէ
սրտի շոր հաքնելով հոգուդ ճամփէն կորցնես . քու աղէքը սմանում
են , որ իրանց մէրը ըսէնց դադաքի միջին ա . լաւ , էլի դադաք հա-
քի , տարին երկուան էլ ա կարի , որ նոր ըլի . օրհնուխ դո՛ւ , աչքս
բաց եմ արել , էդ մի մինթանէն ա . մի թիկը քաշես , հարիր կարկա-
տան վեր կընդնի . խեղճ Սօսը ամէն վախտ ինձ դանդաասել ա . դու
արի լսիր , էքուց ասեմ , ծիրանի դանաւուդ առնեն , առաջը կալ կա-
րիլ տանք , հաքի : — Այն դիտիս , Վարեղին ջան , ասեց պառաւը ,
դու ուզում ես ինձ նոր ջահելացնես , աշխարհքի միջին խնդրառակ
անես , տեսնողն ինչ կասի . թէ ուզում ես , ասա՛ , թո՛ղ մի սե զա-
դաք առնեն , առաջը բաց կարենք հաքնեմ քու խաթեր համար .
— Էդ էլ ըսէնց , ասեց Վարեղինը . նշան ինչ պախ տանենք , ա-
խար էս ա աշտունքը մօտացել ա : — Հա՛ ինչ որ ինձ բերել են . մի
գմբէթաւոր էրձաթէ մատանիք կայ , օղը կտարած . չինիլ տուէք , մի
չաղբաթով տարէք . էդ ա էլ ինչ պախ ըլնի : — Ատամ եմ մի անիս առ-
նենք չինիլ տանք , մի լաւ էլ բաղդաղի ալլուխ , ասան երկու հատ էլ
պաճախու ընկնիլ տանք , ինչ ես ասում : — Վարեղին ջան , ասեց
պառաւը , դու էլ շատ բանի քամակիցն ես ընկնում . իմ հարսը ոսկին
ինչ կանի . էս մի հարսինն էլ որ չինեցինք , հէնց դիտես հաւան եմ .
էկէք դուք ինձ լաէք , էս հարսինն էլ վեր ունինք , նրան չի էլ տանինք .
երեխեքանց տարեկան աղբուսը կարիլ մէք . ես թէ չէ , սրա զըլ-
խինը վեր կալէք , տարէք , էլ կըբերէք մեր մօղը մեր տունը . ես
տեսել եմ , որ մեր գեղուսը ինչքան հարսը կըպատկուէր , քաննա Գե-
որղենց ու Քարտանց շորերովն էր , ինչ ամօթ բան էր որ . փառք Աս-
տժժու մննք հօ ալբիլց չենք բան ուզում , մերն ա , իմ հարսը խելօք
ա , բան չի ասիլ , անխօս կըտայ ոսկիքը :

Սօսը էլի բարկացած մէջ ընկաւ . նանի , քեզ ասել եմ մեր սան
բանումը խառնուիլ մի ջանմ , քեզ համար նախ , խանութի պէս հրա-
ման տաւ . թէ կուզես , կերակուրն էփի . թո՛ղ հարսդ դեռ խամ ա սարվի
Վարեղինը աչքով անելով Սօսին՝ ասեց , դու սուս կանց , ես դիտեմ իմ
քեռակիկը , քեզու գեօրայ բան չի կայ . ինչ ասի , պախ նրա տաճն
անեմ . յետոյ յետ դառաւ դարս պառաւն ու ասեց . քեռակին ջան , տես-
նում ես , աղէկ վրէկ բարկանում ա , էս ժամանակի քոտխիւնիցն ու

քաննա : — Հն, որդի, դուխը ժամ ապալ ասոց պատար, ես մի աղպէր ունեի, երեսուն տարեկան էր, խմ մէրը հէնց կըծգրուէր վրէն, որ աղպօրս թուք ու մուքը կըստուչէր. իրեք օր դուս արած պահեց, ընդուք համար, որ մի օր կիրակուրը յետի հասաւ, աղպէրս ասոց, թէ էս քննչ էն էս պատանները, մարդի կոտորելու հալ ունին : Տաք տաք շերէփը վեր կալաւ մէրս հէնց ստուց աշպօրս բերնին, որ քիչ մնաց ստամբը վեր ընկնի : Գէ վեր կայ դուս իւ Կորի ասոց . էլ խմ աղէն չես . սրտոզ քեզ թէկ կիրակուր կըստան, գնն ընտեզ : Հէրս տանը չէր . կիաւ տեսաւ, որ աղպէրս դուխը դեմ ա արիւ պատին ու կոտնեկ . հարցրուց մօրս, նա էլ ասոց, թէ վրէս հարբայ ա կոխում, թէ կիրակուրն ընչի ա յետի համուում : Գաղանակը վեր կալաւ հէրս ու ընկաւ աղպօրս յանուցը, տանիցը դուս արուց . իրեք օր դրանը մընաց . ամէն օր կըզար իրկնիւրը երթիկի վրայ կըքնէր . շերջը տատս (մօր մէրը) խնայել էր, կիաւ մօրս վրայ բարկացաւ, հօրս էլ աղանչաք արուց, որ նոր տուն ա բերել, ձեռը պալիզ տուել, բարկչացրել : Հիմի աղէս խմ առաջիս խօտում ա, էն էլ բարկանալով . քնչ տանեմ, դրա մեղքը չի, ժամանակն ա մեղաւոր : Պատաւը տեսաւ, որ խօսքները երկարեց, պրծէք, պրծէք, ասոց . հաց կերէք, մենք էլ մի մին թիքայ բերաններս դնենք, գնանք յիքին, մեր մայր կաղին տարաւ :

Մեր աղէքը հացը կերան ու վեր կացան դունէ դուս յետոյ Սօսը հարցրուց Գարեգինն մասանիքի բանը, նա էլ մի մին պատմեց : Սօսը աչքերն արէն կողոլ արտատունքի սեղակ, ջուխա ձեռը տարաւ իր գլխին տուուց . վայ գլխիս, ասոց . քեզ խտրել էն, ես էն օրն ասեցի, որ էլ Արշախը վախուեց ա : Գարեգինը, զորթ ա, լաւ հասկանում էր բանը, համա Սօսին աւատացրուց, թէ չէ, նրանց խորհարգն էն ա, որ մի քանի օրից յետոյ կարենան հօր սիրար անելու :

ԻԱ.

Աքլորները կանչում էն, էս ա վար բացուելով ա, ընչանք շտրերս հաքնիմ, ով դիտայ ժամը տան . Հայ—քրիստոնեայ էնք, բըրնենք ասինք, էսօր էլ ա ժամ գնամ Ատուածը քծին կիրակին ա, վեր կենամ անկիցս գնամ մեր ածերը, աղախա աղխան հաւող լցնեմ դամ, տանեմ ժամը, խալիցը յետ չի մնամ, անդուրը թեք ընկած մի երաղից վեր թուած ասում էր Սօսը . ինչպէս աղէն պախ քչերն ընչանք վա բանի կենայ, ես կակող եօրդան զօշակի միջին թեք ընկած եմ . իմ հընկերները հիմի յիքաննացումը առաւըների կանանչ ավներին ձիանը արածայնում էն . բռնց միտք արուց ու վեր կացաւ, շտրերը հարաւ, գնաց մօրը բրթեց վեր կացրուց, թէ ես էքխում եմ յիքին հա-

ւող բերելու, դու էլ պատրաստուի, հարսից էլ մո գնան ժամ . երկուշաբաթ ա , պաս ես պահել : Սօսը երեսը լուաց , երեսին խաչ հանեց , դամէն կապեց , էտօցը կողքը խրեց , գնաց յիջին : Հէնց որ մտա թուարը , ուզում էր արվան թփերի կուշար գնայ , երկու մարդ առաջիցը փախան . էն էյ, ո՞վ էք , Հայ էք , Թուրք էք , գոռաց Սօսը դամէն հանելով ու քամակներիցը վաղելով : Գողերը փախան , համա թմբերի միջին մոյրուեցին , ճամիէն չի դսան , որ չուս լինեն : Սօսը վրա հասաւ , անց որ մի ուրուր վէր դայ ճուաի վրայ . կաննեցէք , սանց , թէ չէ դամէն սրաներումդ անկեցի : — Աման աղայ ջան , զըլխիդ դուրբան , պատասխան տուին երկու Թուրք : — Ա՛յ ձեր աղբը գետինն անց կենայ , շներ , յետ արէք գոռկներդ էս սհաթը : Թուրքերի միջքինը մի մին կարտուած դայիչ էր . գողալով յետ արին ու տուին Սօսին : — Բռնէք , գոռաց ձեռներդ , թէ չէ արիններդ թըմբումը գեօլ չինեցի, սանց ու կապեց զրանց երկուսի կուռն էլ քամակներիցը . ո՞ր ա ձեր սապապներն ու ձեր քթոցները : Թուրքերը պըռնկները պատուած զողողալով ստին , մեզ սապապ չունինք , զլխիդ արեիդ մատաղ աղայ ջան . համա քթոցներս հրէ էն թմբումը , որտեղից դու մեզ փախցրիք : Սօսը զրանց առաջ արուց ետրի պէս , բերուց քթոցների կուշար , տեսաւ զրուստ որ մի մին կուռքցի քթոց ա վէր ընկած , նոր հէնց ամէնքը մի քանի ճիթ հաւաղ անձախ են քաղել . տարաւ դւանց հնձանի դուռը բաց արուց , չուանը զրուց ոտներն ու դուս բերուց կապեց հաստ սլօսօքուցը , անհաւատ շներ , սանց , էլ չի կարացի ժամ էրթալ : Թուրքերը աղանչաք , պաղանաաքն ընկան օձի պէս լիպընները հանելով , աման աղայ , քու սախ տակն ենք ընկել , քու բաղչն ենք ընկել , մեզ ըստեղ մորթի ու գեղը մի տանիլ , մենք զլիններս քարը , մեզ որ գեղը տանխա , մեր աղէն խայտառակ կըլի . մենք Նաղիրվան գեղի Աղայ Մահմադի չօբանն ենք , նա մեզ զրկեց , որ դանք գողանանք : — Լաւ , որ ըտէնց ա , հիմի լիսը բացուի , տեսէք , ես ձեր շաղի զլուիքը ինչ եմ լերում . վրի սրտղաները պօկիլ տամ : — Հարայ , մադանթ , աղայ ջան , մեզ սղանի ու նրա միրուքը ձեռ մի տալ :

Սօսը զրանց դայիթ ծառիցը կապած թողուց , ինքը գնաց հաւաղ քաղեց ու յետ դառաւ գեղը . հարցի զանդակը տալիս էին , տարաւ հաւողը ժամը , տուուց ժամհարին , տեսաւ տանուակին էլ ժամուան էր , դուս կանչեց , արի , սանց , գողնր եմ բռնել կապոտել ծառիցը . երկու մարդ զրկի, գնանք բերենք : Տանուակըր էն սհաթը փաղեց առն , զզրին խանց տուուց , որ չորս մարդ առնի գնայ Սօսի հետ . էն սհաթը չորս դոչաղ աղամարդիկ Սօսի հետ գնացին գողերին բերելու : Վրայ հասաւ էս աղէքանց մինը Թուրքերին , ձեր հաւատը ձեզ խուսիլ, սանց , հերիք չէլաւ , դուք մեր հողին հանեցիք . ձեռներիցդ ուրիչ բան չի գա-

լի, Աստուած տուել ա , մի գողութիւն դիտէք , էն էլ չէք կարում հէնց
անկղ , որ զլիններկոց հարամ չընի . Աստուած մի արատէ , մի իշխա-
նութիւն տնննաք , խեղճ Հայերի հողին կըհանէք . հը , առ ձեզ Հա-
յերի տունը քանդիլ , ստեց ու հէնց սիլլայ սուտց , որ երեսը պօսօ-
քուն դիպաւ , աչքը փարս էր ընում : — Աղայ ջան , Աստըծու խա-
թեր համար , մեղեում մեղք չի կայ , մեր աղէն ա մեղատը , նա մեղ
դրկել ա՞ մենք էլ կկել էնք , քինչ տնննք , նրա նոքարն ենք , քարկցն
էլ վէր քցի , լիզուրներս կարճ ա քինչ կարանք ստիլ : — Բ՛հ , շներ ,
ժեր կալաւ էն գհիցը մի տղայ , նոքար եւ հօ ճորա շեւ . քաշնցով էիք
քանի ձեռներկոց էր գութալը (իրաւունք) թողում , որ Հայերը ձեզ ճորա
ընին . խեղճ հէրս ասում էր , թէ սարէնը մի հետ քոչացնում էին մեղ
ձեր շուն Հասան խանն ու Հիւսէին սարգարը , թէ թուրքացէք . այ ձեզ
թուրքանալ . չէիք խանում , որ Աստուած մին օր լիա ու ճար կանի
Հային , քաշնց ստիւն տակը կըլիղացնեմ ձեզ այ : — Յետ արէք , տղէք
ջան ծառիցը , ստեց Սօրը , տաննք գեղը . էդ քաղած հաւոցն էլ
վեր կալէք հեաներս տանինք : — Աղայ ջան , Աստըծու խաթեր , ձեր հա-
ւատի խաթեր , մեղ թողէք դնանք չորս լաւ դօշ (խայ) բերնք ձեզ ,
միկատալով սալն թուրքերը : — Ա՛յ շներ , ստեց Սօրը , ուզում են հի-
մի էլ դնան իրանց շուն աղի դոչերը գողանան բերնն , հիմի եւ ձեզ
կըտամ աղէն էլ , նոքարն էլ , առաջ ընկէք : Թուրքերը կաները կա-
պած առաջ ընկան դպա գեղը . մի քիչ անդ որ դնացին , տղէքն ար-
խտինն ընկած , իրար հետ գրկից տալով դայիս էին . մին էլ տեսան , որ
թուրքերի մինը վախաւ : — Բռնէք , դրանց հէրն անիճած , գոռաց Սօ-
րը , համէք տղէք ջան , ստեց ու ինքն ընկաւ յեննուցը : Թուրքը հէնց
որ տեսաւ , թէ Սօրը հաստէ հաս ա , կուացաւ թիլ կապած ձեռովը
մի երկու . քար վեր կալաւ , որ տայ Սօրին վեր քցի : — Բ՛հ , քու հա-
ւատդ անիճած , աստամները դրճացնելով ստեց Սօրն ու վրայ հասաւ
զամէն հանած՝ որ վրայ չի բերուց քամակիցը , էքաթաթիցը արկնը
պըծաւ , Թուրքը վէր ընկաւ . գեղալ թէ (լաւ որ) ձերն էր դիտել , թէ
չէ հիմի վաղուց էր փշիլ շունչը : Տղէք ջան , ստեց , համէք սա իր
բանիցը պըծաւ : Թուրքին բռնեցին , արկնուիլ էլած տարան մէկէկէ
կուշոր , արկնը շաղ տալով յառաջ արկն դպա գեղը :

Առաւօտեան ժամը պըծն էր , մարդիքը դուս էին կկել հաւաքուել
ճանճապաննեց դրանը ու գրկից էին սաղի . Թուրքերին բերնն էս հէշառ-
քի (բաղմութիւն) մէջը . ամէնքը մի գհիցը հաւաքուեցին , էլ նր ան-
ղից էք բռնել , ձէն ձէնի քցեցին , դրանց հէրն անիճած , Տանուալը
յառաջ կկաւ , հարցրուց թէ ընչի համար էիք կկել հաւաք գողանալու :
— Աղայ ջան , ստեց էն սողը , մեր աղէն դրկից , մենք էլ կկանք ,
մենք քինչ մեղատը ենք , քինչ պոխ սալինք :

Հիմի ձեր հէրն էլ կանիճեմ , ձեր աղինն էլ , ստեց ասանուալը :

տղէք , տարէք կապեցէք ուռուցումը ուռուցը . քանի արեր տալիս
ա , իրանց գողացած հաւոյն էլ քսեցէք երեսները , թող շիրէն գնայ .
կոնները կապեցէք , որ ձեռները կարենան ոչ ժամ տալ . ճանձերը ,
կրտսները (իշամեղու) գան երեսներն ուտեն , որ խնաման , թէ գո-
գութիւնն ինչ բան ա . Աշտարակցին թող զրանց աչքին երկայ : Տղէ-
քը տարան Թուրքերին դայիմ կապեցին ուռուցը , փափախները զէն
քցեցին , երեսներին ու կոնդալ գլխներին հաւողը ճարեցին : Արիւ մի
դհիցն ա Թուրքերի գլխներն էրում , (նրանք ընչանք ըստ իրանց փա-
փախները կէս աճաթ վեր չեն կալած) . ճանձերը , կրտսները , բզկ-
ները , բուսերը , մոծակ ու մկանները , էլ բան չի մնաց , որ զրանց
երեսի վրայ վէր կէան , էնքան կծեցին , որ սաղ տեղ չի մնաց . աչ-
քները խփել էին , թէ չէ կը քօռացնէին . գլխները դառան հինգ լիտր,
էնքան ուռեցին : Մեր տղէքը զրանց ըտեղ կապեցին ու մի մարդ էլ
գրկեցին Մահմատ աղի կուշար , որ դայ իր նոքարներին ազատի :

Արիւ որ մի քիչ բարձրացաւ՝ պատարապի դանդակը տուին . ժա-
մաւորը հաւաքուեցին ժամ , զողերի վրա մի երկու զարաւուլ կան-
նացրին մտիկ տալու ու իրանք գնացին ժամ : Պատարապը վերջացաւ .
հաւողն օրհնելու վախճան կէաւ . էնքան հաւող էին բերել , որ աւր-
աւելներին ութ օր հերիք էր . ամէն մարդ էլ մի մին աղլուխ լաւ ալ-
վան հաւող չէր խնայում , որ իր յիֆին բարաքաթուլ ըլնի :

Հէնց որ հաւողն օրհնեցին , ուղեցան գնդակ , գնդակ (ճիւ) բաժա-
նեն . դու հիտի արի ըստեղ մտիկ տուր , հէնց կըղխանաւ , թէ Աշ-
տարակը Ապարանն ա . հալիւ որ ու ջահէները իրար են խառնուել ու
իրար բոթբոթելէն յառաջ գնում դպա հաւողը . հէնց մարդ կար , որ
երկու ճիթ վեր կալաւ , հէնցն էլ էլաւ , որ պտուղ չի կարած տանիլ ,
որ թաթախուէր . նոր գնացին զրանը մի մին պտուղ մէկէկներկցն ու-
ղեցին , իրանք էլ մասնաւորուեցին : Հիտի էս լսողը կիմանայ , թէ Աշ-
տարակցիք շատ թանարդու են եւս անկարգ են , որ մի պտուղ հաւողի
համար , բնէնց զարմաղալ են անում : չէ , նրանց սթխն ու հաւատն
ա , որ իրանց անիլ ա տալի , ամէն տան էլ պատ պահողներ կան հա-
ւողի , թէ որ նրանք օրհնած հաւող չուտեն , սաղ տարին պոթի էլ հա-
ւողի համ չի տեսնին : Սոսն էլ հաւողի պատ էր , իր մէրն էլ . հէնց որ
օրհնեցին պրծան , ամէնիցն յառաջ վազեց մի երկու ճիթ վեր կալաւ ու
դուս կէաւ : Ժամից յետոյ ամէն մարդ մի գնդակ հաւող ձեռին գնա-
ցին իրանց տները , որոնք էլ յիքումն էին քնում , իրանց յիքանիքը :
Սոսն ընչանք կացաւ Գարեղինը ժամիցը դուս կէաւ , իրա գլխի կէած-
ները քանիս ասեց ու առաւ . գնաց ուռուցը դպա գողերը : Թուրքերը
որ Սոսին տեսան , աղայ ջանն , գոռացին , մեղ սպանի ու էս կրակիցը
մեղ ազատի . էն դամոտուածն էլ արիւ տոժան շօքիցը թըլլիկ էր :
Գարեղինը որ տեսաւ , սիրտը շարժուեց . անիրաւ , անեց , քեզ խըղճ-

մտանք չունիս : — Չէ, դու խօսալ մի տանց Սօսը, դրանց գրուիք ես լաւ օղիայ եմ էկել . թող միտան , ընչանք իրանց շուն աղի հետ ենք զրկել զայ : Էս խօսում էին , որ տերտէրը ժամիցը դուս էր էկել , առն էր էրթում : հէնց որ տեսաւ էդ բանը , մօտ էկաւ , թէ յետ արէք խրղձ-մտանքի ընդդէմ է , Քրիստոսի աշակերտ ենք , նա ասում է , բարի արարէք ատելեաց ձերոց , դրանք արել են որդիք , դուք մի անէք :

Սօսը տերտէրի խօսքիցն ամանչեց , դնաց կռնները յետ արուց , որ երեսները լուանան , տարաւ դրանց քցեց զովը , դուռը վըրնները շինեց :

Իրկինասարահ քաչեց՝ Մահմատ աղէն իրեք ձիաւորով էկաւ : Սօսը հէնց որ տեսաւ , վրայ սըծաւ , ուզում էր տայ քեալլի վրա կործ անի , համա մարդիկ մէջ ընկան , չի թողին : — Ալլահ սախլանն (Աստուած պահպանի , այսինքն բարև ձեզ) ես խմացայ , որ իմ նօքարները էկել են ձեր յիքանիքը հաւողաքաղ՝ բռնել էք . ընչի չէիք տալի սպանում :

— Գոն , դուաց Սօսը , դու սարվոցրել ես ու հիմի պօշդ զրաղ քաչում . ես քեզ հէնց կորցնել տամ , որ Ասարծու կորցրած , զողերի մենծաւոր շուն : — Այ ջանմ , ինձ ընչի ես մէջ բերում նշախ տեղը . հիմի որ դու մի մարդ սղանես , քու հէրդ ինչ անի , ես բանից խաբար չեմ , վալլահ , բիլլահ , Ղուբանը վկայ . ես դրանց զրկել եմ ոչխարը , զըրանք էկել են զողութիւն . ախար դու նշախ տեղը ինձ ընչի ես բխաբուտ անում էսքան խալիսի միջին , իմ միրքիս էլ ա զազր արան , ես էլ ինձ համար մի անուսի տէր եմ : Տանուտէրը Մահմատ աղին քաչեց զրաղ , թէ էս աղէն ուզում էր տանիլ Մովրովի կուշտը , համա քու խաթեր համար ես չեմ թողել , բերել ենք կապել ծառիցը , ճանձերը երեսները կծել են , փախչելուս էլ էդ աղէն տուել ա մինին հարալու արել : հիմի արի դրա սիրտը առնինք , թէ չէ դա մի կողխտ մարդ ա , կըտանի Մովրովի կուշտը , քեզ երկրի միջին խայտառակ կանի , հարիբ մանէթ տաս , տակիցը չես կարալ դուս գալ , անուռդ կէս փող կըղառնայ . դու զիտես , որ մեր էս հիմիկուայ Մովրովը եզը վեր ա քաչում , տակիցը հորթ ուղում . մին որ կպաւ , էլ սոկ չի գալ : — Ինչ որ քու քէֆը կըտայ , էն արան , ասեց ուտերքը բանձրացնելով Մահմատ աղէն , ինչ տանք , որ էդ աղին ռաղի անենք : — Բեր մի երկու ոչխար զրկի , թող ռատ ըլնի , ասեց տանուտէրը թաքուն : — Վալլահ , բիլլահ , քեօխալայ , (տանուտէր) , մեղք եմ , մղկտալով ասեց Մահմատ աղէն , ինչ զարար են տուել , որ երկու ոչխար տամ : — Աընաս տուել են , չեն տուել , էլ դրա հարցնելու վախտը անց ա կացել . թէ անուսիդ ափսոս ես գալի , պաի տաս . էս էլ հլա ինձանից եմ ասում , ո՛վ զիտայ ինքը հէնց մի իր ստածի տղայ ա , որ մարդի անկաջ չի անում , տեսնենք զարու կանի , թէ չէ : — Դէ դու զիտես քեօխվայ ջան , ասեց թուրքը , կամքը քունն ա , ինչ կուզես , արան , թաք սըծացնես ինձ էս խաթայ բալիցը : — Սօս , յետ դառնալով տանու-

տէրը դպրա նրան ձէն տուուց , ըստեղ արի , բան եմ ասում :

Սօսը մօտ դնաց ու զիտես ինչ կայ , ասեց տանուտէրը , ազայ Մահմատը լաւ մարդ ա , մենք իրար հարեան ենք . ես լաւն իմացայ , որ սա բանից խաբար չի էլել , չորանները սուտ են ասում , թէ աղէն զրկեց . արի սղի խաթիր համար դրանց բաց թողանք , աղէն էլ ամէն մընիցը մի ոչխար կտանի , կզրկի քեզ , կուտես : — Աղպէր Զան , կաշառք ուտող չեմ , ասեց Սօսը , ես զատ չեմ ուզում . մեղ մի կտոր հալալ հաց ունինք , ես հարամիլ չեմ , պտի տանեմ Մովբովի կուշտը , ինքը զիտի , ինչ կանի , թող անի , թէ կուզ բան չասի , բաց թողայ . նրանց միջը ինձ քարով սպանում էր . հիմի էլ զիտեմ , թէ թողամ , պտի հետս ինձ ընկնին , բուսունիս սրտուին , ընչանք իրանց ինսողը հանեն . հազիր լաւն էն ա տանիմ տամ Մովբովին , բերաններիցն էլ զիր առնեմ , թէ էսօրէն էքուց իմ զուխը մի բան զայ դրանք ընին մեղաւոր : — Հիմի էլ զիր կըտամ , միրուքը բռնելով ասեց Մահմատ աղէն , որդի բժ միրքիս բաշխի , մենք զին այրի (այլակոն) աղպէր ենք : — Դան կըտան տիրոնը խաթիր կանեն , ասեց տանուտէրը հայերէն , արի բաց թող , լաւութիւն չունի , արածները մի բան չի : — Ի՞նչ ես ասում , տանուտէր , ասեց Սօսը , շունն իր ջութիւնը կանի երբ ըլի , ասում ա շան հետ աղպէրացի , փէտը ձեռից զվեր մի քցիլ . ընչանք սա ինձ զիր չի տայ , իրա մուհին էլ կոխի ոչ , սաղ Աշտարակն էլ ձեռք չի քաշի , բաց չեմ թողալ . սրանք օձի ջինս են , ընչանք օխտը պորտը նախանձ կը պահեն :

Սրանք ըսէնց խօսում էին , որ Բաղրատ աղէն էկաւ էն դիցը . 65 բարով տեսանք , ասեց , Ազայ Մահմատ , քէֆդ ինչպէս ա , էս ինչ զուլուդ , շատ թանգ թանգ ես երևում : Ազայ Մահմատը Բաղրատ աղի կոնիցը բռնեց ու զրաղ քաշելով , ասեց . սա իմ մարդիկը բռնել ա հաւող դողանալիս , հիմի երկու ոչխար եմ տալի ձեռք չի քաշում : — Ի՞նչ պտի ասի , որ ձեռք չի քաշի , ասեց Բաղրատը . դու էն երկու ոչխարի վրա մինն էլ աւելցրու , զրկի իմ տունը , ես զլիսն էլ երկու տամ ու ու սուս կացնեմ . ես իմացայ էդ բանը , շատ ասեցի որ բաց թողայ , համա էդ աղէն մի չարազուխ իր ասածի մարդ ա , ոչխարները որ զրկես , էլ կարալ չի խօսալ . էն վախտը իմ շնքին : Մահմատ աղէն տեսաւ , որ ուրիշ չարայ չի կայ , ասեց կզրկեմ : — Սօս , յետ դառաւ Բաղրատն ու ասեց , Ազայ Մահմատի խաթիրը ընչի ես կոտրում , բաց թող դողերին , էսօր սրանցն ա , էքուց էլ մերը կըլնի : — Ազայ Զան ասեց Սօսը , ես ձեր առաջին համարձակութիւն չունիմ , որ խօսամ , համա չէք իմանում , ինձ սպանում էին , սր ասում էք , մի ձեռագիր առէք բերնիցը , մուհին էլ կոխի , դուք էլ ձեռք քաշեցէք , որ ես միամտուիմ : Էն սճաթը բերին Գարեգնին նստացրին , մի զիր զրիլ տուին , թուրքերին հանեցին զովիցը , տուին Մահմատ

աղէն առաւ դնաց : Նա որ հեռացաւ , Յայրատը Սօխն կանչեց զբաղ
ու ասեց . քեզ համար մի ոչխար պոկեցի շանիցը , իրիւունը կը բերեն ,
կըզրկեմ ձեր տունը , համա մորթելու օրը ինձ ու սանուակին պոկի
կանչես , էդ էլ քու մարդութիւնը . բսկի էն երկուտի անուամբ չի տալի :
— Աղայ , ինչ ես ասում , ասեց Սօը , սանուակը երկուան էր առ-
նում , դու ունքը շինելու տեղակ , աչքն էլ հանեցիր : — Չէ , որդի,
մեղք էր թուրքը , վնաս չէին տուել , առանց էն էլ լաւ բոլ պատիժ էիր
տուել . Ալին գերեզմանիցը դուս գայ , ութ օր նրանց երեսը ցեխ
քսելով չի կարող սաղացնիլ . դու խմանում ես , Մովբալի կուշտը որ տանէր
ընտոնց , քեզ հողեց հողի կը կորցնէին . դնա մի հաց կեր , մինն էլ մա-
տաղ տուր , որ թուրքը էշ էր , բան չի հասկացաւ . դու սնց կարաս
քեզն ու քեզը պատիժ տալ : Սօը տեսաւ , որ աղէն բանը հէնց ծան-
րացրուց , որ տակիցը ուրիշ բան ա գուս դալի , շնորհակալեմ աղայ ,
ասեց , որ ըտէնց ա , էն մի ոչխարն էլ քեզ բաշխեցի , թող ասեն
ոչ , թէ Սօը իր օրումը կաշառք ա կերել : — Ապրիս որդի , խելօք
ես խօսում , օձի փուշը լակկակը կը մարսի , սերը սալորը կուտի , դու
որ էն մի ոչխարն առնիս , հազար մարդ վըէդ կը խօսայ , համա ինձ
համար ոչով էլ բան չի ասիլ . ոչինչ , հալբաթ մին օր ես քեզ պէտքը
կըզամ , դու զխոնս , Յազրասն եմ , մենձի մօտ խօսքս երկու չի բլ-
նում . գեղն էլ ոնց կուղենամ , ընէնց շուս կըտամ . հալբաթ մի բան
կուեննաք , իմ աչքի վրա . էքուց էլօր էլ Աստուած պահի , հասել ես ,
պոկի սրահուիս , առաջնորդն իմ բարեկամն ա , թէ կուզ չհատութիւն
էլ որ ընի , ես անց կը կացնամ , թէ չէ դու զխոնս , երկու փութ շա-
քարդ կուտի մի փուշ բանի համար . էլ ինչ երկարացնեմ , ում աղջիկն
էլ սիրում ընիս , որ տան ոչ , ես կը հօղամ : Ըտէնց ասելով Յազրատը
մարսեց իրեք ոչխարն էլ , մի խորովածացու էլ ա չզրկեց Սօխն . նա
էլ , դորթ ա , վերջն խմացաւ , որ իրեք ա էլել , համա ասեց էն ու-
տելով էլ բան չէի դառնալ , դուր տեղը մարդի փրօը կը կուտրէի , յե-
տոյ վնց ոչխարազին էլ որ տայի . անճախ տակիցը դուս գայի , հալալ
ըլի նրան իր մօր կաթի պէս :

Ի Բ.

Ծանր ու բարակ միտք անելով կրթում էր Սօը Սուրբ խաչի
պատին դպա իր փեսի տունը , որ երեխէն էկել թայթի կանչել էր :
Տէր Աստուած , ասում էր , էս հացի վախա չի , թէ ընդուր համար
կանչած ընի , կընի որ սիրեկանիս հօրիցը մի խօսք խմացած ընի , ես
անց կացած օրը ասել էի իրան , որ մտքիցը քցի ոչ , կարենայ բանը
հէնց կացացնել , որ աշունքը չի ընիլի . համա չէ , էս Աշտարակու
խառնուած վախան ա , սովն մարդ իր ցալին ա . ո՞վ զիտայ ինչ ա

աստու՞մ Լս մտքով մասա Սօսը փեփ տունը , բարով տուսց ու թէ
էլ ինչ ա միտղ ընկել , կամ աղբներդ կըլլի պակաս , կամ մաղըներդ
Օ՛հ , բարով Սօս ջան , ասեց փեփէն ընէնց մի կեղծաւորութիւնով ,
որ Սօսը ինքն էլ արմացաւ . իր փեփիցը ըսէնց քաղաքաւարութիւն ,
առաջինն էր , սր տեսնում էր : Նստի , տես քեզ ինչ եմ ասում , որ-
դի , ընչանք երբ պոփ քո խեղճ մէրը մնայ ձեռը ծոցումը միտք անե-
լով . նրա ամակիցը դուք սնց պոփ դուս գաք . ախար մի մտքներդ բե-
րէք , թէ նա ձեզ ծիծ ա տուել , մենծադրել , համա հիմի կրակներու-
մըդ էրվում ա ու շուաքներումդ չի հովանում . ընչի չի պոփ նրա խօս-
քին դու անկաջ անես , ընչի պոփ նրա սիրտը կտարես : — Ի՞նչ ա
ասել , որ խօսքիցը դուս եմ էկել , արմացած ասեց Սօսը . ես չէնց գի-
տեմ , թէ նա ինձանից շատ ա շնորհակալ , քանց մէկէլ սղեքանցիցը .
եւ ընչանք ըսօր նրան մի կծու ջուզար չեմ տուած : — Չէ , չէ , ասեց
փեփէն , ընչանք դու նրա խօսքին անկաջ չանես , նա քեզանից կա-
րալ չի շնորհակալ ըլնիլ . ըսօր ինձ կսնչել էր , աչքերիցը չէնց էր վեր
ածում , որ զլխա կրակ թափուեց . արի , ասեց , խրատի Սօսին , որ
յետ կենայ էդ խորհրդիցը . էն մի մատը քօրվէն պոփ բերի , ես ինչ
պոփ անեմ . մեղք ա , որդի , մէրդ . քեզ համար չէնց աղջիկ ուզեմ , որ
նրանից հաղար փառքով սիրուն ըլնի , ձեռացաջուր ունենայ , մարի-
ֆաթով ըլնի , ինչ եւ դու դրա սոջը բռնել ու պոկ չես գալի , բա
քու մօրը չես խեղճ գալի : — Հերիք , հերիք , փեսայ , խնայայ միա-
քրդ , նօթերը կխտելով ասեց Սօսը . էդ սեպերը զիտեմ , թէ ձրտեղանց
ա տուած . իմ մէքս չի ասել , թէ չէ ինձանից ամանչում չէր . մին ասիլ
էդ խօսքը , մին էլ բերնիցդ հանես ո՛չ . շնորհակալ եմ մնաս բարին ,
ձեր համե էլ առայ : — Հլա մի քիչ կանց , կուտը բռնելով ասեց փե-
փէն , ո՛վ ըստում մի աւել պակաս խօսք ա խառնում , որդու առա-
ջը գայ , քու մօր իր բերնի խօսքն ա . մին էլ որդի , ես էրեկ Հեթու-
մին տեսայ , ինձ ասեց , որ ձեր կորցրածը մեղնում կայ ո՛չ , ուր կէր-
թաք գնացէք , Աստուած ձեզ հետ . է լա , հլա նստի մի քիչ զրից
տանք , ընչանք քիբդ մի քիչ հաց շինի ուտենք . աղջի , վեր կանց
հաց շինի ուտենք , ասեց կնկանն ու սկսեց խեղճ Սօսի զլխին աւետա-
րան կարդալ : Ա՛խ , երանի , թէ ամէն տեղ էլ փիս մարդը չըլլէր . ան-
տէրի փող , ընչնր չես անում . խեղճ տղին ինչ տարաբաղդութիւնի պատ-
ճառ պոփ դառնաս . քու տխուր յիշատակը պոփ ամէն լսողի սիրտը
դողացնի : Սօսի փեփին մի պառաւ աղջկայ հէր տանուհինդ մանկթ
կաշառք էր խոտտացել , թէ որ կարենայ տղի միտքը ծռիլ տայ իր
աղջկայ վրէն . « կաշառքը մտթը տեղը լիա կըտայ , » . անիրաւ փե-
փէն ծախսեց տանուհինդ մանկթով իր բարեկամութիւնը , ջաղուքեար
պառաւի պէս տամարն ա մտել , ուզում ա տղի բաղդին քար քցի :
Կնիկը մարդի միտքը վաղուց զիտէր . հացի անուտը լսելն ու վեր կենա-

ը մին կլաւ. հաց քաշեց առաջներն ու ասեց աղպօրը . փեսէդ ինչ ասում ա , խօսքիցը դուս մի գալ . Տես ինչ տեղն ա հասել , քիրն աղպօրը փոս ա փորում : Հացը դրին առաջներն ու մարդ ու կնիկ մտան Սօսի տոմարը , աւսնում են , Վարդիթերին նրա առաջին լիբը են շինում , փիա ազդից են շինում , մուստաւ , քօւ , շիւնքը ծուռը , ոտը չօլախ էլ բան չեն թողում , որ անխղճմտանք բերաններիցը վէր չի ասեն էն անմտան հրեշտակի պէս աղջկայ վրա . կնկայ ասածին մարդն ա վկայութիւն տալիս , մարդինը կնիկը . վաղի առակի պէս , որ ասում ա ‘ ‘ տանտրոնջ վրայ լիս վէր էկաւ , ո՛վ տեսաւ , զգիլը , կամ թէ ‘ ‘ տանուտէրի վիէն զդիրն ա , ‘ ‘ Համա Սօսը իր անկաջների մինը մազ ա շինել մինը խախալ , դէնն ասում են , դէնը դուս ա ընում : Շատ խրատեցին մարդ ու կնիկ , տեսան որ , թէ նրան ասած՝ թէ քարին՝ մին ա , եքսան սկում ա գծուլ , խօսքները փոխեցին ու իրար աչքով արին . կնիկը տեղիցը վեր կացաւ , դուս գնաց ու տուն էկաւ . կէս սճաթ չի քաշեց , Սօսի մէրը տուն մտաւ . (դու մի սսիլ , կնիկը գնացել ա իր սղին զրկել պառախ հետ .) որդի ջան , տուն մըտնելով ասեց Սօսին , ընչի չես փետդ խօսքը լսում , ընչի չես ինձ խնայում . փեսէդ ըսօր ինձ ասեց , խմանում եմ , որ դորթ ա ասում : — Ես ինչ եմ ասել , մէրս , ես ինչ եմ ասել , դու պիտես քու տղէն . դու ինձ աղանչաք ես անում , հիմի մեղքը քցում իմ վրա՝ աչքով անելով ու ձեռը թափ տալով ասեց փեսէն : Պառաւր էն սճաթը հասկացաւ , թէ ինչ ա ասում , լիզուն ծակընորելով ասեց . ախար ես մեղք չեմ , մի մատը երկխէն բերես մեր տունը նա ինչ պի կառաւարի , ընչի ես ըտէնց քու ասածի ընում : Սօսը սխալեց , գեղնեց , սիրիթնեց դառաւ թան . պինչը քամի մտած դիժ մոզու նման վեր թռաւ տեղիցը , որ դու թռչի , ան , ասեց , սրանք ուղում են ինձ ընչանք վերջի շունչս մի ուրախ օր չի տեսնեմ . բանը դուխ էկած պրծած՝ հիմի նոր չար թել են օլորում : Չէնց որ հասաւ դրան առաջը , տեսաւ դուռը շինած՝ բաշիքը հանած , էն սճաթը ծղրտաց վրժները , անաքանդներ , բաց արէք դուռը , թէ չէ էս սճաթը արիններդ վէր կածեմ , ասեց արինն աչքերը կոխած ու վրայ պրծաւ դպա փեսէն : Սատանի սրոց փեսէն կուչ էկաւ ալըրի ջուալի տակին . Սօսի աչքովն ընկաւ շիւնքը ծրւած՝ կուչ էկած մէրը , ձեռները ծոցին . տղէն ճանանչեց էս վայրի արջ դառած վախարը իր մօրը , թիղացան ձեռները , դամէն ընկաւ գետին , աչքերը սև ու սխալակին տուուց , բերանը սաք ջուրը կոխեց , շըշմեց դուլի պէս փուռեց գետնին ու էլ իրան խնացաւ ո՛չ : — Վայ գլխիս իմ տունը քանդուեց , ձեր տունը քանդուի , ջուր բերէք սև սրտեր , երկխէս ձեռաց գնաց , ասեց մէրն ու ինքն էլ ընկաւ սղի գլխին , սղիքը փորումը կտոր կտոր ա ընում . Սօս ջան . . . Սօս . . . Սօս . . . թիւ ձէնով կանչում ա անկաջումը . համա ո՛ր ա Սօս . պառաւն էլ հետը

Թիլացսու մէր ու տղայ նուազած մնացին. աղջիկը վազեց, ջուր բերուց, մարդի վրա ծղրտաց. դուռը փակուի, տունը բրիչակ ըննի, մէրս ու աղպէրս մեռան, նանի ջան, աղպէր ջան. պատաւին, որ նոր էր վէր ընկել, ինչ հալով ջուր ամեկով վեր նստացրին, համա Սօսին ինչ քեար կանէր. երկու դաստայ քուքուրթ կրակ տուին, ատամները հէնց կցուել էր, որ չախմախը երկու սնաթ անձախ մտաւ մէջը. շատ չարչարելուց յետոյ նոր գէջղան գէջ սրտաքթսլը մի քիչ տրփաց ու ջուր... ասեց : Զուրը տուին իրան ու կամաց կամաց յուշիլ բերին : Ա՛՛՛՛ տնաքանդի մարդ, ասեց կիկիկը, մենք արէն տէր էինք դառնում, բաց թողանք գնայ, Աստուած իրան հետ, ասեց ու գնաց դուռը բաց արուց : Սօսը վեր էր կացել, չէր վեր կացել, աչքը դրանն էր. հէնց որ տեսաւ բաց, ամբամբալով, գլուխը դողդողացնելով վեր կացաւ ու ասեց. Աստուած էլ էս տան երեսը ինձ արժանի չի անի տեսնելու, քու դուռը սև քարով շարուի փեսայ ու դուս էկաւ դիժ շմած գնաց դպա Գարեղնի կուշտը նրանց յիքին : Գեւ մօտ չի էկած՝ Գարեղինը վարավուրդ արուց, որ Սօսը գալիս ա, համա մի ուրիշ թաւուր ա երևում. մօտացաւ, որ ոչ պատկերք կայ վրէն, ոչ շնորհք, տէքերը փոս ա ընկել, պինչը երկարել, պօօշները լեղակ դառել, ձևները ուռի պէս դողում են, հեթհեթում ա, թրչուած՝ դառել ա մի այլանդակ դատ. այ տղայ ասեց, էդ ինչ ա քու հալը. դու էս երկու օրս ո՞ր տեղ ես : — Արի, արի մանգանք պատմեմ, ասեց Սօսն ու գլխիցը ընչանք վերջը մի մին Գարեղնին պատմեց : Հէնց որ լսեց Գարեղինը, արսաստունքի տեղակ պէժ պէժ կրակ էր ուղում դուս տայ աչքերիցը. քիչ մնաց, ասեց, ես էլ քու օրն ընկնիմ, ախար ո՞ւմ աղջկայ համար էին ասում : — Էլ ընչանք էդքանը չխմացայ, ասեց Սօսը, ուրբաթը թէ էլ էկաւ քանց շարաթը :

Էս երկօրը Սօսը Գարեղնի կշտին կացաւ, յետոյ ուրբաթ առաւօտունց առաւ Սօսին հետը, էկաւ գեղը, ինքը գնաց ժամ, նրան էլ դրկեց իրանց տունը, որ էրթայ մօրը տանի : Հէնց որ գերեզմաններիցը վէր էկան նոր ննջեցեալները, ոսպաշխաշուն ժամումը կերան, ժամը դուս էկաւ, Գարեղինն էլ յետ գնաց Սօսենց տունը, տեսաւ մէրն ա տանը, Սօսը գնացել ա յիքին. այ պատաւ, ասեց, դու խելքդ կորցրել ես, թէ ինչ ա, դու քու ձև ուղի քու տունը քանդում ես, տղիդ բալքի մեռնում էր. էս ինչ ա, իրեք օր ա, խելքը գլուխը չի գալի : — Աման, քեզ մատաղ, ասեց պատաւը, Աստուած անից կըխնդրեմ, որ խմ փեսէն իր կեանքումը լաւ օր չի տեսնի. նրա մինը երկու չըննի. էկաւ. դուխս տարաւ, թէ հա, հա, հա... ես լսել եմ, որ նշան էք գրել, դուք ո՞ր խելքովն արիք, մենք հէնց բարեկամ չենք ու մի կտոր աղունաց կերենք, այ խմ աղունացը նրա աչքերը բռնի, հէնց ասենք, քիր չի՛ ու մի վախառ ձեր զարաւաշն ա էլի, պէտքը չէր, որ մեր միրքի

տակովն էլ անց կենայիք. Էն ինչ ազգիկ ա, որ ուզել էք, աչքը շաշ ա, շանէն ծռուն ա, չեմ գիտում ինչ ա. Ես էլ միտում կ'ընի, հէնց զիտեմ, թէ լաւթիւն ա անում, աւտաացի, հիմի իմ ձեռովն իմ տունը քանդում էի. Ես ինչ էի գիտում, թէ ըսէնց կ'ընի: — Է՛, նա ո՞ւմ ազգիկն էր ասում, ուզենք, հարցրեց Վարեղինը: — Վաչէի տղի, ասեց պառաւը: — Հէրիք ա՛ ըստ, ասեց Սօսը, ես քոմեա հատկացայ, մնաս լարին ու դուս էլաւ, որ էրթայ՝ Սօսին ասի: Ճամիկն քու զաղինայ, զրան ուստ կ'լաւ Վաչէի տղէն. բարաջողում, ասեց. խալֆայ Վարեղին, քեզ հետ մի քիչ զրից՝ ունիմ, կ'ընի, որ զահմաթ քաշես մի քիչ սան ընիս: Նա էլ էդ էր ուզում, Էն սհաթը կաննեց: — Գիտես ինչ կայ, ասեց Վաչէի տղէն. Ես լսել եմ, որ դու Սահակէնց Սօսին շատ ես սիրում, համ բարեկամ էք, համ ողջում աղպէր. Աստուած սէր միաբան պահի. համա ի՞մ ազգիկը դու տեսել ես, ինչ անարար ելուած, դուս էկած, բանի միջում վարժուած, հասակն առած ազգիկ ա, մի տուն կըշարակի մէջքին ման կածի. Ես Էն օրն ասել եմ Վարուխանէնց տիրացու Տիրանին, որ նրա փէսէն ա՛ ուտասնը հինգ մանէթ էլ փէշքաշեմ ասել իրան, որ բանը շինի. համա տեսնում եմ, որ նրա ձեռիցը բան չի դայի. թէ դու կարենաս էդ բանը զուխ բերիլ, քեզ քսան մանէթ կըտամ, մի մահուդ էլ չուխայ, խօսքս խօսք ընի, իրա էլ, նշանածի էլ քթէթը (հարսանեաց հանդերձը) կըկարեմ, լաւ բամբիք կըտամ, հարսանիքի խարջն էլ քոմեա ես կըքաշեմ. ասած ա, յաւ տեղը կաշառք տուր ներս քցի, փխ տեղը կաշառք տուր դուս քցի, փառք աստուծոյ, աշխարհքը դիտի, թէ նա ինչ տղայ ա: Էլ Վարեղինցը թաքուն լան չի մնաց, իմացաւ, թէ կովն ո՞վ ա ջուրը տարել. լաւ կ'ընի, ասեց, Էս յիքսնոնց բանիցը մի պրծնենք, քեզ ջուղար կըտամ ու թողուց գնաց:

Հասաւ Սօսնց յիբին, տեսաւ, որ ավնումը խոմիտալով քնել ու էլ դմիշ չարուց վեր կացնի, ինքն էլ կողքին թէք ընկաւ. մի վախտից յետոյ Սօսը վեր թուաւ, տեսաւ Վարեղինը կշտին: Ս՛հ, ասեց, Էս երբ ես էկել, արե՛ էրթանք հաւող ուտենք, արչտոտալով աչքերը ճըմբռելով, ճըմկոտալով, Վարեղինն ուզեցաւ, որ Սօսին մի փորձի. Սօս, ասեց, ինձ սիրում ես: — Ա՛խ, ասեց, նոր պոի իմանաս, որ ես քեզ սիրում եմ, թէ որ ըտէնց ա, լաւն էն ա, դեպի՛նը պատուի, ես մէջը մանիմ: — Ատուած մի արասցէ, ասեց Վարեղինը, ըստ արի ինչ որ ասեմ, անկաջ արն: — Էս սահաթը, ասեց Սօսը, թէկուզ ասն զամէն կոխի սիրող քեզ սպանի, սնեմ: — Արի՛ ձեռը վեր կա՛լ էդ ազգկանիցը, ասեց Վարեղինը: — Ա՛խ, աղպէ՛լ ջան, ասեց Սօսը, իմ մտքովը չէր անց կենայ, որ մի վախտ քու բերնիցը ըտէնց լան դուրս կըզայ. համա որ ասում ես, ձեռը վեր կու՛նիմ: — Ապրիս ասեց Վարեղինը, զխտեա, հիբի ես մի բան եմ արում. փետիղ արածն իմացայ, նա քեզ հա-

մար ուղել և Վաչէի տղի աղջիկը, էն թաւուր աղջիկն ա քեզ կամ տեսիլ, տասնուհինգ մանկթի համար քեզ մահուան դուռ տանիչն ամանչիլ չի. նոր Վաչէի տղէն ինձ պատահեց. ինձ քսան մանկթ էր տալի մի մահուտ էլ չուխայ, թէ որ բանը զուլա բերեմ. տեսնում ես աղպէր, բարեկամիցն ինչ ա դուս գալի. ուր ա աշխարհքումս բարեկամ, քըւորիցն էլ մտիկ բարեկամ, տեսար ինչ տրեց քեզ, — Վլնց գլխիս, ստեց Սօսը. էս իրիկուն կերթամ նրա աղջիկը կըսպանեմ իրանց յիքուցը գալուս. տես հլա, փառքիդ մեռնիմ Աստուած, ում վրա մարդ կըխօսայ, ինձ վրա շուն ա հաչում. անպատճառ էս իրիկուն անց չեմ կացնիլ, ես նրա կարմիրը կըկտակեմ. — Գիթ մի կենալ ստեց Գարեղինը « շունը կըհաչայ, քարվանը կըքօչայ, թող նա էլ իրա համար աշխատի, դու ձեռ քցիչն ստան. դու արի էրթանք մեր յիքին, հիմի մէրս կիրակուրը պատրաստել կըլնի :

Էս հաւողի վախաը Աշտարակայ յիքանիքը զանում են դուքան բաղար, աւելի ճտնիլի վրիճները. չարչի ստես, եմիչ ծախօղ ասես, ֆալչի, թիղ բաց անող, գարի քցօղ, նեաը դնող, դրբաց, մէկ խօսքով ինչ ուղես՝ կըգանես : Հէնց որ Սօսն ու Գարեղինը էկան իրանց յիքին, տեսան, որ մի դարաչի (Թուրքի բօշի կնիկ) նստել ա սփնումը, դնկին ա մտիկ տալի, մի չորս հինգն էլ հեաը . ութ ինն էլ բակոտներ չիփղախ չիփղախ, ոտները բոբիկ, գլխները բաց, արեկը սևացած անծող դառած շալակներին՝ կաննած են : Գարեղինը սաքի ուղեց բարկանալ, հեաացնիլ, համա Սօսը չի թողուց, թէ տեսնինք ինչ են բաց անում. ինքն էլ իրա համար զնկին մտիկ տալ տուուց : Գարաչին ստեց, դու մի կորուստ ունիս, ման ես գալի չես դանում, էս կրկօրը տեղն արել ես, համա ուղում են քեզ մուրդացնեն, թէ ընտօղ չի, համա գանկուղ համար Աստուած ա խաբար : Գարաչնցից մինն էլ թիւս (աշխարի կամ գնումն էրի) մտիկ տալ գիտէր. նա էլ ստեց, թէ կորուստդ անպատճառ կըգանիս. մինն էլ թատի մէջը ջուր էր ամում ջրին մտիկ տալի. նա էլ ստեց, թէ դու ոչ կորուստ ունիս, ոչ գանես. համա քեզ թըշնամիք ունիս, թաքուն կտեկցող ման են գալի. Գարեղին մէրը դնաց հաւող զեղձը բերուց տուուց դրանց ու ճամիւս քցեց. ինքն էլ աղջկերանց հետ նստեց զեղձը կլտեց ձմեռուան պանու համար, աղէքանց հետ դրից տարով :

Ի Գ.

Սուրբ խաչ շարաթ իրիկունը Աշտարակումը ինչքան նոր ննջեցեալները կային, թունդբները վառեցին. էծ կըրը մորթեցին ու խորովուն քաչ արին էքուցվան համար. տանակինը իրա տեղերը թունդրի շըրթանը քցեց ու քնեց, որ վախա վախա վեր կենայ, ակը տայ, տեսնի

երուիլ չի հօ : Վսօը որ բացուեց ամէնի վրայ էլ, հանեցին անուշ խորովուն թունդրիցը, հօտիցը ժարդ էր կշտանում, որ տեղը ձևուն էիր տալի, թէլ թէլ էր ընում, կտրատեցին լածին բածին, վայ արին հարեւաններին, աղքատներին ու սղ էլ ուստս դար, լաւ լաւ տեղերիցն էլ կտրեցին վեր կալան, որ ժամը դրկին ճաշին, էրին էլ տէրտէրի հոսար պահեցին : Կս օր նոր մեռելների սուրբ խաչն ա . թէ կուղ պատի երկեայ էլ ընէր, պտի կտտարէին . կնանիքը ամէնքը հաւաքուեցին իրանց բարեկամ ննջեցեւք ունեցողների տունն ու քշերհանայ գնացին դերեզմանները, լաց էլան, ընչանք տէրտէրներն էկան, օրհնեցին ու էլ յետ թօրունով վեր կացան էկան ներքե . թաղարէք (պատրաստութիւն) տեսան, որ ժամը հաց դրին : Ել յետ ժամի սեղանը բացուեց, սուրբ խաչի խորովուն լցուեց . էրին սուփրի զլտիցը տէրտէրը վեր կալաւ զըբայ դրուց, որ տուն զրկի, մնացողը նստեցին անուշ արին, օղորմութաս խմեցին ու վեր կացան :

Գարեղինը հէնց որ էս հացկերութիւնիցը վեր կացաւ, Սօը միտն ընկաւ . գնաց ձօր կուշտն որ վաղարշակինց տանը տանակին էր, մի քիչ խորովաւ առաւ ու գնաց Սօսնց ամերը : Հիմի թէզ թէզ էր էրթում, վախում էր, որ Սօը գծուի ոչ ու գնայ Վաչէի աղջկանը մնաս տայ . Տեսաւ, որ Սօը ընտեղ չի, յատ դէս ու դէն ձէն տուրց' չկար . հէնց ուզեցաւ յետ դառնայ, մին էլ էն տեսաւ, որ Սօը մի ահաղին շահմար օձ, մի ձեռը շնքումը մի ձեռն էլ պոչիցը բռնած բերուց : Գարեղինը հէնց որ տեսաւ վախեցաւ ու յետ քաշուեց, համա Սօը մի վախիղ, ասեց ծիծաղաղով, մեր թշնամին էլ բռնեց խեղճանայ խճ ձեռին, սնց որ էս գաղանը : — Այ տղայ էգ որտեղանց ես բռնել, ասեց վախվախելով Գարեղինը, վեր քցի սպանի, թէ չէ մի մնաս կըտայ : — Ի՞նչ ես սիրտըդ աճ քցում, ասեց Սօը, սա իմ գերին ա դառել, գնացել էի մեր քարաբաշը, տեսայ, որ Արշաիրը աւանդուս (թովիչ) հետը քցած տանում էր իրանց յիքու պատը աւանդի տաղու . հարցրի էդ ի՞նչ ա, ասեց, օձ կայ սրտի հանիլ տամ . էրեկ երեխէքը տեսել են, վախում եմ մի վընաս տայ : Կս որ լսեցի Արշաիրիցը նրանից առաջ ընկայ ու ասի, արի՛ ես էլ դամ, գնանք տեսնենք . հէնց որ հասանք նրանց յիքին, մին էլ տեսայ, որ պատի տակին կուսապ էր էկել, վրա վազեցի դպա օձը, համա նա վշշացրուց ու վրա վազեց . ես անկաջ չի արի դամէս հանեցի ու առաջ գնացի . օձը տեսաւ, որ ես իրանից վախում չեմ, յետ վախաւ, ես ոտս դրի շնքին ու ընչանք նրանց գալը բռնեցի շնքիցն ու վազեցի առաջները : Աւտոնչի Թուրքը որ տեսաւ, արմացաւ ու ինձ վախացնելու համար ասեց . վեր քցի, թէ չէ քեզ մնաս կըտայ . ես , որ էդ թաուր բաները ինձ համար խաղ ու պար են, անկաջ չարի . մի թօրուն երեխէք աւանդու քտակիցն էկել կին, զլտիս վրայ տուին . հէնց իմանաս, թէ էն սճաթը էս հարևանների անկաջներումը ձէն տուին . ա-

էրուել չի հօ : Վար որ բացուեց ամէնի վրայ էլ, հանեցին անուշ խորովան թունդրիցը, հօտիցը մարդ էր կշտանում, որ տեղը ձևան էիլ տալի, թէլ թէլ էր ընում, կտրտոնեցին բաժին բաժին, վայ արին հարեւաններին, աղքատներին ու ով էլ ուստ գար, լաւ լաւ տեղերիցն էլ կտրեցին վեր կալան, որ ժամը զրկեն ճաշին, էրին էլ տէրտէրէի համար պահեցին : Էս օր նոր մեռելներին սուրբ խաչն ա . թէ կուղ պատի երեւտայ էլ ընէր, պտի կատարէին . կնանիքը սովէնքը հաւաքուեցին իրանց բարեկամ ննջեցիկք ունեցողների տունն ու քշերհանայ գնացին գերեզմանները, լաց էլան, ընչանք տէրտէրներն էկան, օրհնեցին ու էլ յետ թօրունով վեր կացան էկան ներքև . թաղարէք (պատրաստութիւն) տեսան, որ ժամը հաց զրկին : Էլ յետ ժամի սեղանը բացուեց, սուրբ խաչի խորովուն լցուեց . էրին սուտի զլսիցը տէրտէրը վեր կալաւ զըրազ զրուց, որ տուն զրկի, մնացողը նստեցին անուշ արին, օղորմութաս խմեցին ու վեր կացան :

Գարեղինը հէնց որ էս հացկերութիւնիցը վեր կացաւ, Սօսը միտն ընկաւ . գնաց մօր կուշան որ վազարչակենց տանը տանակին էր, մի քիչ խորովու առաւ ու գնաց Սօսնց ամերը : Հիմի թէղ թէղ էր էրթում, վախում էր, որ Սօսը գժուի ոչ ու գնայ վաչէի աղջկանը վնաս տայ : Տեսաւ, որ Սօսը ընտեղ չի, շատ դէտ ու զէն ձէն տուռց՝ չկար . հէնց ուղեցաւ յետ դառնայ, մին էլ էն տեսաւ, որ Սօսը մի ահաղին շահմար օձ, մի ձեռը շնքումը մի ձեռն էլ սրտիցը բռնած բերուց : Գարեղինը հէնց որ տեսաւ վախեցաւ ու յետ քաշուեց, համա Սօսը մի վախիզ, ասեց ծիծաղալով, մեր թշնամին էլ ըսէնց խեղճանայ իմ ձեռքն, ոնց որ էս դաղանը : — Այ տղայ էդ որտեղանց ես բռնել, ասեց վախվախելով Գարեղինը, վեր քցի սպանի, թէ չէ մի վնաս կըտայ : — Ի՞նչ ես սիրտըդ ա՞ն քցում, ասեց Սօսը, սա իմ գերին ա դառել, գնացել էի մեր քարաբաշը, տեսայ, որ Արշաիրը աւանջուն (թովիչ) հեղք քցած՝ տանում էր իրանց յիքու պատը աւանիլ տալու . հարցրի էդ ի՞նչ ա, ասեց, օձ կայ պտի հանիլ տամ . էրեկ երիտէքը տեսել են, վախում եմ մի վընաս տայ : Ես որ լսեցի Արշաիրիցը նրանից առաջ ընկայ ու ասի, արի ես էլ դամ, գնանք տեսնենք . հէնց որ հասանք նրանց յիքին, մին էլ տեսայ, որ պատի տակին կուտապ էր էկել, վրա վաղեցի դպա օձը, համա նա վշաչցրուց ու վրա վաղեց, ես անկաջ չի արի դամէս հանեցի ու առաջ գնացի . օձը տեսաւ, որ ես իրանից վախում չեմ, յետ վախաւ, ես ոստ դրի շնքին ու ընչանք նրանց գալը բռնեցի շնքիցն ու վաղեցի առաջները : Աւտնչի թուրքը որ տեսաւ, արմացաւ ու ինձ վախացնելու համար ասեց . վեր քցի, թէ չէ քեզ վնաս կըտայ . ես , որ էղ թաւուր բաները ինձ համար խաղու պար են, անկաջ չարի . մի թօրուն երիտէք աւանջու քամակիցն էկել էին, զլսիւ վրայ տուին . հէնց խանտաւ, թէ էն սնաթը էս հարևանների անկաջներումը ձէն տուին . ա-

րին հինգ նաւակատիկ կայ, իրեքն անձուխ ենք կ'աւարում: — Նաւ,
տաքար առազաստ լուանալը հօ մեղք չի, հարցրուց Սօը: — Ընչի,
թաղին շուն չես հետարձամ, ասեց Պարեզինը, բտոնք բան չեն: — Թէ
որ իրիկնապահին անենք, հօ մեղք չի, հարցրուց Սօը, մենք մեր հօ-
րերիցը տեսել ենք, որ կիրակի օրն էլ, որ ճաշը թեքուեց, կիրակին կոտ-
ուեց, բանի կենալը մեղք չի. շարաթ օրը, որ իրիկուայ զանդակը ասն,
ընդուց յետոյ մեղք ա, որ կիրակամուտ ա, էքսի օրն էլ կիրակի ա. էս-
օր էլ մեղք ա, ընդուր որ էքուց էլ կիրակի ա. էքուց իրիկնապահին
ինչ կայ որ: — Օրը սնց կըլիտուի, ասեց Պարեզինը, սաղ օրը սնց որ
կայ, ընչանք իրիկուն էլ ընէնց կըլի էլի, կիրակին կոտորիս սրն ա:
— Շատ լաւ, ասեց Սօը, բաս որ բտէնց ա, էքուց էլ անց կենայ, էլ օր
բանի կըկենանք. տաքար առազաստ լուանալն ու պահոնի կիտիլը մի
դժար բան չի. փառք Աստըծու, իրան տուածիցը էնքան արլան հա-
ւող ունինք, որ ութ բեռն էլ պահոնի տանինք, էլի կ'մնայ. ասկեարին
ու քիշմիշին մէրս քաղել ա չամիչ արել, մեկէկնիցիցը շատ ունինք.
էդ լաւ կըլնի էլ օր պօպօքներս (կակալ) էլ վեր կանենք, կըմնայ փշա-
տը, չորեքշաբթի օրընց էլ քաղը կըքցենք: Համա դիտես, էքուց մեր
զեղի կէսը քաղում են. էսօր հլմի կարամ սախ, որ հարիս սեղ տաքար
առազաստ են լուանում. տէրաէրի սղէն հէնց նոր ճրագուն պղնձի մի-
ջին տանում էր. ասեց պախ էսօր պրծնեմ, որ էքուցուանից քաղ ա-
նենք. ժողովուրդը որ կայ, աչքը տէրաէրին ա քցում, ինչ որ տանում
ա, էն ա անում. տէրաէրը որ կիրակի օրը բանի սեղ չի քցի, ժողո-
վուրդը հօ դատիկ կիրակի օրն էլ հէսար չի պախ քցի. տաքի էս ինչ ի-
բաւունք ա, որ մեր էրէցն անում ա. բա վրքները խօսալուս բերնիս
դալիս ես, թէ մի խօսալ. հնչ խօսքը մեր առաջնորդին հասցնողընէր
հա. ես դիտէի, թէ կիրակուրը սնց կէփէր. դուք երբ պախ քաղ քցէք:
— Մենք հլա էլ օր պախ սերկիկներս քաղենք. մի քիչ տանձ ունե-
լինք էն օրը քաղեցինք, պահոնի էլ զեռ. չենք հաւաքել:

Պարեզինն ու Սօը երկար խօսալուց յետոյ կամաց կամաց դրից տա-
լով յետ էկան զեղն ու գնացին լեզանալու ճաշուայ շոքին Աւազաղեօլումը:

ԻԳ.

Յերեկը քչերին յողթելով ցրուեց նրա թանձր մութը. մարդիկերանց
քունը փախաւ գնաց աշխարհքի տակը: Արևը զեռ. նոր իր դուխը հա-
նել էր Սուրբ Խաչի մեռելոցք երկու շաբթի օրը, որ Մոզնու թատիցը վեր
էկան դպա Աշտարակ քաղաքները շաղակներին, մի երկու ցամաք հաց
միջին, հինգ վեց հօբլի հողի կարբցիք ու Հանափանքցիք. Եցուեցին
ուռուցի պատերի տակը, ընէնց՝ որ ճամփայ էլ չէր ըլնում, որ մարդ սնց
կենայ: Աշտարակցիք տեղիցը վեր կենտըր մի մին մարդ զրկում են ու-

ուսցը, որ քաղուսր բերեն յիփին քաղերու. Վարդիթերի հէրը քոմմէփիցն առաջ դուս ա էկել, տասը հոդի առաջ արել տանում յիփին ամէն մէկին իր քաղլակովը մին հաւող խոտանալով: Գևո արեր նոր էր բարձրանում, որ էնքան ֆահլիցը մինը չի մնաց, քոմմա ցրուեցին յիքանիքը. Ըստուց յետոյ ընչանք յիքանեաց վերջանալը Աշտարակու հալը Աստուած ոչ չհանց տայ. ինչքան հարուստ մարդ էլ որ ըլի, հափն հէնց դուրջ կըլնի, որ ծխանքները ուռու տերևի պէս երկար երկար քաշ ընկած կըլնին. քոմմա էլ պատուել են յիքանոնցումը հաւողի թփերի մասներիցը կամ տաշտակներիցը: Անանիքը, որոնք տանն են քնում, առաւօտանց թէկով իրանց բանը կըպրծնեն ու դպա յիփին. մէկ խօսքով մի խտակ շոր չես գանիլ, որ շիրտու էլած՝ կուպը դատած չըլնի. մի դիցը քաղցու կրողները բարձած լէքշերը (որթների տիկ), ձխանոնցը դահ տալով, քամակիցն ընկած կրում են, մի մին տեղ էլ ճամփին փուք տալի, որ պատուի ոչ, ես թէ որ լեքշը փտած ա ընում կամ քաղցուն շատ ա էփի էկած ըլնում, մի պատիկ տեղ որ ուզում ա ծակի լեքշը, էն սնաթը մոտահար (փոքր փաղաէ բիւլ) են շինում ու տալի ծակուած տեղին, որ դուս չի քցի: Որը յիփին քաղիլ պրծել ա, պղնձ ա, որ կրում ա դեղիցը, մաթ (լաքմաղ) էփելու համար. ով որ չի ուզում յիքումն էփիլ, տուն ա բերում. էրկու ընկիւ մենծ մենծ արաղի պղնձները դնում են անկրակ օճաղի վրայ, լիսնահողը մաղում քցում նոր տրորած քաղցուի վրայ, էն սնաթը ես ա գալիս. ընչանք էփը նախը պտի խառնեն, թէ չէ վէր կըթափի: Վարդիթերը թէլ թէլ իրա մօր միտքն ա քցում, թէ ասն հաւողը արորեն, որ մաթացու վեր ունինք, թթուի ոչ: Հէնց որ քաղից պրծան, Վարդիթերի աղպէրտինքը ունեւրը հանեցին, խտակ լուացին, Աստրծու անուրը տուին, մտան առազատի մէջն ու հաւողը արորեցին. յետոյ բերին մեղեցին, դիքը դրին, տախտակըն էլ վըլն դրին, որ քամուի: Մարդի սիրտ փառաւորուած ա, երբ որ քաղցուն Աշտարակցու սրաին ուրախութիւնը, նրա տարեկան սալբուսար տաղտակի տակիցը կնճեռի միջիցը առու ա ըլնում առազատտուն ու քշքշալով թափում տաքարը. Աշտարակցու սրաին զանգակի ձէնից քաղցը ա թուում էս դնդնդալը, որ տաքարը անում ա քաղցուն իր մէջը լցուելուս. համա ինչքան ուրախութիւն ա ըլնում, ելր որ մին էլ տեսնում ես, որ տաքարը շարարներիցը (շուրթն) հետ լըցունեց ու քաղցուն էկած տեղովը յետ դատաւ առազատումը դեօլ էլաւ, խնաց տալով իրա տիրոնջը, թէ ինձ կրի պրծի, կարանները լցրու, յետոյ մին էլ պաի լցուխ. քանի անգամ փառք ու ճարհակալութիւն ա, որ վեր ա ըլնում Աշտարակցոնց բերնիցը էս վախտ:

Վարդիթերեաց տաքարն էս ուրախ խաբարը տուուց, երբ որ Վարդիթերի մէրը պղնձները սարքել էր հնձանի դրանը: Քաշից տաքարիցը քաղցուն, պղնձները լցրուց, հողը քցեց, մի դէփն էլ տղէքը բարձեցին

քաղցրուն ու կրեցին: Վարդիթերը շերէվը ձեռն ասու ու քաղցրուն
 խառնելով միտք էր անում ինքն իրան ու ասում, այ քաղցու, հիմի որ
 ըտէնց թչում ես, եարար ո՞վ պտի քու մաթիցն ուտիլ: Եարար ո՞ւմ հա-
 մար պտի հալուայ ու ձուածեղ ընիս դու. եարար կըլնի էն օրը, որ Սօ-
 սը մեր տանը նստած ըլնի, իմ մէրն ասի, աղջի, դնա էն մաթիցը բեր,
 որ դու ես վըլն կաննել էլիս: բեր Սօսի համար հալուայ անենք, նօ-
 րափեսայ ա էլի ա. եարար քեզանից էփուած շուջուխը կըլցուի Սօսի
 ջէրն ու նա էլ ուտելով կասի սրա պօպօքն ու կորիզը շարել ա իմ սի-
 բեկանը: Ըսէնց միտք անելով Վարդիթերը շերէվը ձեռին խառնում
 էր, ես թէ չէ պարզածը քամում էր մենձ պղծի մէջն ամօմ, տակը
 կրակ անում, որ մէրն էն գհիցը կաները կշտած կիաւ. աղջի, լաւ մուշա-
 յիթ կնց ասեց, էլ խաշուածի տակն տանի ոչ:— Ա՛խ, նանի ջան, նանի,
 հողէց քաշելով ասեց Վարդիթերը, ես էս մաթը էփում եմ, եարար ո՞վ
 պտի արժանի ըլնիլ սրանից ուտելու: — Ըօ դժուել չես, աղջի, դնամիչ
 անելով ասեց մէրը. էդ ինչ միտք ա, որ քու մէջը մտել ա. հէնց ես
 խօսում, կասես, մազերդ սրպատկած, գերեզմանի դուռը հասած պառաւ
 ըլես. հլա դու պտի աշխարհքիս մէջը նոր ոտ պնես. քու միտքը պտի
 ըլնի, թէ էս մաթիցն իմ նշանածն ուտի, սրա քաղցրութիւնուրը ես պը-
 սակուեմ. փասք Ասաըծու ինչ ա էլի: Ա՛խ, նանի ջան, ես էլ էդ եմ
 ասում, ասեց աղջիկը, եարար ո՞վ պտի սրանից ուտի, եարար մին օր
 պտի Սօսը . . . Աղջիկը հէնց էդ անումը բերնիցը հանեց, կարմրեց
 դառաւ շիւղ, անկաջները տաքացաւ, շերէվը ձեռիցն ընկաւ պղծի
 մէջն ու զուխը կախ քցեց, սուս կացաւ: Մէրը որ տեսաւ, վախեցաւ,
 թէ աղջիկը մի հանդիպաի կըղիփի, էն սնաթն ասեց. ինչ ես վախու՞մ
 բարչ ջան, քու սրտից փափաղը կըլխատարեմ. մի վախիլ, քեզ մի հէնց
 աղի տամ, որ աշխարհքի միջին մինն ըլնի: Սօսն ա սրտից մուրաղը
 աշքիս վրայ:

117
 96
 m
 6
 6
 6
 6
 46
 6
 m

Արտով կրակուած աղջկայ սիրտը դառաւ մի պղինձ, որ փլաւի ջուրը
 միջին ես ա գալի. մօր խօսքերովը սիրա ասաւ, իրա միջին ճխաց,
 խնդաց ու մաթի վրայ պտիտ էլու: Պարզածների տակի տիւր թօփ-
 արին մի մէղարի մէջ, կախ առին որ քամուի, նրա ջրովը հողի մաթն
 եփեն, մեղրի պէս թանձր, որ դանակով կտրուի, աղից սիրեկանը դա-
 լուս հողի մաթի պուլիլը (կճուճ) լացուի:

Ընչանք սրանց հանց ու հունկը արնն էլ իր պարտքիցը պըծաւ, դը-
 նաց դնջանալու. սո՛քն մարդ էլ ցերեկուան բանելուցը բէզարած՝ թեք
 ընկան քնելու. մաթ էփողին մէնակ քուն չի կայ. թէ աչքը մի քիչ
 կոցնի, վայ թէ քնով անցնի, վախան անց կենայ կամ թանձրանայ,
 կամ թէ չէ ըլլի սրաններովը վեր թափի փշանայ: Վարդիթերի մէրն
 էլ դիւր չարուց, որ ջանէ աղջկայ երեսը մօխ ու ձիօց խալսը ըլնի,
 ես թէ չէ անքնութիւնիցը աչքերը խառնի. տեղերը քցեց ու վարդե-

քաղցրուն ու կրեցին: Վարդիթերը շերէվը ձեռն առաւ ու քաղցրուն
 խառնելով միտք էր անտա՛մ ինքն իրան ու ասում, այ քաղցու, հիմի որ
 ըտէնց թ շչում ես, եարար ո՛վ պտի քու մաթիցն ուտիլ: Եարար ո՛ւմ հա-
 մար պտի հալուայ ու ձուածեղ ընիս դու. եարար կըլնի էն օրը, որ Սօ-
 սը մեր տանը նստած ըլնի, իմ մէրն ասի, աղջի, դնա էն մաթիցը բեր,
 որ դու ես վըլն կաննել էլիս: բեր Սօսի համար հալուայ անենք, նո-
 րափեսայ ա էլի ա. եարար քեզանից էփուած շուջուխը կըլցուի Սօսի
 ջէրն ու նա էլ ուտելով կասի սրա պօպօքն ու կորիզը շարել ա իմ սի-
 բեկանը: Ըսէնց միտք անելով Վարդիթերը շերէվը ձեռին խառնում
 էր, ես թէ չէ պարզածը քամում էր մենձ պղծի մէջն ամո՛ւմ, տակը
 կրակ անում, որ մէրն էն գհիցը կաները կշտած կիաւ. աղջի, լաւ մուշա-
 յիթ կնց ասեց, էլ խաշուածի տակն առնի ո՛չ:— Ա՛խ, նանի ջան, նանի,
 հողէց քաշելով ասեց Վարդիթերը, ես էս մաթը էփում եմ, եարար ո՛վ
 պտի արժանի ըլնիլ սրանից ուտելու: — Ըօ դժուել չես, աղջի, դնամիչ
 անելով ասեց մէրը. էդ ինչ միտք ա, որ քու մէջը մտել ա. հէնց ես
 խօսում, կասես, մազերդ սրպատկած, գերեզմանի դուռը հասած պառաւ
 ըլես. հլա դու պտի աշխարհքիս մէջը նոր ոտ պնես. քու միտքը պտի
 ըլնի, թէ էս մաթիցն իմ նշանածն ուտի, սրա քաղցրութիւնուրը ես պը-
 սակուեմ. փասք Ասաըձու ինչ ա էլի: Ա՛խ, նանի ջան, ես էլ էդ եմ
 ասում, ասեց աղջիկը, եարար ո՛վ պտի սրանից ուտի, եարար մին օր
 պտի Սօսը Աղջիկը հէնց էդ անտա՛ւը բերնիցը հանեց, կարմրեց
 դառաւ շիւղ, անկաջները տաքացաւ, շերէվը ձեռիցն ընկաւ պղծի
 մէջն ու զախը կախ քցեց, սուս կացաւ: Մէրը որ տեսաւ, վախեցաւ,
 թէ աղջիկը մի հանդիպտի կըղիփչի, էն սնաթն ասեց. ինչ ես վախո՛ւ՛մ
 բարչ ջան, քու սրտիդ փափաղը կըլլատարեմ. մի վախիլ, քեզ մի հէնց
 տղի տամ, որ աշխարհքի միջին մինն ըլնի: Սօսն ա սրտիդ մուրաղը
 աշքիս վրայ:

117
 96
 108
 115
 121
 128
 135
 142
 149
 156
 163
 170
 177
 184
 191
 198
 205
 212
 219
 226
 233
 240
 247
 254
 261
 268
 275
 282
 289
 296
 303
 310
 317
 324
 331
 338
 345
 352
 359
 366
 373
 380
 387
 394
 401
 408
 415
 422
 429
 436
 443
 450
 457
 464
 471
 478
 485
 492
 499
 506
 513
 520
 527
 534
 541
 548
 555
 562
 569
 576
 583
 590
 597
 604
 611
 618
 625
 632
 639
 646
 653
 660
 667
 674
 681
 688
 695
 702
 709
 716
 723
 730
 737
 744
 751
 758
 765
 772
 779
 786
 793
 800
 807
 814
 821
 828
 835
 842
 849
 856
 863
 870
 877
 884
 891
 898
 905
 912
 919
 926
 933
 940
 947
 954
 961
 968
 975
 982
 989
 996

Արտով կրակուած աղջկայ սիրտը դառաւ մի պղինձ, որ փլաւի ջուրը
 միջին ես ա գալի. մօր խօսքերովը սիրա առաւ, իրա միջին ճխաց,
 խնդաց ու մաթի վրայ պտիտ էլու: Պարզածնորի տակի տիւր թօփ-
 արին մի մէղարի մէջ, կախ առին որ քամուի, նրա ջրովը հողի մաթն
 եփեն, մեղրի պէս թանձր, որ դանակով կտրուի, աղիզ սիրեկանը դա-
 լուս հողի մաթի պուլիլը (կճուճ) լացուի:

Ընչանք սրանց հանց ու հունկը արնն էլ իր պարտքիցը պըծաւ, դը-
 նաց դնջանալու. տմէն մարդ էլ ցերեկուան բանելուցը բէղարած՝ թեք
 ընկան քնելու. մաթ էփողին մէնակ քուն չի կայ. թէ աչքը մի քիչ
 կոպցի, վնց թէ քնով անցնի, վախան անց կենայ կամ թանձրանայ,
 կամ թէ չէ ըլլի պո՛ւններովը վէր թափի փշանայ: Վարդիթերի մէրն
 էլ դի՛չ չարուց, որ ջանէլ աղջկայ երեսը մօխ ու ձիօց խալսը ըլնի,
 ես թէ չէ անքնութիւնիցը աչքերը խառնի. տեղերը քցեց ու վարդե-

աացաւ, մաթն էլ մտքիցը զնաց, ուչք ու միտքը չնդլի վրա ա, աչքը ոչ մի դ՛ոյլ չի թեւթո՞ւմ : Մին էլ էն տեսաւ, որ իրանց ավնումը մի սուփրայ ա բաց արած, ինչ որ աշխարհքիս միջին քաղցրահամ կերակրներ, անուշ խորակներ, լաւ լաւ շարագներ, իրա էփած մաթը, իրա շարած շուջուխը, իրա կլպած, միջած աղանին բնակող լիքն ա : էս սուփրի վրէն նստած են Վարեղինը, Սօսը մին էլ ինքը : Վարեղինը դինին լցնում ա ոսկէ թասի մէջը, մինն ինքն ա վեր ունում, մինն էլ սալիս ա Սօսին, մի թաս էլ թերմուն տալիս ա իրան Վարդիթերին : Սօսը էս թասերի վրա հէնց ա խաղ կանչում, որ մի ձէնը երկնքումն ա լսուում, մինը գետնքումը : Իրար են կպցնում թասերը չխկչխկալով ու իրար կենաց խմում : Սօսը թողած էն լաւ լաւ անմահական կերակրները, ուտում ա Վարդիթերի էփած մաթը : մին էլ թասերը լցնում են ու յառաջ Վարեղինն ու Սօսը, յետոյ Սօսն ու Վարդիթերը պուօշի են անում, իրար ջան ասում, ջան լսում : հէնց էս վերջի պուօշտումը, դեռ պուօշ պուօշի մօտ չզնացած՝ երևում ա մէրը, որ դպա իրանց ա գալի : յետ ա քաշուում աղջիկը, աչքերը բացուում ա, տեսնում ա, որ չէ, աչքին ա երևացել, տեսածը երազ ա էլի : մէրն իրան տեղն ա խումփացնում, հէրն էն դի՛ր, աղպէրափնքն էլ կափունջիքը քաշած գլխներին, անուշ քնի մէջն են : Ախ ու վախ քաշեց Վարդիթերը, Օհ, ասեց, ինչ կըլէր մէրս չի դար, ընչանք լիս մնայի էն երկուսի մէջ տեղը, Սօսի կուռը շինքովս փաթթած : համա ինչ, երազը մի բույլի բան ա, տեսաւ էլ, անց էլ կացաւ : Մնաց աղջիկը դարթուն : տեսաւ որ աքլորների կանչելու վախոն ա, Քարվան դռանը (քարվան ջարդող, մի աստղի անուն է) խելի բարձրացել ա, վեր կալաւ շերեփով էփած մաթիցը, հովացրուց, տեսաւ թանձրացել ա, կրակը մարմանդացրուց ու մօրը ձէն տուուց, վեր կանց, նանի, ասեց, մաթն էփել ա : Պառաւի անկաջը ձէնի էր, էն սհաթը վեր թռաւ, աղջի, ասեց, մկար դու վեր ես կացել : — Ի՞նչ անեմ, ասեց աղջիկը, աչքս բաց արի, տեսայ քունդ տարել էր, դի՛ր չարի որ վեր կացնեմ, քնահարսս ընիս, ես նստեցի մաթի կշտին : — Քնած չլի, ասեց մէրը, հէնց դուխս նոր վեր եմ դրել, աչքս քիչ կըպել ա : (թէ ես առաջի իրիկուսնից էր թէք ընկել, ըտուց էլ աւել քունը հարամ ա :) Մաթը վեր դրին, բերանը կալան, տղէքանցը վեր կացրին, պղինձ հնձանը զնիլ տուին, մի աման էլ մէրն ածեց, դրուց երկու տղի առաջը, կերան ու թէք ընկան քնեցին : ինքն էլ աղջիկն առաւ կողքը, թեք ընկաւ ընչանք սուլթան ճաշ :

Վիսապէժ որ էլաւ, տղէքը վեր կացան, մնացող քաղցուն կրեցին, երկու ոտք զնացին էկան, մօրը վեր կացրին : Արչտոտալով, փռչտալով, երեսին խաչ հանկով, տէր Աստուանձ, սլ բարի լսի տուող սուրբ Աստուանձ ամին ասելով, երեսը մի քիչ սաքի թէ ջուր քսելով, գոգնոցովը սրբեց պառաւը, էկաւ Վարդիթերին էլ ձէն տուուց : հողս գլխիդ ասեց, քը-

չնրա ես եմ ընչանք լիս ստիւս վրա սրտիս էկել, դու ես ճաշ քուն տա-
լի : Վեր կայցաւ աղջիկը, համա էս քչեր սաղ երազների միջին ա էլի-
լաւ կըլէր, որ թողալին ընչանք իրեք օր էլ թէք ընկած մնար : Սաքի
թէ տեսնում էր, որ Սօսը մի սխալակ, հրեղէն, ճակատը դաշխայ, յետի
տոները չալ, պօշը կտրած ձիու վրա նստած՝ իրան էլ քամակն ա
քցել, հէնց ա թռչում, որ թօղ ու դումանը աշխարհքը բռնել ա Շատ
ձիաւորներ ընկել են յետնուցը, համա նրա թօղի ձեռքը ոչով չի խնա-
նում, թէ ուր ա էրթում. մի օրէն ճամբէն մի սհաթը գնաց, հասաւ մի
մենձ լեռ. քարի ու դէմ էլաւ, ոչ մի դճից ճամփայ չկայ, մնաց մոլորած
կաննած : Մին էլ էն տեսաւ, որ Աշտարակումը ինչքան զօշաղ ձի նըս-
տողներ կային, թռանք ստպաղ քցած՝ ձէն ձէնի տարով հասան. բըռ-
նեցէք տէք, ձեր ջանին մատաղ, ձէն տուին իրար, մեր սրբը բանդ ա
ընկել : Վրայ տուին Սօսին, մի արին հեղութիւն էլաւ, մի քանիսն թու-
անքով կոտորեց, տեսաւ չի ընում, դամէն հանեց, Վարդիթերին վէր
դրուց գեանին, ընկաւ դրանց մէջը կոտորելու, համա Արշախիրն էկաւ,
երեխի կոնիցը բռնեց, քցեց թարքը, փախաւ : Կս փախչելումը մէրը
ձէն էր տալի, որ դարթնեց երեխէն ու իրանց բանին կացան :

Վարդիթերի աղպերտինքը իրեք չորս տօք գնացին, վրա հեղումը
գեղի միջին ձին հուշտ էլաւ, տաճինկ արուց ու լեքշերը տուուց գե-
նովը, մինը պրծաւ, մինը պատուեց, քաղցուն չկկին տալով միջիցը
փխսաց : — Բռնի վահան, ստեց Արշախիրը, անաքանդութիւն էլաւ :

Համա ընչանք նրանց վրայ հասնիցը, լեքշումը ոչինչ չի մնաց. վրայ
էկան, որ մէկէլ թայը վեր ունին, էն էլ փուք էր առել, ուռել, կապը դուս
քցօց ու քաղցուն գնաց : Կս փախտին Սօսը, սրտեղից որտեղ, քաղցու
էր բերել տուն, յետ էր դառնում՝ հէնց որ տեսաւ, վէր ընկաւ ձիուցը,
էկաւ դրանց հարարին հասաւ, լեքշը վեր կալաւ կաննացրուց ու նոր
կապեց, բարձեց ու նստեց իր ձիուն գնաց :

Արշախիրը, դօրթ ա, ուրախացաւ, երասահանց էլ Հնորհակալութիւն
արուց, որ Սօսն իրանց հարարին հասաւ, համա սիրտը ուզում էր աը-
բաքի, թէ սատանէն ինչքան ներհակ ա, որ սա էս սհաթը պատահեց,
թող երկու լեքշն էլ վեր թափէր, կորչէր ու սա ըստեղ դուս չի գար :
Տարան էս մի թայն էլ դարդակեցին, յետ դառան յիքին ու հօրն ասին.
Նա էլ հալի որ մարդ՝ էլ յետ իրա ջահելութիւնը միտը քցեց, դուք աը-
ղէք էք, թիլիկ միլիկներ, ձերն էն ա, որ բրդած, առաջներդ դրած ը-
նի տաք տաք, որ քթալն առնէք ձեռներդ ու խոթէք, մենձ մենձ էլ
խօսաք. ախ, ողորմի քեզ իմ հէր, ինձ հաւանում չէիր, սչքդ բաց արաւ,
մի տես ինձ ու իմ տղէքանցը. ես հարիբ բնուր քաղցուն մէնակ բերել
եմ տուն, (թէ ե մի բնուն ես անկարելի է, մինչև գոնէ երկու ես չլի-
նին,) շալակել, տարել քչքչալով լցրել կարամները, միջքիս լիլիկ կոտ-
րել ա աշխատելով, էլի իմ հէրն ասել ա, թէ բան չես արել. տարած-

ներդ հիմի չորս բնուր քաղցու ա էիլ, Էն էլ աշփներդ էք կոխել : Վեր կալաւ Վահանը, թէ Էն մի թայն էլ կերթար, թէ որ Սօսը վրայ չէր հասել օդնել : Վարդիթերը, որ իրանց քամադդութենի համար ձեռները խաչել կաննել էր, հէնց ուրախացաւ, որ կասես, թէ հաղար թուման փող բաշխեցին իրան : Մեռնիմ Էն թաւուր աղի ջանին, սանց հայխորը, հալաւ ա նրա կերածը. աչքդ կըհաննամ (Աշախրին է ստում). վեր կունիմ աղջկէս կըտամ նրան, աղից խնդացի սչ, փեփոցս էլ ա ուրախանամ, դու իմ արածը քանդեցիր, տես հիմի ինչպէս կըշինուի. հաւանում չէիր, թէ անբան ա, բոշ բողաղ ա, հիմի տես, բալթի ճկթի չափ խելք ու քեամալ ունենաս. քունն Էն ա, ընչանք իրկուն քամի անելով, լորբադութին անելով քեզ պէմների հետ ման դաս, խալիին էլ չի հաւանես : Հալխորը ընչանք քաղցուն տաքարի միջիցը չափելը, ուրիշ լեքչիբի մէջ անկը խօսաց, հլա Էն էլ չի հերիք էլաւ, ամէն օր էլ որակը նըստում էր, ստում էր : Քաղցուից պրծան, մաթը լցրին բղները, շուջութացուն էլ ջոկեցին ու տարան տուն. իրանք էլ լուացք արին, քաղցուահան էլան ու բարկ ու բարխանէն կրեցին տուն :

Ի Ե .

Սուրբ Խաչից յետոյ երկու շաբաթ չի քաշեց, որ Աշտարակցիք լրանց յիքանոնց քաղցը պրծան : Պրծնողները փոխտում էին, որ կասես, թէ Էն Աշտարակցիքը չընին, որ էրկօր տաաջ կային. Էն կեղտոտ, մեջտա դուրջ չորերը հիմի դառել են նա թաղայ եա թէ չէ խտակ լուացած ու կարկատած. Էն ջաղացի դելվանք (դերկող) դտակները հիմի դառել են կամ կարմիր դտակ կամ դրիմի մոթի, կամ շատերինն էլ ըտխարայ. Էն վրնաշապկները, որ հաղար անդից կարկատած՝ քաղցուի միջին տախտակ էր դառել, ամէնի հային էլ կար, որ տակինը չի ճղուին, հիմի դառել են մահուդ եա չարքեռաղ խաս բաթով կարած չուխայ. Էն օրը մի մարդի հաղի լափչին չէիր գանիլ, էսօր շատերը հէնց լափչին ունին, որ կրնիկ նալչէն մի մատը երկար ա. հայա էս էրկօրն էլ շատադիւրանջը թախի թուխլ մնում ա : Ընչանք շաբաթ օրն էլ յիքանոնցուր ինա ու ջինս չես գանիլ. քաղցուն որ պրծան, կնճեռը կըլըցնեն տաքարը, երկու իրեք բնուր քաղցու կածեն վրէն, որ հասնի արաղ դառնայ ու իրանք կըդան տուն :

Էս տակի շաբաթն էլ Մողնու ըխտի պանն ա. հինշաբթի օրուանից ըխտաւորի ձէրը դուս կըդայ : Աշտարակցիք ու Վարբցիք օր տաաջ անդ խլուկ անկով՝ դուքանները կըտարքեն. որը ճոթածախ ա, ճոթ կըբերի, որը արաղ, գինի, որը շարչու խուրաաւատ, որը չիրնի. Թուրքերն ու Քրդերն էլ սուրունեբով ոչխար : Ըխտաւորների օրը երեկի մարդ ա, ստաջուց կապապարի Հայր սուրբին, որ իր համար խուց պա-

հի. որն աղքատ ա հասարի միջին կամ դուրսը մի տեղ վր կըզայ, Ամէնից առաջ հինդչարթի օրը, կամաց կամաց կերեսն Աղբըքիք. կարմիր մինթանէքը կնաննց հաքներին, երկէքանց չօրը մի ձու վրայ շարած. մի բնու էլ խուրջինների մէջը լցրած իբանց պաշարները ձիանոց վրայ, շտտերի հետ էլ մի թոխլի առաջ արած՝ մի երկտայ քշում ա. կըզան Աշտարակայ միջովն անց կըկենան հառոյ ու մանար առնելով կերթան վիրն, Ռեքաթ օրը աչքոյ բարին տեսնի. որ կողմը մտիկ տաս՝ սրպտակ ու կարմիրն առող գլիներ ա, որ երեսում ա. վաղուցուան խոյեցիք, որ հիմի Արաղի էս երեսումն են կննում, զիսընները քամակները զի՛նը կապած, ամէնի շնքին մի մին դաթիլի դընդդընդանից շատ շարք, երկար երկար աղջկէքը ռառով, նաշխուն նաշխուն գուլբէքը հաքներին, պտառ ու միջակ կնանիքը շիւայ շապիկը լաւ լաւ շորերի վրիցը հաքներին. « մկա խասնստնք (հիմի կըհասնենք) ընդար լիս գերեզմանին խող դասնամ, ասում են, կօի խս (հրէ հա) : Հէնց որ Սուրբ Գէորդի վանքի դուխն երեսում ա, « կօ աղէն երեստի, իմ ձեռն ի ընդօր փէշ, « ասում են ու վեր ընկնում երեսների վրայ ջիւղեռանդ պառաւները, երեսները գեալնը քտում. մարդիկն էլ բիղ բիղ գտակածներին մի մին ջուխտ մում, երեսներին խաջ հանելով համբում են ճամփի քարերը : Մտիկ ես տալի Եղիարդու դ՛իցը երեսում ա Գեղաքունցոնց քարվանը. խմնում ես, որ մտաղելա ա ճնան գեղաքունին ոտիլը, որ հաները բերում ծախում են : Վիլն ես մտիկ տալի, ճոճում ա, ճիխտում ա Ծօրազհայցոնց ու Գլամբիցոնց արարէքը. Ո՛հ, Շաքետր աղպար, հողուդ դուրպան, իշաէ լուսաթախ լուս գերեզմանի քիւմբիթը կերեայ կը. յերեսս քեզի հող ու մոխիր ուլ զինաոր Սուրբ Գէորք. իմ մանչերուս մարաաը տաս, « լում ես արարէքանց միջիցը : Աբարանցիք ձիանու ու կզները բարձած, երկիւթքը, հարմերը վրէն նստոտած՝ « խասնենք մեր ջոջ (մեծ) աղի տաքերը պագնենք, « են ասում իրարու : Ամէն դ՛ից էլ հաւաքում են Մողի : Մողու դաշտը ներքիցը ընչանք Աշտարակու դարիդուտի դուխը. վերեկցը ընչանք Աբարու բերանը, կողքերիցն էլ ընչանք ձորարաջն ու Փարբու ճամփին ըխտաւոր ա, որ լցում ա. ուլ որ հարուստ ա, շաղիր ա տալի. ուլ որ էլ շաղիր չունի իրանց արարէքանց տակին, ես թէ չէ հէնց զգումը մի քանի կարսկտ ու փալաս են փուկ նստել. կնա՛լիքը հէնց որ վէր են դալի, բունում են իրանց երկէքանց կոնէրն ու էնքան բաղմութիւնի արանքը ճղելով գնում համբուրելու. « Գու արի հիմի տես, ինչ էս ըխտաւորներն են անում. իրեք հետ եկեղեցու գլխովը փարվանի պէս պտտում են, ոնց որ փարվանէն ճրաղի գլխովը, յետոյ մնում են ժամն ու դարս խորանը : Խորանի դուռը ընչանք էն ներքի դասն էլ լիքն են. հէնց ա, որ ասեղ քցես՝ գեալնը չի ընկնիլ. դուռը կողքերին բռնել ա. եկեղեցու ձէնն էլ (արծաղանք), որ յէս

չի դառնում, մարդի անկաջ խլացնում աս իրար առաջ կորելով, բըռթ-
բռթելով լցուում են խորանը Սուրբ Գէորգի զերեզմանին ուխտ անելու :
չատերն էլ սրտի ջերմեռանդութիւնիցը չոք է չոք դասիցն ընչանք խո-
րանն են գալիս : Հէնց որ զերեզմանին հասնում են, զօշերին որ տալիս
չեն ու մղկտալով ազն Սուրբ Գէորգ, ձէն տալի, մարդի ջիւղեարա խաշ-
ուում . մինը զոտում աս, ո՞վ սուրբ Գէորգ, դու իմ երեւին լաւութիւն
տաս . մինն ասում աս, դու իմ դարդին մի դարման անես : Համբարում
են էլուած սրտով, լիզում էլ Սուրբ զերեզմանը ու խէշ համբար քը-
ցում, մում վառում . շատերի մմերն էլ Հայր սուրբը, որ ընտղ կաննած
ա, ձեռնիցը առնում աս, թէ ես իրիկունը կամ էքոց պատարաղին կը-
վառեմ : Գերեզմանի տակին մի ծակ կայ հողով լիքք . ջերմեռանդ ըն-
տաւորը էլ օրհնութիւնի հողիցը հանում են, քցում բերանները ու հե-
տըները վեր ունում, որ տանին իրանց զերեզմանը իրանց չի էկող հա-
րեաններին էլ նրա սղորմութիւնիցը մասնակից անեն : Տեղ ու զաղար
չի կայ, հինգն ուխտ աս անում, տասը նեքս են լցուում . թէ որ թը-
ւանքչին ճիպտը ձեռին կաննած չըլի խորանի դրանը, իրար կըլի-
տորեն առաջ նեքս մտնելու համար, խորանիցը դուս են գալի, յետ
դառնում դէպ սեղանը, որտեղ բաղնացրած աս Սուրբ Գէորգի լիսաթա-
թախ ոսկէ աջը, Մեռել յարոյց Աւետարանը ե մէկէլ մտաւնքները . ա-
մէն մի մասունքը հինգ մեց հետ համբրում են, աչքները քսում վըլն
ու դնում ուրախ ուրախ սղորմի Աստուած ասում իրանց մարդկերան-
ցը . մնեք մեր փափաքը առանք, ասում են, դուք էլ գնացէք, զիլակ
արէք . մեր աղէն ողորմած աս ամէնիս մուրազն էլ կըկատարել : Ընչանք
կնաննոց ժամիցը գալը, մարդիքը իրանց տեղը շինած են ըլնում . երբ
որ նրանք կլան, սրանք են դնում ուխտ անում :

Ուրբաթ օրը ընչանք իրիկուն ամէն գձից գալիս են լցուում . ինչ թա-
ւոր օյիններ ուզես, կայ . մի զի՛նը քեանդիրբաղը (Համբազ) պարսնի
զիւնն ո՞վ Սուրբ Գէորգ, եօթն անուան տէր Սուրբ կարապետ աս ձէն
տալի . մէկ էլ զի՛նը մոյղէն աս ձեռների վրա ման գալի . մի տեղ երկու
աշուղ նստած՝ մի թօբուն մարդիկ զլիններին հաւաքած՝ մի աղուղ վը-
ռած՝ մարաքեսց են անում ու Սուրբ Գէորգի անուամով փող հաւա-
քում : Աշտարակցիք ձէն են տալի . գնաց, շինաց լաւ հաւողը, լաւ վը-
չաար, լաւ արանին, լաւ զեղձաչիրը, լաւ դինին, լաւ արաղը . մինը ձէն
ա տալի էս աս հատա լաւ սղորքը, լաւ սերկիկը . կարեցին զոտում
ա . իյրսաւ (պրծաւ) լաւ ձեմբուկ, Լամիշը . Գլխարցիք էլ պարտալիցը նեք-
սե նստած՝ իրանց հետ բերած աղբանքն են ծախս անում . մի խօս-
քով, Երևանայ բաղարը իրա աչնան լաւ առւտորի վախար, էս թա-
ւոր ծախս չի կարալ ունենալ, ինչ որ էս իրեք օրը ըստում աս :

Իրիկունը որ մթնում աս, Հայր սուրբը էրկու տէրտէրի ձեռ լօշխար աս
տալի, մի երկար էլ մում ձեռին, զրկում ժողովրդի մէջը, որ պաշտու-

մէջ հաւաքեն. էքուց հայր սուրբը պատարագիչ ա, խալիբ մէջը ման-
գալով ասում են տէրտէրնէրը, ձեր բոլոր ննջեցելոց հողին պսի յիշի
սուրբ անմահ պատարագի առաջին. պաշտովէջ տուէք, որդիք, լիա-
բուռն, Սուրբ Գէորդը ձեր բոլոր խնդրուածքը կատարի ըխտաւորնե-
րըն էլ Սուրբ Գէորդի անուրը լսելու սրտների դուռը բացուում ա,
հանում են ուրախ ուրախ ամէնն իրանց կարողութեանն զեօրջ տա-
լիս. մի մին բան էլ տէրտէրնների բուռը գնում. աջիդ դուրբան, ասում
են, էս էլ քեզ ժամուց. Մի քիչ որ լաւ մի՛նեց, ակամակիր էլաւ, իրեք
թուանքի հայր սուրբի հրամանովը ճրագները վառում են, մնում ըխ-
տաւորի մէջը. ամէն տեղ ոչխարի ու դառների բառանչոց ա, որ բողա-
ղը կտրելու անում են. էս մարդիկը ընկնում են ու էրի, մորթին կի-
տում. քչերն ընչանք լիա հազար մորթի աւելի ա հաւաքուում, ընչոց էլ
էրի. համա որ ըխտաւորը Մոզնու զեղումն ա մէր կկած իրանց բա-
րեկամի կամ ճանանչի աներումը, նրանց մատաղների էրին էլ մորթին
էլ, դմակի կէս վայը, մատաղի կէս վայը, տա ա գլուխն էլ տան տի-
րոնջն ա. Բոլոր զեղը տանուիթ տուն ա. ամէն մի տան տասը տանու-
հինգ տընուր կընին մէր կկած. ընչոց տուն չի ընին սրանցում, որ էս
իրեք օրը իրան տարեկան դաւուրմէն անի ոչ, բրդին հօ, էլ հէսար չը-
կայ. ըստով էլ չեն կշտանում Մոզնեցիք, իրանց կրեխէքն էլ քչերն ըն-
չանք լիա, ցերեկն ընչանք իրկուռն մի մին քերեզանններ ձեռներին
մատաղ են կիտում, իրանց աղքատ ու խեղճ ասելով. սրտաբաց ըխտա-
ւորն էլ Սուրբ Գէորդի դուռն կկած աղքատին հօ չի կարալ յեա դար-
ձընիլ :

Ըխտաւորները մատաղները մորթում են, ու Աշտարակու եւ ուրիշ զե-
ղերից ուղած սրինձները շարում կրակի վրայ. խաշլամէն դուռ են տալի
կիտում ու չորվայ քցում ջրի վրայ, որ ուտողի բերնումը ընչանք մա-
հը համը կըմնայ էնքան անուշ ա. ըստուր համար ա, որ Մոզնեցիք
անբան են. աչքները տարին տասներկու ամիս անկում են, թէ երբ սը-
տի մի ըխտաւոր գայ, որ մատաղի չորվայ ուտենք, թէ որ նրանք ոնց
որ էս մատաղ հաւաքելու համար են աշխատում, իրանց բան ու գործին
կենային, հիմի ամէն մինը մի խան կընէր. Աստուած տուել ա, ամէն
ըանները լաւ, հանդները շատ, իրանք անբան :

Ընչանք կէս քչեր ժամը բերնիցը հետը լիքը ըխտաւոր ա ընում.
իստաւորն հայր սուրբն էլ, ինքը առաւօտնեց ընչանք էս վախտ զե-
րեզմանի ղլխավիրերը էն չօքումը նստած ա, յորդորում ա նաներին,
քուրերին, հարաներին, որ խէչ համբուրը սրտալի քցեն. ֆնչ անի խեղճը,
կարդին հաստատ ընի, Անքի համար ա աշխատում, հօ իր ջէրը չի
քցում. թէ դուս գայ ըստեղանց՝ տիրացուերն ու թուանքիքը աչքի
սուրբայ կըթոցնեն. սրա համար լաւն էն ա, ասում ա, ես նեղութիւն
քաշեմ, քանց թէ Սուրբ Գէորդի մի չօքը կորչի :

Գէջգան գէջ կէս քշերին ձխատաւորները խեղճ գայով հայր սուրբին, հաղիները միտը քցեցին, զոռով դուս արին ըխտաւորներին ու դուռը շինեցին, թէ առաւօտն էկէք, հիմի քնկու վախտա՞ւ : Համա ո՞վ կը քնի. արի լսի դու էս քշեր, ինչ էս ըխտաւորներն են անում. ամէն տեղ էլ մտմ են վառել, ես թէ չէ կրակ կիտել. նրա լսի առաջին երկու երեք տընտր մի տեղ հաւաքուած՝ քէֆ են անում. խորովածի հօտը խնկահոտից սնուչ ա գոյի : Աշտարակու պնին ու արաղը ո՞ւմ վըրա ասեա, որ իր շնորհքը ու զօրութիւնը շհանց չի տայ . կանձում են ու իրար օրհնում, Սուբբ Գէորդը քու մուրաղ տայ էլ հեան ասում. ու որը Հայաւսր, որը Թարքաւար, որն էլ Քրդաւար կիլլացնում : Շատ տեղեր սաղանդարները աճում են ու աղջկո՞ տղայ խաղացնում, ուրայ ձէն տայի. իրար կենաց խմում. թէ որ էդ օրհնուած սիրա փառաւորողը Աստուած ո՞չ անի, հատնի, սաղ ըլին Աշտարակցոնց տկերը. անձախ են մի լիութիւնի մէջն ընկել, փո՞ղ դիմիչ կանեն : Ներքե գնաս կողրըցոնց ու Շահլաբցոնց թօրունէլին մակ սաս՝ յէֆդ լըւայ : Թօփ են էլի մի բաց տեղ սոցաի աղջկէքը, բունէլ իրար փափուկ կուռը ու լէլին գլի : Նրանց աղջկերանց քաղցր ու բարակ ձէնը լոտդի սըրտին մի ուխտութիւն ա տայի. տղէքն էլ որ նրանց բերնիցն առնում չեն ու իրանք ասում է, դառնում ա մի սիրուն տեսարան : Ամէն տեղից՝ դալի ու դուռնի ձէնը գալիս ա . մի խօսքով տասն օր անքուն կացած մարդ ըլի, էլ չի ուղի էս քշեր քնի :

Առաւօտեանց լիտը բացուեց՝ նոր Գիւմրըքիք իրանց սուվրի վրիցը վեր կացան, մատաղները կոխելին խորջններն ու արաբէքը լծեցին : Ընչանք մարդկանց հանգ ու հունդը, կնանիքը նեղ նեղ զեղին շալքեաթիբէէր հաճ ընկլին, կասլտ կամ կանանչ մահուաից գոգնոցները կապած, զեղին սօլերն էլ ծփացնելով ոտներումը՝ գնացին գերեզմանը համբերելու, որ դան գնան էջմիածին :

Մի կողմիցն սխեւին գնալը, մի կողմիցը դալը. էս օր էլ ընչանք իրիկուն գէտից դէնից մտով տեղերից բխաւորներ կան. էլ յետ երէկուան խաղացողները իրանցը սարքելին, Աշտարակցի ծախս անողները հինգ վեց հետ յետ գնացին զեղը, զատ բերին ծախուլու :

Ըստուց իրեք օր լառաջ, հին գ շաբաթի իրիկնատահին էր, որ երկու տղայ կուս կուռի բռնած՝ Աշտարակայ Մողնի, մինը իրա բարձր ձէնովը, ոսկի քաքուլովը, խուճուճ խուճուճ ճարլերովը, խաս բաւթով կարած չերքեկի չուխովը, բարձրակրունկ դարբարադի լափչններովը, իրա սիրուն դէմքովն ու տղամարդի բոյովը. մէկէն էլ փորձուած՝ շատ բաներ զլխովն անցկացած խելքովը, քաղցր խօսքերովը, ամէնի հետ քաղաքաւարութիւն անելովը էս Մողնու բխաւորի ուչ ու միաքը, սիրուն աղջկերանց սիրտը իրանց էին քաշել. որ գնովը ման էին գալի, քսան կրտուն հողի շտեմակներին ընկած՝ ուզում էին տեսնել թէ

էս թնչ թաւուր տղէք են, էս ձրտեղանց են : Թէ որ ոչ ով մտքիցը չի քցել, չիսի կիսանայ, թէ սրանք են Սօսն ու Գարեղինը, որ Արեանու իրանց հընկերներիցը էկել էին ու դօսով վեր կալել հեաները բերել (*), Սօսի, թէ էդ ազիզ աղպէր տղէքանց խաթրը չըլնէր, ընչին էր պէտքը էս իրեք օրը պարասղ ման գալ. ինքը մի ունչպար, ուսհաթ (չինական) մարդ էր. իրան համար մի քանի շահի յետ քցէր իր աղպօր հետ, որ ըստեղ ծախս էր անում, իրան խէր էր. համա խաթրադերի էր, Գարեղինն էլ հետն էր. կարաց ոչ շինքը չի աւնիլ : Շարաթ իրիկնապահին հացի վրայ նստած էդ տղէքանց հետ խաղ էր ասում, որ մի թօրուն Աշտարակցի կնանիք, առած իրանց հետու տեղի բարեկամների կնանոնցը, որ ուխտ էին էկել, դալիս էին Սուրբ Գէորդը համբըլու : Սրա ձէնը կաննացրուց մխրատուլի (մադնիս) պէս էս ըխտաւոր կընանոնց մինին : Կացէք, ասեց, մախկ տանք էս քաղցր ձէնին, սրա պէս ես իմ օրումը քաղցր ձէն առաջինն ա, որ լսում եմ : Համա Աշտարակցի մի կնիկ՝ ստատանի դարձ՝ խմանալով, թէ էս սում ձէնն ա, դօս ա անում, թէ չի ուղիլ, գնանք ժամ Գրանց քամակիցը գնացողի աղ դանաւուղ մինթանէն հաքին, զիտին մի բարեգատի աշուխ յցած ջահէլ աղջկայ տաները հէնց խմանաս, թէ բխովեցին, երբ որ էդ ձէնը լսեց. էլ չի ուղում գնայ, կաննել ա ու էն ըխտաւորի կնկանը կսմանց ասում, թէ հլայ դորթ կաննէք՝ տեսնինք էս տղէն ձրտեղանց ա : Ա՛խ, ում յայտնի չըլնի, քեզ հօ յայտնի ա, այ դրա սիրովը սիրտդ մաշօղ աղջկիլ, դու որ ըտէնց քեզ չխմանալն ես դնում, ո՞վ կաւտայ. տաքի քեզ ո՞վ չի ճանանչում, թէ ո՞վ ես. ո՞վ չի խմանում, որ դու նրա Վարդիթէրն ես, էդ մէկել դօս անողն էլ, թէ գնանք, քու մէրն ա, էս մխամխտ կընիկն էլ ձեր ուրիշ գեղըցի բարեկամի կնիկն ա, որ վէշիցը բռնել ես ու անկաջումն ասում կաննի տեսնինք :

Գարեղինը էս թաւուր տեղերումը չորս աչքանի ա դառնում. աչքերը դէս ու դէն պտտելուս, մին էլ էնքան խաղիսի միջովը անց կացրուց Աշտարակոնց թօրունին : Նրանց աղնիս հագուտը, զիտների չարաւը, ոտների ժամ ունէն էլ իրանց շհանց էր տալի : Վարավուրդ արուց Գարեղինը, որ Համասիխուը, Վարդիթերի մէրը, մի քանի կնանիք զըլխին հաւաքած՝ կաննել ա բակումը մի մէյդան տեղ ու դպտ իրանց մըտիկ տալի : Զլն Սօս ջան, ասեց, քանի կարաս ու վեր կալաւ, թատը յցրուց, տեղիցը կաննեց ու ասեց, ո՞վ որ Սուրբ Գէորդը կըխիլ, մի մին թաս խմի ու ասի. էս նրա կննացը, որ մեր խաղ կանչողին հաւէս ա տուել ու ձէնը բաց արել. ինքն էլ էս սհաթը մեղանից մի յիչ հետու մի թօրունի միջի ուչքի պոչովը մտիկ ա տալի. ասեց ու խմեց. ուռայ,

(*) Արեանու ըխտաւորը առ հասարակ երրորդ կիրակին կըղայ : Բայց բացառութեամբ այս կիրակի ես գալիս եմ :

տղէք ջան, խաղը թողալով ասեց Սօսը ու վեր թաւ տեղիցը, թաղը պատէհար ընչանք վարդապետի խաղը լցրուց ու խմեց. չէ, էն արևի շողքը իրա աչքին էլ ընկաւ, էն վարդի հոտը իրա անչոփն էլ զիպաւ. էլ չի կարաց իրան պահել, քանի ուժուժը կար, կաննած տեղը վեր կալաւ էս մտխամբազը, որ հէնց էն սհախը վրայ էկաւ.

Մի դարդ ունիմ, դարման կուզեմ,

Գարմանս ջիւան ջան կուզեմ.

Ամէն շնորհք ձեռիցը դայ,

Ինքն էլ հուրի զման կուզեմ :

Սիրով մօտս դալ ունենայ,

Հաքի շորը սլ ունենայ.

Սորոք տալով, սիրուն դէմքով

կաքաների նման կուզեմ :

Իմ սիրածն էլ ինձ ա սիրում,

Սիրոյ բոցը սիրան ա էրում.

Էտպէս ուխտի պինդ մնալը,

Մինչև օրն մահուան կուզեմ :

Գարնան վարդ ա՛ր թւլրթւլ ունի,

Ինձ դրանը միշտ գուլ ունի.

Վարդ թւլրթւլի սուրբ խորհրդին

Ես մի բարի վախճան կուզեմ :

Վարդիս ծառը շատ փշտ է,

Չեռ մեկնելուս կը ծակտա՛ւ :

Ճամիկին անած տառաչի տեղ,

Փափուկ չայիր չխման կուզեմ :

Թէ կուզ արնի մէջը կտրչիմ,

Սուր փշերից բոլոր ուռչիմ,

Էլի՛ ձամիկիցս յետ չեմ դառնալ,

Վարդիս համար տալ ջան կուզեմ :

Չի ասէք. թէ Սօս, քանի լաս,

Վարդ կանչելով՝ միշտ մղկտաս.

Սաղ վարդը ձեզ՝ մի թերն էլ ինձ,

Ատուած անի արժան կուզեմ :

Ամէն, ամէն. ո՛վ Սուրբ Գէորդ, դու մեր Սօսի մուրազը կատարես, ձէն տուին տղէքը միաբերան :

Ամէն տեղ էլ քէֆը թէժ էր, ամէն տեղից էլ խաղ ու պարի ձէն էր գալի, համա ամէնն էլ սուս կացան, որ լսեն քար ճաքացնող ձէնը. ամէն բերնից էլ դուրս էր գալի էս. ա՛խ, էրնէկ քու մէրը քեզից տասըն էր բերել, այ ջածէլ տղայ : Վարդիկներենց զօնաղի կնկայ սիրար հօ, քաշել ա Սօսի ձէնը. թէ ամանչի ո՛չ, կերթայ կուշան ու նրա պոռչ-

Ներքը կըպաշի: — Ետքաբ օրտակից ա էս տղէն, հարցրուց նա Համաս
փխուխն, էրնէկ սրա մօրը, որ էս թաուր տղայ ունի: — Դա ասեց
սրաուար, Աշտարակու զօշաղներիցն ա: — Ետքաբ պանկած ա, ասեց,
կտրենայինք աղջիկս տայ դրան: — Աշտալ ա, ասեց Համասփխուր, հա-
մա դա քու աղջիկը չի առնիլ, դրա գլխովն անցկացած բաները շատ
շատ են, յետոյ քեզ կատեմ. գնանք ժամը համբրենք, յետ դառնանք,
մութն ընկաւ: Լաւ չէր ուզում էզ զօնաղ կնիկը հեռանալ ըտեղանց,
համա շուտ լսելու համար նրա պատմութիւնը գնաց: Ժամը համբու-
րեցին ու յետ դառան դպա Աշտարակ. վարդիթերի աչքը մինը առաջ
էր մտիկ տալի, մինը յետ: Ճամփին վարդիթերի մէրը ասեց էս կնկա-
նը, ինչ որ անց էր կացել Սօսի գլխովը, ու ասեց. որ հիմի էլ չենք տա-
լի իմ աղջիկը. էս խաղն էլ որ բարձրացրուց, իմ աղջկայ համար էր.
— Ես, ասեց էն կնիկը, ուզում էի, որ իմ բարեկամութիւնս ձեզ հետ
հաստատեմ ընդով, որ աղջիկդ ուզեմ տղիս. համա էզ ուրիշ բանով էլ
կըլնի, դուք էն տղի սիրաբ մի խաչէք. նրանից որ ձեր աղջիկը հա-
նէք, ունի էլ տաք, չի վայելիլ, վերջը փոշմանութիւն կըլնի: Էս կնիկը
հէնց իմանաս. վարդիթերի սրտիցն էր ջուր խմում, մէնակ մօր ան-
կաջն էր օձ մտել, չէր ուզում հասկանալ խեղճ մէրն էլ ինչ անէր, պատ-
ճասի շլինքը կտարի:

Շարաթ քչերն էլ էրէկուանից լաւ ուրախութիւն արին ըխտաւոր-
ներն ու կիրակի առաւօտեանց բարձեցին իրանց քօչ ու քուրանն ու
ճամփու ընկան. որոնք էլ Աշտարակ բարեկամ ունէին, գնացին ընտեղ,
Ո՞ր էր զժուել մի շարաթ Աշտարակու դուս գնայ. զինին, արաղը, ու-
տակիքը, ամէն բանն էլ փառք Ասաբժու քօլ, մուֆտայ ուտում են, խը-
մում ու ման գալի. ասում ա «գիժը գնաց հարսանիք, ասեց էս լաւ
քանց իմ հօր տունը», Էս շարաթ Աշտարակումը քիչ տուն կըլնի, որ
ըխտաւոր չունենայ. էլաճներն էլ քօմմա Բամբկաճորցիք: — Հէ՛ Աստ-
ուած չէն պահի էս Աշտարակը, աղպէր, ասում են իրար, ամէն բարու-
թիւն էլ կըգտնուի. մէջը մանողը չի ուզում դուս գնալ, Հէնց որ իրանց
քէֆը կատարում են, դուս գնալու վախան էլ չիր ու փշատով, տկճորները
յինիարաղով լքցնում են ու Սուրբ Գէորդի անուամբ տալիս, ճամփայ ընկ-
նում: Խմելով, ըստեղ ընտեղ վեր գալով, Աշտարակու վեր կալած սիպտակ
լօշերը փռելով, տկճորի տակը ընչանք իրանց աները հասնիլը տես-
նում են, ի հարկէ, ամէն մարդ էլ իրա բարեկամի համար գալուս բերում ա
մի քիչ մնդր ես մի գլուխ մօթալ, համա մընին հինգ տանում ա:

Սօսն ու Գարեգինն էլ շարաթ իրիկունը վեր կալան իրանց հընկեր-
ներին ու եկան Աշտարակ, մի շարաթ Աշտարակումը քէֆ արին. մին
օր Սօսինց տանն էին զօնաղ, մին օր Գարեգիննց. ուրիշ՝ բարեկամ
տղէք էլ վախտ վախտ տանում էին իրանց աները, սրապատիւ անում ճա-
կի կիրակի՞օրը նոր էզ տղէքանցը ճամու քցելին ու թեթևացան:

Օխտը շարաթ իբար վրայ ըստոց յետոյ ամէն կիրակի Սուրբ Գէորդի ուխտն ա . ըխտաւորը ամէն կիրակի անդակաս կըլնին , Աշտարակցիք էս օխտը շարաթն էլ բնանդ կըլնին :

Էս օխտը շարաթումը Աշտարակու լաւութիւններն երևում են . սոցքատ ասես , աչուդ ասես Սուրբ Գէորդի անուամովը գալիս են ընչանք կիրակի Աշտարակ ժողովք անում , կիրակի օրը էրթում ճամփին սղորմութիւն ուղում : Աշտարակու կնաննց տըր էս օխտը կիրակին Մոզնի ա ըլնում իրանց բարեկամ ըխտաւորների կնաննց հետ . ինչքան չարազ չինել են , կէսը նրանց հետ գնում ա . մնացող կիրակիքն էլ , տարին տասն երկու ամիս սրտի էրթան , որ Սուրբ Գէորդը իրանց գեղի վըրայ աչքը քաղցր ունենայ , որ իր հրեղէն ձիւս վրայ նստած , իրա կրակէ մղրախը (տէղը) ձեռին , ամէն քչեր գայ Աշտարակ ման գայ , նըրանց դու շմաններին կոտորի , Ասաըծու մօտ էլ ձեռները բարեխօս բրտնի , որ Աշտարակցու բանին գործին յաջողութիւնս ըլնի , մի ուլի քինթ չի խոռուի նրանցից . մեռնիմ նրա սուրբ գորութիւնին , թէ որ աչքը մին օր Աշտարակու վրիցը վեր ունի , կըքանդուի . նա ա Աշտարակը պահում :

Ի Զ .

Կիրակի որ անց կացաւ , իրիկունը շատ ցուրտ արուց , մոտ յի քասիքը շագոէն տուուց , թփերը դեղնեցին ու մի քամի անելուս վեր թափեցին :

Պարէտն կկաւ տուն , տեսաւ որ Սօսը սէհր ու սօճրաթից պրծել ա , էկել իրանց տանը նստել : Բարով , ասեց , նօթերը կխտած . հընկերներիդ ճամփու գրին , էլ ուրիշ քէֆ անելու սեղ չի կայ . տես սում տանն ա մնացել ըխտաւոր , գնն նրանց սիրան էլ բաց արն , լաւ բան ա ինչ . կասեն լաւ տղայ ա , լաւ ձէն ունի , վնյ մեր գլխին , հողը մեր տան կտերը , որ ես պտի երկու շարաթ մեր գարդը , մեր բան ու գործը թողամ , էրթամ մի քանի տալախանայ տղեքանց հետ նսախմ , ոտս մեր շնքը չի դնեմ , չխանամ , թէ եւրաբ մեր տանը մեռան , ապրեցին . ինձ տուն ունիմ , ինձ հազար ու մին ցաւ ու կրակ ունիմ . հրէս աչուքացա . էքուց խալիսը իրանց յի քանիքը կըթաղեն . իրանց դուլիլը հաւաքել պրծել են , մերը ցուրաբ կըտանի — Էդ թօճաթներդ քեզ համար պահի , ասեց Սօսը . քէֆի օր էլ կայ , բանի օր էլ . դեռ մեր գեղումը ոչ ով մի մատը հողի սակովը չի արել . նոր պտի էքուցուանից թաղն ընկնի . ինչ ա էլի վառք Ասաըծու . էս իրիկուն , որ մի քիչ ցուրտ արուց , հէնց խնացար թէ ջրօրհնէնքի զածմարին կկաւ . Մոզնու ըխտիցը հօ խամ չես , իրան պտի շհանց տայ . ասենք էս տարի ըխտաւորի սրտով էլաւ . դու մի հէնց դըյստաթ վեր կապնիլ գրասես , էլ ու

րիչ ոչինչ : փոխարէն պաի անուի, թէ չէ . հօ չիս կարալ խօշկամուլով
(փողով) մշակը կէս մանկթ տալ բանայնիլ խալիսի պէս . էքուց իրեքս
էլ կէրթանք ուրիշի , էլօր մի տասը հողի կաննեք , սեահողը կը
թաղենք . դու սիրող ուրախ պահի . թէ դու ինի համար ես ասում , փառք
Աստուծու , ինչ ա էլի . մէք տարեկան հացը , եղը , պանիրը , կոշակը , ձիու
գարին , մի խօսքով ինչ որ մեզ հարկաւոր ա , ունինք . մնացել ա բրին-
ձը , էն էլ հաւողով աւաճ երկու բեսը չալթուկ ունինք . էքուց արայն
էլ դուս կըզայ , մի բեռն էլ արաղով կըհաւաքեմ , կըտանիմ դնկուժը
կըխորտակայնեմ կըբերեմ . — Էս էդ չեմ ասում , այ աղպէր , ստեց Պա-
րէտը , ընչի պաի խալիսը մեզ մասխարայ քցեն , թէ իրանց տունը թո-
ղեա , ընչանք իրիկուն ընկել քէջի յետուց . դու ասում ես աղջիկ
եմ ուզում . աղջկայ տէրը ինչ սրտով քեզ աղջկէ սայ . սըհաթը որ կայ ,
յիտարա . ինչ երեսահանց տեսնի , էն ա . էլ չի ասիլ , թէ սա օխտը մար-
դի բան կանի , իր տան ամէն պակասութիւնները հողացել պրճ էլ ա .
դու գիտես , որդի , մեղքը քու չլինք . ամէն օր քեզ համար մէք ու աղ-
պէր չեն ընկլ , որ դաս տեսնիս քու ամէն բանն էլ կարգը կարդին :

Պարէտի էս խօսքերը օվ սը բի , ճէնց կըզխտնայ , թէ Սօսը մի գեա-
փաղայ , անբան , հոտած , բանից փախչող սղայ ա : Համա չէ , Էս մենձ
սղպէր ա , նրա խօսքը չուանի չի պաի դրած . թէ կուզ Սօսը տասը
մասն էլ մում չինի վառի աղպօր սուաջին , էլի պաի ասի . թող նա
ինչ ուզում ա , ասի . աղպօր բնութիւնն էդ ա : Մեր Սօսը նրա ասած-
ները շատ էր բիլ , էս դժուամն էլ սուս կացա :

Աւաւտանց թէկոլ դանդակի ձէնին վեր թաւա , բերուց իր պահած
բահն ու թախչակը սարքից , տանը վեր դրուց , դնաց դանը կաննեց .
հաղար մարդ ուղօղ կար . թէ էս օր արի մնդ , ես էլ կըզամ ձեզ . էկաւ
բահը վեր կարա , գնաց մի մարդի փոխարայ , մէկէլ աղպէրովնքն էլ
գնացին ուրիշի :

Էքսի օրը Սօսը Պարէտի խօսքերը վրիցը վեր ունելու համար թող-
ւոր արուց ու մօրն ասեց , որ վրա էփի բերի : Օրը մի քիչ յետ բաց-
ուեց , պասաւը հացը կապած պաի աղի շաւակը . ինքն էլ վրաը գլխին
էկաւ , մի դու էլ մածար հետը . — Բարի աջողում ձեզ որդիք . Աստուած
աջողութիւն սայ , ուրախութիւնով մին էլ յետ տանք : — Ա՛յ քեզ ար-
քայութիւն նանի , հողից դրախտական , Աստուած որդիք քեզ բախչի ,
դու բարով հաղար բարի , ձէն ստին բանուրները , Գէ յետ դասէք ձեզ
մատաղ , վրաւ սխտոս ա , խարար կըբի , տեց պտտաւը , Բանտրները ճէնց
աչքները ճամփին կթած՝ դրան էին մախի տալի . էն սհաթը բահները
վէր ածեցին ու ձեռները մի քիչ լուացին , բոլորուանքի նստեցին ,
Յիսուս Քրիստոս արին , երեսներին խաչ արին , վրաի տեփտը քաշե-
ցին սուաջները , ուտում են հինգ մատով ու ասում . քեզ արքայութիւն
նանի , ես իմ Աստուածը լաւ վրաւ էս էփի . էլի հին կնամիքը , հիմիկ .

ուաննոր օղլուշաղը երբ կարայ ըսէնց փլաւ էփիլ, անճախ իրանց կօկիլ
զիտեն. ափսոս մենձ մարդիկ, քօմեա վէր ընկան, զեղը մնաց չաճէլ
Ղուհուհների ապով (ապահովութեան տակ) . հին կնանիք էլ քիչ են
մնացել, ո՞վ կայ որ : Տղէքը ըսէնց խօսալով փլաւը քշեցին, հետն էլ
պանիր էր բերել, էն էլ սրբեցին ու Աստուած օրհնի շէն պահի, Աս-
տուած հացին բարաքաթ տայ անելով՝ բերանները փէշերովը սրբե-
ցին, մի մին ջուր էլ խմեցին ու ամէն մարդ իր բանին կացաւ : — Բեւ
արքայութիւն նանի, ճաշուայ հացը թէղ զրկի, հիմի էլ շատ յետի բե-
րիբ, փորներս վեց վեց էր անում. թէ մի քիչ էլ յետի էիր հասել, թըրը-
փիլ պակէնք, ասեցին տղէքը. անաշէն, տեսնում ես, մի ալար բահին քա-
ցի ենք տալի :

Մեր տղէքը ընչանք իրիկուայ ժամը բանեցին . հէնց որ դանդակի
ձէնը անկաջներն ընկաւ, օրհնեալ է Աստուած, տղէք ջան, ձէն տուուց
Պարէտը, հերիք ա, բանթող էլէք, շնորհակալ եմ, Աստուած ձեր ամակը
չի կորցնի : — Օրհնեալ է Աստուած, ձէն տօխն բանւորներն էլ ու բա-
հըները քերթով ես էտոցով քերեցին ու զպա տուն :

Կրիկունը մի քիչ մօթը որ զեալինն առաւ . Սօսը գնաց ուսուցիցը
հաւաքեց իրանց բանւորներին, եկան նստեցին հացի : Երկու բաղխայ
սըպասը մէքը տաք տաք զրուց զրանց յառաջը . բերին չոր լօշն ու
խժուեցին մէջը. մինը քթալը անկեց փրթածի մէջը. թէ քթալը կաննեց
միջին, հօ հերիք էր. թէ չէ ընչանք փրթեցին, որ տեղը հասաւ, խառ-
նեցին, շուռ է շուռ տօխն ու քրթալը տօխն թանով սըպասի ջանին :
— Կերէք ձեզ դուրբան, հալալ ընի՛ ձեր մօր կաթի պէս, ասեց Սօսը,
կոներդ դարար. էս օր ամէնքդ հինգ մարդի բան արիք. էդ խօշկամու-
զին տուած փողը կորած ա. սնաքանդ Կարբցանց ու Հանապանքոնց
իրեքը մեր մի աղի բանը չի անում. օխտը սճաթ բահն անճախ են
ժաթ աղի. հէնց են ոսները թափչակին տալի, կտան ծաղիկ ընին
արորում. իլլաքի թէ որ նստում են հացի. մի սե բոքոն ա ընում, մի
քիչ էլ պանրի չում. պասին հօ չոր հաց . ջուրը գնում են կողքներին
ու մին կծում, մին խմում . հինգ սճաթ ծղղղամ են տալի . հէնց որ
ասում ես, այ տղէք, պրճէք մօթն ընկաւ, ասում են. — : Ինչ, չես թոր-
զիլ խաց ուտենք, էդ իմալ (ինչպէս) մարդ ես դու, . . չխմանաք, թէ մէ-
նակ մեզ համար են ըսէնց, իրանց բանն էլ չեն սրտով անում : — Մեռ-
նիմ Աշտարակցու կոներին, նրա ստեղծողին, ասեց բանւորներից մինը .
ամէն բանում մեզ ոչ ով չի կարող հասնիլ . Երեսնցիք մեր պէս քէֆ
չունին . թէ կիրակի օրը մի մին իրանց աներումը խեղճերը իրանց օղ-
լուշաղի հետ մի կտոր հաց կերան, էն ա, թէ չէ ընչանք իրիկուն դու-
քանումը նստած, սմառ ձմուռ աչքները առուտուրի միջին ա . մի
զտրիբ մարդ որ մէջներն ա գալի, ուրախանում են . մեր մարդը համ
քէֆի միջին ա լուս, համ բանելու : — Զմխմանցիք էլ մեզ չեն հասնիլ :

վեր կալաւ ընտելանց մինը . իրանք ընչանք խիբըջը պարապ , սարապ ման կըզան , վողողով մշակ կըբռնեն , յիքանոնցումը կրանացնեն , կրթալ էլ չեն . թէ է վըն կաննեն , մտիկ տան . մի կատէպանի ապող կըթողան . իրանց էն լաւ լաւ մէքերը խարարայ կըթողան , էլ ախոտս չեն գալ . մի մարդ որ իր հալալ աշխատանքովը չի հաց ուտի , քրտինքը ծըծլալով ճակատիցը չընի , էրթայ պնչի ձէրովը վեր թափի , նա ինչ մարդ ա :

Ղորթ ա , կան մի քանի մարդիկ էլ նրանց միջին , որ լաւ են , ասեց մեկէլը , որը դուքան են գրել , առուտուր են անում , իրանց աչքը իրանց դրանն ա , որն էլ իրանց մշակութիւնին են , համա մի քանիտով ինչ պտի դառնալ , մի փունջ ծագիլով Մայիսը կըզայ : — Տօ ինչ էք ասում , վեր կալաւ . մինը , մեղ սով կըհանի . ամառը դուս ա գալի , յիքարանի ենք . ձմեռն ա գալի , ձիւ . քամակին նստած . ետ թէ չէ յիանուցն ընկած . ոտի տակ ենք տալի սաղ մհալները . մի դարտակ ետփունջով ճղում ենք ձինը , ցուրտը , Գլալի պէս սարեր ենք անց կենում . մի ոտներս թիֆիլից ա , մինը Գլալի ու Զալալողլի . Ապարանու բքերը մեր առաջին սաւանում են . դեռ ընչանք էս օր լսուած չի , որ Աշտարակցի տղէքանցից մինը ճամփին մնայ , ցրտատար ընի , բքարդէլ ընի , համա ձմեռը օրը քսան ուրիշ դեղըցիք , մին էլ տեսար , էկան ոտ ու ձեռները ստուած . տուն ընկան : — Էս ընտուց ա , ասեց Սօսը , որ մենք ուրիշ դեղիք պէս գոմերի միջին տաք օղայ չունինք , որ հաւաքունք ընտեղ , տաք տեղը սարվենք , էլ կարենանք ոչ դուս գալ . մեր օղէն կամ ուուցն ա , կամ տէր Առաքլնց դուռը , մանկուց դռներին ենք սարվում :

Մեր պարոն բանորները ըսէնց իրանց զեղի զօչաղութիւնները , իրանց արած բաները ուրախ ուրախ պատմեցին , ուրիշներին բաժրասեցին ու հացից վեր կացան , չնորհակալութիւն արին , գնացին իրանց սները , իրանց խիզանոնց հետ անուշ քնեցին :

Ի Է .

Էս երկու շարաթը Աշտարակցիք բանի հետ էին . որը բանից պըրծել էր , արաղի ցախն էր ջարդում , յիքանոնց պատերի չափարը քաշում , որ արաղը քաշի . աւելորդ ճղիներն էր վեր քցում , մենծացած հին ծառերը , որ էլ բար չէին տալի , կտրում , ձգանում , բարձում ձիւռն , բերում տուն , որ ձմեռը խմորի թունդրումը վառեն . իրա խոտը , որ հընձել էր , յիքումը դէլ գրել , կրում էր տանում մարաքն ամում : Անանիքն էլ կիրակի օրերը շուջութեն էին էփում , լի օրերն էլ տան բանն անում :

Էս կիրակի օրն էր , որ Վարդիթերի մէրը շուջութը դրուց կրակին , գրկեց կանչիլ տուուց իրա աղիղ բարեկամներին : Լերթէքը հաւաքուել են զլլսին . մինն ասում ա , նանի , իմ փայն ամսն , ես պտի տաք տաք ուտեմ , մինը՝ թէ ես պտի հովացնեմ նոր ուտեմ , իմ բաժինն էս

բօշխարի (թէփշի) մէջն ասան. համա վարդիթերը կտուռել աս, ոչ սիրաբը շուջուխ աս ուզում ուտի, ոչ բան անի. միտք աս անում. անխ, խմքօս բնոզ, ասում աս, քանի սիրտս մաշես ու հաշես. ինչ կըլէր, որ էս աղիզ բարեկամներին միջին Սօսն էլ ընէր. նա էլ էս շուջուխը մի մատը վեր ունէր : Միտքը մի բան ընկաւ. ես էլ ասեց, էլ թամ մի աման բերեմ, խմ բաժինը լցնիլ ասամ մէջը, ստոցնեմ, կըտամ Փափակին (իր պատի աղպօրը) կըտանի իր խալֆին, կատի քիրս քեզ համար իր փայ շուջուխը դրկել աս, նա էլ կըհասկանայ, կըլանչի Սօսին կուտացընի : Էն սնաթը վառից մի աման էլ ինքը բերաց, մօրը լցնիլ առաց, երեսը պօքօքով նաշխեց ու տարաւ սրահեց : Շուջուխը թաթախեցին, կախ տալին պարանի վրայ մարդարոյ շարերը հաստ հաստ, յետոյ պառաւ բանից պրծաւ կիրակուր էփեց, դօնադներին հաց ուտացրուց ու ճամկու քցեց :

Վարդիթերը թաքուն կանչեց իրա պուճուր աղպօրը, ասեց, արի խմ փայ շուջուխը դնեմ հացի մէջ ամբ խալֆիդ, ասան, թէ քիրս աս իր փայը դրկել հրամանացը համար, որ անուշ անես, խմ աղպօրը լաւ կարգացնես. « պողն ինչ կուզի, մօթը քշիր », Փափակն էլ էջ էր ուղում, որ կարենայ իր վարժապետի սիրտը շահիլ : Առաւօտէնց անխօս լօշի միջին փաթսթամ՝ առաւ գնաց խալֆին : Գարեղինն էն սահաթը հասկացաւ, թէ Վարդիթերն ինչ ասուել ասիլ. չնորհակալ եմ ասեց, կասես, թէ աչքիս վրայ, ինչ որ մտքումդ ունէիր, հասկացայ. ու շուջուխը առաց մօրը, թէ պահի իրիկունը Սօսին կերթամ կըբերեմ, իրար հետ կուտենք :

Սօսն իրանց բաներիցը պրծել էր, մնացել արաղի քաշվը. իրիկունը երբ որ թաղատեղիցն էկաւ, գնաց հնձանը, տեսաւ, որ արաղը քաշելու վախտն էկել աս, բլղուրը (կնձեսը) հասել աս, պտի քաշուի. ստանց Պարեղին ասելու, գնաց արաղ քաշողները կուշար, խմաց արուց, որ էս իրիկուն պղինձը տանին իրանց միբին ու կիւա տուն. — Էս իրիկուն գընացի բլղրին ակը տուի, հասել էր, ասեց Սօսը Պարեղին. պղինձ ման սծողներին ասել եմ, որ տանեն մեր չիբին, ես էլ արաղի օճաղը շինեցի : — Շատ լաւ, ասեց Պարեղը, մի ջուխտ մում վեր կալ, մենձ պղնձները, տկերը, ծաքարն ու մի պուճուր արաղի թատ, հաց կեր գնան չիբին, ես էլ Արշամին (իրենց փոքր եղբորը) կտանեմ ու կըղամ :

Արէր շորս հինգ օր, որ Սօսը Գարեղինն չէր տեսել, զուխը բանից խառնուած էր էլի. հիմի գալիս եմ, ասեց ու դուս թուաւ զգա նրանց տունը : Հէնց ընտեղ հասաւ, որ Գարեղինը դրսի դռնիցը դուս էր էկել, որ գայ իրան կանչի. — Օ՛հ, բարով, ասեց, ես հէնց քեզ մօտ էի գալի. էս օւր ես, էս քանի օր աս, չկաս : — Ի՞նչ անեմ, ասեց Սօսը, խառնուած էի, անձախ զուխ աստակել եմ, հիմի էլ պտի գնամ արաղը քաշելու : — Լաւ, դէ արի, անս քեզ ինչ եմ ուտացնում է, բակը մըտ-

նկուլ ասեց Պարեգինը. Էսօր առաւօտեանց Վարդիթերը իր լաժնն շու-
ջուկն ինձ էր դրկել, խնայոյ, որ սրտին դարդ ա մնացել ծառադարձար
կիրակի օրուայ դաթի պէս, ֆոսանդը (հնարքը) դտել ա դրկել իմ մօտ :
— Ա՛խ, նրա արևին մեռնիմ, ասեց Սօսը, էսքան նրա սիրտն ինձ հա-
մար էրուում ա. ինզճ երեխէն ընտեղ հալումաշ կըընի, ևս ըստեղ, ըն-
չանք մեր բանը դու իս կըդայ. Աման Աստուած, ձեռները բարձրացնե-
լով ասեց, դու դուշմանի սրտով չի անես ու ներս մտան օթախը : Սօսը
վեր կալաւ շուջուխը լացակրկնած կերաւ, օխանց, ասեց անմահականննն,
սիրտս փառաւորեց : Եւ չի կարաց իրան պահել, սիրտը փուլ էկաւ, աշ-
քերիցը վեր ածեց : — Լայ մի ընիլ, աղպէր ջանն, ասեց Պարեգինը,
Աստուած ողորմած ա. էն ա օրերը մօտանում են. շատին համբերել ևս,
գիշն էլ տան : Սօսն աշքերը սրբեց, շուջուխը կերաւ ու ասեց, ևս պտի
էրթալի մեր տանը հաց ուտելի, նոր գնալի յիքին. իրեք օր ինձ հացը
պէտքը չի, էս հերիք ա, կշտացայ. բանը կիրակիքի քիչ ընիլը չի, բա-
նը համն ա : Յետոյ վեր կացաւ մնաս բարին, ասեց, քեզ խէր ու բարի
քշեր, պղինձը կըտանին, կըմնան պարտոյ ու դուս էլաւ, գնաց իրանց
տունը, ինչ կար չկար հաւաքեց ու գնաց յիքին, ցախերը մօտացրուց,
օճաղը խորացրուց, տեսաւ, որ պղնձները բերին, կնճեւը մշջը լցրին ու
կրակը տալին տակը, Պարկանն ու Արշամն էլ հացը կոնատակներին կկան :

Էս քշեր ընչանք լիս աղէքը դրից անկուլ արաղը քաշեցին, մի եր-
կու թաս խմեցին, կատարները աաքացաւ, սկսեցին էլ յետ ըստուր ըն-
դուր վրայ խօսիլ : Արաղ քաշողը մի գհիցը օճաղի տակը ցախ էր ա-
նում, մի գհիցն էլ ասում. մեր գեղի տակէն բանն էլ լաւ ա, ափսոս, որ
քիթխողէքնն ու տանուտէրը մի քիչ շահատէր են. էս ինչ ա, հիմի խարջ
են կխտում, ևս մի խեղճ մարդ եմ, նրանք ինչ որ ինձ կըհասնէր խար-
ջը տարու, էրկու էնքան են առել. սաքի ասում են, որ գեղի միջին
տարեկան մասրաֆի (ծախք) ա էլել, փչացել ա, պտի լրացնենք. համա
որտեղ, քոմմա իրանք են ուտում, քեաստիք քիւտուրի տունը քանդում,
իրանցը շինում. ևս դրօղամնայ մի յիքի ունիմ, ինձ տարել ևն դօտով
կապել իրեք յիքտարինջ հետ, թէ արի խարջ տուր. էլ չին ասում, թէ
աշտաք գտելի հետ կարոյ լածն անիլ : — Ա՛յ աղայ ինչ ևս խալիսի ո-
տը քաշում վայկուն, ասեց Սօսը. Էդ որ գեղումը չի մասրաֆի ընիլ.
մի մտլբով կամ ետաաուլ, որ գալիս ա, բա նրան հաց չի պէտքը, պա-
տիւ չի պէտքը, հատի միս չի պէտքը, դառը, զինի, արաղ չի պէտքը .
է. նոր տարի, դատիկ ա գալի, բա մտլբովին տեսութիւն գնալ չի
պէտքը. դու քու երեխին, որ մի կապալ ևս կարում, թէ էքսի օրը
խօսքիցը դուս ա գալի, ասում ևս, թէ այ որդի, քեզ շոր կարեցի, որ
ինձ անկաջ անես, դու ջլիս քառանկաջ դառար. հիմի նա մեր վրայ
ինչքան ա միտք անում. մեր աղէն ա, որ տեսութիւն գնանք, բա մի
կարաս զինի, մի հինգ լիտր արաղ չըպտի տանինք. հաւողի ժամանակ

ա գալի, թաղայ հաւող, լաւ դեղձը չի հարկաւոր տանինք. էս հօ մե-
նակ մեղ համար չի, սաղ աշխարհքի օրէնքն ընէնց ա. դու քու բա-
բաթիւններիցն ես տանում, Ապարանցին էլ տանում ա նրա ձիանոնց
տարեկան դարին, Քուրդը՝ նրա դառն ու ոչխարը, Ֆուրքը նրա եղ ու
պանիրը, Վաշտըցին՝ եօնջէն, ցորենը. սովէն մարդ էլ իրան գեղի զըտ-
նուածիցը տանում ա նրան : — Էդ դրուտ ես ասում, Սօն ջան, ասեց
Վայկունը, համա ինչքան էլ որ ընի, էդքան շատ մաարաֆ, խարջ չի
ընիլ. սրա միջին մեր իշխաններն էլ են շահուում : — Ես արմանում
եմ քեզ վրայ, ասեց Պարէտը. այ տղայ, բաս իշխանները քու հօր մը-
շակն են, որ սովէն մովրով, վարդապետ, մեն՝ մարդ գալուս, տանում
են իրանց տանը վեր բերում, իրանց երկիւի բերնինը կտրում, նրանց ու-
տացնում. հալընթ, որ մի շահմունք չունենայ, ընչի կանի, նա էլ քեզ
պէս մի մարդ : — Ի՞նչ են խարջում, ասեց Վայկունը, եղն էլ, հացն էլ,
միւն էլ, սովէն բանն էլ գեղիցը գղիլը մինի տեղակ հնդապատիկ հա-
ւաքում ա ու բերում. ո՞վ գիտի, թէ ընչանք կրում ա, որ մովրովը զը-
նայուց յետոյ տանն օր ուտում են, չի հատնում. մի տունն ա նրանն ըլ-
նում. ես էլ, որ ընէնց տուն ունենայի, էն աղէքանց ոտը կըպսպէի, իմ
տանս վեր կըբերէի, խօսքս կշտին կտրուկ կըլնէր, ուս տունն ուղէի,
կըքանդէի, ումն ուղէի կըշինէի. ձիս ո՞ր դձովն ուղէի, դէնը կըքշէի .
հիմի մովրովը գալուս, թէ դով իշխանն ա գնում գլուխ սալի, բարո-
վում, աղափար խօսում, հետը նստում վեր կենում. համա ես, որ տես-
նում եմ կիւս, զուխս առնում եմ կորչում, թէ հիմի պղիբը կըքցի ճի-
պտի սակը. թէ արի ձին բռնի, տնր գոմուսդ պահի, խտտ, զարի
տնր, մովրովի համար ճուտ տնր. իշխանների տանն ա վէր գալի,
աղքատների տունն ա քանդուում, հօ սուտ չի : Հիմի ասնք, թէ դու
ինձանից համբայ ես, քու տանն էլ ոչով չի վէր գալի. համա ես իմ
աղքատ տեղովս քեղանից շատ եմ խարջ տալի, կու քաշում, ձի տա-
լի. թէ ես ու դոն էլ մի կտիւ անենք, թէ երկու մարդ իմ բարեկամ-
ներիցը իմ դի՛նը քաշի, տասը մարդ գեղիցը քու դի՛նը կըպահեն,
ընդուր որ գիտեն, թէ դու ինձանից լաւ ես, քեղնից խէր կըհանեն. հա-
մա ինձանից ութ տարի չարչարուեն, չոր օսկոտից սուտահի ոչինչ չեն կա-
րող գանիլ. շատ էլ, ասնք, էն կուտումը ես արդար ընիմ, վսչն էկիլ
ա ինձ տարել. թէ կերթամ մովրովին կըզանդատեմ, երբ որ քեզ կու-
ղի նա, հետդ գեղիցը մի թողթ կըբերես, թէ գանդատողն ինքն ա
մեղաւոր . էն վախտը մովրովը քեզ բաց կըթողայ, ինձ կըծեծի .
յետոյ հալընթ դու էլ մի կարասս պինի կըխոտտանաս, կըբարձես ձիուդ
ու կըբանես : — Վայկուն այիօր խօսքերն աւետարանի կողքին գրուած
են, ասեց Արշամը, սաքի ընչի էք երկու երեսանութիւն անում,
կողմնապահ ընում. հիմի էս հօ մեր պապական յիքին ա, ուղե-
նան, կըխլեն կըբտան ուրիշի, քանի քանի օրինակներ կան, որ ընչանք

քննից մի օգուտ չեն ունեցել, բանդ չեն չինել . ես չեմ ասում մեր
զեղի միջին լաւերը չկան, լաւն էլ կայ, համա . մի ծաղկով դարունք
չի դառնալ, , մի երկու մարդով ինչ պոխ ընիլ : — Աղպէր, Աստուած
իրանց բարի տայ, ասեց Սօսը, Աստուած նրանց մեր զեղի միջին տաղ
պահի. թող մեզանից ուտեն, որ քան կարան, իրանց հալալ. նրանք որ
չընին, մեր զեղի անուրը կէս փոշի չի անց կենալ. հիմի Աշտարակայ
անուան ում կշտին տալիս ես, սիրտը փառաւորութեամբ. էս քումնա նը-
բանց չնորհքն ա, նրանց մարդավարութիւնն ա, որ կայ. ամէն զեղում
էլ տղայ մարդիկ կան, ամէնն էլ լաւ բոլ կաշառք ուտող են , բաս
ընչի չեն կարում զեղ պահիլ, անում ունենալ, ձէն ունենալ, մենծի մօտ
խօսքը կարուկ անիլ. մեր զեղի նախըջին մովբովի կշտին լաւ պատիւ
ունի, քանց Աշտարանու Մէլիք Ղլլրօն ու ուէս (տանուաէր) Ղաղօն. սաղ
Աշտարան քանդես, մի Մեկիք Պօղոսիցը լաւ ուրիշ մարդ չես դանիլ. էն
էլ նրա հացի ձէնը չի, որ մարդի կշտի անում ունի, մենծի պատիկ մօտ
պատիւ ունի. օրը հարիր ձիւտոր էրթայ նրա դրանը վէր գայ, ամէնին
էլ պատուով կըկառավարի, ամէնի սիրան էլ կըշահի ու ճամբիւ կըքը-
ցի : Տեսնում ես մեր Աէփան աղէն, Ախմօն աղէն, Աստուած նրանց կիան-
քը երկար անի, մեր զեղի միջին հաստատ ընին. նրանք որ աչքները
մեր զեղիցը վեր ունին, էլ մեր զեղին ան մարկ կըտայ. էս թաւոր
պատուով մարդկանցիցը մեզ քնաս չի դալ օգուտից սուահի. մի քանի
նոր նոր հաւեր կան, որ ուզում են երկաթէ ձուեր ածիլ, նրանք են բա-
նը խարաբ անում :

Մեր տղէքը ըսէնց զրից էին տալի ընչանք կէս քշեր ու արազը
դարտակում կամ պղինձը փոխում. յետոյ հերթով հերթով երկուսը քը-
նում, դնջանում, երկուսը մոզայիթ կենում : Յերեկն էլ ընչանք իրկուռ
քաշեցին . իրկուռնը սրձան, լցրին տկերը, քափի արազը ջոկ արին, մէ-
կէնիցը ջոկ , արազ քաշողի հախը տուին ու բարձեցին ձիւն բերին
տուն :

Ի Ը .

Աշուն քացաւ . Աշտարակու կանանց յիքանիքը , որ մարդի սիրտ
ուրախացնում էին ջահէլ աղջկայ պէս իրանց անուշ հոտերովը, կա-
նանց Աստրծու փուած խալիչեքանցովը, հազար թաւոր ծաղկներովը,
հիմի հէնց էլան, որ մարդի սիրտ չէր ուզում երես յետ դարձնի. հաւո-
ղի թփերը, որ գլուխ գլխի կպցրած՝ իրանց քեանրիբար ճիւերովը մար-
դիս բերնի ջուրը բերում էին ու երեսին ձիւտաղում, հիմի մնում մար-
դի նձան գերեզմաններն էին երկում՝ հողը գլխներին առած. ծառերը,
որ մի քիչ հովանկու փախար դնալ դողով իրանց տերներովը ինչքան
տխրած մարդի սիրտ ընէր բաց կանէին , հիմի քաշալացած՝ մի տե-

րն էլ չեն գտնում վրըները, չոր չոր չօրհերն են երևում բիզ բիզ, ամի-
ները, որ իրանց սիրի սիրի խոտերի թօփ թօփ ծաղիներովը, վրէն նըս-
տողի, սուվրայ բաց անողի իշտահը բաց էին անում, հի մի հէնց լամանա,
թէ ԹԻՍ օրէն մեռած մարդի երես ա դառել, ծառերիցը վէր թափած
դնդնած դազալներովը (տերեւ) . ամէն բան էլ փոխուած՝ մի ախուր
տեսարան էին երևացնում : Համա Աշտարակցիք նոր են սկսում ուրա-
խանալը . յիքարանից պրծել են ու զարդարուել . ունեցող չունեցողն էլ հի-
մի հէնց ա ամից դուս գալի, որ կասես վեղիր քլի՛ր կնանոնց, աղջկի-
քանց, հարաների նոր արիդի չիթ մինթանէ, քանց խշխշալը , սաղրի ու
կարմիր մաշկները, գլխներին քցած խասչթերն ու բաղդատիքը մարդիս
սրտի վրա մի ուրախութիւն են բերում : Մարդ չըկայ, որ իրան ու դեօ-
բայ գինի չունենայ . ով որ հոգս ունի՝ ծախում ա ու իրան տունը նո-
րում , ձմեռուան թատարէքը տեսնում . ում աղջիկ, սղայ ունի, միտք
ա անում հարսանիք անելու : Տղայ տէրը աչքը քցում ա մի աղջկաց
վրա, պտի ուղի , մարդ ա դրիւում հօր կուշտը , թէ իմ աղէն պտի հար-
սանիք անեմ , իմ տունը շինեմ նրանով . նա էլ , թէ ուղում ա
տալը, ասում ա . ես թէ կուզ աղջիկ էլ չունենամ, կէրթամ ուրիշից փոխ
կաւնեմ կըտամ նրա տղին . մի աղջիկ ա , ձեր չարը տանի . յետոյ հաց
են բերում խնամխոս եկողի առաջը, մի մին թառ գինի խմում, Աստ-
ուած չնորհաւոր անի ասում ու ումուտով անում, որ ֆլան օրը դան
նչան դնեն . Համա ում որ կամք չունի աղջիկը տալու, ասում ա . ձեր
կորուստը մեզնում չկայ . ես ձեր ոչ տանն եմ փուս դնում, ոչ տեղին,
համա իմ աղջիկը էս տարի մարդի տալու միտք չունիմ : Ըսէնցով ճամ-
փու ա քցում, նա գնում ա իր աղին ուրիշ տեղից աղջիկ ուղում :

Թէ որ ուրիշները մտքներումը չունէին, հիմի վախան էկել ա, պտի ի-
րանց աղէքանցը հարսանիք անեն , ուր մնաց, որ Սօսը երկու տարի ա
ջանը քանդել ա, նա ինչ պտի անի : Ել զաղար չի տալի Գարեգինն,
էլ կէս սճաթ կշտիցը դուս չի գալի . պրծի , աշխատի , ասում ա , քա-
նի օտարները մօտ չեն էկել . կըլնի, որ բանը կըփոխուի . իմ քօռ բաղ-
դը ինձ հետ ա , նրանք մի խօսքի կաննող մարդիկ չեն , մատանիքին
մի խախուի :

Գարեգինը առանց գնալու էլ գիտէր նրանց միտքը, որ չեն ուղում
տալ . հնարքներ ա միտք անում, թէ որ էս վերջի դօնումն էլ տանն ոչ,
աղջիկը փախցնի, համա չէ, մի ուրիշ փորձանք կաք , որ Սօսի գլխին
պտի գար . ինչ ուղում ա ըլնի, մենք մեր բանը խօսանք :

Մի իրիկուն Գարեգինը գնաց Արշաւիրի կուշտը, որ նրանց բերնի
տաք ու հոփն խմանայ . — բարի բիկուռ քեզ, մօտանալով ասեց նրան .
ինչ բանի ես, պարապ մարդկանց օրը դուս էկաւ . համա գժին ամէն
օր կիրակի ա, ինձ ու քեզ չէ : — Աստու բարին , մի սառը սառք, աչք
ու ունքը կիտած , պինչը ներքե թողած՝ ասեց Արշաւիրը . մեկ համար

էլ ըսկնց ա Աստուած կանկնել. համա դիտես Գարեգին, ի՞նչ կայ. դուք որ կաք, արքայի (վաղ) կրակ էք, ֆլութ էք անում, էլ յետ անցնում. մի վախտ կար, բան ու գործներդ թողած՝ մեզ էլ չէիք թողում հալալ հաց ուտենք. հիմի օրերն էկել հասել են, չեմ գիտում փոշխմանդ էք, թէ էս ի՞նչ ա, որ մօտ չէք գալի: Ի՞նչ մարդի դուխ ա եղում է, էդ թաւոր բաների միջին նրա ցերեկուան ման կիւծ տեղերը Գարեգինը քչերն ա ման էկել. տեսաւ, որ Արշաւիրի միտքն ուրիշ ա, կեղծաւորութիւններ ա անում, բայցի կարենայ մատանիքը յետ առնիլ, շուտով ասեց. ի՞նչ ես վաւաղում. թէ շատ թայթի ես, դնա՞ վրի ջաղացը. հայրաթ մին օր օրինաւոր նշան կրերենք դաի ու զուճում, ջըբօրհնէքից յետոյ էլ կըպասկենք. մեր նշանը հօ կայ, էլ ի՞նչ կայ: — Զեր քէֆը, ասեց Արշաւիրը ուտերին անկում, ես իմ կողմիցը մի անդամ տուել եմ, դնացէք հօրս ու մօրս էլ ասէք, թէ որ կըսան, Աստուած չնհաւոր անի:

Գարեգինը հասկացաւ Արշաւիրի վէր դրած քարկը. վեր կացաւ անխօս դուռ էլաւ, թէ ես կըտաննեմ իրանց: Հէնց էն սհաթին ժամիցը դաւազանը սին տարով, դուխը քաշ քցած՝ դալիս էր Հէթումը. իրան մօտացողի ոտի թփթփոցը որ առաւ, դուխը բարձրացրուց, տեսաւ որ Գարեգինը. — ողորմի Աստուած, ասեց. էս ի՞նչ թաւոր տիրացու ես, ժամ էլ չես գալի. հիմի էլ հօ յիքաբան չունիք. դու որ ժամումը չես ընտում, ժամը խանդարուում ա. համբարձու շարականը կարցրել էին, օխ աը սհաթ քրքրեցին, կարացին ոչ բաց անիլ, բերան էլ գիտէին ոչ. վերջը մի ուրիշն ասեցին, որ մեռլի վրայ ատում են. ես իմ հայխոր տեղովս խնայայ, որ էն չէր: — Աղորմի ճնողացդ, ասեց Գարեգինը. սիրտըս ուղեց քեզ. էկայ ձեր դուռը, որ քեզ տեսնեմ, ասի ժամ չես զընացած բնիլ, տեսայ ընտեզ չես: — Արի էրթանք, ասեց Հէթումը, ու իրար հետ կամաց բտեղան, ընտեղան խօսքեր մէջ բերելով գնում էին: Գնացին տանը նստեցին. հարսները վեր կացան վախան, մնացին մարդ ու կի՛իկ, մէկ էլ Գարեգինը: Ե՛, ի՞նչ զուրուզ տխարէր, մեզ մկոց ես քցել, հարցրուց հայխորը. էդ օր քամին ա պտտել. մեր Փափակը ա մէն վախտ ատում էր, որ խալֆիս ղօնազ չէք անում. վառք Ասարձու քու ոտովն ես էկել. աղալէր, կըբաշխես, իմ մօքուան կար, որ մին օր իրար հետ դայինք, էլի կըզանք քու տանն ա, համա մի լաւ վախտ չեմ գտնում, որ կանչեմ: — Շնորհակալ եմ, ասեց Գարեգինը. հէնց պաի կանչէք որ գամ, ի հարկէ իմ տունն ա, ես էլ ձեր տղէն եմ. սիրտս ուղած վախտը կըզամ էլ, էլէրթամ էլ. համա էս իրիկուն ղօնազ չեմ էկել. ձեզ երկուսիդ էլ լաւ յայանի ա, թէ ի՞նչն ա ինձ բերել ձեր կուշտը: — Գարեգին ջան, բերնիցը խլելով ասեց հայխորը, խօսքդ էլ կըսուում եմ. ես քեզանից էս եմ խնդրում, որ դու ընչանք հարթաթողի պտըը համբերես էդ բանի համար. մեր զրուխն էլ խառնուում ա ասն

դորձերովը. Էն վախճար հալթաթ մի կտրական ջուղար կըտանք քեզ իմ մաքումը հլա կայ ոչ, որ աղջկանս էս տարի մարդի տամ, ընդոր որ դու ատամները նոր ա փոխել. դորթ ա, ժամանակիս ջահէլ չի կայ, հիմիկուայ երեխէքը շատեն հասկանում քանց մեր վախտուայ հասած կտատարածները, համա ես իմ ձին մեր ճամբիովն եմ ուղում քչիլ. հէրու ես, որ մեր Վահանին պատիցի, փոշիմանցի, Աստուած ոչ փոշիմանում թիւն աայ, թէ ընչի համար մի հասած կտատարածը չուղեցի. տեսինք, ընչանք էն օրը միտք սեննք, վէր սձենք, վեր հանենք մնչն ու մեղը, էս մալ բաղարի չի, էս ջան բաղարի ա. մի տարէն երկու տարէն չի, ընչանք մահն ա. մի քանի բարեկամներ ունինք, նրանց էլ հարցնենք, հօ բանն իմ ձեռին ա, համա թճոց նրանց սիրան էլ շահուիս Օրէնքով խօսքին ոչ ով բան չի աթիլ. Գարեղինը խելօք աղայ շատ լուս, սանց ու վեր կացաւ տեղիցը : — Նստի, նստի հաց ուտենք, սանց Հեթումը, հաղարէնը մի հետ մեր տունն ես կել. դու խնամախօս չես, իմ երեխի խալթէն ես, հիսի ճառփակ կըղայ, մեղ կրակը կըղնի, կէրի, թէ խալթէս իրա ոտովն կել էր, հաց էլ չի դրիք յառաջը : Զոռով Գարեղնին նստացրին ու հաց բերին : Հացից յետոյ շնորհակալութիւն արուց Գարեղնին ու վեր կացաւ : Վարդիթիւն էր հացի վրայ ծառայութիւն անողը, մաչկները դրուց Գարեղնի յառաջն ու գնաց որ դուռը բաց անի. համա մէքը էն գիշը բղաւց, թէ ճրպը որ կարաւ, էլ մարդի առաջի դուռ չին բանալ ու յետ դառաւ Գարեղնին, սանց . վարժապետ, աղջիկս հլա էդ էլ չի գիտում, մենք թէղով բաղար ենք քցում — Բան չկայ ծիծաղալով սանց Գարեղնին, սանց ջանը դուս գաց, թճոց սարվայնի ու դուս գնաց :

— Ես կասեմ էն Վարդիթորի տակուաէն վերջացաւ, սանց Հեթումը կնկանը, երբ որ Գարեղնինը գնաց. էլ չեմ լսում, մեր գեղի բանը երկու շարաթ ա. անցկացաւ էլ պրծաւ, մանկիցը կը քցեն. էդ տղն մեղ սաղիլ չի որ տանք. դճրթ ա, շատ վախտ ես հանաքուց սակ եմ, որ պըտի տամ նրան, համա խաղին ինչ կասեն, թէ իրան մաթի տուէք, կարողութիւնին ու փեթին. նա մեր բարը (յարմարը) չի. «Թուրքն ա՜նիծած» խօսքն օրինաց, . . . ասում ա, «բարլու բարլի ա թափմանն, դու՛նիտ ախլաղինան զէշար, . . . (եթէ ամէնն իրա յարմարը չդանի, աշխարհքս ախ ու վաշով անց կըկենայ) . բունենք, ալինք, Սօր դորթ ա, նրանց աղըր մենձ ա, մի վախտ զեղի միջին առաջին օճաղն են էլել, համա հիսի վէր են ընկել, իրեք յիքի ունին, չորս աղպեր են նրանք, համա ես վնց յիքի ունիմ, իմ փոքս, հարստութիւնս շատ ա. սարի ես Սօին կարալ չեմ փուս գնիլ, իմ վնց աղիցը թէ բան աներով, թէ զօչաղութիւնով, թէ մարիֆաթով լաւ ա. իլլաքի թէ, քանի Գարեղնի հետ ընկերացել ա, տասն էն քան աւելացել ա. մարդս մարդով կըլնի, Գարեղնինը աշխարհք ման կէած աղայ ա, նրա կշտն կենողը ան-

մարտիաթ չի բնիլ, թէ որ ըսնց շրնէր ևս իմ տղին խոնա կըտայի իրան որ տարին իրեք մանէթով ա կարդացնում. հաղիբ կըտայի Վա- չէյի տղին, որ էրկու մանէթ ա առնում. հայրաթ ստում ա : հացը հացարարին տնր , մինն էլ աւելի , , համա ինչ կաննա սյ կնիկ, ըսիկ չեմ ուզում սալ Սօսին : — Այ մարդ, ասեց կնիկը. դու էրկու երեսանի սաջի հաց նա, թէ Ապարանայ ամառ , որ օրը օխտը թաւուր հուայ ա անում. մին արև, մին կարկուտ, մին ամպ, մին սլարդ, հիմի քունն ա . թէ Արշաւրկցն ևս վախում, որ ուզում ա սալ իր սրտի ուղածին , էդ ասն, թէ չէ դու իրան ասել ևս, որ ևս Չարմայրի քաւորին աղջկի չեմ տալ, հիմի ինչ ևս մարդիսնցը չարչարում, դէս ու դէն քցում. աշխարհ- քումն անումից լառ ինչ կաչ. ասում ա : սղինձը վէր ընկա՞ կտարեց ոչ, համա ձէնը վեր էլաւ. , , մի դօնում , էն ա , թէ սխաղցի, թէ սնց էլաւ, Վարդիւորին ևս էն բանն արի . դու արի, ասնք էդ տղին գնաց : — Լաւ ևս ասում, սյ կնիկ, ասեց Հեթումը, համա խալխը հազար տե- դից ախանջա քաշում են , թէ քու սլատուն ամօթ ա , որ էդ բանն աննա. տաքի ճշմարտնն ասեմ, տաքի տամ էլ, միտքս էն ա, որ էս տա- րի սլախիմ ոչ . երեխէս սլախիկ ա. էկող տարի կըլինան հօ, կըտամ. թէ չէ Աստուած ինչ կամնցել ա , ճակատին ինչ գրուած ա, էն կըլնի. թէ կուզ էրկաթէ դոթու մէջ էլ գնեմ, որ նրա վրայ գրուած ընի, կը- տանի : էս խօսքումը մենձ տղէն ու Արշաւիրը սուն մտան ու բարի բիւռն ասին , նստեցին սաները հանկու : Մէրն ու հէրը սուս կացան, կէտուրը հարսներին աչքով արուց, ձեռը բերնին դնելով հասկացուց, որ իրանց մարդիկրանցը բան չասեն, նրանք էլ զլխով արին. Վարդի- թիկն էլ, որ կաննած հարսների հետ լսում էր էդ խօսքերը, սիրտը կոտ- րած յառաջ գնաց մենձ աղսօր սաները հանկու , սրտի հարսն էլ Արշաւիրինը :

Ի թ.

Մի առակ կայ, որ ստում ա. : Ընչանք խելօքը միտք կանի , զիմը տղին հարսանիք կանի , . էս հիմի մեր գլուխն ա էկել : Գարեղի- նը հէնց որ Վարդիթիկրենց տանիցը էկաւ իրանց առնը, տեսաւ Սօսը իրան էր մնում. համա իրանց սանահօր տանիցն էլ մարդ էր Այկէ իրան կանչում, որ գնան սանահօր տղին նշան դնեն : Գարեղինն էլ Սօսին բան չի կարաց ասիլ , թամբահ արուց, որ էքուց դայ ու ինքը վեր կացաւ գնաց , շէնց որ սանահօր դրանը մտայաւ , հետի էկող տղէն վաղեց յառաջ, տանն իմաց արուց, որ սանամէրը վախչի, քաւորը գալիս ա : Սանամէրը էս վախտ մկան ծակը հարիբ թումանով էլ կտո- նէր, որ մանի մէջը . էլ սեղ չի դտաւ, շչլութխնիցը մասա ալլրի ջուալի տակն ու կուչ էկաւ : Սանահէրը դուս էրտ բակը քաւորի յառաջը ,

բարով հազար բարի սակով տարաւ տուն, քաւորին սեղ արէք սանց, կանչած մարդկանցը . վիրն համեցէք, քաւոր ջան, զօշակին համեցէք: Գարեղինը գնաց իրա համար քցած զօշակին նստեց. հյա աչքներդ լիս ընի, սանց, սանահէր Բարկէն, աղպէր, բա թաքուն թաքուն բաներ ունիս:—Գէ քաւոր ջան, մին էլ ուղեցի ոչ քեզ նեղութիւն տամ, սանց Բարկէնը:—Շատ ուրախ եմ, սանց Գարեղինը, էդ շատ լաւ էր. սա աղջկին ա:—Մանդակունանց Արմենակի:—Ես իմ Աստուածը, սրժանն, սանց Գարեղինը. Աստուած չնհաւոր անի. դէ բէբէք նշանը տեսնենք: Էն սճաթը մի բօթնոց լիքը չիրինի, չորս Սպահանու դանդ վրէն, մի քանի հատ լաւ նուրը միջին, մի կարմիր չաղբաթ ու մի դեղին բաղդաով սղլուխ էլ միջին, մի օսկի մատանիք էլ տուար կապած՝ տասն երկու հատ էլ պաճախլու բերին մէջ տեղը վեր դրին:—Աստուած չնորհաւոր անի, մօտ քաշելով սանց Գարեղինն ու սուս. ձևը աղլինները, սանց սանահէր Բարկէն, երկու աղլուխն էլ նոր ա դաթն: Չէ, քաւոր ջան, սանց Բարկէնը, էդ ընդուր համար եմ դրկ, որ քու հրամանքդ որը հաւանես, էն տանենք. թէ երեսը կալ պօս պօսակենք, չաղբաթը տանինք, թէ չէ բաց՝ բաղդաովն. ևս մի քիչ ուղում եմ, որ մեր հին օրէնքովն էրթամ, հաճա սանաթերդ զարուլ չի կենում. էս էլ նրա խելքն ա. երբ որ տեսաւ, թէ իրա խօսքին անկաջ չեմ անում, սանց, թնոց քնւորիս քեֆովն ընի:—Վէր կալէք չաղբաթը, սանց Գարեղինը, Աստուած պատկեր ա տուել, որ երեսց. մեր Հաստատանիցը ստաճի ոչ մի երկրում էդ երես ծածկիլը չկայ, էդ Թուրքիցն ա մնացել:

Չաղբաթը յետ դրին, ու մի ֆանառ վառեցին, մի տղայ էլ նշանը դըրուց դլիսին, դաւն էլ ձևն առաւ, գնացին նոր խնամանց տունը: Նըրանք էլ իրանց բարեկամներին կանչել էին, մնում էին սրանց:—Բարի բիւրն ձեզ, նեքսե մանելով տայն սրանք:—Հայ Աստրծու բարին ձեզ, դուք բարի հազար բարի, վիրն համեցէք, առաջները գնալով սանց աղջկայ հէրը. աղի բարեկամները աղջկայ բարեկամներիցը վիրն նստեցին. Գարեղինն էլ քանկէքիցը վիրեք զօշակի վրայ նստացրին ու երկու նոր խնամքն էլ ամէնքիցը ներքե նստեցին:—Արմենակ օրէր, ձէն տուուց Գարեղինը, մենք ուզում ենք, որ իրար հետ բարեկամութիւն հաստատենք, սէր անենք, ինչ ևս կամենում:—Ես իմ կամենալուցը պրծել եմ, սանց Արմենակը:—Բաս որ ըսէնց ա, Աստուած չնորհաւոր անի, սանց Գարեղինն ու բօթնոցի երեսը յետ բաց արուց:—Աստուած չնորհաւոր անի, ձէն տալին ամէնքն էլ ու սուս կացան:—Մեր առաջումը կայ ոչ, սանց Գարեղինը, որ բերենք հարսնացուին էլ հարցնենք ու նշանը գնենք մօտը, մեր աղջկերքը ուրիշներէ պէս չեն, իրանց հօրը հնադանդ են. ըստուր համար էլ պէտք չի միաք անիլ, թէ աղջկայ սիրան ինչպէս ա: Ա՛յ, բեցէք, մեր նշանն էս ա. մի սրկի մա-

տանիք, վեր կալաւ ձեռն ու վեր դրուց, մի բաղդատի աղլուխ, տաւն երկու էլ պաճախու, Աստուած շնորհաւոր անիւ Յետոյ առաւ իրանց բերած զինուցը մի թաս ձեռք, ասեց. սանահէր Բարեկէն, աչքդ լիս, Աստուած քեզ բաշխի, իրար հետ հալիւորին, իրար հետ պառաւին, մի բարձի փրանան, հնազանդ ըլնին, սէր միարան ըլնին, հող են՝ ոսկի դառնան, հաստատ բարեկամ ըլնիք. սանահէր Արմենակ, աչքդ լիս, Աստուած փեսիդ էլ, աղջկանդ էլ քեզ բաշխի. բարեկամներ, սաղ ըլիք, Աստուած էս ուրախութիւնը ամէն մարդի տան էլ ուստ բերի, ասեց ու խմեց : — Անուշ, անուշ, քաւոր Գարեղին, քու աչքն էլ լիս, էս ուրախութիւնը քունն ա, կարմիրդ կապենք, մի օր էս ուզուք քու գրանն էլ չոքի, ձէն տուին ըստեղից ընտեղից : Յետոյ ամէնն էլ մին մին թաս դինի խմեցին ու աչքալիս խօսացին, շաքարներն էլ զրին մի պատուով մարդի առաջ, որ նա կտորի ու բաժին բաժին էն շիրինուցն էլ հեղը ամէն մարդի փայն էլ տայ. շաքարի զլիններն էլ տայ հարսի մօրը, որ վեսէն ու հարսը պսակից յետոյ իրար հետ ուտեն, քաղցը մնան : Նըշանից յետոյ հաց քաշեցին. լաւ պատրաստութիւն էին տեսել. ամէն թասի վրայ էլ աչքալիսից սալահի բան չկար : Հացից յետոյ Գարեղինն ասեց Արմենակին. երբ էք ուզում, որ գանք բարկը (*) բարկչենք : — Նրբ ուզում էք, էկէք, ասեց Արմենակը : — Լաւ, ասին, էքուց իրիկուն էլ կըզանք, բարկը կըվերջացնենք, մենք էլ ուզում էինք ջերօրհնէքից առաջ պսակենք ու վեր կացան :

Առաւօտանց լիւր որ բացուեց, էլ սանահօր տանիցն կլան Գարեղինն կանչեցին, որ գնան աղջկայ փրոնջ գրանը աչքալիս խմեն, վեր կալան մի քիչ մաղայ, մի շուշայ արագ ու գնացին աղջկայ հօր շնաքումը մի մին թաս աչքալիս խմեցին ու ասին, որ իրիկունը հաղիր կենան, զալ սրտն բարկը բարկչելու :

Իրիկունն էլ յետ Գարեղինը, մի քանի բարեկամներ ու տղի հէրը գնացին խնամանց տունը. ընտեղ էրեկուտն սլէս էլի մի քանի մօտիկ բարեկամներ էին հաւաքուած՝ սրանք էլ նստեցին ու Գարեղինը, զորթ ա, ասենք, ջահէլ էր, համա մին՝ որ քաւոր էր, խօսքը նրան կըհասնէր, մին էլ՝ որ ջահէլութիւնին մի մօտիկ տալ, խեղճին մօտիկ տնոր, վեր կալաւ ու ասեց. Սանահէր Արմենակ, էս մեր պատրիքը մընացած կարգն ա, որ սրտի դուք մեղանից ինչ քէֆներդ կուզի, ուղէք, անց որ դեղիս օրէնքն ա. ի՛նչ էք ուզում, վախիլ մէք, փառք Աստուծու տեղը լիքն ա, սաղ ըլնի սանահէրս, էնքան աշխատել ա, որ ձեզ

(*) Բարկն է այն արծաթը, որ փեսայի հայրը կըտայ հարսի հօրը բաժինքի (օժիտ) պատրաստութիւնները հողալու. իսկ նորա հետի եղած կերակրելններին կասեն բարկու : Աւրիչ շատ երկրներում աղջկայ տէրն է տալի փող տղային, իսկ Հայաստան բոլորովին զօրա հակառակն է : Հիմի կամաց կամաց այդ փող տալն էլ վերջանում է ե ձրի է լինում :

էլ ա հերիք՝ մնդ էլ : — Չկը սաղութիւնն կմ ուղում, ասեց Արմենակը :
կս իմ տեղը վէրի կմ անում մեր Ներսէհին (իրա բարեկամները մէ-
կը) : նա ինչ կանի, ինձ դարու ա : — Որ բա՛նց ա, ասեց Վարեղինը,
Ներսէհ աիէք, ասն տեսնենք, բանը մնաց քու վրայ, մնք ուղում
կնք էքքոց բաղար դնալ, որ տակի շարթին, թէ Աստուած յաջողի,
հարսանիք անենք, ինչ կս ուղում : — Քաւոր Վարեղին, ընչունքի բանն
ըտնց էլա, ասեց Ներսէհը, շատ լա կս հրամայում. քեզանից կուղկմ
քսան մանէթ փող, մի ծիրանի դանաւու մօրը սուղ հախի (կաթիղին),
մի մահուղ չուխացու հօրը, տասը լիար միս, հինգ լիար բրինձ, մի լի-
տըր կղ, մէկ էլ ձկն սաղութիւնը. թէ որ հարսանիքը պատի նստացը-
նէք, հինգ լիար միս, իրեք լիար էլ սաղը : — Շատ լա, ասեց Վարե-
ղինը, փողն աչքներիս վրայ, կըտանք, խաղաթներն էլ հետը. համա
մէկէկ բաները չինք տալ, հիմի փերացել են ըտանք. մեզ համար ամօթ
ա, որ դուռնացին ամկող ընկնի դեղի մէջը, թէ կս բարխու կմ ասում.
թէ կուղէք, քսան ո հինգ մանէթ փող կըտանք ու էլ բաները չէ :
— Թնգ քու ասածն ընի, ասեց Ներսէհն ու գինին լցրուց խմց ու աս-
եց, Աստուած չնորհաւոր անի. ամէնն էլ մի մին թաս խմցին ո բար-
կէնը հանեց քսան ո հինգ մանէթը տուուց Արմենակին : Գուս դարու
էլ թամբահ արին, որ էքոց սպաղաստունն, իրար հետ դնան Երևան
սառտուրի :

Էքսի օրը խնամին ու Կաղմոսը (Վարեղնի աղպէրը) գնալին Երե-
ւան, ճոթն ասան ու ինչ հարկաւորն էր բերին, մնացող շորերն էլ ար-
ւին ընտեղ կար :

Վարեղինն էս էրի օրը չէր կարացել Սօլին տեսնիլ, զուխը խառ-
նուած էր հարսանիքի բաներովը : Էսօր հէնց որ աղպօրն յղու արուց,
մի մարդ դրկեց կանչիլ տուուց : — Հը, աջ կս թէ ձախ. նեքսն մանե-
լով՝ ծիծաղալով ասեց Սօսը, ջիք կս, թէ բօք : — Փառք Ասարծու,
խէր ա, ասեց Վարեղինը, համա գիտես ինչ կայ, պտի ընչանք Հոր-
թաթովը համբերենք. հէրը հէնց զոներ բաց արուց առաջիս, որ պտի
հաստատ ումուս ունենանք. համա բանն էս ա, որ մի քիչ երկարում
ա. կս էլ տեսայ, որ մի քիչ էլ թէ խօսում, դարմաղալը կընկնի, չարաղուխ
մարդ ա, խօսք տուի. կս լա էլա. կիող շարթէ էս մեր սանահօրանց
հարսանիքը կըպրծնենք, կս էլ զուխս կատակմ (պարագայնեմ), ըն-
դուց յետոյ հեչա ա : — Ա՛խ, հողէց քաշելով ասեց Սօսը, վախում կմ,
թէ դրանք մեր զխատակը բարձ ըլին դնում, քնացնում. մին էլ լսնք՝
թէ տուին ֆլանի աղին : — Վախի մի, ասեց Վարեղինը, ըտանք մըա-
քիցդ հանի. կս հչա հօրն էլ ասի, որ մատանիքը մաախ ա. մին էլ,
թէ որ Աստուած ոչ անի, ըտնց բան ընի, բօզ ձին դրանը կաննած
ա, համկէն էլ առաջներկա. ինձ հալխորը հէնց ումուս տուուց, որ
արխէլին ընկայ : Մեր գեղի ատաթը զու լա գիտես, որ սաղու չըլին :

հայ չեն ուստայնիլ. օխար հետ կոնօրցս քաջչցին, թէ հատի հաց կէր :
Թէ մտքներուսը չարութիւնս ընէր, ընչի հաց կուսայնէին :

Սօսը լաւ չէր ուղում համբերի, համա ձևին ճար չկար. Թուրքէլէն
էլ չեն պաս պահում, համա որ քետօր են, քիակքանցուսը մի սե վող
չես զանիլ, ջիբներուսը մինիբը սանթուր քեամանչայ են սծում, կճըճ-
նեին հէնց լիզած են, որ կասես, եղ չի մտել մէջը, պաս են ու պաս .
մենք հլա լաւ ա, պատի օրերը չոր խոտակ էլ ա ունենում ենք, նրանք
ըսկի ցամաք գարէ հացից սովածի ոչինչ չեն ունենում. հիսի մեր Աօ-
սինն ա, համբերէր ոչ ինչ անէր, : Ային դժոխքը չէր դնում, գլխին
վեր հատելով տարան, : Միտք ա անում խեղճ Սօսը, թէ ընչանք հոր-
թաթողը մի սովա կայ. սովար չէ, ստանց Լն էլ օրը նրան տարի ա
թուում. մի մին պոլօճիկ քցեմ ջէրա, ստում ա, որ խնամած, թէ քանի
օր ա մնացել : Էլ ընչանք հորթաթողը վայ Լն օրերին, որ նրա հա-
մար անց կացան :

Կրեք օրից յետոյ Երևանաւորներն Էկան. Գարեգինի սղալէրը բերել էր,
ինչ որ խնչաղալէրութիւն հարկաւոր էր. մի ջուխա հաստ մեղրամում,
մի քանի ըստիլ բարակ մեղրամում, շիրինի, մի քանի նուսը, մի էրկու
պատիկ զանդ, մի ըստիլ հինայ, իրեք զաղ էլ զանաւուղ :

Էքսի օրը Բարեկէնի սանը ճօթ կարէք էր. Էկան քաւորի մօրը կան-
չեցին ու Գարեգինն էլ մի ջրտանաց սուտց ու գրկից : — Բարով հա-
զար բարի, քաւորամէր, առաջը դալով ստեց Բարեկէնը. նա էլ հօ պա-
ռաւ կնիկ էր, համա քինթը կալած՝ խուչուչը քաջած՝ գլուխ աւուտց,
ուչքալիս խօսաց ու ներս գնաց. սանամէրը մէջ կնիկ էր, քաւորամօ-
րիցը վախճում չէր, համա շխօսքան էր, Էկաւ ձևը սլաչեց :

Տունը լիքը կնանիք էին, պղնձներն էլ ջերկով թուղրի վրայ շա-
րած՝ էփած սլրած կին սան մի դիճը : — Հրէս քաւորամէրն էլ է-
կաւ, կանչեց մի քեչվանի կնիկ, Բարեկէն, թէղ գրկի դերձիկ հետ : Մին
էլ տնանէք ուստայ Ստեփանը կիսագաղն ու մկրատը գտովը խրած՝
ներս Էկաւ : — Աչքդ լիս, Բարեկէն, ստեց ու գնաց վիրե քաւորամօր
էլշօին նստեց ու ճօթն ուղից : Գերձիկը մէջ աղ Էկաւ ու կնանի-
քը չորս դիճը շարուեցին. նրանից ոչ մի կնիկ չի անայիլ. նա քոմնչ-
քի հետ էլ ընչանք էսօր հէնց ա վարուել, որ քոմնէքն էլ հէնց գլխան,
թէ իրանց սղալէրն ա. ինչքան ախրած կնանիք ընկին, նա ուքախու-
թիւն անկով՝ նրանց սլրաը բաց կանի : Ամենքը մի գիցըը ձիծաղա-
լով՝ ստում են, ուստայ Ստեփանն, գողանաս ոչ : — Ի՛նչ էք վախում,
այ աղբաթներդ խելր. հարկը աչքը կայ վրէս, ես ճրանդ սրտի պահեմ,
որ դուք տնանիք ոչ. դուք գլխէք, որ ես էղ թաւոր բաներ չեմ գի-
տում. ուրիշ ուստեքանցից կընի, որ դուս գալ, համա ես էս ա ձերա-
ցել եմ. ձիծաղալով, Աստուած Լն օրը տայ, մահ չի տայ : — Հանաք
են անում, ուստայ Ստեփանն, ստեց Բարեկէնը : — Հայ, օրհնուխ դու :

ասեց ուստէն ծիծաղարով. սարքի շխտակ էլ ասեն, ինչ մեղք ա, բա սա-
 ուանց էն հօ չի ընել. գերձկները սոված կըմեռնին, որ մին օր էդ չի
 անեն, Ղորթ որ սասած ա, . . շխտակ խօսքը հանաքով կասեն, . . սե-
 սէք, թէ մեր ուստէն ինչ պոխ անի: Շոթը բերին մէջ անդը վէր քը-
 ցեցին ու ուստայ Ստեփանն առաւ մի մին բացարուց ձեկու. մի երկու
 չափ ու ձե արուց ու ասեց, Բարկէն, դու ա չի գոյի: — Ամնն, ուստայ
 ջան, ջանիդ մեռնիմ, ասեց Բարկէնը, դու բերիլը քու ձեռուն ա.
 մին էլ ինձ կրեան մի գրկիլ, որ հողիս դու ա կկիլ, յիտուն մանէթա մի
 սե փողի պէս դնացիլ ա: — Ի՞նչ անեմ, ասեց ուստէն, մեր Բարկէնն
 էս, ուրիշը սրտի ընկեր, տես մնց էի պակասցնում. յետոյ փուց գեանի
 վրայ ու մկըասն առաւ ձեռը ծամծամացրուց ու ասեց. Բարկէն, կտրում
 չի, մի բօբայ բերիլ տուր բոտեղ. բօբմէն երբ որ բերին, ուստէն ասեց.
 Բարկէնն ջնձ ա: — Էս սճաթիս, ուստայ Ստեփանն, ասեց ու ասանը-
 ճինդ շահի չուռուկ փող (20 կոպէկ) հանեց քցեց բօբի մէջը: — Ի՞նչ
 էս անում, մի ոսկի ա: — Դէ հերիք ա ըն, չունիմ: — Դէ որ չունիս,
 մկըասն էլ չի կտրում, ասեց ուստէն ու ծամծամացրուց: — Ա՛յ մարդ ինչ
 էս անում. իրեք հազար դեան (60 կոպէկ) էլ ա տուր է: Բատեղից ըն-
 տեղից ասին, ուստայ, հերիք ա. յետոյ յետ դառաւ, քառորամէր, ասեց,
 ջնձն տեսնիմ. աղէդ խաղիս փողերը շատ ա ուսում, էս էլ քու փո-
 դերը սրտի ուսում. էս փոխ հաց ա: Դա էլ անխօս հանեց ջղտանոցը
 քցեց բօբի մէջը. մէկէլ կհանիքն էլ մի շահով, էրկու շահով քցեցին,
 բօբմէն լցրին ու ուստայ Ստեփանը վեր կալաւ ուրախ ուրախ ջէբը
 լցրուց ու ասեց. Աստուած չնորհաւոր անի, մկըասա՛ր հիսի սրուց ու
 ձեկ: — Էս իրան փէշերը, էս թևերը, կտրում էր ու ձէն տալով դնում
 ծնկան սակը. թէ՛ էլ թէ՛ էլ աղլուխը ջիբիցը հանում, պինչը սրում,
 ծնկան առաջին վէր քցում, էլ յետ վեր ունում դնում ջէբը. ոչով չէր
 խնանալ, թէ ուստէն աւելցուկ կտորներն աղլխի հետ դնում ա ջէբը, թէ
 ինքը վերջը խեղճ չի գար Բարկէնին ու հանէր ոչ տար իրան: Ձեկուց
 յետոյ մի երկու չոր ինքը տարաւ կարելու, մնացողներն էլ էս բարե-
 կամ կհանոնցը ցրուեց, որ նրանք կարեն: Հացից յետոյ ուստայ Ստե-
 փանն առաւ իրան կարերն ու գնաց, որ սրտի տակի շարաթը հասցը-
 նէր. մէկէլ կհանիքն էլ իրանց շլինք առած չորերը տարան:

Լ.

Տակի շարթի չորեքշարթի օրն էր, որ Գարեկինն իրկուռը ժա-
 միցն կգա, տեսաւ որ սանահօրանց տանիցն կկիլ են խնաց տան, որ

էքուց իրիկուն հարանիքի տաշտաղբէքն ա (*), պատրաստ ըլին, որ խաշաղպէր դան : — Շատ լաւ, ասեց Վարեղինը, մենք խաշից փախ-
չող չենք, ումուտով էլէք :

Էքոսի իրիկունն Եկան Վարեղինն ու աղջորք կանչեցին տաշտաղբէք :
Ընտեղ հաւաքուած էին շատ մօտիկ բարեկամներն ու տէրտէրները .
հէնց որ Վարեղինն ու աղպէրը տուն մտան, տէրտէրները համեցէք ա-
րին, իրանց կշտին նստացրին ու հացը քաշիլ տաին : Բօղբաշի վրայ
մննծ տէրտէրը մի թաս գինի առաւ ձեռն ու ասեց. — օրհնեալ լինիք,
Ատուած շնորհաւոր արասցէ, պարոն Բարկէն, աչքդ լոյս եղիցի, բարե-
կամներ, ձեր աչքն էլ լոյս եղիցի. դիտէք, ինչ կայ որդիք, ձեր բարի
սովորութիւնն է, որ այս երեկոյին տաշտաղբէք էք անում. սաքի թէ,
ուզում էք խմաց անիլ, որ էքուց իրիկուն հարսանիքն ա. ի հարկ է պա-
րոն Բարկենի գրուխը խստուած կընի, չի կարող մեզ կառավարիլ .
մի ձեռք ծափ չի տալ, պէտք է, որ մի քանի բարեկամներ, օգնական
լինիք նրան և մեզ էլ այս քանի օրս կառավարէք. պարոն Բարկէն,
սմն ես ուզում, որ կառավարիչ նշանակենք, կամ նրան օգնական,
մուծուր՝ (անտես) իրան օգնական, իրան ձեռք տալիս աղէք : Բարկէ-
նը չհանց տուուց կառավարչի համար իրա փեսայ Վառդէնին, նրա օգ-
նական իրա հօրօղջօր տղայ Վաղարշին, մուծուր՝ իրա քեռու աղայ
Արամին, նրան օգնական՝ Թորգոմի տղայ Ասքանաղին, մի քանի տղայ
էլ մարդ կանչողներ : — Օրհնեալ լինին, շատ լաւ գործ կատարող են,
ասեց տէրտէրը. պարոն Վառդէն, ինչ ես ասում, չլինքդ առնում ես
ուրախութիւնով քու բարեկամների ծանրութիւնը : — Ի՞նչ անենք, տէր-
տէր ջան, թէ մենք չօգնենք, ով պոսի օգնի. պէտք է անենք էլ ինչ : Կն
ժամանակը տէրտէրն ասեց. էս մի թատը խմենք պարոն Վառդէնի կն-
նացը, ասենք բարով կառավարի, մեզ լաւ մօտիկ տայ ու խմեց, մի մին
թաս էլ խմեցին մուծուրի ու իրա օգնականների կենայն ու հացը վեր
քաղեցին :

Էքոսի օրն արեւ ~~մի~~ մի քիչ բարձրացաւ, հարսանիքի տանիցը մարդ
Եկաւ Վարեղին կանչեց, որ գայ՝ հարսանիքի միւսը մօրթում են : Երբ
որ դնաց, մի մննծ եզը բերին վէր քցեցին ու զուռնային միս մօրթկու
ղայղէն ածեց : Արինը դալուս Վարեղինը մի բաց կողպէք թաթախ ա-
րուց մէջն ու կողպնց, բարանիքը դրուց ջէբը, բնչանք բաց անելու
վախտը գայ :

(*) Տաշտաղբէք ասում են այն երեկոյին, որի միւս օրը հարսանիքը պէտք
է սկսի, որովհետեւ այսօր են թխում հարսանիքի հացը, որի ախլուր մարբուս եօ-
թը տանից աղապ աղէիկ են կանչում, որ նրանք սովենքը մի մին մաղ մաղեն
տաշտի մէջը, սրա համար ասում են այս երեկոյին տաշտաղբէք :

Այս երեկոյին ընտրում են հարսանեաց բոլոր կառավարողներին, ծառայողնե-
րին իրանց մերձուոր բարեկամաց լաւընդատուութեամբը :

Մտից յետոյ Վարեղիներ յետ դառաւ իրանց տունը, իրիկուայ համար թաղարէք անանելու : Արեւ որ մի քիչ կախ ընկաւ, փնակն մի քանի աղապներն հետ ձի նստած՝ կէաւ Վարեղենեց տունը, դափ ու դուռնէն առաջին անկողով : ընդացաւ իրա համար դրած տաք ջրովը, հազաւ թաղաւորական շորերն ու Վարեղնի ու մկկէլ աղապների հետ ձի նըստեցին, դափ ու դուռնէն առաջներին անկող տալով՝ դնացին Մորնի ուխտ անկող : Զուռնայէքը մնացին Մայնու թառուածը, սրանք դնացին վանքը համբերցին ու դուռ կկան, ընտեղ նստող Հայր սուրբին համեցէք արին, որ էքոց պատկաճաւին դոյ հարսանիքնաւ էլ հորհակալութիւն արուց, մի բաղդատի աղլուխ կապեց փետի շլինքը, օրհնեց ու ասեց, որ իր բաժինն իրանք քէֆ անեն : Տղէքը հէնց որ հասան Աշտարակ, դեղի գլխի դղումը մի քանի հետ ձի խաղացին, իրար առաջ կըարեցին, հունարները շհանց տալին ու քչելով կկան Վարեղենեց դրանը վեր կկան : Ո՞վ չի դիտում, որ էս ձի խաղացողներն միջին ամենիցը զօշոյ Սօսը կըլնէր, որ աղապների հետ Մորնի էր դնացել :

Ընչանք աղէքանց Մորնուցը դալը, Վարեղենեց ասըլը դրանց համար անդ էին շինել, կկան նստեցին, խաղն ու տաղը չաղ արին. Վարեղենն էլ կանչեց իրանց հարևան աղապներին : իրիկունս իրանց տանը աղապների հացիերովին էր, ինքը խաչաղպէր էր (*) : Գևա հայը չի քաշած, դալլաքն էլ կկաւ փէսի ու մկկէլ աղապների երեսը վեր սուրուց, անուշ հոտ քոսց ու դնաց : Հայը քաշեցին. դու արի հիմի տես, թէ մեր աղապներն ինչ քէֆի են, մենծ մարդ չես դանկը, քաննա թայդաշ աղէք են, ոչովից ամաշում չեն. հէնց են իրար բերնից խաղն ու մուխամբաղն սանում ու ստում, կա թէ չէ դուռնաչուն անկող տալի, մի մին վեր կկանում խաղդի խաղում, որ կատես, էս էն աղէքը չեն, որ ընչանք իրիկուն աշխատանքի միջին են ըլնում, բան ու դործումը դառնլամիջ էլսոծ են ըլնում : Սօսն էլ, որ օրիշ հարսանիքների վախաը աղանչաք էին անում տանում, նր մնաց, որ էս իրիկուն հարսանիքն իրա աղպօր տանն ա. հէնց քէֆ էր շհանց տալի, որ անըր վրկի :

Հացից յետոյ բերին մի մին մանր մեղրաճում բաժանեցին. ինչքան աղապներ կալին, անդներիցը կաննեցին, մմերը վտակցին ու դուռնային անկող : Վարեղնի Անուշ քիզն էլ կկաւ խաղաց ու բաղդատի աղլուխը յուսը քցած՝ մօտացաւ գլուխ արուց փետին, երկու հետ զօշին խաչմերուկ քաշեց ու կապեց փետի շլինքը, մի տուսը աջու յուսումը բանդ արուց, մինն էլ ձախուս դիճը գաճկումը. էս էլու փետի առաջին կոսպանցը (**):

(*) Այստե՛տես մինչև հարսանեաց վերջանալը Վարեղիներ ծառայում է խաչեղբայրական պաշտօնով :

(**) Այս աղլիխն ստում են կոսրանդ, այսինքն յուսրանդ, որ կընչանակէ յուսումը սմբայնէ, սա է նշանը նորախնորթեան :

Յետոյ փետէն խնդրեց Սօսին, որ էս իրեք օրը զահմաթ քաչի, իրան փետաղպէրն ընի. նա էլ չլինքն առաւ ու թուրը կտակց մէջքը, մի զաւ դինի, մի բոշխարով էլ մաղայ ձևն առաւ ու դուս գնացին : Առաջ առաջ էրթում էին աղապները մտխամբայ տակով, դաւաքն ամկտով. նրանց յետոյ փետաղպէրը (որ Սօսն էր), յետոյ խէչաղպէրը, յետոյ փետէն կարդին (*): Համային փետին ինչքան աղապ իր հընկէր տղէք էին սաստ գալի, որ իրիկունս ընտեղ զնն էլի, նրա հետ պոօշափ էին սնում ու ասում. վաճառող չնորհատը ընի : Աղապներն ընչանք կարմրաւորի ժամը հասնելը ետ մտխամբայ էին ասում, ետ ձէն էին տալի. «նով մեր թաղաւորին (փէտին) կըտրի, նրա սաղտ թիւն ի համար էալ լայ կանչի» ու գոտում էին : Կարմրաւորի դուռը որ հասան, գալի ու գոտնէն կարեցին ու մտան նեքսե ուխտ արին, թաղայ թաղաւորին պարզերեսութիւն խնդրեցին ու դուս էլան : Էլ էս կարողովը գնացին աղէքանց ու իրանց նաչալ բարեկամներն սնորը, հարսանիք համեցէք արին. նրանք էլ մի մին կոտղանդ կտակցին փետի չլինքը :

Էս իրիկուն էրիւ տեղ հացիկերոյթ կայ, սալաճի խաչաչափոր տանինը, որ պրծաւ. մին փետնեց տանը, մին էլ հարսի հօր տանը. հարսանիքը էս իրիկուն նստեց (սկսաւ) :

Հէնց որ փետէն իրա բարեկամներին տեսութիւն արուց պրծաւ, յետ գոտաւ դոյա իրանց տունն ու դրան առաջին կաննեց, խնդրեց աղապներեցը, որ զան հարսանիք. նրանք էլ խօսք տուին, որ հացից յետոյ գան մի լաւ ու բախտ թիւն անեն ու ջովնուցին : Քնաաղպէրն առաւ խէչաղպէրն ու փետին տարաւ վերի դին իրանց համար սրատրաստած թաղափ վրայ կաննացրուց, որ մի խալիչայ էր քցած՝ բարձր վրէն դրած՝ պատիցն էլ մի կարպետ կախ տուած, որ շորերը թողոտ չըլնին : Տան չորս պատն էլ նաչխած էր պրից շինած ծաւեքով. տունը լիքն էր զօնադներով. մինձ տունձ կըտանէր ընչանք երկու հարիւր հողի. մի դինը կարդին նստած էին մարդկով, մէկէլ / դինը կնանիքն իրանց երեխանցովը, անկարդ, իրար առաջ կալած, բողջութիւն շորերը ոտների տակը քցած, աչքները գեղած, ունեցողներն էլ սակին ճակատներին, էրծաթէ շարքը ճանկին. հալած Վարդիթիկի մէրն էլ փետի քեռակինն էր, ընտեղ էր իրա հարսներովը : Վարձաղալի ձէնիցը մարդ մարդի խօսածը չէր հասկանում. մի կողմիցը կառավարէր ձէն ա տալի մուճարին, որ հացը դրկի. մի կողմիցը Բարկէնը գալիս ա կտուալարչին ասում. ֆլան մարդը չկայ, կանչել ետ, թէ չէ. նա էլ ետ ասում ա կանչել ետ, ետ թէ չէ, մարդ ա դրկում. մի դիցը կնանոնց քչըփչըն ա. ջահէլ աղջկերանց ու հարսների քաղցր մասրահաթը հօ, որ քնչնումը հաւաքուած անում էին, էլ սրտեղ կըլտուէր էսքան ձէնի միջին. տանտկինն էլ մի պատիժ ա. նա էլ թունդրի շրթանը պալած՝ իրան

(*) Այս է կարդը (անդնեց, թէ պատկ զնաչուս, թէ որ և կամին :

ծառայութիւն անող կհանոնց վրէն ա գոտում ու ատում. որ ես պսի
ամէն բանն անեմ, էլ դուք իմ ընչին էք պէտքը. շունը տէրը ձանան-
չում չէր :

Եւզո՞ք տէրտէրի չարէն որ հատաւ, ձէն սողուց. պարոն կառավարիչ,
Գուրգէն եղբայր, հաց բերէք. — Տէրտէր ջան, աջիդ մեռնիմ, մի քիչ
համբերի, մի երկու մարդ էլ կան հիսի կըզան, ատում ա Գուրգէնն ու
հետն էլ կաննաւորներին բան դնում : — Սրճնուած, դու բեր, նրանք
էլ կըզան, ես նրանց սիրտը կըշահեմ :

Հացը քաշեցին, տէրտէրը սեղանն օրճնեց ու հաց կտրեց, մէկէնքերն
էլ հետը : Նորափեսէն էլ իրան երկու հընկերներովը բարձի վրայ կան-
նած ա. ընչանք հացը վեր ունիլ, մենծամարդը դուս ընիլը նրանցնըս-
տիլ չկայ : — Գինի խմացրու տէրտէր ջան, ձէն ա տալի Գուրգէնն ու
աչքը դէս ու դէն ման ամում, որ տեսնի ում առաջին հաց չկայ, ում
առաջին աման ա սպակա : Տէրտէրը թամն առաւ ձեռը, մի երկար
օրճնեց, աչքալիս խօսաց ու խմեց, խալխն էլ հետը. խալխի աչքը տէր-
տէրի վրայ ա, բերանը ժած տայ, ժած կըտան, խմի, կըխմեն : Մի
քիչ հացի վախար սուստացան, որ կարէիր քեզնից հինգ մարդ հեռու
նստածին գուարով բան հասկացնիլ :

Փլտի վրայ դափ ու դուռնով էկաւ խէչաղպօր խանչէն ու իրանց օղ-
լուչաղը : Մի բօթնոց լիքը շիրինի էր, մի թղթով հինաց, որ սրտի հար-
սի ու փեսի ձեռները դնեն, էրկու դանդ, մի գաւ էլ դինի. բօթնոցի չորս
պենճուռն էլ չորս մում վառած : Բերին տէրտէրի առաջին վէր դրին
ուհա էլ առաւ բաց արուց, շէն կենաց խէչաղպէրն ասեց ու բօթնոցով
դրկեց ամէնին էլ տեսնելու. էրկու պատիկ լանդառու մէջ էլ շիրինի լըց-
րուց, թամն էլ դրուց մէջը, խէչաղպօր դնուցն էլ մի թաս ինքը լըց-
րուց, նորափեսի ու խէչաղպօր կենացը խմեց, մի քիչ մաղայ վեր կա-
լաւ ու ասեց, որ ամէն մարդ էլ խմեն : Ամէնքն էլ խմեցին, Գարեկինն
էլ իրա ու փեսի տեղակ շնորհակալութիւն արուց ու հացը վեր քաղե-
ցին, քօչին (դուս գնալու եղանակը) ամեցին ու մարդիկը քաշուեցին :

Մարդկանցից յետոյ կհանիրքն էկան նստեցին կարգին հաց ուտելու .
խէչաղպօր մօրիցը բռնած՝ ընչանք յեափն կնիկը : Սրանք թող ըստեղ
հաց ուտեն, մենք գնանք հարսի հօր տունը :

Հարսի հէրն էլ իր սրաթասաութիւնն էր տեսել. ոնց որ փեսանց հա-
մար ասեցինք, նա էլ ընտեղ իր բարեկամներին էր կանչել, մի մենծ
հացկերոյթ էլ նա ունէր : Հէնց որ դուռնէն կարմբաւորիցը փեսին բն-
րուց տուն, գնաց, որ հարսին իրա քեռու աղջկայ տանիցը տանի իրանց
տունը. էս իրիկուն ընտեղ զօնաղ էր (*) ։ Գափ ու դուռնէն երբ որ

(*) Աղջիկը նշանուելուց յետոյ օրը մի բարեկամի տան հրաւիրուած կըլինի
մի քանի աղապ աղջկերանցով մինչև հարսանիքի օրը և ամէն տանոց էլ պէտք
է խալխի տայ հարսին, իսկ այս հարսանիքի երեկոյին անպատճառ մէկ բարե-

գնաց, հարսի քնուտ աղջկից բերուց մի բաշօրթիկ (ղլխաչոր), մի քանի քիտայ, մին էլ մի տուլի բաշակ խալաթ զրուց հարսի առաջը, ինքն էլ ու մօտիկ բարեկամների աղջկէքն էլ հետները (որոնց օղլուշաղը հարսանիքատանն էին), դաի ու դուռնէն անկող՝ գնացին հարսի հէրանց տունը : Հարսնացուին նստացրին թախտի վրայ , մէկէլ ազապներն էլ կշտին շարուեցին :

Հարսին որ բերին պրծան, դաի ու դուռնէն զրկեցին փեսանց տունը, որ գնաց խէչաղպօր խօնչէն բերի, քօչին անի ու թէղ յետ դառնայ . ընչունքի էս իրկուռն սրանց կըսրատկանի, սրանց ուրախութիւնը մէնակ էս իրկուռն աս :

Արբ որ փեսի տանը հացը վեր կազան, դաի ու դուռնէն գնաց հարսի հօրանց տունը. ազապ սղէքանց մենծ բաժինը դաի ու դուռնի քամակիցը գնացին, մնացող աւելի մօտիկ բարեկամները հաւաքուեցին , Սօսին քցեցին հալլի բաշի, իրանք էլ կուռն ընկած լէլէ տսկող խաղացին : Ամէն կնիկ էլ ուզում էր իր աղջկանը բազար քցի . բերին իրանց հարսների հետ կուռքուռուկ արին ու խաղացին : Ասլլի բաշի Սօսը հէնց էր ասում լէլէն ու մի ձեռին էլ աղլուխը պօխտ տալի, մարդի քէֆ էր բերում. վախտ վախտ էլ, որ մօտիկ էր տալի իր զրմացը հալլու մէջ ընկած Վարդիթերին, էշխիցը ջուռուռն էր դառնում. նա էլ հօ, զորթ աս, եսլլու մէջն ընկան սաքի թէ խաղում աս, համա ոտներն են մէնակ ժամ գայի, աչքը հրէ Սօսի երեսին :

Ընչանք հալալ կէս քչիբ հարսի հօրանց տանը ինչքան ազապի աղջկէք կային, մի մին խաղացրել էին դուռնով . յետոյ իրանք լէլէ ասին, դուռնէն զրկեցին փեսի տունը : Հէնց որ դուռնի ձէնն առան , եսլլին քանդեցին ու մի քանի ազապի աղջկէք մէջ տեղ բերին, խաղացրին ու շարաշ տուին (*) :

Վարդիթերի մէրը , զորթ աս, Գարեգնին շատ էր պատիւ տալիս, Սօսին էլ Վարդիլուր կիրակի օրը նշան էր դրել, համա մարդի միտքը զրոտէր , ընդուք համար չէր ուզում աղջկանը կենդապար խաղացնի : Մենծամարդը քաշուել էր , մնացել էին քէֆի աղէքը : Սօսը թէղ թէղ Գարեգնի կողքին բռնում աս, թէ դուր տեղը մեր շարաշները ուրիշին տալով կորցնում ենք , ասան ձօրը , թնոց երեսին խաղացնի : Գարեգնին էլ տեսաւ, որ ամէն կնիկ էլ իրանն աս սուաջ քաշում, մէնակ Համասփիւռն (Վարդիթերի մէքն) աս խեղճ երեսին մութը կոխել, չի էլ ու-

կամի տան պէտք է կանչուած լինի, որ մթնեղուս դաի ու դուռնով մի քանի ընկեցների հետ գնաց իրանց տունը :

(*) Շարաշ ասում են այն ընծային, որ աղջիկը խաղալուս տալիս են դուռնաշու համար, որ բաւ անի, այս ընծայն մարդկանց տուածը մի սե փող է, իսկ կնանկները մի քիչ միտք : Որ աղջիկը որ բաւ խաղաց կամ ազապներին հանելի լիտի, նրա շարաշը շատ կըլինի և նորա համար մեծ պարծանք է :

դում թէ կրեայնի, անդիցը մի ձէն տուուց, թէ խնամի, կրեիին թող
 դայ խաղայ : — Զէ զաղեղ առնիտ, խէչ աղպէր ջան, ճրտալով ու նազ
 անկով ասեց պառաւը, իմ աղջիկը խաղալ չի գիտում : Տեսաւ Պարե-
 դինը, որ ինչ անում ա չի ընում, թող մնայ, ասեց Սօսին, էս իրկուան,
 տես էքուց նրա գլուխը ինչ կը բերեմ :

Աքրորները իրեք բերան կանչել էին, որ սրանք դեռ աղջիկ էին
 խաղայնում . յետոյ կառավարիչը ձէն տուուց, որ հինէն բերեն : Էն
 սնամքը մի ազապ տղայ դնաց մուճուրաատանիցը հինի ակիտրը դրուց
 զլիօն, խաղալով բերուց փետի առաջին վէր դրուց : Տեփրի միջին խա-
 չանանքի փռած էր էրկու հաց (լաւաչ) . նրա վրա մի աւանում խէչ-
 աղպօր տանիցն Ալած հինէն էր շաղախամ՝ մին էլ մի աման մաթ
 (սուր, բաքմաղ) :

Ինչքան սրակուած մտրդիկ կային հեռացան ու ազապ տղէքը հա-
 ւարտեցին փետի առաջին չոքեցին : Սօսն էլ, որ փեսադպէրն էր, ըն-
 չանք հիօն փետի դ՛իցն էր, հիմի յետ դառաւ ազապների դէ՛ը . նրո-
 տացրուց փետին ու խաչաղպօրը, կուները քշեց ու փետի երկու մասը
 բանց : — Համեցէք, ձէն տուուց նա, նորափետին ինչքան բարեկամ-
 ներ ունէր, Ալէք, որ հինէն դնում ենք : Առաջ փետի ձեր տատը կխա-
 կաննց, օրհնեց, որդի, ասեց նա, Սիամն ձերունի դառնաւ էս տա-
 նը, հէր Արքնամի օրհնանքը քեզ վրայ ընի, քու բանին արի ընիւս,
 իմ տարը հասիւս, հոզ բանեւ՝ ասիլի դառնայ, լեռը գնաս՝ կանանչի,
 ձամիկը փունջ մանիչակ բուսի, էտոցդ սուր ընի, բահդ սարքին ըլ-
 նի, շատ դատեւ՝ շատ ուսեւ, քիչ դատեւ՝ էլ շատ ուսեւ : Պառաւը
 դնաց, հէրն էկաւ, հօր աղպէրտինքը, յետոյ ամէն աչխա-
 տաւորները, օրհնեցին ու գնացին : Օրհնանքը որ պրծաւ, Սօսը զովմ
 հուզ տուուց փետի երկու մասն ու ասեց Պարեգինն . խաչաղպէր, ցըն-
 ծաւ . էս աղապները քու պարտականը չեն, որ փետի առաջին դուլուդ
 են անում : Պարեգինն էլ, սնց որ իրանց սովորութիւնն էր, ասեց . բա-
 րիկենդանին մի լաւ ոչխար կառնեմ, փետին էլ վեր կուճիւք, կկրթանք
 մի լաւ քէֆի կանենք . (հըս էն առնիլն ա, ինչ առնում ա) . — Եւն
 կենաց խէչաղպէրը, ձէն տուուց Սօսը, մի լաւ ոչխար տուուց ազապնե-
 րին, ու մասը թաթախ արուց հինի մէջը, փետի աջու ձեռը հինայ դը-
 բուց, ձախուան էլ թողուց, որ հարսի ձեռները գնեն, նոր նրա մէկէլ
 ձեռը . խաչաղպէրն ու մէկէլ աղապներն էլ ով ուղեց իր ձեռը հի-
 նայ դրուց, ով չէ հօ, մաթը կերաւ : ~

Նորափետի մի ձեռը որ հինայ դրին, վեր կալան ու դախու-
 դուռնով գնացին հարսի ձեռն էլ գնելու . ձեռը դնային փետի քիլն ու
 Պարեգնի Անուշ քիլը, մին էլ փետի բարեկամեկիցը մի սղայ :

Հարսանքատունը դարտակոյց, բարեկամները գնացին քնելու, ա-
 զապ տղէքն էլ դուռնի հետ վազեցին խնամանց տունը : Տունը որ

խօրթաթացաւ, նոր բերին փեսի, խաչաղպօր ստաջը հայ գրին. հօ կն կիրակրնեբիցը ոչ, ինչ խալխը կերել կին. սրանց համար լաւ բաներ էին շինել պահել, դաթայ, հաղպայ, հաւի միս, խորոված սուկի ու ա- նուշեղեններ :

Հէնց որ հինէն տարան խնամոնց տունը, նրանք որ ընչանք հիմի լէլէ կին խաղում, կտրեցին ու ասեցին դուռնաչուն. — դէ ամս ուստայ, հինէն գննք : Զուռնաչին ծուանը փշեց, գափաչին էլ կտրաջին ու կտրալին տուոց ու բայաթուն գրեցին : Հէնց մէկաացնելով ամում էր, որ չէ թէ մէնակ նորահարսի հօրն ու մօր ողբը սրճացրուց, համա ով որ ընտեղ կային, ամէնի լացն էլ բերուց. ամէն աչգի վրայ էլ արասաունք էիր տեսնում. էն թատր տրախաթիւնը մի կէս սնաթումը դառաւ լաց ու շխան. հարսի հէրը գրուին ասել ա, քաչուել պատի տակին ու քուր ու քուր լալ, մէրը շինքն ա ծոել աղջկայ առաջին աչգեկիցը սլճ սլճ կրակի նման վր ամում, մէկէ կնանիքն էլ տրած՝ ար- մանում են գուռնաչու վրայ, որ ձեռիցը ինչքան բան ա գալի : Էս սաղ հարանքաորի միջին իրեք հողի մէնակ ուրախ են. ուրիշները լաց են ըլնում, իրանք ձիծաղում են. սրանք են փէոի ու Գարեղնի քիբը մին էլ խնամի կերող տղէն : Հինէն որ գնում են, աղջկայ փրոնջ ումուտը կարուում ա. ընչանք հիմի իրանց աղջիկն էր, հիմի չէ. աղջիկը հօ, Աստուած ոչ չհանց սայ, թէ ընչեր ա անում. էլ սիրտը կան- նում չի. ձէն հանիչն ամանչում ա, որ տալն ու քաւորաքիբը ըստեղ են. աղլուխը քաչիլ ա գլխին ու աչքերիցը վէր ամում, շորերը խա- բար անում. հլա լաւ, որ աղջկու թիւնի հին շորերն են : Զուռնաչուն խասափ չունի, անջախ ա էշխալամիշ էլի, մի թաս էլ քցել ա՝ բէլինն ա ընկել, քանի ջանումը ջան կայ, ուզում ա հէնց անի, որ սարերին, ձորերին էլ լացացնի. դու հաղար կանց ու ասա, ուստայ, հերիք ա ջա- նիդ մասաղ, մենք ջուր կտրեցինք, նա իր բանը գխի. ընչանք փեսի տանիցն կկամ տղէն հրաման չանի, նա կտրիլ չի : Տեսան տղամարդի- կը որ քօսմէքի աչքերն էլ ուռեցին, աղանչաք արին խնամի կկողին, որ կտրիլ տոց, դուռնաչու աչքը սրա վրէն էր. հէնց որ նա ձեռը բանձ- րացրուց, ինքը փոխեց կալի : Աղապ աղէքն էլ ըտուր էին բանդ, էն սնաթը կուսբանուկ արին, կալին սաքացրին : Արանք ըստեղ կալի խաղային, օթախումը աղապ աղջկեքը հարսի ձեռները հինայ գրին, հինի հետ լերած մաթն էլ կերան : Հինից յետոյ հարսի մէրը բերուց երկու բաշօրթիկ գրուց էդ խնամի կկող աղջկերանցը խաղաթ, նրանք էլ շնորհակալաթիւն արին, մէր չի կալան, բաշխեցին իրանց հարսին :

Ընչանք աղապ աղէքանց կալին սրճնիլը խնամի կկող աղջկե- բանցն աւ տղէքանցը ջոկ հայ քաչեցին, պատիւ տուին : Արը որ սրճան, նոր էլ յետ ասան գնացին նորափեսի մի ձեռն էլ հինայ գնելու : Խեղ-

ճերը գեռ նոր էին աչքները կայցրել, որ քնահարամ արին, վեր թուցրին, հինէն դրին: Ղորթ ա էլ յետոյ թէք ընկան, համա վայ էն քնելուն, ինչ քնեցին. ընչանք լիս երազներ լին աւանում: փեսէն իրա նշանածին էր տեսում. Վարեղինն էլ Սօսի համար աշխատիլը, Սօսն էլ հօ իր սիրտը կրակողին. էլ ինչ ափը կուզի՝ որ Կատմը հաց կըտանի երազում, ծարաւը ջուր, , ,

ԼԱ.

Լիսը նոր բացուում էր, կառավարիչը կիւն իրանց ասնիցը, տեսաւ որ իրա հրամանի դեօրայ ասնակիներ թունդիբը վառել էր, պղինձները շարել վրէն. փլաւի պղինձն էլ դրանը օճաղի վրա դրած՝ Մուսէս ափէրն էլ կողքին մի կնիայ հետ զից էր անում, ընչունքի նրա եփած փլաւին փլաւ չի հասնիլ, ձեռք որ վլէն դէս՝ կընտրի, էլ յետ կըբանձրանայ, ուտողն էլ կշտանայ չի. փեսէն Վարեղնի ու Սօսի հետ թէք ընկած քնած ա, մուճուրն էլ մուճուրատանը իրա օգնականների հետ պատրաստութիւններ ա տեսնում, համա Բարեկէնը զլուիւր դրել ա սնի քարին, մի բաց տեղ վեր ընկել. —բարի լիս ձեզ, տեսց նա առն մանկըլ. ազբաթը խէրնի, օրը ճաշ ա դառել, գեռ նորափեսին վեր չէք կացրել. տան փրոնջս մօտիլ արն է, երկար ու բարակ սնց ամէկնուել, ըսկի կասես ինքը չընի, ինչ անհող մարդ ա էլած էրել սա, յետոյ սկսեց քնածներին ձէն տալ, զուռնաչուն սհարին (*) սծիլ տալ, տղեքանցն էլ թատրահներ անիլ, որ մի քիչ կենան ու էրթան ֆլան ֆլանին համեցէք անեն, որ էս օր պատկաճաչին զան հարսանիք տընորդողի. ինքն էլ Բարեկէնի հետ մտաւ մուճուրատունը, զինսանոց կարանների ձէփերը պոկեց, համերը տեսաւ, թէ ինչ ա լաւ, որ ինչ վախա ուղենան խալիսը զինին փոխիլ տալու. էն կարասիք բերիլ տայ. մի քանի էլ մօտիլ բարեկամ պատուելի մարդանց հիմի կանչիլ տուուց, որ զան փեսի հետ զնան սնիրանց, տէրաէրին էլ ապապարեց, որ զայ հարսի տուճը, ինքն էլ մի քանի թիքայ մօի լաւ լաւ տեղերիցը խորովիլ տուուց, Բարեկէնի հետ նհար (նախաճաչիկ) արին. ըստուց յետոյ էլ զլինները ձեռները չի ընկնիլ, որ մի քիչ հաց ուտեն.

Արեը սկսեց քիչ քիչ բարձրանալ, որ կանչած պատուելի մարդկն էկան, բարի լիս տաին ու նստեցին: —Պէ բերէք, ասեց նրանցից աւելի պատուաօրը, քթէթը (հարսի հալաւը, հանդերձը) տեսնիք ինչ կայ, օրը ճաշ դառաւ, իրիկնապահ կըքաշի պատիլը: Քթէթը բն-

(*) Մարի Պարսից բառ է, կընշանակէ ստաւօտեան. այս անուամբ կոչում են այն եղանակը, որ քանի հարսանիքը չի վերջացել, զուռնաչին ամէն տաւաւօտ շուտով վեր է կենում կոտորն ու ամում. իմաց տալով՝ որ այս տանը հարսանիք է:

րին վեր դրին, երեսի շորը յետ քաշեցին, մտիկ առին, մաշիների միջքն էլ չափիչ լցնիչ առին, մի մին արագ խմեցին, Աստուծո՛ւ անուրբ առին ու վեր կացան դպա խնամանց տունը: Քոմմէքի առաջին գնում էր դափուղառնէն, յետոյ մի տղայ քթեթը գլխին առաջին խաղացնելով, յետոյ փէսաղպօրը խնչաղպօր ու փեսի հետ իր մաղէն ու գաւը ձեռին՝ բօրօմի միջին էլ խնչաղպօր տանիցն կկամ երկու հաստ մեղրամուս կանանչ ու կարմիր նարօտով փաթաթած, յետոյ մօրդիկը:

Հարսի հօր բակը որ հասան, դրանց առաջն կկան հարսի հէքն ու մէրը, զօնադներին համեցէք արին տուն տարան, փեսի ու խնչաղպօր քթեթն էլ պաշեցին, զանքաշն էլ փեսի ու խնչաղպօր բուռը մի մին կտոր շաքար դրուց, որ քաղցրութիւնով տուն գան ու սաւան իրանց համար պատրաստած թաղտի վրայ կաննացրին, փեսի բարեկամները հարսի բարեկամներէք վիրն նստացրին, տէրակն էլ փեսի կողքին, քթեթն էլ առաջին: — Նշանը բերէք, ձէն սուուց տէրակը հարսի հօրը. էն սհաթը ինչ որ սրանք նշան կին տուել, բխին. Բարեկէն, ասեց տէրակը, մտիկ առէք տեսէք ձեր նշանն էս ա, հօ բան չի պակսած ես փոխած, մի ոսկի մատանիք, մի բալղափալի աղլուխ, 12 էլ ընկնած (կանթած) պաճախուռ. — Եղ ա, տէրակը ջան, ասեց Բարեկէնը, — Դէ որ էղտես է, օրհնենք. ասեց տէրակն ու տեղիցը վեր կացաւ, շուրջառը քցեց, առաջ նշանն օրհնեց, նշանօրհնէքն առաւ խնչաղպօրիցը, յետոյ քթեթն օրհնեց, պակղրամն առաւ Բարեկէնիցը, մութաւելին (երեսփոխ) էլ իրա լուղինն առաւ ու նստեցին: Տէրակը մի մին ձեռն առաւ շորերը խալխին շհանց տուուց. երևին զբրած էր խաղաթները. օրհնեալ լինի, ասեց, Բարեկէնը, իրա խնամու համար բերել ա մի մահուտ չուխացու, մօրն էլ մի զանաուղ մինթանացու. մաշիների մընի միջի չամիչն էլ դարդիկց իրա ջէրը, մինն էլ թողուց, որ լցնեն հարսի ջէքն ու ասեց, որ տանեն շորերը հաքցնեն, Բնչանք նրանց շոր հաքցնիլը մի քանի աղջիկ խաղացրին ու փեսի համար խաղաթ բերին. մի տեփրի միջի դրած էր իրեք ջուխտ նաչխուն զխլբայ, փեսին, խնչաղպօրն ու փեսաղպօրը, երկու կարմիր ֆաս, փեսին ու խնչաղպօրը, երկու էլ կիրաքաչի (փէշիկ) բթըներին քըցելու համար, որ պինչները սրբեն: Զուռնային չոքեց դրանց առաջին, մի մին հաքցրուց զխլբէքն ու նրանց հիներն էլ ինքը փեր կալաւ. յետոյ վեր կացաւ մին էլ անեց, որ աներանց կոտպանդն էլ կապեն:

Անանոնց չոր հաքնիլը ինչքան թէ էլ ընի, մի սհաթ կը քաչի. ո՛ր մնաց, որ հիմի պատի հարսն են զարդարում. էնքան վախտ ինչ կկել էին, երկու էնքան էլ նստեցին խալխը, անճախ կկան խնչաղպօրը կանչեցին, որ գնաց հարսի դոտիկը կապի: Գարեղինը հէնց որ գնաց, տեսաւ, որ չարաւը քցել են զխլխն ու կաննացրել. — առէք, ասեց, դոտիկը կապեմ, օրը ճաշ դառաւ: Շոր հաքցնողները ասին, կորել ա դոտիկը, ա-

ուանց փողի զանախլ չլ հաս էլ հանեց մի երկու հազար գեան փողաբու-
 ւուց, առաւ գտախլը հարսի միջքին մի դաղմ կապ տալով՝ սանց մի-
 ջին մի աղայ բերեա, նշանամիրչ հետ ըռնէնց պինդ սէր ունենաաւ հարսն էլ
 չուրեց իր քսաորի ուր պաշեց, հա էլ սուստօր գրտին ու շուս
 էկաւ: Քէջգանն զէջ շորերը հարցրին, հարսի հէրն ու մէրն էլ կլան ի-
 րանց աղջկայ վերջին օրհնանքը ստին ու հարսը դուս բերին, տան
 մէջ տեղը՝ երթիկի տակին կաննացրին՝ ալ տալի լաշալը երեսը քաշած:
 Տէրտէրն էկաւ փետին ու հարսին ձեռ ձեռի տուուց ու շուսջաղը քը-
 ցեց ուսը, դնաց ժամ: Տարսին (տանելու եղանակը) ամեցին, էլ յետ
 հարսի հօրն ու մօր սիրաը փուլ էկաւ: մի դիւրը աղասէրերը ծափ են
 տալի, ուրախանում ու մտաները սինչներին տալի, նրանց մասխարայ
 քցում, թէ տարանք, մէկէլ դիհն աղջկայ ալերն աղբիւները աչքներին
 դրած՝ դաղ ու մուռքուն են անում: Խեղճ պատի՝ ա մն էլ ինչ անի, բիրան
 էրուումա (հօ միւս կողմիցն էլ ուրսիւ ա): թէ լաց կընի, երեսը սրարդ
 երեսում ա, ամօթ ա: թէ լաց չի ընիլ, կասեն, էս աղջիկը մարդի դը-
 նալու համար մեռած ա էլիլ, վիլի ոտուսն ա էլիլ: Խեղճը մնացել ա մո-
 լորած՝ զուլօր քաշ աքցել ու տխրել:

Հարսի մէրն ուղեցաւ, որ կաննացնի փետի քամակին, կիրաքաչին
 սայ մի տուար փետին՝ մինը հարսին, երկու էլ հարսնաղպեր հարսի
 կողքերիցը բռնեն, ինց որ իրանց պատկերիցը մնացել էր, համա Վարե-
 դինը չի թողուց, թէ հարսն ու փետն թող կուռ կուռի բռնեն, մի հարսն-
 աղպեր էլ մէկէլ կուռը բռնի: Ըսէնց բռնեցին ու երխիչ էլան. տա-
 րանք, ձէն են տալի աղասէրերն ու աղջկայ սիրունջը մասխա-
 րայ քցում: Գուռը դուս տանելու զուռնաչին ոտը դէմ արուց չեմ-
 քին ու թողուց ոչ, որ դուս յա են, քանի ուժամն էլ կար, տարանին
 զէնց, որ հօրն ու մօրն աւելի կրակի, ընչանք բերեն իրան մի խալաթ
 տան: Ինչքան աղասէրերն ու Վարեդինը ասին դուռնաչուն, որ անց
 կենայ, նա աւելի էր պրտմներն ուսցնում ու աղալի անգերիցն ամում:
 վերջը հարսի հէրն աչքերն արտասուռնքով լիքը՝ միջտխտ դիւլայ բե-
 րուց կոխեց դուռնաչու ջէրը, որ անց կացաւ ու դայդէն փոխեց: Որ
 քուչովը պաի անց կացնէին, պատերի բաշերը լցուած մտիկ էին տալի
 հաղարաւոր մարդ ու կնիկ աչքը քցողը հարսի երեսին ա մտիկ տալի,
 որ տեսնի թէ հիմի ա սըրսն, թէ աղջիկ վախաը:—Ո՞վ չի խանում,
 որ հիմի սիրուն ա, ասում էին մին մընու, սիրուն չալ օչխասը կասած՝
 զուլօր շինած ու աղջիկ վախաը մին սրտի ընի, որ մի աղլիից սա-
 վաճի բան չկար գլխին, ախաս չի ըսէնց. բերանը բաց ուլ գխտայ ա-
 տաններն երեսն, պինը մենձ ընի, թէրը ծաղիկ չընի. համա ը-
 սէնց ամէն սրահասութիւնն էլ քնթկալը ծածկել ա (*):

(*) Այս գատորութեան վրա հաստատ մտած են մընչև հիմա և կիման շատ
 տարիներ՝ ուսոյ և զժուարաւ շիրիւրջանայ այս վնասակար սովորութիւնն է

զլիտովը պատեց ու նե՛քսն տարաւ , Բտեղ առաջ կկան ինչքան բարեկամ կնանիք կային , սովէնքից առաջ խաչադպօր ու թագաւորի մէրը , իրեքի թուշն էլ պաշկցին , մի մին կտոր շաքար դրին բռները , որ քաղցր տուն դան , իրանց խաղաթը քցեցին հարսի զլիտին ու գնացին մէջ անդ ընկան խաղաչին , քաւորստօրիցը սավաճի . թագաւորի հէրն ու մէրն էլ էս բազմութեան միջին կուս կուսի բռնած՝ խաղացին ու իրար քօրօնցին , պաշաչօրեցին , խալիլի սիրտը ուրախացրին : Ամէն աղգտկան բարեկամներն էլ խաղում էին , համա թագաւորի պատկուած քիբը զլուին առել ա կօրել , չի կրնում . խաղաթները որ քցեցին պրծան , ուղիցան նեքսն տանեն , համա հարսնադպօրը պինդ բռնեց հարսի կուսն ու ոտը դէմ տուռց , չի թողում յառաջ գնալու . ինչքան կուզին , թնդ աղանչաք անեն , նա թողող չի . նրա մտքինը թագաւորի մե՛նծ քիբն ա . թէ կըղայ կըխաղայ , իրա հարսին կըբարտլի , հօ նա էլ կըթողայ , թէ չէ , չէ : Նա էլ շան ոտը կծել ա , մտել մի սօխախ ու տալի կացել , կասես իրան սպանիլ պտեն , դուս չի գալի . Աստավարիչ , զուում են դուրս ու անկց խալիբը , տղի սիրտը ինչ էք կտորում , բերէք թագաւորի քուերը , դա ձեզ ոտով զլիտով մի աղջկիկ ա տուել , դուք դրա օրտի ուղիկքը կէս ս՛աթ չէք կատաչիլ . Աստավարիչը մարդիկ ա քցել քունջ ու պուճախ ման գալի . վերջը դտան , չորս մարդով քաշտարով բերին մէջդան . Խեղճ աղջկիկը ինչ անի , տեսաւ որ ծակ տչք իրան ա մտիկ տալի , կոները բանձրացրուց , խաղալով գնաց աղսորը բարովեց , անց կացու որ հարսին էլ բարովի , թուշը պաշի , ապրի քեալաշ (կտրիճ) տղէն , գիլի պէս վրայ թաւա . էդ հարսին էլ ինքը մի լու բարովեց , Թամաշաւորը վիրե ներքեիցը ձէն ձէնի առկն . ապրիս տղայ , հալալ ա հացը , մաշալլայ հարսնադպէր . համա վայն կիւլ էր հարսնադպօրը տարել , թէ որ անպաշիլ թողել էր . Թամաշաւորներին ձեռիցը բխարուս կըլնէր , քօմնա ձէն կատայն , թէ խաբեցին , սածթ հարսնադպօրը : Հիմի էլ մի ցախից պրծանք , մինն առաջ կկա . վաղինը չըլի , որ ասում ա , « գիլից փախայ , արջի ճանդ ընկայ , » . զուունաչին ոտը դէմ ա տուել , ածում ու առաջ չի գնում . հարսանքատէրերը ձէն են տալի , թէ գնա , համա թամաշաւորն ասում ա . սուտ են ասում , անկաջ մի անիլ . սա էլ էն քցած խալաթներիցը մինն ուզում ա . կառավարիչը բերել ա մի հասարակ աղլուխ , որ կապի բուկը , համա նա զուանի գնչովը հէնց ա վրայ քշում , որ քամակէ քամակ յետ ա դառնում , ըստոր ընդոր զխալուլով : — Դէ , էլ ինչ էք մարդի խաթրը կտորում , ձէն են տալի սովէն կողմից , մի լու խալաթ տուէք իրան . ձեր տունն Աստուած չինի , նա ձեզ համար մի սիրուն հարսն ա բերել , դուք մի լու խալաթ չէք դիմիչ անում տալը : Ճարն ինչ . իրանց պատկերիցը մնացած ատաթն ա . կառավարիչը բերուց մի լու խալաթ փաթսթեց դրա բուկը .

ննքսե քաշեցին թագաւորին ու թագուհուն, որ թաղութի վրայ կան-
նեն: Ըստեղ էլ մի կրակ ու պատիժ կայ: մի ութ սարեկան սլափկ
տղայ նստել ա բարձի վրայ, վեր չի կենում, որ հարսն ու թագաւորը
կաննեն. Տօ քիչ բան չի, երեխէն նստել ա, որ թագաւորի սչքն ա-
ռաջին անգամ տղայ տեսնի, իրա առջիննիլը տղայ ընի: Գարեղնի
պարտքն էր էս, հանեց մի երկու սև փող դրուց երեխի բուռն ու վեր
կայրուց: Գափ ու զուռնէն կարեցին. աէբուէրը, որ յառաջուց կկել
էր նստել, տեղիցը վեր կացաւ, թագաւոր գողովն, ու սահպանիչն
ասեց, մաշտոցը տուուց թագաւորի խախը, ոչ բարեկամները զան
համբրեն ու խէշհամբուր քցեն, ինքն էլ դրաղին կաննեց ու օրհնեց.
— օրհնեալ լինիք, ասում ա, լիասիրտ առէք, ձեր որդուց պսակն ա,
քանի կարաք, մի խնայէք, տանտկին, քէյլանիք, կէք համբրեցէք:
Հէնց որ խէշհամբուրը սրժան, թագաւորի մենձ քիրը, որ ընչանք
հիմի դուխ էր առել կորել, հիմի մի քանի ջահել աղջկէքանց հետ
խաղալով կլաւ հարսի կուռը բունեց ու տարաւ նրա համար պատրաս-
տի օթախը թախտի վրա կաննացնելու: Մի պափ աղջիկ էլ ըստեղ ա
նստել հարսի բարձի վրա ու վեր չի կենում. սա էլ ուզում ա ասի,
թէ ամէնն էլ որ տղայ բերեն, սրտեղ կէրթայ. առաջ տղայ տեսար,
թող առջիննիկ տղայ ընի, ինձ էլ տես, որ աղջիկ էլ ունենաս, աղ-
ջիկն էլ, աղէն էլ Ասարժու տուած խիղան են, հինգ մասն էլ իրար
բարեբար չեն, համա սրը կտրես, կըցախի: Ըստուր պարտքն էլ հարսն-
աղջորն էր, ջիբիցը մի քիտայ հանեց, տուուց երեխին, վեր կայրուց
ու հարսին կաննացրուց, ինքն էլ կողքին նստեց զսլախ:

Էլնէկ նրան, ով հարսնաղջկեր ա ընում. զուխը քարը, թէ դուս
անկուս անպափաւ ա ընում, համա էս երիօրը շան ու դիլի քէֆի
միջի ու ընում. ընչանք հարսանիքի վերջանալը պոփ աղջկերանց մի-
ջին նստած ընի, նրանց հետ զրից տայ, նրանց հետ սէր ու սօհրաթ
անի. թէ կուղ քսան տարեկան աղայ տղայ էլ ընի, աղէքանց մէ-
ջը չի դուս գալ. նա պոփ հարսի կողքը կտրած նստած ընի. մի ա-
ռակ կայ, ասումա մարդ ձմեռը կատու դառնայ, ամառը շուն, ընչունքի կատուն ձմեռը որ տեղ տաք տեղ կայ, քորսու տակին,
տեղաշարի միջին ա քնում, սմառն էլ շունը որ տեղ հով տեղեր կայ՝
ընտեղ, հիմի ես ասում եմ, որ մարդ ձմեռը հարսնաղջկեր ընի, ա-
մառը յիքատէր: Մեր յարգետը չխօսքան հարս ու աղջկէքը, թէ ու-
րիչ վախտ տեսնէին հարսնաղջորը, շուաքիցն էլ կըկորէին. հիմի
ինչ հանաքներ, մասխարութիւններ, զրիցներ ասես, որ իրար հետ ա-
նում են նրա կշտին ու ամանչում չեն:

Ախ ինչ կըլէր, որ Սօսը էս օր հարսնաղջկեր ընէր, քանց թէ վէս-
աղջկեր. նրա աղիղ սիրեկան Վարդիթերն էլ էս աղջկերանց միջին էր.
Հարօր երբ որ թախտի վրայ կաննացրին, նստեց ոչ, ընչանք կէ-

տորը, քառորակերն ու մէկէլ բարեկամների կնանիքը դան սչ հրաման տան նստացնեն: Կրանք իրանց ստաթը գիտն, կիան կաննեցին, յառաջ քառորակէրը զնաց հարսի բուռը փնորայ գրուց ու սանց, որ նստի, յետոյ կետորն էկաւ, կաննեց, որդի ջան, սանց, տունս քունն ա, անդս քունն ա, քունջ ու պուջախա քունն ա, դու իմն ես, ես էլ քունն եմ, ըստուց յետոյ ամանչիլ մի, նստի, սանց ու մի ջուխտ էրծաթէ քորոց դրուց բուռը, թշերը պուչեց, յետ դառաւ: մէկէլ կընանիքն էլ կիան թշերը պուչեցին, մի մին զուլբաղի, ես փող, ես մի քանի մարջան բուռը դրին ու հրաման տուին որ նստի, նա էլ նստեց:

Հարսին որ թագաւորի կողքիցը տարան, համեցէքաւորը, որ ընտեղ մեթիլ էին տալի, նեքսե կիան ու կառավարիչը ամէն մարդի արծառնաւորութեան գեօրայ նստացրուց: Տէրաէլն էլ Կարմուխն (Վարկնի աղպօրը) առաւ կողքին ու նստեց: Կս որ կնանոնցը էս տեղ տեղ չէլաւ, նրանք ուրիշ օթախում նստեցին ընչանք մարդկանց վեր կենալը: Պասկաճաչին մէնակ բարեկամները չեն ըրիլ, գեղումը ինչքան լաւ մարդիկ ըրնէր՝ կանչած կընէին, տունը դռնիցը հետ իրեք շորս չէրկ նստած էին. վիրի դի՛ր նստած էր Ալիան աղէն, նրա խօսքը թրի սլս կարուկ ա, ինքն էլ մարդի սիրտ բաց անող, որախումթին սիրող. ինչ քէֆէր ասես, որ էս պրակաճաչին չի շանց տայ. որ սլըսակաճաչին նա չընի, մարդի սրտէն տալ չի. որ ընտեղ նստի, մէկ էլ տեսանք ձէն տուուց. Բարկէն, քու մարիֆաթի կարուի, էս խալիին նստացել էս ըստեղ մաղանաթի, մեր ուսուցը աւելի լաւ գրուցի տեղ էր. թէղ արան հաց բեր. կառավարիչ, քու կառավարութիւնդ զխումղ դիպչի. որ ըսէնց յետացնիլ ստէր, ընչի չկիր մեղ ասում, որ յառաջ մեր սներումը հաց ուտենք, յետոյ դանք. մի քանի մարդ էլ քամակիցը վկայութիւն են տալի. ես իմ Աստուածն, աղէն լաւ ասում, կոտորուցինք սոված: — Աման աղան ջան, մի քիչ էլ համբուրի, էս սնաթը խնամիքը կըղան, վաղուց եմ գրիկը դեռ չեն եկել, ասում ա կառավարիչը, սչ աղէք, մինդ էլ վաղեցէք: Մին էլ տեսինք հարսի հէրը իրա սրտի ուղած բարեկամների հետ, տասը տասներկու հոգի նեքսե մտան, — օրհնեն ի տէր ասին, խնամի Բարկէն աչքդ լիս ըլնի. նրանք էլ — աչքալիտի կենաք, համեցէք վիրե, խնամի Արմենակ, մէկէլ խնամիք, համեցէք աղի կուշաը: Նրանց համար առաջուց տեղ էր թողած՝ կիան իրանց տեղը նստեցին: — Ղէ, քու իրդի կողքդ քեզ խառն, սանց Ալիան աղէն Արմենակին, ըսկի ամանում զգնում էլ ես. թագաւորը թաշաը նի էլած խաշը զիսին կաննած ա, էս սնաթն էլ քու փեսեղ ա: խանչալիդ քարը վէր կընկնէր, որ մի գլուխ էլ ա տայիր. դէ վեր կնց զլուխ սուր էս սնաթն, շնտ: Խեղճ Արմենակը ամանչելով տեղիցը վեր կացաւ, զլուխ քուուց թագաւորին

ու նստեց : Դէ պրծէք, հաց քաշեցէք, ձէն սուտց աղէն : — Այ ջաշիդ
դուրբան աղայ, դու որ չընիս, մենք կըրկոտորուինք, ոչ պակաս մեր
զլիսիցը, հաստատ ըլիս էս գեղումը, ձէն սուին ամէն գհից խալիւր,
քու շուաքը մեր վրիցը անողակաս ընիս Լաննաւորները հացը քաշե-
ցին, ամէն մի բան բերելու : Աստուած շնհաւոր անի, խօսքն էլ
հետը, տէրտէրն էլ հացն օրհնեց ու սուս կացաւ : Ըսօր Սէփան աղէն
ըտտեղ էր. սր տեղ նա ընի, տէրտէր չի, որ շահն էլ հաստայ (հա-
մարձակութիւն) չունի բերան բանալու : — Աստուած շնորհաւոր անի,
ձէն սուտց էս պատուելի մարդը. Բարկէն, աչքդ լիս, մէկէլ աղեքան-
ցրդ էլ տեսիս, բարեկամաց աչքը լիս ընի. ամէնն էլ հետը, Ընչանք
հիմի խալիսի աչքը տէրտէրի վրա էր, հիմի աղի : — Հաց կերէք, ու-
րախութիւն արէք, խմեցէք, փչացրէք. Պ. Արչակ, ասեց մի մարդի,
որ հետու նստած էր, էդ քու կարգի ուրախութիւնը քեզ եմ տալի,
թէ լաւ չես քէֆ անիլ, ինձնից պրծնիլ չես. Պ. Տիգրան, քու շար-
քինն էլ քեզ եմ տալի. Պ. Սահակ, դու էլ ըտեղ կառավարի, մի լաւ,
մի լաւ ուրախութիւն անենք, Բարկէնի դեօնը քանդկնք : — Աչքներիս
վրա, աղայ, ձէն սուին էս մարդիկը, զլիններիս վրա, քու հրամա-
նը կըրկատարենք. յետոյ ամէնքը իրանց կարգի նստածներին ձէն
սուին, աղէն հրաման արուց, քէֆ արէք սղէք ջան, մէկ լաւ ուխ-
տութիւն : Խորովածի վրա Սէփան աղէն թասն առաւ ձեռն ու ասեց.
օրհնեակ ի տէր, էս մի թասը խմենք թաղայ խնամունց կենացը, նը-
բանց սիրտն էլ էս մի թասովը շահենք, խաբեցինք աղջիկը ձեռներկցը
խլեցինք, Արմենակ, քու կենացը քու բոլոր բարեկամներովը, Աստ-
ուած ձեր բարեկամութիւնը հաստատ պահի, (հօ ես դիտէ՛մ Աշտարակ-
ցու բարեկամութիւնն ընչանք էսը (վազը կտրելը) դուս դալն ա). մէ-
կէլ խնամիք, ձեր կենացը. նրանք էլ շնորհակալութիւն արին. աղէն
խմեց ու ձէն սուտց. տօլուբաշի Արչակ, լսեցիր ինչ որ ասի, թէ
անկաջներդ բուրդ էր մտել : Լսեցի աղայ, ասեց, հրամանք արաւ.
— Դէ որ ըտէնց ա, ասեց աղէն, սլլահվերափն քեզ մօտ, քու ջերդի
մարդկանցն էլ խմացրու. նա էլ ասեց հախշի օլ (*), աչքիս վրա, ա-
ղայ, ու յետ դասաւ իրա մարդկերանցն ասեց, աղէն հլ. ասեցի ա, որ
թաղայ խնամունց կենացը խմենք. ինքն էլ սլլահվերդի գնաց Տիգրա-
նի մօտ, նա էլ Սահակի ու ամէն մարդ էլ խմեցին :

Մի մին թաս էլ սուէք կառավարողներին, թաղաւորի հօրը, ասեց
աղէն ու ձէն սուտց. պարտն կառավարիչ, հաստազուլու Գուրգէն, սն-
ճախ զլիւղ էս դու տակ, էլ չես ասում, թէ էսքան խալիւր լցրել եմ
տուն, էս ճոս զինին կապել փորները, զէ քու ցեղիդ Նարսի՛. հաստ-

(*) Ալլահվերափ ե կախի օլ Պարտից բառեր են, որոց աստջներ կընշանա-
կէ Աստուած սուտց, Երկրորդը լաւ լնր, թէ ինչ մտախն են այս բառերը ի
դորձ ամօմ գլխի խմելու մամանակը, որ ընդհանրացած է, չգիտեմ :

բակաթիւն, նստան քք էս գինուն : — Զէ, աղայ ջան, գլխիդ դուրբան,
չատ վիս գինի ա : — Ես սնաթը աղայ, ձէն տուոց կառավարիչը. դէ
պտի դու հրամանք անես, որ մենք էլ գլխներխ վրայ կատարենք .
փառք Աստըծու, շիրախանէն լիբը գինի ա, մի մարդ գրկի, սոս որ ու-
ղում ես, գայ, որը կըճաւանի, ընդոց բերենք : — Ես քեզ իմ տեղակ
վէքիլ եմ անում, ասեց աղէն, դու՝ քու մարդութիւնդ : — Պաւերը վեր
կայէք, ձէն տուոց կառավարիչը կաննաւորներին ու գնաց շիրախա-
նէն, մի ուրիշ կարասից լցրուց ու գրկեց . իհարկէ էս առաջուանիցը
լաւ էր, խմեցին ընչանք վրախ գալը : Տօլմի վրայ էլ թաղաւորի հօրն
ու մօր ու իրանց բարեկամների կենացը խմեցին : Ծնորճակալութիւնի
վախտը աղայ Ալփանը հրամայեց, որ Բարկէնն ու իր կնիկը գան մէջ
տեղը շնորճակալութիւն անեն համա նա ըստում դէմ ընկաւ, թէ իմ
կնիկը քաւորներիցը փախչում ա, կարալ չի գալ : — Գէ գնն ընր, ախ-
մանի, օխտը քուակամէր ա, հիմի ամանչում օ. ժամանակիս պտփ
հարմնբումի էլ չի ամօթ մնացել : Կառավարիչը տասը մարդ գրկեց,
համա թաղաւորի մէրն ասեց. իմ գլուխը տուէք ու քաւորներխ առա-
ջը մի տանէք : — Գալիս չի, էկան սալն աղին : — Գնացէք, տսէք
գայ, ասեց աղէն, թէ չէ տեղիցս վեր կըլինամ, քաշ տալով կըբերեմ :
Պարեզինն ու իր աղպէրն էլ հրաման տաին, որ ամանչի ոչ, գայ : Է-
կաւ խեղճ կնիկը քափ ու քրալնքը կոխած՝ գլուխը քաշ քցած՝ սլինչը
չամբարի տակոլը խոր կալած՝ խուշուշքն ընչանք աչքերը ներքե բե-
րած՝ գլուխ տուոց, առաջ քաւորներին՝ յետոյ հասարակութեանն ու
գլուխը դօշին կպցրած՝ կաննեց : — Թաս տուէք դրան, ասեց աղէն ու
մտիկ տալով Բարկէնի կնկանն՝ ասեց. էս հասարակութիւնը քու մար-
դի ու քու կենացը խմել ա, դու էլ գլխես, որ պտի շնորճակալութիւն
ըլնիլ, սրանց ոչ մինը քու հօրը պարտական չի, սոս էդ թասը, շնոր-
ճակալութիւն սրան, մարդիդ հեա էլ սուօջտի արա ու խմի կամ յես
տնք. գլուխը պտտեց կնիկը. — Է, որ ըսէնց ա, գործու ես, որ մարդդ
քու տեղակ շնորճակալութիւն անի, նա էլի գլխով արուց : Բարկէնը շը-
նորճակալութիւնն արուց պրծաւ ու ձեռը քցեց կնկայ շլինքը մի լաւ
պաչեց : Ալ լիկը հէնց որ ուղեցաւ գլուխը կուան տակիցը հանի, շընթ-
կալը սնչիցը դուս ընկաւ, սլինչն երեաց, խալիքը ծիծաղացին. նա էլ
ձեռը քցեց. Լրեան ու սաքի շանդոնց, թէ թուք էլանք աչխարճիս
միջին, սլինչս երեաց ու փախաւ :

Տօլմէն որ վեր քաղեցին, կկաւ վրաւ. էս վախալին աղէն թասը լըց-
րուց, ձեռն առաւ ու ասեց. հասարակութիւն, անկաջ արէք, մենք խը-
մեցինք թաղայ ու հին խնամոնց կենացը, հիմի մնաց մի մենծ բան,
որ ամենից հարկաւորն ա. էս ուրախութիւնը որ կայ ու վայելում ենք,
քոմեա թաղաւորի, թաղաւոր, մի քիչ էլ խէչաղպօր համար ա. մենք
պտի նրանց կենացն էլ անուշ անենք, որ Ատոտած թաղաւորի ու

հարսի կեանքը երկար անի, վաճառները բարի ըլնի, ու յետ դատաւ գր-
պա թագաւորը. — թագաւոր, քու ու թագուհու կենացը, Աստուած
ձեզ մի բարձի տիրացնի, հայլուորիք, ծերաննք, թոռան, ծուան տէր
ըլնիք, բաղդաւոր ըլնիք. խաչաղպէր, խաչի զօրութիւնը քու բանին
գործին աջողութիւն ըլնի, ինչ մութաղ ունիա, ամենակարող Աստ-
ուածը ինքը կատարի, բարով էս օրէս քեզ էլ տեսնինք, քու հար-
սանիքին էլ մի քէֆ անեմ, յետոյ մեռնիմ. համա դու մի մզգոյ մարդ
ես, վախում եմ յետացնես. Արշակ, ալլահիբրդի, ասեց ու խմեց : Ամէն
տեղ էլ թատեր են դարդակուում թագաւորի, թագուհու և խէչաղպօր
կենացը. վերջին էլ մի մին թաս տալին թագաւորին ու խէչաղպօրը,
որ շնորհակալութիւն անեն (*):

Գարեգինը, փառք Ատործու, մենք գիտենք թէ ինչ քարաքաւա-
րի ա, բերանը բաց արուց թէ չէ, մի հէնց շնորհակալութիւն արուց
իրնքի տեղակ էլ, որ ամէնքի բերանն էլ բաց մնաց. յետոյ ինքն ու
թագաւորը գլուխ տալին ու պանկներն առան. զուռնային ծուանին
ղեց, բազմութիւնն էլ իրնք հետ ձեռները բանձրացնելով ուսայ ձէն
տուուց ու սուս կացաւ : Յետոյ աղէն ասեց Արմենակին, որ հրաման
տայ՝ թագաւորը նստի հաց ուտի : — Նստի հաց կեր, տեղիցը կան-
նեց Արմենակն ու ասեց. որդի, էլ ըստուց յետոյ ամսնչլ մի, թա-
գաւորը նստեց, համա հաց չի կերաւ : — Ղու ուղում ես առանց բե-
րանբացուկի հաց ուտացնիլ, ասեց աղէն Արմենակին. մեր գեղի սո-
վորոյթքը գիտես ո՞չ : — Հաց կեր, որդի, տեղ Արմենակը փնտրի ծի-
ծաղալով. ծակ քարափոցը վիրն ինչքան փռուումեր (մացասուտ)
կան՝ քեզ. Չաղի դուզը, վարդանարակի խարաբէքը, չընդները, մեր
մենձ յիքու խիարկենի պօլօքին, թէլ համուկ հաւողի թուփը, լօղ
ղեղի ծառը, մեր քուրսու վիրի կողքը, եղի բլուղը, մաթի պուլի-
կը, մածնի սերը, սերտ սերտ ձուերը, աղիլ թիքէքը քօմնա քեզ,
(ըստանք ես գիտեմ զանքաչղ էլ թաքուն երկխանցս բերնիցը կարիլ
պտի քեզ ուսացնիլ հօ). հերիք չի, որդի, տուածս էլ ինչ ես ուղում (**).
ղէ հաց կեր, էլ հօ հողիս հանելու չես :

Թագաւորի յառաջը բերին էն ձուածկը, որ բակը մանկիս դիտովը
պօխտ էին տուել. նա էլ մի թիքայ վեր կալաւ, բերանը սրեց
բթի աղլիտովը, մի երկու թիքայ էլ խէչաղպէրն ու փէսաղպէրը վեր կա-
լան, մնացողն էլ գինի չխմողներն անուշ արին :

Ղնչանք հացի վեր ունիլը զուռնային մի նամդայ (եղանակ է) ամեց,

(*) Էս շնորհակալութիւնը, թէ որ խաչաղպէրը կատարեայ է, ինքը կանի,
թէ չէ մի մեծ մարդի շինք կըբցն, որովհետեւ թագաւորը խօսիլ չի մինչև
որսի չի գնայ :

(**) Էս ասածները միայն ծիծաղաբու համար է, ասլա թէ ոչ խոստացած տե-
ղերը բոլոր անպիտան տեղեր են և ո՞չ մինը իրանը չի :

վերջը հացը վեր քաղեցին : Տէրտէրի խոտարու վախար հիմի էկաւ . դը-
տակը դիտցը վեր կալաւ . հացն օրհնեց , աչքներդ լըս եղիցի , ասեց ,
Բարկէն , Արմենակ , սիրով լինիք : Աստուած թագաւորին եթագուհ-
ւոյն ձեզ բաշխի , ու մաշկները իրա նոտած շորի տակիցը հանեց , հա-
ղաւ ու գ'աց , նրա քամակիցն էլ աղէն ու առէն համեցէ , քաւորները :

Մարդիկը որ վեր կացան՝ կնանիքը խէչաղազօր մօրն իրանց զլխավի-
րին առած՝ նստեցին հացի : Արանց հետ թագաւորն ու իր երկու ըն-
կերներն էլ հաց կերան : համա հարսի համար պսակիցը յետոյ հօրանց
սանիցը թիքայ (լածին) էկաւ . էս երկօրը ընտոց պաի ուսի : Անանի-
քը հացից պրծան ու ջահէլներին թողին պատի հարսի կշտին , ահէլնե-
րը գնացին իրանց աները հորս զրկելու :

Անանոնց հացից յետոյ թագաւորը իր մի քանի մակարներովը դը-
նաց դերեղմանները , իրանց ննջեցկոյց դերեղմանն օրհնիլ սուտոց ու
յետ դառաւ իրանց կտորը հորս անելու :

Բնչանք հորսի հուկըը հաւաքովը ազապ աղէքը թագաւորի աղիլ
խաթեր համար իրանց զօչաղութիւնը շհանց տունն , ուժները փորձեցին :
Երկու երկու դուս էին գալի մէշդան ու կոխ պրծնում . յատաջ փահ-
լեանի պէս մի քանի հետ պտիտ պտիտ էին անում , քաղցը ծիծաղն
երևաներին ծլուռը ծլուռը էին ըլնում , մօտ գալի աղաբօր պէս ձեւ-
ները իրար զօչի տալի , ետ թէ չէ մին մընի ուսը բուռն անում ու
բաց թողում , իրար ուժ շհանց տալի , յետոյ քիչ քիչ մօտ գալի իրար
բռնում , թափ է թափ տալի , մնց որ երկու զօչ բերես մէջ տեղ կըռ-
ուացնես , մին մընի լինող էին քցում ու իրար քաշքշում : Ազապ աղջ-
կէքանց թամաշէն հօ , որ էս վախտին կիտակ կիտակ դուս են դա-
լի հարսի օթ-ախիցը քունջ ու պուճախից թաքուն թաքուն մտիկ տա-
լի , մեր զօչաղների էջիւր բերում , տաքացնում , ուժ էր տալի : վեր ընկ-
նողի անտանը խեցափ պէս կտարում ա . թէ մի աղջիկ էլ մտքումը
էն աղին սիրում ըլնի , սիրտը կտարում ա , իր խորհուրդը անկատարա
թողում . համա մեր սիրով ջահէլները երբ կըթողան իրանց աղիլ հըն-
կերի անտանը կտարիլ , հէնց որ մինը վեր ա ընձնում , ասում են , ոտը
տոթ պրծաւ , ետ թէ չէ մէջքը գեանտովը չի դիպաւ ու էն յաղթու-
ղի սիրան ուրախացնում :

Ա՛ր տեղ էս թաւուր զօչաղութիւններ ըլնի ու մեր աշխարհքի ուշ
ու մխարը իր վրա դարձնող Սօսը իր հուճարը շհանց չի տալ , էն
էլ իր աղիլ սիրեկանների առաջին . տես , թէ ինչ էկաւ :

Սօսի թհնամիքը՝ Վարդիթիւրին ուղտները քշեր ցերեկ աչխատան-
քի միջի են , բայքի էս թաւուր աղի անտանը կէս փող շինեն . էլ էն-
քան միաք չեն անում , թէ իրանցից ո՛վ կըհասնի նրան . էն ձկթով
գնդաններ շուս տուող , օխար տարեկան զօչի օլօքը երկու մատով
փշրոյ աղին ուղում են , հէնց անեն , որ կողքը դեանտովը տան , բայքի

Վարդիթեւրի սիրը սասցնեն : Գիտեն, որ Վարդի մի թուրք կայ փահ-
լեվան, ղեռ նրա թիկունքը ղետին չի տեսիլ, զնայել ևն մի բոլորի
փող մասրաֆ արել, առել էկել, որ նրա հետ մէյգան մտցնեն, զե-
ղուսը ինչքան թայղահներ կան, քունն հաւաքել ևն թամաչի համար,
որ բա խայտառակեն. էլ չեն համարձակուում որ աշկեարեայ ասեն,
Թուրքին մէջ տեղը կաննացրել ևն ու ստում. աղայ կասենք նրան, որ
սրա հետ կոխ պրծնի, ինչ բան ա անդունների միջին պարծենաքն ու
էս թաւուր տեղուսը հետ. փախչիլը : Ասում ա . . . փանչ քեզ ասեմ,
կույն դու բար, . . . Սոսն առանց էն էլ ղետեր, որ դրանց միաքն իրա
վրայ ա. տեսնում, ա որ Թուրքը խորողամիջ ա էլէլ, կունիլը քցելով
դէս ու դէն հարատ հարատ ման ա գայի ու մարդ կանչում, որ հետը
կոխ պրծնի. սիրտը վեր չի կարու մեր Սոսի, արինը կուներումը սա-
քացաւ, ջանը կրակ ընկաւ. յետ մտիկ տուուց դպա հարսի օթախը
տեսաւ, որ մի թորուն աղջիկ հաւաքուել ևն Վարդիթեւրի գլխին, մա-
տով մին Սոսին՝ իրան չհանց տալի, մին Թուրքին, վնջ գլխաւ, ասեց.
հիմի նրանք ստում կըլինին, թէ դու՝ որ Սոսին դովում ես, բա ընչի
չի Թուրքի հետ մէյգան մանում : Էլ սրան ինչը բանդ կանի. Գարե-
գին ջան, ասեց, հարերու թխնս հատաւ . Էս Թուրքի փքուած ման-
դալը ինձ ճաքացրուց, Վարդիթեւրս էլ աղջիկքանց միջիլը աչքով ա-
րուց, որ կոխ պրծնեմ . մէյգան բաց արէք, գտաց ու փաթորիկի
նման մէջ տեղ ընկաւ շորահան էլած . երևը յետ դարձրուց դպա
Մոքի, Սուրը Գևորդի անումը տուուց, իրնք հետ խէչահանեց. յետ
մտիկ տուուց իր սրտի սին Վարդիթեւրին, տեսաւ, որ երեսը ծիծաղ ա
էկել. ինչքան ուժ ունէր, տանն էնքան նրա ծիծաղելովը ուժ ու
էշի տաւ : Գէ, մարդ բերէք, որ ղիմանայ : Թուրքը ընչանք հիմի
հէնց էր ման գալի, կասեա չափի աղէն ընէր . Սոսի էշխալամիջ ընիլը
որ տեսաւ, ջանը դող ընկաւ, սարտափեց, գլուխը պտխտ էկաւ. թէ
տաննէր օչ, վեր կընկնէր, համա ինչ, փող էր առել, հօ կարալ չէր
յետ դառնալ. մին էլ որ մի անումի տէր էր, պտի ցեխը կոխէր :

Որտեղանց որտեղ Արշալիրն էս սահաթն կկաւ. նա թուրքին բա էր
ճանանչում. հէնց որ տեսաւ Սոսի հետ մէյգանումը պտխտ պտխտ անե-
լիս, ուրախացաւ, թէ հիմի Սոսին կըսայ ղետնովը, հօրս բերնիլը սրա
դալաւանքը կըկարուի : Թուրքը հէնց ուզեցաւ մօտ գալ, ևն Ալի, Մահ-
մատ փէյղամբնր, Հստան Հիւսէին ասեց ու վրայ քշեց, մեր կըս-
րիճ Սօսը ծոռնկը տուուց ղետինն ու ձևը քցեց թուրքի ուտը, հէնց շը-
պըրտեց գլխովը, որ երկու դաղ հետ. ղետնի հետ հաւասարուեց. հէնց
ուզեցաւ Սօսը շօքը ղետնիցը կարիլը, Թուրքը մին էլ վրայ էկաւ. էլ
յետ ապրի իմ աղպերը, որ թուրքի շլինքը կունստակը շառաւ ոլորեց,
ճառճառի ձէն հանեց ու թիլացած մեաց Սոսիս ձևին . բանձրացրուց
դրան մին էլ, հէնց քցեց, որ գլուխը մի քանի տեղից պատ-

ուց : — Ապրի տղէն, զուացին ամէն դ՛ից ծափ տալով, հալալ ըն՛ի քու կերածը. աղջկէքն էլ, որ ընչանք հիօի ծակ ու ծուկիցն էին մտկ տալի, հիօի հաւաքուլ էլն չարդախի սա՛լը, ընտելից ծափ տալն ու Վարդիթերի զօշին, միջքին կամանց տուին, թէ աչքդ լիս : Գարեղինն էն սնաթը վաղնց, պաշնց իր սիրելի աղագոր ճակատը, որ դուձմանի սրբտով չարուց ու էն սնաթը շորերը քցեց ճիւղը, որ քրտնած ա մտի սչ. համա Սօսին էդ թառուր բաներն ինչ կը քրտնացնեն. թագաւորն էլ էկաւ պռօշտի արուց ու իր ձեռովը մի թաս զլնի թաւաղայ արուց. զարդիմանդ տղէքն էլ էկան պռօշտի արին ու Գարեղինն աչքալիս խօսային. Արշաւիրն էլ գորթ ա լաւ պատուց, հէնց էլաւ, սնց որ մի քար վեր ունիս սրտաքթալը ջարթ ետ, համա երեսահանց էկաւ պռօշտի արուց : Թուրքին բերողներիցը ոչով չի մնաց, սրանցի հերտիցը գլխներն առան կորան ու Թուրքին թողին վառած՝ վնչ, վնչ անելով : Էլ յետ մեր բարեխորտ Սօսը գնաց վեր կացրուց, Թուրքի գտնիլը յետ արուց, կապեց զլուսն ու ճամփու քցեց, թէ գնա՛ հիօի քու բարեկտմներին դափ :

Այս պրծնիլը որ վերջացաւ, հալլին սարքեցին ու ազապ տղէքն իրանց սրտի ուղած մի հալլի խաղացին : Հէնց են թռչում, որ կտան ոտները գետնը չի առնում : Ընչանք հալլու պրծնիլն էլ բարեկամների ասնիցը մի մին հաւ էկաւ : Եալլին որ վերջացրին, զուռնաչին էս հաւերը մի մին ձեռն առաւ ու բանձրացնելով կանչեց. թագաւորի մտկարներ. քօմմա ձէն տուին, հրամե՛. — Ատուած ձեզ բարի կամէ՛, տանց զուռնաչին, շէն կենայ խչչաղղէրը, էս օրէս իրան ըն՛ի, Ատուած իր կեանքը երկար անի, որ բերել ա մեր թագաւորին մի լաւ հորս, մի լաւ խալաթ, մի լաւ խօնչայ (թէն մի հաւից ստլահի ոչինչ վրայ,) տունը շէն, շէն կենայ : Մէկէլ հաւերն էլ ըսէնց անում անում կանչեց, զուռնէն ամեց : Եկան ասն երթկի վրայ թուրը գիօցը հանեցին ու գնի հետ խաչաձև դրին. թագաւորը էս թրի վրա իրնք հետ ծուրը դրուց ու թուրը համբոց, աղօթք արուց Աստըծուն, որ էն խաչի միջնորդութիւնովը իր թուրը կարուկ անի ու վեր կացաւ : Բաց թուրը վեր կապան երկու մարդ, երթկի վրայ բռնեցին. յառաջ մի մենծ աքլոր թագաւորը հորս տուուց, աքլորի շլինքը թուրուց թրի վրա ու քցեց երթկովը նեքսե, յետոյ խաչաղղէրը, յետոյ Սօսը, համա չէ թէ թրի վրա, մի մատը բռնեց ու աքլորի շլինքը մատով թուրուց, քցեց նեքսե. յետոյ ամէն ազապ էլ իրանց ասնիցն էկած հորսը տրւին ու նեքսե ամեցին, որ եփեն իրիկուճա հորտի միս ուսնն (*) :

Հորտից յետոյ ընչանք մտիթը գետնն ասնիլը տղէքը կտերը հալլի

(*) Էս որտի սովորութիւնը և մեղամարտութիւնը, կարծեմ, մնացած պէտք է լինի մեր նախնի թագաւորների ժամանակիցը, որ առ հատուկ երբեմն երբեմն զուարճութեան համար անում էին :

խաղաղին, թաղաւորին ու բախաւորին. հէնց որ մտի՞նք ընկաւ, թաղաւորը թուրը ձեռին իր խէչաղպօր ու փեսաղպօր հետ նեքսն էկաւ (**), զնաց իր թաղորին կաննեց, աղապներն էլ զնացին, որ յետոյ զան քէֆ անեն :

Էս իրկուտն էլ կանչիլ չի հարկաւոր. բարեկամները՝ ով հորս ա զրկել, իրանք կրդան . մէնակ աէրտէրին կանչեցին , որ էկաւ հայն օրհնեց, հուի շորիչն ու հաւերն անուշ արին ու մենծամարդը քաշուեց, կնանիքն էլ հոց կերան շուտով, որ թամաշէն սկսեն :

Քօչին ամկուռ ձէնը որ լսեցին, գեղումն ինչքան աղաղ տղայ կար, լցուեցին նեքսն. տաղաւ, բատոց, պատրհան չի մնաց տանը, որ շարուեցին. գեանին հօ, ոտ փոխելու տեղ չկար : — Ո՛վ աղջկիլ ունի խաղացնելու, հունար ունի շհանց տալու, դուս բերի մ՛յղան, լաւ բազար քցելու վախան ա, մուշտարին շատացել ա, ձէն տուուց կառաւարիչը : — Ասան մի կենդապար (պարի անուն է) ամեն, ասեց մի կնիկ, իմ աղջկիլը պարի խաղայ : Կենդապարն ամեցին, աղջկիլը զուխը քաշքըցած՝ մէջ տեղ էկաւ, զլուխ տուուց թաղաւորին ու ծանր ու բարակ կունկրը ժամ տուուց : Խաղը որ մի քիչ թէթեւացաւ, կաննաւոր աղէքանցիցը մընը մէջ տեղ մտաւ ու շարաշ կանչեց : Խաշաղպէր Վարեգիչը առաջ տուուց մի փող. կանչուցն էլ ձէն տուուց. « Էս շարաշը խէչաղպօրն ա, նրա բարեկամն ուրախանալ թէ շնամին կուրանայ, հինգ թուման շարաշ տուուց (թէն մի սե փող էր), այ շարաշ, այ հաւատարա : Աղաղ աղէքանց որը հաւանում էր էն խաղացողին, նրա սիրու շարաշ էր տալի. որ աղջկայ խաղաղուս շատ շարաշ կխտուէր, էն աղջկիլը հընկերների միջին դասիլով ասում էր. հողս ձեր զլխին, ես մի հետ կաննելու բանծրացնելումը դուռնաշուն տասը շահի խէր եմ տուել :

Սուր երբ որ տեսաւ, որ վարդիթերի մէրը իր աղջկանը խաղացընելու միտք չունի, կնանիքն էլ երբ որ դօս են անում, ունքերով իրան ա շհանց տալի, սիրտը փուլ էկաւ ու Վարեգիչի անմաջումն ասեց. միտղ ա էրկուամը, խի չես ձէն տալի բերի խաղացի : Վարեգիչն էն սհաթի՛ը վեր թաւա, զնաց Համասիխուի կողքին նստեց ու ասեց, թէ ինձ կըտրես, քու պատկի Փափակի արեւը կըտրես, երեխէն զրկի խաղացըրս, հիթիկուց խեղճին ճըրտացիլ մի, սրա լաւ օր տեսնելու վախալը հիմի ա, էքուց դահր ու հողսերի տակ կըմանի, արևի հասրաթ կըմնայ, էլ կարալ չի օր քաշիլ : Պառաւը, դորթ ա, մի հետ պալին էր կաննել, ոնց որ ասում են, « Եղամէշ կըտար, մեղայ Ասածու չէր ասիլ » , ես վեր կըկենամ, ասում էր, պառաւ տեղովս կըխաղամ քու խաթեր համար, ու սրան չեմ թողալ, համա Վարեգիչի խօսքերը հէնց քարոզ չի, որ ում ասի քեար չանի , տեսաւ որ չի ընում, դէ՛ լաւ, ասեց, քու խաթեր

(**) Պատկի հայեր յետոյ թուրը փեսաղպիլը կըտայ թաղաւորին, այսուհետեւ մինչև թաղը վերցնիլը թաղաւորը պէտք է պահէ և զգոյշ կենայ, որ հարսնաղպիլը չդրամայ և իրան ամաչացնի :

համար թնոյ գնան խաղայ :

Վարդիթերը մօր հրամանը որ առաւ, դուս էկաւ, մի լաւ մերդայի (սրբի աւուռն է) խաղայց, քոմմէքի բերանն էլ լաց մնաց . խաղը որ թեթեացաւ, էլ շարաչ կանչողին մշուլ (ժամանակ) չէին տալի, որ մինը պրծնի նոր մինը, իրար վրայ տալիս էին աղասնելը. Սօսը հօ, թէ ջիրումը մի քանի սև վող ունէր, էսօր պրծաւ : Զուռնաչու էլ քէֆն ա էկել, սև փողերի ձէնն էլ նրա էչինն ա բերել (*), քանի կարուս ա, խաղի եղանակները փոխախուս ա, որ չէ թէ խաղացողի, նստողների ճանկն էլ ա ընկնում, ուզում ա, վեր կենայ խաղայ. Վարդիթերն էլ Աշտարակու միջի վարդը, հէնց ա խաղում, որ կասես ոտը դիտինը չի ընի աւնում. կաքառի պէս սորօր աալը, բարակ շարմաղ կաների քուլայ քուլայ անկը, չարխի պէս պոխո դալը, ալ վարդ երեսի սիրունութիւնի հետ մխացած՝ մտիկ տուողների սրտի մէջ տեղն ա նեքսե գնում : Շատ աղջկէք խաղայուս աղայ տղէքը ստար մի տեղ, հինգը մի տեղ իրանց Պիւմբու ճամփինն ետ թէ չէ յիքանոնցումը արած զօչարութիւնները պատմելիս, չէին էլ ուզում խաղացողի երեսին մտիկ տալ. համա հիմի բակումն էլ ով որ կային, լցուկին տուն. էրթիկին էլ գիւնները կախ քցած մտիկ էին անում. էրնէկ էտ թաւուր աղջկայ մօր աչքի լսին :

Սօսը Գարեղնին մի կարմիր խնձոր էր տուել, հէնց որ Վարդիթերը խաղալը պրծաւ, Գարեղնը տեղիցը կաննեց, առաջ գնաց ու սուռց իրան, նա էլ, դորթ ա Գարեղնի ձեռիցն առաւ, համա հօտիցն էլ խնայաւ, թէ ուս ջրիցն ա դուս էկել :

— Էլ կնց, բերէք, ձէն տուռց կառավարիչը, բազարի ապրանք, դըլուխ ցխելու մալ, ջահեղների կրակուած վախտն ա : Ինչ լաւ, որ ոչով չի դուս էկաւ, թէ չէ Վարդիթերից յատոյ էն որ աղջկիցը սրտի ընէր, որ աղասնելի մտքիցը քցի նրա խաղալը. ով դուս գար, անպատիւ կըլնէր :

Խաղալաց յատոյ օլինն սկսուեց, դափ ու դուռնի ձէնը կարուեց, սուռը բանեց մի խոր սըստութիւն. — Համկայ սրէք, Շահը գալիս ա Օսմանլուի հետ կուտելու, ձէն ա տալի մի ջառչի ճիպոտը ձեռին, ըստօր ընդուր քշելով, մէկ յղան անկուլումէն տեղ էլ ճրարները մթնացրել են, մնացել ա մի մում թաղստորի առաջին, մի երկու էլ ճրար նուաղ լիսով աների վրէն. — աթուս դրէք, բղաւում են : Են սհաթը բերին մի հին, որքը ծակ քաղցակ (սասլատ) դրին տան մէջ տեղը, երթկի տակը : Մին էլ ինչ տեսնես, մի բօղ իշի վրայ նստած, երեսն ալըրտա, ոսկոսի ալանդէքը շինքին, մի քուլա բամբակից միրուք շինած, մի սլաւիլի հին քուրք թարս հաքին, մի ճղճղատուած փօստ զլիսին, մի աքլորի ջղայ (սոջ) գտակածալին, երկու մարդ էլ գտակները շուս տուած :

(*) Որտե՛տե՛տ այն շարաչի փողերն իրանէ :

կրեաները մուր քսած, մի մին ամբարոց (կրակ խառնելու փայտ) ձև-
ներին, իշի նողաչն քաշելով, ծանր ծանր գալիս են։ Ուռած՝ ուռած
էկաւ մեր շահը. իշիցը վէճ գալուս մի վէճ ընկաւ. — աններս քանդ-
ուեց, ձէն տուին ֆարքաշները (շաթիր ծառայ), որ առաջին էին ու վա-
ղեցին վեր կացրին նստացրին ամուրի վրայ. խայլը ծիծաղու կոտոր-
ուել են։ Մի առաջ միրուքը սղալեց, հողաց, բողազն խտակեց ու ա-
ւեց, թէ Օսմանլուսն զօլ պոտի, նա մեր հաւատին թշնամի ա, Հայի հաց
են ուտում, Ալի փեղամբարին ուշուեց են տայի, մեր Հասւն Հիւսէյի-
նը բանի տեղ չեն ռոտում, դոնուսն հաւաքինք, որ նրոց Օսմարի աչքը
հաննենք, էն սնաթը, որը մի թի, որը մի բահակոթ, որը մի ցախա
ւել, որը մի խշմար (երկծիղ փայտ) վեր կալան, էկան առաջին կան-
նեցին. յետ դառաւ մեր շահը, որ կոուրը սարվացի, մի մասխարայ
մարդ քամակիցը գլխին որ բամբասջեց (ղարկեց), աչքերը փոս ընկաւ,
քաղլակը տակիցը դուս թռաւ, միջքի վրայ փոռեց. բնչանք վեր կե-
նաին էլ ճրագը բռնեցին միրքի տակը, բամբակը կալաւ, քիչ մնաց բե-
ղերն էլ հետը խանձի, մի տղայ էլ փառչով ջուրը բերուց, սաքի թէ
կրակն անցնում ա, լցրուց գլխին. խեղճ շահը վերկացաւ ու փախաւ,
Բսէնց մի քանի օյններ արին ու ազապ տղէքը լէլէն ասին ու միլաւ
հալլի խաղապին. լէլի հալլին գուռիցն աւելի ա ճաներ ընկնում, ա-
ղապների քէֆը բերում։

Սուր որ մի տեղ ընի, ով կարայ կալլբարայ ընիլ . բռնեց մընի ձե-
ռնն ու կալլին տաքացրուց. էլ տանը մարդ, կնիկ, հարս ու տղջիկ չի
մնաց, որ վեր կացան ընկան հալլու մէջը. մէնակ մի քանի պառաւ
կնանիք հաւաքուել էին մի քնջնում ու իրար հետ զրից անում. ըն-
չանք լիս մօտանալը խաղապին, լիտամօտին տղջիկէք միջիցը դուս է-
կան, տղէքը մի լաւ թռչելու եղանակ ասին. «հա թռէք, թռէք լիսա-
նայ, տան տէրը դայ դուս անայ», մի քանի պոխտ էլ թռան, վեր-
ջի Աստուած շնհաւորն ասին ու ամէն մարդ գնացին իրանց աները։

Թաղաւորն ու խէչաղպէրը մի քիչ հաց ուտելուց յետոյ թէք ընկան
քնեցին, համա խեղճ փեսաղպօրն էս քշիւր քուս չկայ . հարսնաղպէրը
կըզայ թաղաւորի թուրը գողանալու, պոխ մուղայթ իկնայ, որ չի կա-
բենայ. թաղաւորն էլ թէ կարաց, պոխ հարսի չորերը գողանայ։

Ամէնքը որ աչքները կպցրին մի քիչ հանդատանալու, թաղաւորը
գնաց հարսի օթախը տեսաւ, որ հարսնաղպէրն ու հարսը քնած են .
ուսուլով վեր կալաւ հարսի երևոյ տուլլն, հարսնաղպօր գիւլբէքն ու
բերուց. Հարսնաղպէրն աչքերը մի վախտ բաց արուց, որ քոտը երևոր
բաց, իր էլ գիւրէքը չկայ. խեղճը գլխին վայ տուուց, որ փեսն ա
ստարել, էկաւ որ տանի, համա մեր փեսաղպէր Սոսն ընէնց շատերի ա
ճամբու քէլ, տա հօ յետինն էր. վեր կացաւ բռնեց հարսնաղպօրը,

երկու մարդ դարձնացրաց, վկայ բռնեց, որ առաւօտը զոտի պիտանն ընի ու բաց թողուց :

Եւոր բացուեց ամէնի վրայ էլ, կառավարիչն էկաւ աները սրբիլ սը-
ւուց, որ էսօր նօղլի (քաղցրեղէն) օշն ա, թագաւորը շառ (դատաս-
տան) պոտի կարի :

Թագաւորը թագաւորն նստեց, Չարեղիւն շինեց վէզիւր, Սօսին էլ Ֆարրաշ
ու հրամայեց, որ Չարեղիւնը շառ կարի : Ֆեսաղալէրը մի լախտ ձեռն
առաւ, կաննեց. ով որ տուն էր մտնում, իրեք հետ դուխ էր սալ տա-
լի թագաւորին ու բերում առաջին կաննայնում ձեռները սրտին. ա-
մէն էկող իրա հետ բերում էր մի աղլուխ շիրինի, մի շուշայ էլ արագ-
ֆարրաշն ասում էր. թագաւորն ապրած կենայ, էս մարդը գող էր, շատ
մարդիկ թալանեց, շատերի տունը քանդեց, շատ չալիշ էկանք չի կա-
րացիք բռնիլ, հիմի ինքն իրան ա էկել, քու դուռն ընկել, քեզ համար
էլ փեշքեռաշ ա բերել, քնչես հրամայում. նա էլ ասում էր բերին զիւլ-
լով առէք. թէ մենք մարդ էր ընում, մի թաս արագ լցնում էին բե-
րանը. թէ պատիկ էր ընում՝ մի կտոր շուշուխ կամ սի ալանի էլն կո-
խում բերանը :

Ամէն բարեկամներն էլ մի աղլուխ միւրք նօղլ դրկեցին ու իրանք էլ
յեանուց էկան : Հէնց որ քոմնա հաւաքուելին, թագաւորը նստեց
շարեաթի (դատաստան). մի մարդ նատացրուց միւրգայ (դրաղիւր), մի
մոխրաս գրուց առաջին թանաքամանի տեղակ, մի աթարուց դարամի
տեղակ, պարանն էլ բերին մէջ տեղը վէր քցեցին : Առաջ բերին թա-
գաւորի հօրն ու մօրը. Ֆարրաշը իրեք հետ դուխ պիլ տուուց ու ա-
սեց վէզիւրին. սրանք մեր թագաւորի ասն վերակացուն էին. քանդել,
փշացրել, կերել են ու մեր թագաւորին էլ մասխարայ են քցում : — Գրանց
երկուսին էլ մի տեղ կապեցէք, ասեց նաղիւրը (Չարեղիւնը), կարպետի միջին
կողմեցէք ու թօլ արէք. էն սճաթը հրամանը կատարեցին : Մի քանի
մարդի էլ, որին կախ տուին, որին խաչեցին, որին կապեցին, հարան-
աղաթին էլ չօքէ չօք բերին ներողութիւն խնդրել տուին ու մի մին
թաս գինի խմելուց յետոյ տղամարդիկը քաշուեցին : Օրը որ մի քիչ
բանձրացաւ, դրկեցին բաժինքի յեանուցը. կանչեցին ինչքան որ մենձա-
կանիք կային բաժինք անսնուու : Գափ ու դուռնի ձէնը խնաց արուց
բաժնքի դալը. կնանիքը կարողը կարգին շարուեցին. մին էլ տեսանք նեքս
մտու մի դութիկ շալակին մի տղայ, մի հարան էլ քամակիցը, մի բօթնոց
չիրինի էլ նօղլը : Հարսին համեցէք արին վիլի զի՛նը թագաւորի կըշ-
տին բաղմացրին, յետոյ գնացին դափ ու դուռնով մէկէլ օթխելը պատի
հարօին բերին թախտը հանեցին. թագաւորի կողքին կաննացրին. Բաժինք
բերող հարսը դութին քաշեց առաջն ու բաց արուց, մի մին բաց անկող
շորերը տուուց իրանց. էս իրան երկու մինթանէն՝ մինը խառ՝ մինը
խառ, էս իր քեաթիբէն, էս արխալուխը, էս 12 բաշորիթիկ, 10 շախտ

քիայ, դաւութիւն և այլն : Կառավարիչը մի մին ձեռն առաւ ու չէն կեննայ մեր խնամքին ասելով, քօմմէքին էլ շահաց տուուց :

Բաժնեքից յետոյ հաց քաշուցին, թագաւորը իր առաջի էլած չէլածը լցնում ա էն հարսի (իր քենին էր) առաջը , թէ կեր , նա էլ իրան ա թաւաղայ անում , չի ուտում . նա պոխ հարսի հետ հաց ուտի . թագաւորատուն (կենաց թասն) էլ խմեցին ու վեր կացան , մի բաւ հալլի ամեցին խաղաղցին , հարսին էլ քցեցին հալլու մէջը խաղաղցին ու Աստուած շնորհաւոր անի ասելով՝ ամէն մարդ գնաց իրանց տունը , աւերեցին էլ էկաւ թողը վէր կալաւ ու հարսանիքը պրծաւ :

ԼԲ.

Ես սնց որ լսել եմ, դու շատ քեզ ա դրախ բաներ ես անում, դու խնայար իմ միտքս, որ չեմ ուզում էս սաղի աղջկէս մարդի տալ, ասում էր հարսանիքից յետոյ Վարդիթեւրի հէլը իրան կնկանը. էս ինչ թաւուր պառաւ ես դու. հարսներդ, ասենք, ջահէլ են , նոր ծէսեր են բանացնում, դու ընչի ես իմ աղջկանը բաղար քցում, հարսանքատանը խաղացնում, որ Վարեղինն էլ վեր ա կենում խնձոր տալի Սօսի համար. բալքի ես նրան չեմ տալի, պոխ ճամբին կապուի խեղճ քորփիս. այ կնիկ, հէրիք չի դու մեր անումը խայտառակիլ տաս, աշխարհքով մին անես : — Ա՛յ մարդ, արի մի անիկ, մի ըլլի, գողից քարը վէր ածան, Աստծանից վախեցի . էն աղէն խեղճ ա, մեր աղջկին էլ նրանից պակաս չի սիրահարուել . սաքի ինչ պակաս աղայ ա, որ դու նրան հաւանում չես, փառք Աստըծու, պարտք, պակասութիւն չունի, տարին տասն երկու ամիս սարերում, քօրերում դու իւր չոր քարին դրած՝ մի հափունջով ա ման գալի, Աշտարակցունն էլ կդ ա, էլ ինչ ես ուզում. ուրիշ հոռարներն էլ հօ, Աստուած չար աչքից փրկի, ձէն ասես, քաղաքատարութիւն ասես, գօռ ասես, ունի. մէկէլ օրը փահլիստինն հէնց զեանովը տուուց, որ դու ինն ութ տեղ պատուեց, ծակ բերանը նրա վրայ էր խօսում. էս մեր Արշախին էլ, որ ասաջ գլխներս տարաւ ընչանք տաքացրուց, հիմի յետ ա կաննէլ, խալխի միջինն դնացել ա պուօջախ արիլ հեղը, ինքն էր էկել նստել արանաւալով ասում : — Ար ըսէնց ա , այ կնիկ, մեղքը քու չլինքը, ասեց հաղիւորը, ըստուց յետոյ, թէ փոշիմանութիւն դուս գայ, ես մեղաւոր չեմ. իրիպունը մեր աղէքը սուն կրզան, նրանց հետ էլ մատահաթ անենք, ես զիտեմ, էգտոց էյօր էլ Հօրթաթողն ա, Վարեղինն էլ կըղայ, բերենք խօսք ասենք, նշան գնենք, ութօրէքից (յետ ծննդեան) յետոյ էլ պակին, սոսնն էրթան, Աստուած իրանց հետ. ջանմ, ես փախ չեմ դառնալ. դու տեսնում ես զեղտան քանի մարդիկ ենք ճամբու. քցել, չենք տուել. հարստները սեղիցը վեր

կենսոյը տասը հետ անլուայ մարդ դրկելին, մօտ չի թուին ք, զհաշին ի-
 բանց համար պատկուեցին. մնացել են մի քանի ջահէլ ջուհուներ, որ ա-
 սում են, պատկուի չենք, ընչանք Վարդիթիերին առնինք ոչ. հարաթի
 նրանց մինը պաի առնի, ու կարալ չենք տասը կտոր անիլ. հէնց էրէկ
 էլ Պարեղինն ինձ պատահեց, ապի, թէ մի քանի օր համբերի, սեանենք
 Աստուած ինչ կը յաջողի :

Հէնց էս խօսքին երկու տղէն էլ տուն մտան. — բարի օր ասին . էլ
 ինչ մարդ ու կնիկ թաքուն թաքուն խորհուրդներ էք անում, էդ աղ-
 ջիկը ում որ տալու էք, տուէք, ասեց մենձ տղէն, թէ չէ գլխներս տա-
 բան, քուչոյն էլ չենք կարում անց կենալ, ամէն զհից խօսված (առան-
 ձին) են կանչում. մեր Արշաւրին էլ Աստուած բալբի մի խելք ու քեա-
 մայ տայ, թէ չէ գլխինն իրան օգնիլ չի, հարիւր մարդի ծիծ ա տալի .
 համա ինձ հարցնողին ես ասում եմ, որ էս տարի աղջիկ չուհինք մար-
 դի տալու . — Որդի ջան, ասեց Հիթումը, ընչանք հիմն էլ մենք բառը
 վրէն էինք խօսում. դուք էլ էս ամբը, դորթ ա աղէք էք, համա աչ-
 խտտաւոր էք. ձեր քուեր համար մի ջուխտ մաշիկ էլ ա առել կրնէք,
 ուր մնաց, որ ինձ էլ դուք էք պահում, ինչ էք ասում, ձեր միտքն ինչ
 ա. աղջիկ ա՛ պահիլը պէտքը չի, ում ամանք, որ լաւ ըլի, փառք Աստու-
 ծու, մեր աղջիկը բազաւոր ա, տասը տեղից մուշտարի ունի. որը ձեր
 սիրտը կուզի՛ ասեցէք, մենք էլ էն մարդկանցը մի պատասխան տանք :

Թէ ինձ էք հարցնում, ասեց մենձ տղէն, դորթ ա, ուրիշ ուղտները
 հարուստ են, համա Սօը նրանց պէս հարբին ծարաւ կըտանի ջուրը
 կըբերի. անց որ էլ լուծ եմ, մեր աղջիկը բոթից են տուել նրան.
 Թէ որ Արշաւրին էլ խելօք տղայ ըլնի, մարդին ուշուեցնասաւդ չենք
 դառնալ . — Ապրիս որդի, մեր միտքն էլ հէնց էլ էր, ասեց հէրը. Ար-
 շաւր, որդի, դորթ ա, դու սրանից պատիկ ես, համա իմ հասցած սլը-
 տուղը դուք էք. ինչ ես ասում. թէ պաի դպա Զարմայրի քաւորի աը-
 դէն ասանես խօսքդ, մաքիցդ հանի, քանի չունչս պանխա ա, ես մեր
 դեղիցը դու աղջիկ չեմ տալ. ես մեր գեղի նօքարը լաւ աչեմ քանց
 ուրիշ գեղի աղէն . — Դէ որ ըսէնց ա, պաի էն էջմխածնեցուն չի տաք,
 տուէք Սօսին, նրանից լաւ տղայ չի կայ, քարով քցե՛ անկաջը վէր
 չի անիլ. աղի տուղը պաի ինքը փեփին նօքար ընի . Սօը թէ կուզ
 հողին էլ կըքանդի մեղ համար. թէ կուղէք, ես էքուց Պարեղինն
 կասեմ, նչան բերին : Չէ որդի, ասեց հէրը, ես նրան խօսք եմ տուել,
 որ հորթաթողիցը յետը դայ ինձ մօտ, կարական ջուղար առնի, էս ա
 էքուց չի էլօր հորթաթողի բարեկենդանն ա, ինքն իր վախար դիաի .
 Ըսէնց խորհուրդ արին իրանց միջին, համա Աստուած իր բանը գիտի,
 մենք յառաջ գնանք :

Հորթաթողի պատին Պարեղինը երևան էր գնացել. Սօը փախակիցը
 լսել էր, ինչ որ նրանց տանն էն օրը անց էր կացել, ընդուր համար

էլ ամէն օր դնում էր կարմնջի ծիրը, Եւէանայ շնամկն մեկ ասլի, թէ քնչ էլաւ, էս ա հորթաթողի պատը դուս էկաւ :

Հէնց որ Պարեգինն էկաւ, Սօսը հէնց էն իրկուռը խնաց տուուց. պրծի, ասեց, իրկուռնս դնան, երկաթը տաք տաք կըծեմեն : Խեղջ աղէն էս կէս քշերին ջարդուած վեր կացաւ դնաց, համա քօս բազըը խո գուշմանին մտահան չանի : Պարեգինը ներս մտաւ տուն, տեսաւ որ Հեթումը երկար բարակ մէկնուած՝ լճկոն քաջի ա տալի, հիւանդացել ա. կնկը ստի տակին, աղէքն էլ զլսավորերը նստած՝ երեսին մըտակ են տալի. — Բարի բիւուն, ասեց, էդ ընչիցն ա հիւանդացել, նոր Երևանայ էկայ, հէնց որ լսեցի, ասի էրթամ ակը տամ : Ար քիչ զլից արուց, սիրա տուուց, բանց ու : Աստուած լաւ թխն տայ, ասեց, վեր կացաւ դուս էկաւ : Սօսը էս կէս քշերին Վարդիթերենց դրանը Պարեգինի գալուն դու էր դառել, հէնց որ լսեց հայրորի հիւանդութիւնը խաբանուց, վայ տուուց զլիսին իր անբաղդութիւնի համար ու աչքերը պարկ գառած՝ ընկաւ Պարեգինի հետ գնաց անխօս :

ԼԳ.

Վարդիթերի հէրն ընչանք նոր տարին մնաց հիւանդ. Սօսի քարը մի հետ ծողը էր ընկել, բանը խափանուց : Պարեգինը միշտ սիրտ էր տալի նրան, որ համբերի էս աղիւղ օրերն էլ անց կացնեն, հայրուրն էլ լաւանայ ու դնան ուղեն. էս ուսուսովը օրեցօր հայտմայ ըլնելով՝ զիմանում էր Սօսը կաղանդի օրն էկաւ. միտք արուց, որ էսօր Վարդիթերենց տանիցը Պարեգինի համար շիրինի կըղայ, նրա աղպօր փայֆէն ա. վեր կացաւ քշեր հանայ գնաց Պարեգինին տարի շնորհակտ : Հէնց որ իրար տեսան, փաթաթուեցին, պոօշտի արին, ուրախութիւնով տարի անց կացնենք, ասին, ու մի մին թիքայ մաղայ զրին բերանները, որ սաղ տարին քաղցրութիւնով անց կենայ :

Էսօր ամէն տան էլ քաղցրեղէն ու արաղ դրած կըլնի. ժամիցը որ դուս կըզան, կերթան իրար տարի շնորհակտ. իրար տեսնելուս սիրով պոօշտի կաննեն, կասեն, բարով, ուրախ սրտով յամաք աչքով մին էլ էսօր հասնենք, շատ տարի անց կացնենք. աչկերաները ուստեքանցը կերթան տես, մոնթերը խալֆին, ժողովուրդը՝ աղէքանցը. մէկխօսքով ամէն մարդ էլ ըսօր ուրախ կըլնի. մէնակ մեր սրտամայ Սօսն ա տխուր, որ ոչ բարեկամի տուն ա էրթում, ոչ խնդում ծիծաղում. հէնց էն ա ինչ էկաւ Պարեգինին տեսաւ, նրա կշտին նստեց էլ վեր չի կացաւ. Պարեգինի մոնթերը մի մին բօրնայ մաղայ, մի ջուխտ զիւրով, մի շուշայ արաղով էկան տեսութիւն. Փափակն էլ ամէնից յետոյ ներս մտաւ : Սօսի աչքը փափակի ալլիով վըլն ա. թէ տեսնենք քնչ պտի ընկել. վէր դրուց, բաց

արուց շիրինի էր ու երկու ջուրս աստ յաւրասանու զխլուայ . Էս մի ջուրս
արն ասեց մէքս ա գրկել քեզ համար , մէկն էլ չիքս դրկից , որ Սօսի
տաս . ոչով բտտում խարարութիւն չունի , թաքուն ա բերել մէջը դրել .
— Տեսնո՞ւ Սօս , ասեց Գարեղինը , նոր սարին վրայ էկաւ քեզ . վառք
Աստծու , առաւօտնաց քչերնանայ վեշքեան շի առտ էկար , Աստծով վեշ-
քեանը մենձ կըլնի . ասն վարդի թերի սիրտը , թէ քնէքան ա սաք քու
վրայ , էլ բտտուց յետոյ դարդ մի անիլ . — Ախ , ասեց Սօսը , Էս նրա
ջիւան ջանին մատող գնամ , հիմի Էս իմ շնորհակալութիւնս նրան մնց
յայտնեմ , քնէ կարենամ անիլ , որ սրտիս ուրախութիւնն ինաց անեմ
նրան . — Կնց , ասեց Գարեղինը , ասն թէ դրա տեղակը քնէ գրկեմ .
բերուց մի մատանիք , յառաջ սարկացրուց Փափակին , որ վարդի թի-
րին թաքուն չանց սոյ ու մի երկօր իրա մօտ պահի , ձէն հանի թէ
գտել ա ու յետոյ բաշխի նրան :

Փափակը դեռ տանը Գարեղինի հետ խօսում էր , որ Սօսի մտքը
բան ընկաւ . տեղիցը վեր թաւ ու դռնի դուս . էլ կաննեց ոչ , թէ
հարցնող ըլեր : Մի աչքը թերթելումը մին էլ տեսնէք յետ էկաւ ու
Փափակին տուուց մի պտօկ վաթթած բան . յետ ասոր մատանիքն ա-
սեց , էս տան քուերդ , ասն , թէ Էս քեզ ուրիշ բան չեմ գրկում , էս
թող մնայ քու կշտին ընչանք օրերը թօլ կըլնեն , ամէն շառ անց կը-
կենայ , էլ դրան կարօտութիւն չեա ունենալ : Համա քեզ մատող Փա-
փակ ջան , թէ քու վարժապետիդ դուխը կըսիրես , խմանալ մի սրա
միջի էլած բանը , թէ չէ ես կըմեռնիմ . — Դատ բն , ասեց Փափակը ,
իմ վարժապետիս արնը ամէն բանից թանդ ա ինձ համար , ըսէնց
հազար բան ըլնի էլ չեմ քաց անիլ :

Գարեղինն էդ կապոցը չէր տեսել , չէր էլ խմանում , թէ միջին քնէ
կայ . դիտէր , որ Սօսը իրանից թաղուն բան չունէր , էս մի բանը քնէ
պտի ըլի . էլ Փափակի կշտին բերանը ժած չի տուուց , մէկան թամ-
բան արուց , որ տեսնի ոչ թէ քնէ ա : Զէնց որ Փափակը գնաց . օթա-
խուն էլ մարդ չմնաց , նոր հարցրուց բանը . — Գարեղին ջան , իմ
մենձ աղպէր , իմ աէք ու սիրեկան , իմ սրտի սիրեկանն , Էս ընչանք
էսօր իմ սրտը քեզ ասել եմ , էլի կասեմ ընչանք մահա . աման ոտիդ
տակին մեռնիմ (ասելով ընկաւ տոքերի տակը) , թէ մեր աղպէրութիւ-
նը կըսիրես , էս բանի համար ինձանից նեղանալ մի . թէ սր ու-
ղում ես , Էս հէնց հիմի հողիս տամ , մուրազախախան մնամ , սրտիս
խորհուրդը քու կշտին կըբանամ . իմ ջանը քու սիրտը չի կտարելու
համար դժար բան չի մահին տալը . դու թէ դրուսան ասես , էս կապո-
ցը տեսնիլ էլ չպտէիր . Էս ինացայ որ ընդով մէկան շնորհակալ կըլնիս .
հաստատ ումուտ ունիմ , որ դու բանի տեղ չես դիլ . հալա թէ դրուս-
տն ինձանա՞ կըկուտիս ինձ հետ , թէ ընչի չանց ստի քեզ , մեր
աղպէրութիւնը վրայ , որ առածներս քոմմա դրուստ են : Գարեղինը

Սօսի արտասունքն ու պարզարտութիւնը որ ակաւս , միտք արուց , թէ բաւքի սրան կրագ ա էկել էդ բանի համար , ես ընչի սրա մահին սրասձառ դառնամ — Շատ լու , աղպէր ջան , ստեց , Ատուած ինչ որ արիր՝ բարի վրա բերի . ես դուով քնդ հարցնիլ չեմ , թէ ինչ բան էր , Ավանս , որ միաժևտ Սօսի խօսքերին աւատացիր , այ խելօք տղայ . թէ էդ թաւուր բաներով մարդ մնանէր , հիմի աշխարհքումս ոչով չպտի մնացած ընէր , դու ըսեղ սղալուեցիր , որ թողիր էն կապոցը Փաւա- կի ձեռովն էրթայ : Ա՛ն կապոց , քու դրկողին բան չեմ ասիլ , քու չինողի ձեռները կտարի , քանի մարդի արեւնաէր ես էլի , սնց որ հի- մի Սօսինը պիւ ընես :

Սօրը ընչանք ջրօրհնէքն էլ էնքան դարդ չէր անում , կապոցիցը արխէին էր :

Թաթախմանն օրը առաւօտեանց շատ քչերհանայ էկաւ ժամը ճամփին դուլ դառաւ . գլտէր , որ էսօր սնց որ ըլի , Վարդիթերը ժամ կըղայ , իրկուռնս պոի հաղորդուի , աղապ աղջիկ ա , միաժում սրահած կընի . ինքն էլ էս սող շարաթը միաժում էր , պիւ հաղորդուէր : Ընչանք կացաւ Վարդիթերը ժամ մտաւ , նոր սրտի թփթփոցը կարեց , ինքն էլ գնաց մի արխէին աղօթք արուց , իր մեղքերը լաց էլաւ , ապաշխարանք քաշեց , որ սրտի հաղորդուէր :

Էս քչեր Անուշն էլ իր մօր հետ ժամուսն էր . Վարդիթերի հետ լաւ երկար գրից տուին . Վարդիթերը դրան արխէին քցեց , թէ հօրս հիւանդութիւնը պրծել ա , մի քանի օրից յետոյ վեր կըկենայ , ի- բանք էլ տանը խորհարդ են արել , որ բանը դուխ դայ : ասն Գարե- գնին , թող մի երկօրից յետոյ իրանց բանը տեսին :

Ժամը որ դուս էկաւ , տէրտէրները ընչանք իրկինսարահ խոտաուլանք արին ու իրկուռայ ժամը տուին , պատարաղը կաննեց , էս իրկուռն շատ քիչ մարդ մնաց , որ հաղորդուի ոչ . մենձամարդիկը քօսնա ծում էին սրահել . Սօսն ու Վարդիթերն էլ ընէնց : Ուրախութիւնով ամէնքն էլ սրբութիւնն առան ու գնացին իրանց տները , սուփրէն քաշեցին :

Տիրացուերն երկու երկու էլած՝ շապկները հաքներին , մի մին սղու- սիկ դանդակ ձեռներին , « Այսօր տօնէ , ստեղով , ամէն տուն մանում փող էին առնում , ստելիս էլ դանդակը հետը քաղցր ձէնով ածում , Տէրտէրներն էլ ընչանք կէս քչեր շուրջանն ուսներին , մի տիրացու ես մի ժամար հետները անօրհնէք էին մանդայի . ջահտ էին անում (աշխատել) հարուստ տներն իրկուռնս պրծնիլ , որ քեատիք քիստերինը յետոյ էլ կընի . Որ տունը մանում էին , ասում էին , « Նորհաւօր ծնունդ և յայտնութիւն , » . նրանք էլ տեղներիցը կաննում էին « օրհնալ է ծնունդ և յայտնութիւն , » ասում . տանտիլինն էլ փոշամանի կճուճը (ալխարամանը) տղամորն (լամոր) էլ միջին բերում էր աւետարանի տ- կին վեր դնում , որ օրհնուի , խէր ու բարաքաթն անպակաս ընի :

տէրտէրի տուած նշխարքն էլ գնում էր իր չարսաւի մէջը, որ դեկըրը հալածակուին: Երեխէքն էլ մի երկու իրեք դոտիկ իրարից կապած՝ ձէրին էլ մի ասպրակ կախ արած՝ ամէն երթկով էլ քաշ էին անում կորներիցն ու ասում.

Ալէլուեա, ալէլուեա,

Եւ ցնծացէք ուրախացէք

Մէր Մարիամի պասն բացէք,

Մարիամ զնաց լեռն ի ծնունդ

Ծննդուեցաւ, աղատուեցաւ:

Հրէս էկա մի ձիաւոր,

Լախար ձեռին բող ձիաւոր,

Աջու ձեռին աւետարան

Չախու ձեռին սաղմասարան.

չնի չնի ձեր տղէքանց անունն ինչ ա:

Նրանք էլ տանիցն ասում էին մի պատի տղի անուն, ասնք թէ Երուանդ. Երեխէքն էլ յետ ասում էին.

Երուանդին թաղար հանենք

Աջու ձեռը ջէրը տանենք.

Դուշմանի աչքը հանի,

Տասը շահին չարը տանի:

Անանիքը ներքեիցը տապրակի մէջը շիրինի էին ածում, եւ թէ չէ մի սե փող քցում մէջը:

Էս քչեր ջուրը մի սնաթ որը կըլնի, չի զնալ. ոչ ով տեսնիլ չի, թէ երբ: Արշալիրը իր մօրիցը բնի էր. մի բահ վեր կալաւ, զնաց շորերը հանեց, էն դանմարովը (ցուրտ) լեղացաւ ու բահը դրուց ջրի մէջը, միալար ասեց. «բահս ոսկի, բահս ոսկի», «Խեղճ տղէն էն ցրտի միջին խելքն էլ քիչ մնաց կորցնի. փողտախրութիւնը էնքան յաղթիլ էր, որ թէ կուղ մեռնէր էլ, հեռանալ չէր, թաք ըմբ բահը ոսկի դառնայ. լիզու միզուն կսկի էր, չէր խմանում, ինչ ա ասում, Հէնց էն ջրի կաննած վախարը քօւսադատինայ (տարաբաղդարար), որ պտի ուղածը կատարուէր, ոսկին մտիցն ընկիլ էր, ասում էր. «բահս թի, բահըս թի», «Ախը բացուելուն մօտացել էր, որ հանեց տեսաւ, բահը թի ա դառել. քօս փռչման դլիսին տալով յետ դառաւ. թէ ընչանք հիմի էրկաթ էր, մի բան էլ ա կածէր, հիմի օխարը չուռուկ շահուց (10 կողեկ) աւելի ոչինչ չի ածիլ. էն էլ թէ որ սաղ ըլէր՝ դուխ քաւը. բահի ձէրը կտարած էր, թին էլ ընկնց դուս էկաւ, որ բսկի ոչ մի բանի պէտքը չէկաւ (*)»:

(*) Էս մի ասանդաթիւն է:

Երբ որը ազօթարանից (այդ) յառաջ ժամը տուին. ամէն մարդ էլ
 էր օղլուչադովը գնացին ժամ: Պատարագը հէնց որ վերջացաւ, սուօք
 փառօք, տէրտէրներն ու տիրացուերը զարդարուած, խաչ ու խաչկա-
 սով, քոյրները չղկչղկցնելով, բուրվառները չղկչղկացնելով, կնդրկի հո-
 աջն աշխարհքովը մին անելով, մարդիքը յառաջներին զլսարաց զը-
 խարաց գնալով, խաչը տարան Մէլըքի բաղչէն, ընտել առուումը ջու-
 րը քցելու համար. տաղտակից յառաջուց ջրի վրայ տեղ էր շինած:
 Առտի դրաղի ուռիքանց վրայ ազապ տղէքը թուանքները զարտակ
 բարութով լիքը կաննել էին. մեր Սոսն էր դրանց զխառորը, առտի
 երկու կողմը մարդիկը շարուել էին, Ազդենց կալը կնանտնցով ու հարս
 ու աղջկէքանցով զարդարուել էր, առտի վրա զօչաղ տղէքը լօք սու-
 ած՝ մի մին վարչ ձեռներին մտկել էին անում, մարդ չկար, որ մի սու-
 ճուր փարչ եւ մի շուշի աման չունենար խաչալուաց վերցնելու համար:

Հէնց որ Մեռոնը (նրա շնորհքը մեզ պահի) ջրի մէջն ընկաւ, թու-
 անքները ուռիքանց վրիցը ճաճառոյն ընկաւ. ամէն բնիկից դուս էկան
 էս խօսքերը, ով Սուրբ Մեռոն, դու մեր Հայոց ազգը հաստատ պա-
 հես, ամէն ցաւի փարստում ըլիս, ամէն ցատակի հովութիւն տաս.
 կնանիքը հօ, աչքներիցը արսատունքը թափում էին ու ջերմնաւանդ ա-
 զօթք անում, իրանց զարդերին զարման խնդրում. ջահէլ աղջկէ-
 քը, դորթ ա, մի քիչ թուանքների ճաճառոյցը վախում էին, համա էլի
 իրար շհանց էին տալի ծառի վրի ազապներին, թէ որն ա լաւ
 թուանքը կրկիտ (ամուր) բանում. Արարկիթերն էլ շհանց էր տալի
 Սօսին, որ մի ձեռով թուանք էր քցում, մի ձեռով երեսին խէչհանում.
 Առտի վրա լօք սուտոյներն էլ մի մին փարչ խաչալուաց էին վեր առ-
 նում ու ուրիշների ամանները լցնում, աչքները քսում, մի քիչ խմում
 ու պահում առն տանելու համար:

Խաչը ջրիցը հաննելու վախօրը, փառաւորի տէրտէրը, հէնց լաւ քա-
 րող սուտց, որ համ խալթին լացօցրուց, համ ինքը լաց էլաւ. թէ
 չէք աւատում, լսեցէք:

Օրհնակ ժողովուրդ, դուք գիտէք, որ ամէնքս էլ Հայ քրիստո-
 նեայ ենք, Ղուսաւորչի լոյս հուսապցն ենք, 12 խաչապաշտի զլուրը
 մենք ենք, մեր մեռոնը ամէն ազգիցն էլ մենծ ա, ոչ ովի մեռոն ինքն ի-
 րան կարալ չի էփիլ. Եջմէիածինը մեր սուրբ աթոռն ա, Ղուսաւորչի
 լուսաթաթախ սուրբ աջը ընտել բազմացրած՝ մեղ համար բարեխօս
 ա ընտում, որ Ասործու աչքը մեր վրա քսողքը ընի. արկնկոյով
 Սուրբ Գեղարդը, կենաց փայտը ընտելեն, մեր ազգին ամէն նեղութիւ-
 նից ազատել են ու ընչանք վերջը պտի ազատեն, աշխարհքիս ամէն
 սրբիկի մասունքներլցն էլ ընտել կայ, զինաւոր Սուրբ Գէորգն էլ ըս-
 տեղ, ծառայեմ նրա սուրբ զօրութիւնին, մեղ թե ու թկկուք ա, մեր
 բանին դործին յաջողութիւն ա տալի, մեր յեփանիքը կարկալից, թրթթոց

ժանդից պրծացնում ա . մենք էլ, օրհնեալ լինիք , սրանց փոխարէնը պրտի մեր ջերմեռանդութիւնը շհանց տանք , սրաներս բաց անենք, ոչինչ չի խնայենք . Քրիստոս տէրն մեր ինքը էսօր մկրտուում է, Յովհաննէս Մկրտչը էսօր նրան քաւոր դառաւ, մենք էլ էն օրինակն ենք պահում . պո՞ր որ էս խաչը , որ Քրիստոսի տեղակ դրել ենք ջուրը, մինդ հանէք, սուրբ եկեղեցուն օգուտ տաք . ինչ ձեր սրտիցը կըրդիսի, օրհնեալ լինիք, մի խնայէք . ով որ ձեզանից շատ կտայ , թողէք նա հանի . մէկէնսերդ էլ թէ ուղում էք, սուէք, թողէք Եկեղեցին շահուի . դէ տեսնեմ, որդիք, ով ա զալի Քրիստոսին քաւոր դառնում . խաչի զօրութիւնը ձեր սուռն ու տեղի, ձեր ազդ ու ընտանու, ձեր հանդ ու հանդաստանի վրէն ըլնի : (Ամէն, տէրաէր ջան, ամէն) :

Տէրաէրի քարոզն ամէն մարդի սիրտ էլ զուժ քցեց . համա մեր ջերմեռանդ Սօսը ամէնիցն առաջ ընկաւ , ծառի վրիցն ասեց . ես իրեք մանէթ կըրտամ, կըհանեմ, իմ կարողութիւնս էսքան ա տալի, ով որ աւել կըրտայ, համեցէք : — Դէ ներքեւ արի, օրհնեալ լինի քո ծնունդը, ասեց մենք տէրաէրը, հէրու զոհարացէքը դու արիր, հիմի էլ խաչին քաւոր ես դառնում :

Սօսը ներքեւ էկաւ, թուանք, ասպասը տուռց աղպօրը, գնաց տէրաէրի կշտին կաննեց : — Օրհնեալ լինի Սօսը, բանձր ձէնով ասեց տէրաէրը, Աստուած սրա հաւատն օրհնի, շատ ապրի, Քրիստոս սրա սրտի խորհուրդը կատարի . էս երկու հեա ա սա ըսէնց բաներ է անում, հէրու ժամի դուռը բաց արաւ , հիմի խաչն ա ջրիցը հանում , Յովհաննէս Մկրտչին փոխանորդ դառնում , իրեք մանէթ փողէ տալի Սուրբ Եկեղեցուն օգուտ : Ամէն տեղից ասին , զօրանայ ինքը, խաչն իրան պահի , շատ լաւ բան ա անում : Հարցրէք Վարդիթերիցը, թէ նա ինչ ա անում . մենք հարսի կողքին բրթում ա, թէ տեսնը էսքան խաչիս միջին Աստըծու գառն ով էլաւ , նրանից քանի փողատէրեր կան, որ մէքի միջին մօլորուել են , որը սիրտ արուց մի խօսքով իրեք մանէթի գլխիցը թռչիլ : — Ապրի Սօսը, իրան ումբր ու արե, խաչըն իր կռանը կենայ, ես իմ Աստուածը լաւ տղայ ա , հատը չկայ աշխարհքի տակին, իրար ասում էին կնանիքը . հարսները հօ, արմաջել են . քան , սրա կոխած հողը մեր մարդկերանց գլխին , ասում են իրար, ջահէլ ջահէլ ինչ բաներ ա անում . որ մենծանայ, Աստուած իր հօրը բաշիփ, շար աչքից փրկի, մի քիչ որ իր համար հաց ունենայ, էլ ով կարայ հեար մէջդան դուս գալ . խիզան, Աստուած սրան ամէն հետըքը սուել ա :

Խաչը տէրաէրը ջրիցը հանեց , աղուխը քցեց Սօսի զօչին , տուռուց խոխան (գիրկ) ու շարական ասելով յետ դառան դպա ժամը, Ընչանք ժամը մանիլը ջահէլները թուանքները արաք արաքացրին :

Պարէտը վաղեց տուն, կերակուր պատրաստիլ տուռց, որ տէրաէր-

ները դան հաց ուտեն : Ապրի Պարէտը, ուրիշ աղպէր ընէր, անց դա-
բու կանէր Սօսի արածներին, համա նա էնքան լա սիրտ ունէր, որ
ասում էր , աղպէրս ինչ ուզում ա՛ անի , թաք ըլի իր սրտի ուզածը
կատարի :

Խաչը տարան ժամը, Սօսին կաննացրին սեղանի տակին խաչը զըր-
կին. ջերմեանոյ ժողովուրդն կիան համբոհեցին ու գնացին իրանց տը-
ները Ատըրժուն փառք տալով հաց ուտելու :

Ժամից յետոյ տէրաւերները , Գարեղինը , սիրացուերը, մոթաւելին
(երեցփոխ), մի քանի էլ պատուաւոր մարդիկ գնացին Սօսնոց տանը
հաց ուտելու : Մեր գօշաղ Պարէտը կէս սհաթունն ամէն բան ստեղ-
ծել էր, օրինաւոր հաց քաշեց. հացից յետն էլ տէրտէրների ժամուցը,
մոթաւելու լուսղինն ու մի քանի սև փող էլ ժամհարին տուուց ու
օրհնութիւն առնելով ճամփու քցեց :

Լ Գ .

Ջրօրհնէքն էլ անց կացաւ, ութօրէքն էլ պրծաւ , Սուրբ Սարգսի
պատն էլ կկաւ, զեռ Սօսի քօռ բաղդիցը Հիթումի կողքը գետնիցը
վեր չի կենում. հալի մարդ՝ ճոների էլած ուժն էլ գնացել ա , զօրու-
թիւն չի մնացել, սաղ վախտն ինչ էր, թէ կաղ վախտն ինչ ըլի, հինգ
հետ կրկին ա արել : Սօսը էրվում, կրակուում ա. պարապ վարդ՝ թէ
մի հետ քրեճ քարվանիա գնում, մէկէլ հետն աղպէրախնքն են գնում.
չստ վախա նստում էր տանը, գլուխը քուքսուն դէմ՝ անում ու նժք-
ուած (յափշտակուած) մնում. բնչանք մէրը ութ հետ ձէն չէր տալի ,
վեր չէր կենում : Չէ, Սուրբ Սարգսի պատն ա. Սօսին ինչ անում են,
ճար ու մունքուն չի ըլնում, հաց չի ուտում. առաւօտն ասում էր մխ-
ժում եմ , հէնց որ իրիկունը հացի վախտն կկա՝ թէ ես ծում պոխ
կենամ էս շարաթ . կոնց ու բարկացի ես աղանչաք արան , նա հէնց
իր ձին ա քշում, մի հետ կողքին ա ընկել. տեսան որ իլլաճները հա-
տոււ , անցին. քու մեղքը քու շինքը, ինչ կանես՝ արան :

Նրկուշարթի անց կացաւ . էքսի օրը մօրն ասում ա , թէ աղանձ ա-
րան , էս խալիք քեզ համար չեն ոտ ու ձեռն էլիլ. տեսնում ես Սուրբ
Սարգսին ա , մեր պապական ատաթը հօ քանդիլ չի պտենք , ուր-
բաթ իրիկունը փոխինձ չի պտի շաղախես, շարաթ օրը խաչիլ չի պը-
տի անես : Խեղճ մէրն խմացաւ սղի մխոքը , սիպակահատ ցորենը
հընարեց, աղանձն արուց, էրկանքով աղաց : Ուրբաթ իրիկունը անե-
ցիք փոխինձով թաթխուեցին, Սօսի համար էլ մի աղարկիթ (նկանակ)
թխեցին, նա էլ էն կերաւ, ծարաւ մնաց, որ տեսնի քշերն ո՞վ ա ջուր
տալի. Սօսը մօրը փոխինձը շաղախիլ տուուց զրուց աստղերը, որ քշերը
հարահաւ (արագահաւ) Սուրբ Սարգիսը իր սիպակ հրեղէն ձիու վրա

նոստած՝ իր սուրբ Մարտիրոս որդին էլ թարգին՝ թօխուզը ձեռին պըտեն դալ փոխինձը արորիլ :

Ինզճ տղէն երազում տեսաւ , որ Վարդիթերը մի վարչով ջուր ա վէր կարել , բերում իրան խմացնելու . համա ինչ կանաւ , Արշախն ու մին էլ մի մարդ , որ պատի տակին տալի էր կացել, երևում չէր , էդ աղջկայ ճամբէն կասում են , չեն թողում որ անց կենայ . Սուն էն մարդին, զորթ ա, տեսնում չի, համա փէշի ձէրիցն, որ դուս էր մնացել, խնանում ա, որ իր փէսէն պտի բնի : Սուր սաղ քշերը երազումը տեսում էր Վարդիթերին ընչանք լիս մի քիչ հետու Արշախի հետ կոխուր սալով, համա ինչ, կարաց ոչ խմիլ նրա տուած ջրիցը :

Սուն առաւօտենց վեր կացաւ . դարդերը դուխն առած՝ գնաց փոխընձին մտիկ տուուց , տեսաւ որ Սուրբ Մարգսի ձիու ոսնատեղերն երևում են (*). փառք տուուց Ասարծուն, որ թէ Վարդիթերը կարաց ոչ ջուրն իրան հասցնիլ, էս մինն էլ ա կատարուեց : Մի քիչ սիրտը սնդած՝ մօր եփած խաչիցը սարաւ կոտորը դրուց բաշի ձէրին . մի կիչկղակ կիտ վեր կարաւ ու փախաւ : Ինզճ Սուր մտիկ տուուց, միջքի կիկը քիչ մնաց կոտրի , ճաները թիլացաւ , հէնց որ տեսաւ թէ կիչկղակը խաչիցը դալա Վարդիթերէնց տունը չի տարաւ Թէ դէնը տանէր, Վարդիթերին պտի սունէր : Տեսաւ Սուր, որ բանն անյաջող գնաց, էս շարթուան ծումն էլ դուր անց կացաւ , ախ քաշիով յետ դառաւ զուր Գարեգինը . ո՛հ, ո՛հ, տեսւմ էր ինքն իրան ճամբին . թէ ինձ զրամաթ բնէր, էսքան քաշ չէի գալ . ջրի հետ գնալ, գմի հետ մնալ . երևում ա, որ Աստուած չի կամեցել : Հէնց Գարեգինն տեսաւ . բարի լիս չի տուած՝ ասեց .— Ես զրուխ աւնում եմ քաշուեմ մի սարում քօլում ճգնիմ, էլ ուղեցի ոչ էս փուչ աշխարհքը, էլ սուրբ չի մնաց, որ մատաղ, խոճկ ու մուս չի տարայ, էլ պատ, ծում, ողորմութիւն չի մնաց, որ արի, էլ ֆաչի, դրաց, դարի քցող, թիղ բաց անող, նետ դնող (հմայութիւններ են) չի մնաց, որ հարցրի, մինն էլ ա օգուտ չէլաւ . էս սաղ շաբաթն էլ անսուտղ ծում պահեցի, զորթ ա, հարահաս Սուրբ Մարդիսը, մեռնիմ նրա ոտի տակին, փոխնձխ վրոջն անց էր կացել, համա ոչ քըշերս խնզճ Վարդիթերս կարաց ջուրն ինձ հասցնիլ երազում՝ Արշախի ու մին էլ էն ո՞վ էր չեմ խնանում, նրա ձեռիցը, ոչ էլ կիչկղակը առաւօտս խաչիցը դալա նրանց տարաւ . ստուկածն առաւ . կորաւ . կարմրա-

(*) Սուրբ Մարգսի պահոց ուրբաթ երեկոյն անպատճառ փոխինգ կանեն և կըղենն դուրս աստղերի տակը . յուսարով՝ որ Սուրբ Մարդիսը իր ձիու վրա նըստած՝ կըղայ և կըտորի այն փոխինգը . իսկ շարաթ՝ օրը փոխինգով խաչիլ կեփեն անպատճառ, որից թէ աղջկինըլը թէ տղայըլը կոտորը կըղեն : Մեր Սօսի փոխընդի վրա Պարէտը գիտութեամբ թաքուն ձիու պայտով (նալ) նշան էր արել ձիւնակու համար :

ւորի լանջերը, դերեզմանների դիճը, երեսմ ա որ վերջը փխ սրտի ըլ-
նինք : — Այ աղպէր, գիտ մի կենալ, ասեց Պարեղինը, ես քեզ քանի
հետ եմ ասել, որ էդ պատահական բաներին աւատալ մի. խաչվա որն
ա, ջուր տանա ինչ բան ա, փոխինձը արորիլն ինչպէս կընի. ըստնք
քօմնա սուտ բաներ են, դու մէնակ Ատարձու վրա ունուող դիր, բա-
նը գլուխ կըդայ : Պարեղինը քանի խրատում ա, նա եքօան ա դըժ-
ուում . տեսաւ, որ Սօսը կաննած տեղը տքտքում ա , ոտ ու ձեռը
դող են ընկել. վախեցաւ, որ չընի թէ զլսին մի փորձանք գայ, ա-
տեց-դու դարդ մի անիլ, հալւորը լաւացել ա . ես իրիկունս կէլթում
կտրական կանեմ, մարդիկը կամ են տուել, կընի որ էքօուց նշան կը
տանենք :

Քօտիգրալ (տարաբաղ) տղայ, չէր խմանում, թէ ինչ ցիխ ա էլել
արկին . հէնց դիտի, թէ առաջուան խօսքին են . կասես սատանէն
քնած ա, որ ըստնք լսէր ոչ ու երթար մանէր Սօսի բարեպաշտ (զըլ-
խտլը դիպի իր բարեպաշտութիւնը) փէտի տամարը, որ իր քաղցր լիզ-
ուովն էնքան էր մեր խակամխաք Սօսի գլուխը կլեկել, ընչանք մը-
քիցը քցել էր իր ասածները :

Միտմիտ Սօսը Պարեղին խօսքերովը մի քիչ ունուտ առած՝ ընչանք
իրիկնապահ կացաւ Պարեղինի կշտին, իրիկնապահին արխէլինն ընկաւ
գնաց իրանց տունը, տեսաւ փեսէն ընտեղ : — Հը, Սօս ջան, մի ուրախ
խարար ունիս, երեսդ ժմտում ա . մի ասն, սրտիս տակին տայաղ
(նեցուկ) ընի է, կեղծասրտթիւնով, կողքին նստացնելով, ձեռը չը-
լուխը քսելով, ասեց էն օձի կծածը, — Պարեղինս իրիկունը գնալ պը-
տի բանը վերջացնիլ, ուրախ ուրախ ասեց Սօսը, Հեթումը լաւացել
ա, բանը գլուխ էկածի պէս ա, կընի որ տակի շարթին հարսանիք
կուտենք : — Ատուած տայ, շատ ուրախ կընիմ քեզ մատաղ, ասեց
էն կեղծասրտների ու փողապաշտների թաղտորը, տես հարսանիքիդ
ինչ ուրախութիւններ եմ անում է . հէնց բաներ անեմ, որ սաղ Աշ-
տարակն խմանայ, թէ քու մօտիկ սրտացաւ բարեկամն ես եմ (Մէնակ
Աշտարակը չի պտի խմանայ, աշխարհքի միջին դու կերեսա, մի քիչ
էլ կանց, ես քեզ կասեմ) :

Չար լիզուն իր շարթիւնները ծածկելու համար մի քիչ սկիւ բիլի
(աղծատարանութիւն փաղաքշական) արուց, քօմէլքին էլ արխէլին
քցեց, վեր կացաւ, գլուխն առաւ, կորաւ :

ձանկին սող կտորէր, մէջ տեղիցը չկլկ ըլէր, վէր ընկնէլի, լաւ
չէր քանց թէ տանիցը մի քիչ հեռանալուց յետոյ քօչէն ծոռեցիր
դպա Հեթումի դուռը, այ արեւմարաւ :

Տէր Ատուած, դու իմ դուշմանի գլուխը չի բերես, ինչ որ Տիրանը
(Սօսի փեսէն) մխաք անելով, իր միջին նինխալով կրթում ա : — Պարե-
ղինը, ես գլտեմ, ասում ա էդ անխղճանանքը, հաղար ֆանդ ու ֆէլ

(հնարք) դիտի. թէ որ ես հիմն դնամ ոչ աղջկայ հօրն ու մօր տակը
 լցնեմ, վնայ թէ իրիկունս զնայ բանը զլուխ բերի, քսան մանկէթս կոր-
 չի, տուն անաքանոց ըլլամ. էս յետի անդամն էլ Վաչէի տղէն ինձ տե-
 սաւ, ասեց քսան մանկէթ կըսամ, թէ իմ աղջկիցը տուել ես Սօսն.
 թլլամի կապոցը, զօրթ ա Սօսն տուի, խնայցայ էլ, որ խօսքիս աւա-
 տացել, Կաղանդի օրը Փառակի հետ զրկել ա, համա վնայ թէ Փառի-
 կը բացարած ընի, ընդո՞ւր չի թլլամը բռնել. թէ չէ էն Շօրաղոցի
 տիրացու Որտալի արածն էր, նրա գրածը քար կըճաքացնէր, նրա
 փիթիկի զօրութիւնը ամէն տեղ յայտնի ա, նա ասում էր, որ աստու-
 նի մննձաւորին եմ կանչել ու նրա խորհրդովն արել. ախար ընչի հա-
 մար ընչանք էսօր նրանց տանիցը մի խարար չի դուս կիաւ. էն կա-
 պոցի զօրութիւնովը պոխ նրանք քօմէքն էլ խօսքներոցն յետ կան-
 նէին, Գարեգինին խայտառակ անէին ու ասէին, թէ որ մին է մեր տունն ես
 էկել էդ բանի համար, արինդ վէր կածենք. ըսկի ոչ էն բնցի, ոչ էն.
 Կաղանդիցը դէսը քիչ վախտ չի. շատ կարելի ա Գարեգինը զնացած
 չըլնի. ես հիմի էրթամ նրանց հէնց բաներ ասեմ, որ փիթիկի զօրու-
 թիւնը քօմնա էս իրիկուն զլուխ գայ. ասում ա Կապը տէրը զօրու-
 ւոր կանի, փիթիկին էլ իմ խաչն ա Բալքի հէնց անեմ՝ ձեծիլ ասմ, որ
 մէջները թուող կոխ ընկնի, էլ էդ բանի համար աշխատի ոչ Գարե-
 գինը, Սօսիցը հեռանայ, յետոյ ես գիտեմ, Սօսն իմ էլը կըղաւնայ, որ
 գհովն ուզեմ դէնը կըքչեմ:

Էս չար մտքերն անելով զնայ Հեթումի դուր լաց արուց, մտա նեքսե,
 տան մէջ տեղը կաննեց: Հեթումը նաչաղատեղից նոր վեր կացած՝ նստել իր
 տղէքանց հետ զրոյց էր տալի. Տիրանին որ տեսաւ, համեցէք արուց քուր-
 սու վիրի դիճը հէնց խնացաւ, թէ էկել ա աղջկին ուղիւ, ուրախացաւ.
 Իրանք էլ հէնց էդ էին խօսում, որ կանչեն Գարեգինն, նշան ուզեն.
 — Աճսյ բաջսյ, խէր ըլի, ծիծաղալով ասեց հալուորը, մեր տունը ոսն ես
 կոխել, էդ որ քամին պտտեց, դու որտեղ, ըտտեղ որտեղ, զեա բարեկա-
 մութիւնը զլուխ չի էկած՝ ոսնտմտաներդ ենք՝ նորհաւորում. խէրով
 բարով ընի: — Ե՛նչ խէր ու բարի, ափէր, մի սառն աչքով, ժանդատ
 նօթերը կիտելով, սե երեսը կնճռնտացնելով, հանեց բերնիցն էս զը-
 ժոխի թագաւորիցը դաս առած, մարդի տուն քանդող, որտ ծակող
 խօսքերը. չեմ խնամում ի՛նչ էք մարդի տուն քանդում, ի՛նչ էք տուել մեզ,
 չէք կարում առնիլ, մեր տունն ընչի էք արին քցում, մեր տղին ընչի
 էք զլլատահան անում, զօրով ձեր աղջկայ վրայ տաքացնում. աղջկի ու-
 նիք պատկելու, գեղա լիքը տղայ, ում ուղէք՝ նրան տուէք. էս էլ նոր
 տառախ ա, որ տղին խարէք, ձեր աղջկիցը զլուրը կապէք. բալքի մննք
 մեր տղին էս տարի հարսանիք անելու կարողութիւն չունինք, զօսով ըն-
 չի էք արնետէր դառնում, անիծքի տակ ընկնում. բա նրա մօր արտա-
 սունքը չէք աննում. մի տղէն պատկեց, զլուրը եղումը թաղուեց, մի՛ն

էլ պատկի, մեղրամը կը թաղուի. դուք՝ որ ձեր ցարը քաշում էք, մի ուրիշի դարդ էլ հարցնէք. քանի էն աղին դժուարցրել էք, նրանց տանը հալալ հաց չի կերուել, քովնա աղի արտասունք ա կըլլի, քովնա ձեր տան ու տեղի վրայ անիծք ու ուշուց ա կըլլի. դու էլ հալիւոր մարդ ես, Հեթում ափէր, զխոս, որ մենծի անիծքը քար կը ճաքացնի ։ Նրա մէրը լիար բացուում ա, աղթարանի տակին, բարի լի առաջին չօքում ա, թէ Ե Տէր Աստուած, Հեթումի տունը սունկ անես, (աւերես), նրա յիշատակը կ'ուրես, հուրն յախտենականին իմ տան, տեղի, իմ որդկերանց մեղքը նրա շնքին. մի աղայ ունիմ, բայրի (վարենի) են շինել, էլ ոչ տուն ա տեսնում, էլ ոչ քշեր քուն ունի, ոչ ցերեկ դարարք. ընչի էք ըտէնց անում, Հեթում ափէր. բա ձեր երեսէքը խեղճ չէն, խալիի տըղի հետ ինչ բան ունիք ։ Հրէ մարդ զրկի տես, մեր Պարէտը զուխը կ'ապած, օխտը տեղ պօպօճիկ էլած՝ վէր ընկած ա. որ մտնի, չէ որ դուք սրտի ջուղար տաք ։ Մեր փշուած Սօն էսօր էկել ա, թէ Հեթումն ապարտել ա, թէ իրկուուն էկէք խօսացէք, նշան զնենք, վեր կ'սց զնա. նա էլ տակ ա. այ աղպէր, ես էս տարի հարսանիք անելու կարողութիւն չունիմ, դու զխոս քու մէրը. էն պառան էլ վեր ա կացել, երթէի տակին չորել, ծծերը դուս քցել, Սօփն էլ անիծել, ձեզ էլ. էն փշանալու պտուղն էլ կ'աննել ա, թէ բաժանուում եմ. ըստով տունն արին ա ընկել, տակ ա աղպօրը նաճատակ արել, հիմի հրէ նաչաղ վէր ընկած, ո՞վ զիտայ կողքն էլ կ'որուած ըլնի, հրէս զնալ պտեմ մնզու (սակբարոյժ) հետ, Պառան երեսին զրկել էր ինձ հետ, զնայի տեսայ, զլիս կրակ վառուց. քրեղ դուրան, Տիրան ջան, տեց ինձ պառան, ոտիս տակն ընկնելով, ծնկներիս փաթաթուելով. տունս արէնթրաչէն (արեանձեղութիւն) տարաւ. զնա էն սե սրտի հալիւորին ասա, այ քու տունդ քանդուի, դուռդ շարուի, ինչ իմ տունը քանդեցիր. էքուց, որ իմ երեսի զըլուիք մի բան զայ՝ արէնաէրը դու ես. ինչ էք տակ մեղ, չէք կարում աւնիլ. քու որդիքդ առաջիկ ճուտի պէս թուպաորիկ զան, ոնց որ իմ երէխէն էկաւ. ինչ ես ուզում մեղանից, չեմ ուզում քու աղջիկը, քեզ հետ աղուհաց չեմ կ'որում, այ քու հացը կ'որուի. ձեռը վեր կ'սլ իմ օճաղիցը, իմ սանիցը, իմ տեղիցը. այ սե սրտեր, Վարդիւր կիրակի օրը դուք տեսաք, թէ ես ինչ աչքով էի մտիկ տալի ձեր արածներին. ընդուց էլ ա իմացէք է, որ չեմ ուզում. այ սնաքանդ, կ'սց տասը հետ մարդ զրկեմ, աղանչաք անեմ, ոտդ պաշեմ, նոր տուր. թէ չէ իմ տունն ընչի ես քանդում էս էրկու տարի ա, համբերելով՝ համբերութիւնս էլ հատաւ. մի բարի լիս չի բացուց, որ իմ տանն ըտուր կ'իւր չէլաւ, վերջն էլ էս տեղը հացքիք ։ Հիմի ։ Հեթում ափէր, ես էլ նրանց թէ մօտիկ, թէ հեռու բարեկամ կ'իշտ իմ. ըսօր նրանց հէր չունին, հէրները ես եմ. քեզ ստում եմ, թէ որ մին էլ դուք մեք աղին ձեր տունն էք բնրել, ես հետը խօսացել, որ տեղ օրէնքն ա՝ զանդատ կ'անեմ. ձեռը վեր կ'ալէք, հերիք էլաւ ։

դանախն օսկոտին հասցիքք: (Լիզուդ ծործորակովդ դուս դայ):

Արի լսի էս խօսքերն ու համբերի, լսողի մաղերն ա բիզ բիզ ընում, սօր մնաց չեմքում ենցը, ուանդ ուանդ են անում, իրար երեսի են մտիկ տալի, բերանները խօսք չի գալի, որ ասեն, սրաները պատուամ ա. մարդը մտիկ ա տալի կնիսայ երեսին ու ատամները վրէն դրճացնում, աչքերն օլորում. կնիկը քիչ ա մնացել, թիզանսայ վէր ընկնի. Արչախրը մէնակ սրտով ուրախացել ա ու աղաօր երեսին մտիկ տալի. Բնեղճ կրակուած Վարդիթերա, ջուրը նրան տանի, թաղաթից (դարութիւն) ընկած՝ հեռու սեղը սնի տակին, փարտի քամակին դուլը սնաքարին զրած՝ անիրա Տիրանի մի կրկու խօսքը լսել ա ու խելքամաղ էլի. հարաները փարտի տակիցն արմացել են ու ձեռները բերաններին հուպ տալի արմանալով (դարմացական նշան). վերջապէս լիզուրները փակուել ա, ոչ ովի բերան խօսք չի գալի. մէնակ էն օձը կծած Տիրանի լիզուն էր, որ սասանի չարտի պէս պատուում էր ու սուր սլաքները ցցում իմ տարաբաղդ Վարդիթերի սրտումը, որ հէնց էն սհաթին տաղայ (խշուածք) վէր բուրաց: (Ախ սրտամաշ խարար):

Սնեղճմտանք Տիրանը սրտի դառը մաղցերը որ վէր ածեց պըրծաւ, շեթումը քիչ մնաց որ կրկին անի (հիւանդութիւնը նորոտի). ձեռները դողալով ասեց. — Տիրան, ձեր աղին ո՞վ ա խելքահան արել, ո՞վ ա տուն բերել, աղջկայ վրայ տաքացրել. փառք Աստըծու հիւանդ վախտըս էլ չէիք թողում թէ դինջ վէր ընկնիմ. Պարեղինը ընչանք ըսօր 1000 հետ իմ տունը ոտ կըլի կոխել. մենք օրեց օր քցելով, թալ տալով ճտմիտ ենք արել. Վարդիթերին էլ նա ա էլի, որ էս օխմախ կնիկանը խափել ա, էն բանն պրել. ևս ընչանք ըսօր էլ ասել եմ, թէ թող վաղխան ասեն. Սահակի տղայ Սօսը շեթումի աղջկայ հետ պոօջտիս արել, թող ոչով իմ աղջիկը ուզի ոչ, ևս նրան չեմ տալ. էդ ինչ բան ա, որ խօսում ես. թէ որ էն խարբայ Պարեղինը ձեղանից արիւէյին (միամխա) չէր, ընչի էր մեզ դիւաղաղար անում. ևս թէ չէ, ո՞վ ա մարդ դրկել թէ կէք նշան բերէք, ևս դեռ հիւանդատեղիցս վեր չեմ կարում կենալ, նշանն էր պակաս. այ որդի, իմ երես, քու երես, էդ բանն ստողի երես. թող դան խաղաթ անեն (հաստատել), աչքս հանեն. թէ չէ էդ ինչ խայտառակչութիւն ա, որ անում են: Իմ աղջիկը մարդի տալ որ ուղեցել էի, հիմի Աշտարակու սաճից հարուստ մարդկերանց աղին տուած կըլի. օրը հինգ վեց հետ դուս կուտում էին, ևս ասում էի, էս տարի մարդի տալու աղջիկ չունիմ. հիմի «պաս ուտեմ, պաս ուտեմ, էն էլ թմնով սըպաս ուտեմ». տղայ գլխահան անեմ, էն էլ ձեր Սօսին. նրա ընչին էի կարօտ, տանը, սեղին, թէ անումին. դորթ ա, մի վախա մենծ օճաղ են էլի, համա հիմի նրա պէսները դրանս նօքար (ծառայ) են. դու դիտես, որ գեղումը, թէ մի հինգ մարդ կան. թէ անումով, թէ հարստութիւնով, միներ ևս եմ, իմ պատուին էլ չի ամօթ, որ Սահակի աղին գլխահան անեմ:

Պատուք Ասարծու, ընչանք ըսօր սաղ զեղն ա զխում, թէ ուլ ա ում ա-
 զանչաք անում. էն յետի երկխին հարցնես, կասի, Պարեղինը քչեր ցերեկ
 չողիչ ա գողի Հեթումի աղջիկին ուղի Սօսին. թէ էդ բանն իր մօր , աղ-
 պօրտանց ու բարեկամների կամքովը չէր , Պարեղինն ինչ զուխը քա-
 բոջն էր տալի, իմ առնը գաղի . շատ լու, ըստուց յետն իմ աչքի վրէն .
 Աստուած տայ նա իմ առնը ոտ կոխի տեսնի . գզեմ ու թողամ . հէնց
 անեմ, որ շունը ձեռիցը հաց չի առնի. Գնա, որդի, մօրն էլ, աղպօրտան-
 ցըն էլ ասա, թէ որ մենք էդ բանումը մեղաւոր ընինք, ձեր աղին զըլ-
 խահան արած ըլինք, ես թէ չէ ասած ընինք, որ իրկիտնա էկէք նը--
 շան դէք, էդքան անիծքը չի , օխան էդքան մեր տան ու տեղի վը-
 բա թափի, թէ չէ ինչ որ բերաններիցդ դուս ա էկել, ձեր ծոցը թափի .
 ձեր թշնամին, ասա, ձեր բարեկամ Պարեղինն ա , որ ըտեղ էկել ա մեզ
 խտիկը, ըտեղ ձեր աղին ու ձեզ, ինչ որ անելու էք, նրան արէք, ինչ ա-
 սելու էք , նրան ասեցէք, կանանչ ու կարմրում կացէք, մեղանից հեռու
 կացէք. մենք ձեզ հետ բան չունինք :

— Էդ վուչ Պարեղինն մի հարիր հետ ես բխարուս արած կընիմ, ասեց
 աստանի սրոց Տիրանը. նա, կընի հինգ ամիս , ինձ խօսք ա տուել , որ
 ըստուց յետը խառնուի ոչ մկար հիմի էլ գալիս ա . — Ի՞նչ ես խօսում,
 որդի, ասեց Հեթումը, Բարեկնի աղի հարսանիքիցը դէսը քսան հետ է-
 կել, գնացել ա՛յն հիւանդութիւնն էր, որ ընչանք ըսօր քաչ տուուց, թէ
 չէ օրը 100 հետ անլուայ էր ներս մանում . — Հա՛ , որ ըսէնց ա , դուք
 մեզք չունիք, ասեց անամօթ Տիրանը. դուք ինձ խօսք տուէք, որ Պա-
 բեղինն էլ ձեր տունը չի թողաք, ես կէըթամ դանքաչիս կըհասկացնեմ,
 էն յիշին էլ գեղամթիջին խայտառակ կանեմ: — Էլ ըստուց յետն իմ առ-
 նը նրա համար պատ էլաւ, ասեց Հեթումը. հլա ես իմ կաշումը կենողը
 ջեմ. էս մի երկու շաբաթ բարեկենդանի աղից օրերն անց կենան, ես էլ
 մի քիչ լաւանամ , տես նրա զըլուին ինչ եմ բերում, դու արխէ յին գնա
 իրանց էս խաբարը տան : — Բաս, որ ըսէնց ա, ասեց անիծած Տիրանը,
 անիծքի համար դարդ մէք անիլ, ջուրն իր ձամիէն կըզանի , քօմեա էն
 չար Պարեղինի վրայ կէըթայ, (թէն իրան զլինի պէտք է թափի.) պառախ
 մոգմօքը նրան մնալ չի , ես հիմի կէըթամ նրանց կաւատացնեմ , որ
 դուք մեղաւոր չէք, մնաք բարին . ասեց ու վեր կացաւ ու բախ ու բախ
 դուս կորաւ :

Իրկուուայ ժամը դուս էր էկել , որ Հեթումենք զեռ ցանը նստած՝
 մեզքն իրար վրա էին քցում, աղջկանիցն էլ հէչ խաբարութիւն չունէ-
 ին, որ Պարեղինը նեքսե մտաւ . Գեռ Ասածու բարին չի տուած՝ զէ
 զըլուից սա կորի իմ տանիցը խաբերայ աստանայ, արեւկեր, ասեց դա-
 ֆիլ տեղը Հեթումը, թէ չէ հիմի կասեմ, քեզ կըսպանեն. յեղձ Պարեղինը
 միամիտ՝ հէնց էլաւ, որ տաք ջուրը զլին ամեա, լեղուն քիչ մնաց կըս-
 չի. թէ մի քիչ անտաչ բան չհասկացող էր էկել, կըմ հոնէր սրաի հեր-

սիցը. ես թէ չէ մի բաւ անպատիւ կանէր Հեթումին ու զուս կըզնար. համա Պարեղինը՝ որ տմէն թաւուր էլ ժաժ գալ զխայտ սեղն ու գեօրայ, քնչ կայ, ասեց արմանարով, առաջ մարդի խօսքը հասկացրու, յետոյ անպատիւ արան, էդ քնչ բան ա, ես քեզանից ըսէնց խօսքը՝ առաջինն ա, որ լսում եմ: — Գուս կորի անաքանոյ, ասում եմ քեզ, ծղրտաց զժուած հայկուրք, քնչ ես գրող դասել աչքիս առաջին կաննուս, խալխի արեւտէր չինելու միտք չունիս հօ. դու որ մեռնիս էլ, իմ տանիցը մի ծեղ չես կարալ դուս տանիլ. դու էլ մեռնիս, քու Սօսն էլ, մէկէլ մէքսէլն էլ, ըստուց յետն ումուտղ կարի իմ տանիցը. այ աղէք, վեր կացէք ըստուր դուս քցեցէք:

Արշախիբը հէնց որ հօր բերնիցն լմացաւ դուս քելիլը, աչքերը բօզացրուց, վեր թաւա սոված զիլի պէս, վրայ ընկաւ. էն էր սպառատորում էր եղ գառին, մեհն՝ աղղէրը, որ էլի քչից շատից մարդութեան նշան կար վրէն, վրայ հասաւ, էս կատաղած զիլի կռնիցը բունեց, Պարեղին էլ ասեց. աղղէր, դուս դնան, կաննելու վախար չի, մեհք աղջկկ չունինք մարդի տալու:

Ողորմելի Պարեղինն անպատիւ էլած՝ դարդերը զլուխը տուած՝ դուս էկաւ, ազատուեց էղ զազանի ձևիցն ու ճամփին միտք անելով իրթում էր: Տէր Աստուած, ասում էր ինքն իր միջին, էս քնչ բան էր՝ սրանք իմ զուխը բերին. ես արեւտէր, քնչի սոր ըլնիմ, ում եմ մի նեղութիւն տուել, չըլի թէ Վարդիթերը ինձ համար բան ասած ըլնի, նրանք էլ կոպիտ բռադեաղնիք քցած ըլնին ծեծի տակն ու մահուան դուռը հասցըրած. ես թէ չէ էղ էլ դէն կենաց, ես հիմի քնչ չուզար տամ Աստին, նա որ լսի դարգաման կըլնի. ես էլ կարալ չեմ ընդունց ժանդոս Էրեւն էրթալ, որ սիրտ տամ նրան. էսօր իմ ոտս կարուեց նրանց տանիցը. էսքան վախտուան քաշած նեղութիւններս դուր անց կացաւ, համ էն խեղճ տղէն ու աղջկէր մարագախախտն էլան, համ ես էս օրն ընկայ, իմ պատիւս էս թաւուր մարդկանց միջին փչացրի. լսողն քնչ կատի, կենամ՝ կենամ, վերջը մի հարամաղ մարդից անպատիւ ըլնիմ:

Էս խօսքերովը Պարեղինը ներս մտաւ իրանց տունը, տեսաւ անհամբեր Սօսը նստած: Էլ միտք չի արուց մեր խնօք Պարեղինը. Արշախիբի գազանութիւնը, Հեթումի կծու խօսքերը, նրանց տան անցկացած բաները, որ միտն էկան, էլ կարաց ոչ համբերիլ ու միտք անիլ, թէ էս թաւուր վատ խաբարը ուրիշին ասես ընկա՞նիլ, դժարը կըղայ, ուր մնաց էն սիրարը շուշայ դասած աղին: — Սօս, ասեց նա, աղղէր, էլ ըստուց յետն էն աղջկանիցը ձեռներդ լուան, էլ ինձանից ումուտղ կարի. ես էլ կարալ չեմ էն թաւուր քայրի արջելի ու գէլիլի մէջը ոտ կոխիլ, քիչ էր մնացել հում հում ուտն. Աստուած իրանց բարի տայ, արի դու ձեռը վեր կան, գնան փետիղ անկաջ արան, նրա սրած աղջկին մա, քեղ համար նստի. նրանք իրանց աղջկանը սող սող գերեզման կըզնեն ու

քեզ չեն տալ. դու գիտես, ես խմբ պրծայ, բու մեղքը քու շինքը :

Հիմի դու անս, թէ Սօսը, որ հաստատ ումուտը գրել էր կտրական խօսք լսելու, էքուց նշան գրիելու, թնչ էլաւ էս խօսքերը լսելից յետը, կուռն ու ճուտը դող ընկաւ, դուխը սրտիս կլաւ, սանդը ձին դառաւ, սառից կտրուեց մնաց. մի կէս սհաթից յետը անկարծ վեր թուաւ գիծ մոզու նման, էլ ոտներն էլ լի հազաւ, ուղեց որ դուս փախչի. իրան կորցրուց՝ դուռն էլ չի գտաւ. վաղելով գնաց հէնց դիպաւ տան պատին, որ գլխի վրա կործ էլաւ. — Ա՛յ հորսց, գոռաց Գարեգինն ու վրայ ընկաւ վերկացնելու. ընչանք մէկերների վրայ հանիլը Սօսը մին էլ անգիցը վեր կացաւ, մի հէնց բառուցքը տուուց խեղճ Գարեգինն, որ թիլացաւ գետինը փուռեց. այ քեզ, Արշաւիր, ստեց զժուած Սօսը. խմ Գարեգինն անպատիւ կաննեա, ես էլ քեզ ըտէնց մէկիդ (դի) կըքցեմ. ասում ա ու մասն էլ վրէն թափ տալի, թէ դու Վարդիթերին սող սող գերեզմանը կըդնես ու ինձ չես ասը, դէ հիմի դու մեռի, ես կառնեմ. ստեց ու դռնիցը, որ բաց էին արել, դուս թուաւ. ընչանք խեղճ Գարեգինն խելքի բերիլը նա աներևոյթ էլաւ, էլ խմացուեց ոչ, թէ ուր գնաց, ճրագ վառոցն անց էր կացել :

Աչքերը բաց արուց Գարեգինը, կողքի ցաւին էլ մտիկ չի տուուց. աման, ասեց աղպօրը, կազմն ջան, տես էն խեղճը դրելըրը գնաց. նա իրան կորցրուց, հէնց խմացաւ, թէ ես Արշաւիրն եմ. խեղճ կազմոն աղպօրն անկաջ արուց, համա ճրտեղ զտնէր, քիչ կայ Աշտարակ սար ու ճոր, թուփ ու քօլ, որ տեղ ուղենար՝ կերթար, ճամփէն բօլ, էլ ճրտեղ կըգտնէին նոր :

Կողք կատի, թէ Սօսը խելքը կորցրած՝ էս ձին ու ցուրտ վախտին ուր կերթար, Նրիօր ման կլան՝ էրեաց ոչ. վերջը, մի քանի Աբարանցիք խաբար բերին, թէ իրանց գեղիցը տեսել են Սլազնագի դարի դուռովը իրեք գազաշափ ձինը ճգելով վրիս գնալիս. երիօրիցն յետն էլ Աշտարակու հորս անողները իրանց խաբարներումն (այդիք) են տեսել գլխարաց, արխաղչանց, բորիկ Վարդիթեր կանչելիս, Արշաւիրի հետ կախար տալիս, Գարեգինիցը շնորհակալութիւն անելիս ու խոստրի քօքերը ձնի տակիցը հանելիս ու ծամելիս Մին էլ լուռում էր, թէ ճորումը չորերը հանել ա ու սառցները ջարդում, դուխը տալը կոխում, մտնում ջուրը լողանում, դուս գալի տիլըր սասցների վրէն մէկնուում, սաքի թէ արեգունի ա անում ու ինքն իրան ասում. Գարեգին ջան, էս չորքովը մենք լեզանում ենք՝ հոխանում, ըսկի չենք ասում, թէ մեր Վարդիթերը հիմի քրանքի միջին ջղըջղբում ա : Մի շարաթ ա Աշտարակու աղէքը ման են գալի Սօսին. դորթ ա, շատ էլ տեսնում են, համա ոչով սիրտ չի աշում մօտ գնալ, դամ էն կշալին էր, սովէնքն էլ վախում են : Գարեգինը հօ, բան ու գործը թողած՝ ընչանք ի իկուռն էն ցրտումը քարտիների

զլիփցը զէս ու զէն ա մտիկ անում. մի սհաթ չէր կարում ցրտումը կենալ, հիմի էս քանի օր ա, իրիկներն ա սուն գալի մէկնակ :

Ախ, էս դարդերովը թողանք Պարեղինը լաց ընի, մենք էրթանք էն ջրատար Վարդիթերի հալը հարցնենք: Ան խեղճը վարաի տակին, ստինք, հէնց որ տիրաննոց Տիրանի խօսքերն ու հօր ջողաքները լըսեց, զլուխը սնաքին զէմ արուց ու սամբայ վէր բերուց. հէնց էդ էլաւ նրա ցաւը, տեղով բարձալ վէր ընկաւ. մի քանի օր անիրաւ հէրն ու մէրը մտիկ չէին տալի, հէնց խմանում էին, թէ դասաի (դիտութեամբ) ա անում. վերջը՝ որ տեսան, թէ աղջկը օրէց օր ձեռից գնում ա, նոր հասկացան. նոր են սիրտ տալի, թէ լաւացի քեզ կըրանք Սօսին, Տիրանի խօսքերին աւատալ չենք. համա ճրտեղ, բանը բանիցն անց էր կացել, սամին էլ ինչը կարայ ճար ընի, Ղողմանը գալ, կարալ չի փրկիլ: Խեղճ երիտէն օրէց օր հալում էր ու նուագում. վախտ վախտ էլ զեն էր տալի (զլիփցը դուս տալ) սալի բալի անում ա իրան իրան Սօսի ու Պարեղինի հետ խօսում, թէ խի չէք գալի ինձ տանում, հարսանքիս չորերը կարել, բաժինքը շինել, ամէն թատարէքն էլ տեսել ենք, էկէք տարէք էլի:

Երկու շաբաթ էր Վարդիթերը վէր ընկած էր. յետի բարիկենդանի չորեքշաբթի օրն էր, որ Փափակը սուն մտաւ, տեսաւ սանը մարդ չկայ, հարմերը բանի են, մէրն էլ Վարդիթերի տեղաշորի կշախն զլուխը վէր էր դրել նժժուել, քունը տարել, խեղճ տղի սիրտը պատտում էր, որ տեսնում էր իր վարժապետը ընէնց դարդերի միջի. խալիի համար բարեկենդան, քէֆ, ուրախութիւն, իր խալիֆի համար սուղ ու շխանփը քերըն էլ ընէնց երեսի վրա ընկած. — Վարդիթեր ջան, ուսուլով տակց փափակը, ավար ընչիցդ ես հլանող: Աղջկին աչքերը քցեց աղափօր երեսին ու լաց էլաւ. փափակ ջան, տակց նա, իմ ցաւերս թող զէն կենայ, մի տան տեսնեմ Սօսն ինչ ա անում, ինչ խարար ունիս, Սօսի քէֆն ինչպէս ա, բա ըսի ինձ միտը չի բերում. բա Պարեղինը դալ չի պի ինձ տեսութիւն. դրանք խի թէզով ըտէնց քարտօրա դաւան: Փափակն ինչքան կարդացող էլ ընէր, երիտաց էր. ոչ տարաւ ոչ բերուց, թէ ուր ա Սօսնա էս երկու շաբաթ ա գժուած, արխաղչանց, բորիկ ոտով, զլխաբաց սարերն ա ընկել, չօլ է չօլ ման գալի. նա քեզանից բէթար (տեղի վատ) ա. դու լաւ ա, տեղիդ տակին քեզ համար զինջ թէք ընկած ես, նրանից ըսիլ ումուտ չկայ. ասում են, զլիանոնց ու աղուէնների հետ ա կոխ տալի, էքուց էյօր զէլը կըճօրի ես ցրտատար կընի, կըմուսնի չօրերումը, զլիանոնց փայ կընի: Պարեղինն էլ էր երկուսով դարդը ջանը տուած՝ ոչ բերանը լիզու ա գալի որ խօսայ, ոչ զեղի մէջ ա դուս գալի, ընչանք իրիկուն քարալիների զլխին, բանձր կորների ձէրին զըժուածի պէս զէս ու զէն ա մտիկ տալի, թէ ինչ ա, Սօսին տեսի. խեղճ խալի էս ձեռանից չատ ա էրում:

Միտ հայտնում, լիզուս կապ ա ընկնում, երբ որ ուզում եմ ստիլ, թէ կը-
 բախուած Վարդիթիւն ինչ էլաւ. միս, էլ խօսաց ոչ, մի կամաց Ասարծուն
 փառք տուաց, մի քիչ վախտ աչքերը երկինքը բանձրացրուց, աղօթք
 արուցու յետ դառաւ աղօթքը. — Փափակ ջան, ասեց, իմ հաստարիմ, սրբ-
 ասցաւ աղպէր, իմ աչքի լին Փափակ, զբոսող պտիտ դամ, լսի քու ան-
 բաղա քուեր վերջի խօսքերը, ինչ որ աւեմ, անկաջ արան. դու ես էլի իմ
 միտիթարանքը, ինձ ուրախացնողը, էս յետի անգամն էլ խօսքիս լսի-
 բեր քու դիլիթ (թանաքաման) դալամը, կշտիս նստի, ինչ որ ասեմ, զրի-
 խեղճ եմ, աղպէր ջան, թող իմ մտքինս հետս չի տանեմ, էդ էլ ա ջանխ
 դարդ չի մնայ : Փափակը տեսաւ որ քիչը շատ ա աղանչաք անում,
 առաւ թուղթն ու գրեց Վարդիթերի էս խօսքերը : *X*

Վա երկու տարի ա՛ ես Սօսի սիրովը մաշուում եմ, նա էլ իմ համար
 էրուում խորովում ա . մեր զերն ըսնոց էր դրուած, որ մենք պտի մեր
 սրտի փափաքը էս աշխարհքումը չի առնենք. հիմի թէ շար մարդի ձե-
 ուով էր, թէ իմ աղպէր Արշալիրի արածն էր՝ էս բանը քանդուեց. Աստ-
 ուած էլ կամեցել չէր, որ երկուսս մին միկի յետն էս աշխարհքումս
 նեղութիւն քաշենք . էսօր երկնքի զոները բացուել են, ինձ ու Սօսիս
 համեցէք են անում. մենք էրթում ենք ընտեղ իրար տեսնելու, (կա-
 տարեալ մարգարէութիւն) . թող ոչով դարդ չի անի, թէ ինքն էլաւ մեր
 մահի պատճառը . Աստուածանկի խնդրում եմ իմ անարժան բերնո-
 վըս, որ ամէնքի մեղքն էլ ների . ամէնքդ էլ մնաք բարին : իմ
 երախտուոր հէր, մնաս բարին. ինչ որ քեզ նեղութիւն տուել եմ կամ ես
 կամ ուրիշները ինձ համար՝ կըբաշխես . իմ մէր, իմ աղպէրսինք, ձեր
 Վարդիթերի համար դարդ չի անէք, մի վախէք, էս մարադախախան
 չեմ ըլում. թէ մէնակ ես գնայի, էն վախառ դարդ անէիք, համա Աստ-
 ուած մեզ ողորմել ա. ինձ էլ, Սօսիս էլ իրար հետ ա տանում, ես ուրախ
 ուրախ գնում եմ : Պատուելի Գարեղին աղպէր, էս մի անարժան աղ-
 ջիկ եմ, թող արժանաւորների աղօթքը քու վրայ ընի, էս քեզ պար-
 տական եմ, դու ինձ համար շատ նեղութիւններ ես քաշել, շատ անար-
 դանքներ ես տաացել, դարդ մի անի, դու քու արածն արիլ, Աստուած
 աշխատանքդ չի կորցրուց, վատ չի անց կացաւ . էստեղի կեանքը օրա-
 կան էր, մենք գնում ենք յախտնականը վաշելնք . երկուսս մի տեղ
 ենք էրթում. քեզանկի էս եմ խնդրում, որ ընչանք մահոց միտդ ունենաս
 սէրին մատող էլա՞մ Սօսին ու Վարդիթերին . աշխարհքին չհանց տաս,
 որ ջանել ջիւան սիրահարութիւնի բոցի մէջն ընկնողը շուտ կըհալուի-
 սէրը մի թէ՛մ կրակ ա, մօտ էկողին կէրի . միտս բարին իմ հաստարիմ
 ու բարերար Գարեղին, Աստծու աչքը քեզ վրայ քաղցր ընի :

Մէնակ մի խնդիրք ունիմ ձեզանկի իմ հէրն ու մէր, լսեցէք ձեր մի-
 նուճար աղջկայ խնդիրը, գնացէք ներողութիւն խնդրեցէք էն Ասարծու
 դառը, էն սրտացու Գարեղնիցը. նրա սիրտը ցատացրել էք, բարեկամացէ՛ք

Սօսիս մօր ու աղագորտանց հետ. միտք արէք իրար հետ, մեր երկուսին իրար կշափ թաղեցէք . լսեցէք , թաներդ համբրեմ, լսեցէք ձեր բերադդ աղջկայ վերջին ազանչաքը, որ ես էլ բաղդաւոր ըլլամ էն աշխարհքումը, դուք էլ ըստեղ» :

Փափակը գիրը գրեց, կարգաց լաց ըլնելով, քուեր երեսը համբրեց, նա էլ նրա թշերը պաշեց , առաւ թողթը, դրուց ծոցն ու մօրը վերկացնիլ տուուց : — Նանի ջան, ասեց նա, քու աղջկանիցդ մնաս բարով . էս աշխարհքումն էլ ինձ հրաման չկայ կենայու , իմ Քրիստոսն ինձ կանչում ա, որ գնանք իր կշափն Սօսիս հետ ընտեղ մեր մուրազին համնինք . էս աշխարհքին փուչ սէրի տեղակ իրա սուրբ սէրին ա մեզ արժանացնում . ես քեզ մեղաւոր չեմ ասում նանի ջան, էս բանումը ես ոչովի մեղքի տակ չեմ քցում , թող սչով դարդ չանի . Աստուած ըտէնց էր կամեցել, Աստուած ամէնքի մեղքին էլ թողութիւն տայ : Կանչիլ սուր տէրաէրին, նանի ջան, թող դայ ինձ սրբութիւն տայ . դորթ ա, մի ամիս չկայ, որ Սօսիս հետ Ջրօրհնէքին ժամումը սրբութիւն առանք , համա սրբութիւնն ա մեր ամէն դարդերը սրբողը , մեր մեղքերը ջնջողը , թող գայ տէրտէրը, ծառայեմ նրա աջին : — Աղջի գժուեցիր դու, ինչ ես էլել, փառք Աստծու լաւ ես , վախիլ մի բաղայ ջան , ասեց պատաւը . դու սաղացի, ես քեզ Սօսին կըտամ, սիրտդ ուրախ պահի : — Ելի ուրախ եմ, փառք Աստծու, ասեց վարդիթերը, մէնակ հօ ես չեմ, որ ախոր ըլլամ, իմ Սօսն էլ ա գալի հետս , երկնքի գոները էսօր երկուսիս համար էլ բացուել են :

Վարդիթերն էնքան ազանչաք արուց , որ մէրը գրեց մարդին ու սողէքանցը կանչիլ տուուց զեղամիջից , տէրտէրին էլ բերին, խոստովանացրուց, արժանի արաւ Քրիստոսի կենդանութիւն տուող Մարմինն եւ Արիւնինն ու էս կենդանի նահատակը , էս սրբիկէտութիւնի հայլին, էս ջանէլ ջիւան աղջիկը, էս կոկոմ վարդը զեւ Մայտի լաւ օրերը չի տեսած՝ ամէնքին էլ վերջին բարովը տալուց յետոյ՝ Սօսի սիրոյ արեւովը խաչուեց, թոռումնց ու իր արդար հոգին Աստրծուն տանդեց :

Սուգ ու չխանը տունն ընկաւ , բարեկամները լցուեցին , գուգոռոցն աշխարհքը բռնեց, ամէնն էլ իրանցեն խմանում մահի պատճառը, համա էլ նոր ո՞ր տեղ, բաց թողածը գնաց : Կրը որ շրթերը հանեցին, հանդուցեալի ծոցին դտան երկու թուղթ . մին Փափակի դրածը, մին էլ կապոցը . առջ կոտակը կարդացին ու դիմներին տուին , յետոյ կապոցը բաց արին. նրա միջին էլ էս էր դրած . « էս թլլամի դօրութիւնովը դըլուխ կիսմ բանը քանդուի , Հեթումն իր օղուչադովը իր խօսքերիցը յետ դառնայ, Գարեղինն անպատիւ ընի , Վարդիթերը դարգակալի, դուստկալի, տամայ վէր բերի, սաղայէլը նրանց սէրը հովացի՛ւ . մի քանի էլ անհատկանալի նշաններ էր դրած :

Ինքն էլ ասեց էս ողբը, որ ընչանք իր մահը լերնիցը չէր կտրում
Գթն, տէր Աստուած, այս քնն խիստ ցաւ է,
Այս քնն վշտալի դառն համբաւ է,
Սոսս ու վարդիթեր հոգն եմ դրել,
Աշխարհս ինձ համար կացարանն շինել :
Ախ երկինք երկիր, դուք ինձ նայեցէք,
Ինձ կարեկցելով՝ խղճիս խղճացէք :
Տարաբազդ եմ ես ամէն մարդից շատ,
Ո՞ր գնամ արդեօք, որ լինիմ հանդարտ :
Բոպէ չի լինիլ, անի որ իմ սիրտս,
Չվէչէ սիրելիքս, կտրատէ լերզս :
Նոցա սուրբ շիրինն արքասուօք թացել,
Եւ տապանագիրն ձեռօքս եմ փորել :
Եւ այս գերեզմանն, տխուր գերեզմանն,
Այս իմ սիրելեաց մի հատիկ դամբանն :
Այս տեղ կըզանեմ ես անդորրաթխն,
Աշխարհունս՝ այս ինձ մխիթարութխն :
Գեղեցիկ այս դաշտ, կանանչ այգիներ,
Այս ձորեր թփեր, լեռ ու քարափներ,
Երբեմն Սոսիս հրճուանաց տեղեր,
Այժմ կոծարանն խղճիս են եղել :
Իսկ այն Տիրանը՝ ազահ՝ Տիրանը
Կտարեց սիրելեացս կենաց գերանը :
Քսան արծաթի երկու սիրելեանն
Չո՞՞տուայ հոգին անխիղճ բարեկամն :
Նահատակներ դոյզ, ձեր հոյին մեռնիմ,
Չեր սուրբ յիշատակն ես մխտս ունիմ,
Գուք ձեր փափաքն երկնքունն առաք,
Գարեզինն էլ ձեզ մօտ կըստանայ նոր կեանք :

ԱՆՈՒԱՆՔ

**Յարգոյ բաժանորդաց , որ ձեռնառու եղին
այս գրքի տպագրութեանը .**

ԱՂԷՒՍԱՆԳՐԱՊՈՒ

	Օրինակ
Բարայիանց Կարապետ	1
— Յովհաննէս	1
— Վաղարշակ և Հայկ	2
Բընունի Խաչատուր	1
Նալեանց Աւետիս, ուսուցիչ Հոգևոր դպրոցին Աղէքսանդ	1

ԱՍԱՍՏԻԱՅ

Վարդանեանց Համադասոյ	1
--------------------------------	---

ԱՇՏԱՐԱԿ

Պօօշեանց Առաքել քահանայ	3
Տէր Յովսէփեանց Ստեփան աղայ	1
Սաժումեանց Միմէն աղայ	1
Շահաղիւիանց Խարայէլ	1
Մէլումեանց Փիլիպպոս	1
Տէր Յովսէփեանց Յարութիւն	1
Պօօշեանց Աննա օրհորդ	1
— Հայկ Տէր Առաքիլեան	1

ԵՐԵՒԱՆ

Թարխանեանց Գրիգոր	1
-----------------------------	---

ԵՐՈՒՍԱԴԷՄ

Մարտիրոս վարդապետ Մժէժեան	50
-------------------------------------	----

ԹԻՖԼԻՉ

Յովսէփ ծայրագոյն վարդապետ Բժշկեան	2
Գէորգ վարդապետ Արամեան	3
Անդրէաս վարդապետ Հայտեան	1
Խահակ աւաք քահանայ Սահառունի	1

Մովսէս աւագ քահանայ Սայաթնեանց	1
Յովսէփ աւագ քահանայ Օրրելլի	2
Յարութիւն քահանայ Սուղանաճեանց	1
Գրիգոր քահանայ տէր Բարսեղեանց	2
Թաղէս քահանայ խօջայ Էջնադեանց	1
Գրիգոր քահանայ տէր Յակոբեանց	1
Աբամելլիքեանց Սողոմոն կօլեժակի ընդխառնատօր	1
— Եփեմիա տիկին	1
Աբովեանց Եղիաբեթ տիկին	3
— Գէորգ	2
Աղիբէկ—մէլլիքեանց Սահակ վաճառական	1
Աղարէկէան Մարկոս	2
Աղայեան Ղազար	2
Ամբիկեանց Յովհաննէս	3
— Մինդրատ	1
Աբապեան Անտոն կ. Պօլսեցի	3
Արչակունի Գէորգ	1
Բատայեանց Միքայէլ	2
Բերինեանց Պետրոս	1
Բէնքրեանց Պօղոս	1
— Հսիսիմէ տիկին	1
Գուրգէնրէկեանց Սեդրակ կօլեժակի սեկրետար	1
Գրիգորեանց Ջաքարխա	1
Գօլոշեանց Գրիգոր	1
Դեպետրովիչ Պետրոս բժիշկ	1
Դիդարեանց Գէորգ վաճառական	2
Դիդարեանց Սարգիս սոցոսօրուչիկ	2
Դիդարեանց Քայլի տիկին	1
Եարայեանց Նիկողայոս վաճառական	1
Երիցեանց Նատալիա օրիորդ	1
Էնֆիաճեանց Համբարձում	5
— Մկրտիչ Համբարձումեան	3
Թամամշեանց Իսահակ ուսանող	1
Թայրեանց Քրիստափոր	1
Իդմիրեանց Գարրիէլ վաճառական	1
Լաղարեանց Կարապետ	1
Խարադեանց Համադասպ	1
Խերումեանց Յովսէփ	2
Կարնեանց Յակօր վարժապետ	3
Հայ աշակերտք Գլմնադիսլի	2

Հայ ոմն	1
Հասան—Ջալաղեանց Յարութիւն	1
Լօրղանեանց Նիկողայոս	1
Մանդինեանց Աշոտ	1
— Գրիգոր	1
Մատթեանց Պետրոս կապիտան	3
Մեհրաբեանց Եղիա	1
Մելքումեանց Գարրիէլ	1
— Միքայէլ	1
— Յովհաննէս Գարրիէլեան	1
— Աթանաղինէ Գարրիէլեան	1
— Աղէքսանդր Միքայէլեան	1
Միրմանեանց Միրման աշակերտ	1
Մկրտումեանց Գրիգոր	1
Մուրատեանց Գարեղին	2
— Եփրեմ	1
Յակոբեանց Ներսէս	2
Նաւասարդեանց Մկրտիչ	1
Շահաղիգեանց Յովակիմ	1
Շահղնարեանց Միքայէլ վաճառական	1
Շահինեանց Յովհաննէս	2
Պապոյեանց Յակոբ ուսանող	1
Պատկանեանց Միքայէլ	1
Պարոն—Սարգսեանց Նիկողայոս աշակերտ	1
Ջանջուղաղեանց Գէորդ	1
Ջաշիղեանց Անդրէաս	1
Սերոբեանց Յակոբ	1
Սուքիսեանց Եփրեմ	1
Սէնիկեանց Աւետիք շատուածոր քաղաքացի	3
Սրուանձտեան Գարեղին	2
— Հայկանոյշ օրիորդ	1
Վարդանեանց Յարութիւն վաճառական	1
Տէր Գրիգորեանց Գէորդ ախտուեալնից սովեանիկ	
Յէր Գրիգորեանց Գաւիթ և Յովսէփ	
Տէր Ղազարեանց Ղազար	
Տէր Մինասեանց Աբէլ	
Տէր Միքայէլեանց Խահակ ուսանող	
Տէր Յովհաննիսեանց Յովհան	
— Մովսէս վաճառաւոր	
Տէր Յակոբեանց Նիկողայոս	

Տէր Յովսէփեանց Յովհաննէս	2
—Նիկողայոս	3
—Արշակ	1
Տէր Պետրոսեանց Իսահակ ուսանող	1
Փոնդոյեանց Յովսէփ	1
Քօչարեանց Կարապետ բժիշկ	1

ՂԱԱՐ

Աւթանդիլեանց Ներսէս	3
Բուրջարեանց Գրիգոր	3
Իզմիրեանց Յովսէփ	6
Իզմիրեանց Սիմէօն	2
Իսահակեանց Մովսէս ուսուցիչ	1
Մովթանեանց Առաքել	1
Պապովեանց Իսահակ դպիր	1

ՄՈԶՊՈԿ

Աղանեանց Դաւիթ	1
--------------------------	---

ՆՈՐ ՆԱԻԶԵՆԱՆ

Աղակեանց Նազար	1
Բէրոյեանց Գրիգոր	3

ՇԱՄԱԻԻ

Մամիկոնեանց Աւսիա աղայ	5
Արապեան Գրիգոր և Պօլսեցի	3

ՍՏԱՆԲԱՊՈԼ

Քաթմանեանց Յովհաննէս զեղանկար	3
---	---

ՎԱԴԱՐՇԱՊՈՍ

Փաղկանտեանց Մուրիսս ասանադպիր Սինոյի՛ն	3
--	---

2015

